

SİYASET BİLİMİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KAMU YÖNETİMİ

ALANINDA ARAŞTIRMALAR VE DEĞERLENDİRMELER

MART 2026

EDİTÖR

Doç Dr. Ahmet İŞLER

İmtiyaz Sahibi / Yaşar Hız
Yayına Hazırlayan / Gece Kitaplığı

Birinci Basım / Mart 2026 - Ankara
ISBN / 978-605-7885-48-7

© copyright

Bu kitabın tüm yayın hakları Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı

Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA
0312 384 80 40
www.gecekitapligi.com / gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt

Bizim Büro
Sertifika No: 42488

**SİYASET BİLİMİ, ULUSLARARASI
İLİŞKİLER VE KAMU YÖNETİMİ
ALANINDA ARAŞTIRMALAR VE
DEĞERLENDİRMELER**

MART 2026

EDİTÖR

Doç Dr. Ahmet İŞLER

gece
kitaplığı

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

SURİYE İÇ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇÜN VE GERİ DÖNÜŞ DİNAMİKLERİNİN HALEP ŞEHİRİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatih MAYBARSKAN, Selahattin KAVUT 7

BÖLÜM 2

KONUT POLİTİKALARINDA DEVLETİN ROLÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ: REFAH DEVLETİ MODELİNDEN PİYASA TEMELLİ KONUT ANLAYIŞINA

Mustafa Gökberk ERTAN 19

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Mustafa Kemal ÖZTOPAL 35

BÖLÜM 4

KÜRESEL SİYASETTE POPÜLİZM VE LİBERAL DEMOKRASİ: GERİLİMLER, ÇELİŞKİLER VE SİYASAL MANTIK

Deniz DİNÇ 47

BÖLÜM 5

AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE “ÖTEKİ”NİN İNŞASI: AVRUPALILIK KİMLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN ÜYELİĞİNE YÖNELİK DIŞLAYICI SÖYLEMLERİN ANALİZİ

Sıddık ARSLAN 59

BÖLÜM 6

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARININ ÇOCUK ODAKLI ANALİZİ: BİRİNCİ PLANDAN ON İKİNCİ PLANA KAVRAMSAL VE STRATEJİK DÖNÜŞÜM

Rahime ÇERÇİ..... 123

BÖLÜM 7

FİLİSTİN'DE MANDA REJİMİ VE 1936 KRİZİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Tuğba KORHAN..... 137

BÖLÜM 8

KÖPRÜ ÜLKEDEN STRATEJİK ORTAK'A: TÜRKİYE'NİN NATO VE AB ASKERİ LOJİSTİK ENTEGRASYONU

Erdal KILIÇ 153

BÖLÜM 1

SURİYE İÇ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇÜN VE GERİ DÖNÜŞ DİNAMİKLERİNİN HALEP ŞEHİRİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatih MAYBARSKAN¹, Selahattin KAVUT²

¹ Dr., Gençlik ve Spor Bakanlığı, Bolu, fatihmaybarskan@gmail.com., ORCID: 0000-0001-8941-7547

² Dr., Bingöl Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Bingöl, kavut_s@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-3876-1203

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren bireysel ya da kitlesel biçimlerde ortaya çıkan göç hareketleri, çağdaş dünyanın kültürel ve toplumsal yapısının şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Güvenli ve sürdürülebilir yaşam alanlarına erişme arayışı göçün temel saiklerinden biri olup, günümüzde göç hareketliliği ulusal sınırları aşarak uluslararası hukuk ve insan hakları rejimlerinin doğrudan inceleme alanına girmiştir (Elmas ve Seven, 2020). Siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel etkenler göç süreçlerini şekillendirirken, bu hareketlilik hem göç eden bireyleri hem de göç alan ve göç veren toplumları çok boyutlu biçimde etkilemektedir. Uluslararası göç hareketliliği, devletleri kapsamlı göç politikaları geliştirmeye yöneltmiştir (Yıldız ve Çakır Sümer, 2024: 1561).

Suriye’de 2011’de başlayan çatışmalar, kısa sürede çok taraflı bir iç savaşa dönüşmüş; milyonlarca insan zorunlu olarak yerinden edilmiştir. Çatışmalar, farklı silahlı aktörlerin ve dış müdahil güçlerin katılımıyla genişlemiş; sivillere yönelik ağır şiddet olayları ve temel yaşamsal hizmetlere erişimde ciddi sorunlar insani krizi derinleştirmiştir (Elmas, 2024: 410-411). Bu süreçte milyonlarca Suriyeli komşu ülkelere yönelmiş; en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye’de yaklaşık üç milyon Suriyeli geçici koruma statüsü altına alınmıştır (Erdoğan, 2024; İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2026c). Bu nüfusun önemli bir kısmı Halep şehrinde gelmektedir. Tarihsel anlamda birer ticaret ve kadim yerleşim merkezi olan Halep, çatışma sürecinde ciddi ölçüde yıkıma uğramış; altyapı tahribatı, ekonomik çöküş ve artan güvenlik riskleri, burada yaşayan yoğun bir nüfus kitlesinin Türkiye’ye yönelmesine neden olmuştur.

Türkiye, çatışmaların yoğunlaştığı dönemde “açık kapı” politikası doğrultusunda sivillere geçici koruma sağlamış; ancak bu sürecin uzaması hukuki statü, sosyal uyum ve uzun vadeli yerleşim konularını tartışmalı bir politika alanına dönüştürmüştür. Özellikle gönüllü geri dönüş meselesi, insan hakları hukuku ve geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi bağlamında önem kazanmıştır. 2024 yılı itibarıyla çatışma yoğunluğunun azalması ve siyasal dengelerdeki değişim, geri dönüş olasılığını yeniden gündeme taşımıştır. Bu ihtimal ekonomik göstergelerden kamu hizmetlerinin planlanmasına kadar çok boyutlu etkiler üretme potansiyeli taşımaktadır.

Suriye’de ortaya çıkan yeni siyasi süreç, önemli belirsizlikleri beraberinde getirmekte ve bu durum komşu ülkelerde yaşayan Suriyeliler arasında temkinli bir “bekle-gör” yaklaşımının benimsenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda Türkiye tarafından uygulanan “git ve gör” ziyaretleri, geçici koruma altındaki Suriyelilerin nihai geri dönüş kararını vermeden önce

ülkelerindeki mevcut koşulları yerinde gözlemlenmelerine imkân tanıyan pragmatik bir politika aracı olarak öne çıkmaktadır (Kadkoy, 2025).

Bu çalışmada, Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin gönüllü geri dönüş süreci Halep şehri üzerinden ele alınmaktadır. Halep'in tarihi ve demografik özellikleri, Halep Türkmenleri ve Halep kökenli nüfusa dikkat çekilmekte; geri dönüş sürecinin hukuki ve kurumsal çerçevesi incelenmektedir. Ayrıca uluslararası hukuk bağlamında geri göndermeme ilkesi ve gönüllü geri dönüş üzerinde durulmaktadır. Çalışmada Göç İdaresi Başkanlığı'nın güncel verileri, akademik çalışmalar ve saha araştırmaları temel alınmakta; bulgular Değerlendirme ve Sonuç kısmında bütüncül biçimde sentezlenmektedir.

Halep'in Tarihi, Etnik ve Demografik Yapısı

Halep, Doğu Akdeniz'de Anadolu'yu Mısır, Bağdat ve Musul üzerinden Akdeniz'e bağlayan yolların kavşağında yer alması nedeniyle tarih boyunca stratejik bir merkez olmuştur. Halep'in bu konumu, şehrin antik Mısır'dan başlayarak Asur, Babil, Hitit, Pers, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Eyyubi, Selçuklu ve Osmanlı gibi pek çok medeniyetin egemenliğine girmesine yol açmıştır. Söz konusu tarihsel birikim, farklı din ve kültürlere ait tapınaklar, surlar, su kemerleri, hanlar, medreseler ve çarşılar gibi çok sayıda mimari eser aracılığıyla Halep'in zengin kültürel mirasını şekillendirmiştir (Koltuk vd., 2018: 34). Halep, İslam hâkimiyetine girdiği dönemden itibaren Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerin birlikte yaşadığı çok dinli ve çok kültürlü bir şehir olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında şehrin demografik yapısı, farklı dinî ve etnik toplulukların bir arada varlık gösterdiği zengin bir kültürel çeşitliliğe işaret etmektedir. Nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmakla birlikte Hıristiyan ve Yahudi topluluklar da çoğu zaman aynı mahallelerde yaşamış ve dinî hayatlarını serbestçe sürdürebilmiştir. Osmanlı yönetimi altında bu çoğulcu yapı korunmuş; farklı toplulukların kendi dinî ve kültürel kimliklerini muhafaza edebilmeleri Halep'i önemli bir kültür merkezi hâline getirmiştir (Tutar, 2010: 79).

Bu bağlamda Halep, tarihsel süreç içerisinde farklı medeniyetlerin hâkimiyeti altında kalmış olması nedeniyle çok katmanlı bir sosyo-kültürel ve etnik yapıya sahip olmuştur. Bölge, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden önce de Türk varlığına sahne olmuş; özellikle Türkmen toplulukları Halep ve çevresini erken dönemlerden itibaren iskân edinmiştir. Memluk, Selçuklu ve Osmanlı yönetimleri boyunca varlıklarını sürdüren Halep Türkmenleri, yaklaşık 145 köyde örgütlü yerleşimleriyle bölgenin demografik ve kültürel yapısında etkili bir unsur olarak öne çıkmıştır (Akköz, 2017: 268).

Suriye'deki Türkmen nüfusunun yaklaşık yarısı Halep ve çevresinde yaşamaktadır. Bölgede yaşayan bu topluluğun "Halep Türkmenleri" olarak adlandırılması yalnızca coğrafi yerleşime dayanmamaktadır. Nitekim Türkmenlerin bölgeye yerleşimi, Osmanlı Devleti'nin Suriye'yi fethinden önceki erken dönemlere kadar uzanmaktadır. XVI. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı tahrir kayıtlarında bu topluluk "Halep Türkmenleri" adıyla sistematik biçimde kayda geçirilmiştir (Erol, 2012: 10). Bu kapsamda Halep, Suriye'nin kuzeyinde en yoğun Türkmen nüfusunun yaşadığı bölge olmuştur. Osmanlı arşivlerinde "Halep Türkmenleri" olarak anılan topluluk, Oğuz boylarının Anadolu'dan Suriye'ye uzanan göçleriyle yerleşmiş ve yüzyıllardır varlığını sürdürmüştür. (Türkmen, 2019). Suriye'nin Lazkiye, Hama ve Humus gibi illerinde de Türkmen toplulukları bulunmakla birlikte, en yoğun yerleşim Halep ve çevresindedir (OSAM, 2011).

2011 yılında Suriye'de başlayan iç karışıklıklar, özellikle Halep'te yoğun çatışmaların yaşanmasına ve büyük ölçekli nüfus hareketliliğine yol açmıştır. Tarihsel olarak çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip olan Halep'teki sivil nüfus, güvenlik kaygıları nedeniyle kitlesel biçimde komşu ülkelere yönelmiştir. Bu süreçte coğrafi yakınlık ve tarihsel bağlar nedeniyle Türkiye'ye yoğun göç akımı olmuştur. Halep'teki Türkmen nüfusunun varlığı da Türkiye'ye yönelen göç akımının demografik profilinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Halep'teki Yıkım ve Türkiye'ye Yönelen Göç

Suriye'de 2011'de ilk başlarda barışçıl protestolarla başlayan toplumsal olaylar kısa sürede silahlı çatışmaya dönüşmüş ve Halep, savaşın en şiddetli cephelerinden biri haline gelmiştir. 2012'den itibaren kent fiilen ikiye bölünmüş; doğu mahalleleri muhalif grupların, batı kesimleri ise merkezi hükümetin kontrolünde kalmıştır. 2012-2016 döneminde süren yoğun bombardıman, kuşatma ve karşılıklı saldırılar Halep'i ağır bir yıkıma sürüklemiştir. Aralık 2016'da kent merkezi tamamen rejim güçlerinin kontrolüne geçerken, muhalif unsurlar ve sivillerin bir kısmı İdlib'e tahliye edilmiştir. Ancak Halep ilinin kuzey ve doğu kırsalında kontrol farklı silahlı gruplar arasında el değiştirmeye devam etmiş; 2016-2017'de Türkiye'nin başlatmış olduğu Fırat Kalkanı Harekâtı ile sınır hattındaki bazı bölgeler DAİŞ'ten temizlenmiştir. Bu süreç Halep'i, kontrolün sık sık değiştiği parçalı bir çatışma alanına dönüştürmüştür.

Suriye İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayımlanmış olduğu rapora göre, 2011 yılında başlayan iç savaş; Suriye'nin kentsel altyapısında geniş çaplı bir yıkıma yol açmış ve milyonlarca insanın yaşam alanlarını doğrudan etkilemiştir. Çatışmalar süresince konut, hastane, okul ve

ibadethaneler dâhil olmak üzere yaklaşık 2,9 milyon yapının yıkıldığı veya ağır hasar gördüğü tahmin edilmektedir. Halep'te ise yaklaşık 762 bin yapı yıkılmış veya hasar görmüştür. Bu süreçte özellikle Halep, yoğun bombardıman ve çatışmalar nedeniyle en ağır tahribata uğrayan şehirlerden biri olmuştur. Kentin birçok mahallesi büyük ölçüde harabeye dönmüştür. Kentsel dokuda meydana gelen bu yıkım, yalnızca fiziksel altyapıyı değil aynı zamanda toplumsal yaşamı da derinden etkileyerek kitlesel göç hareketlerinin ortaya çıkmasında belirleyici bir faktör olmuştur (Anadolu Ajansı, 2014).

Türkiye'nin İçişleri Bakanı, yapmış olduğu açıklamalarda Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyelilerin yaklaşık %61'inin Halep şehrinden geldiğini belirtmiştir. Ayrıca gönüllü geri dönüşlerde de Halep'in ilk sıralarda yer aldığını ifade etmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2024). Bu anlamda, Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin geldikleri bölgelere ilişkin demografik veriler, göç hareketinin mekânsal yoğunlaşmasını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Suriyelilerin yaklaşık %61'inin Halep şehrinden gelmiş olması, Türkiye'ye yönelen göç akımlarında Halep'in merkezi bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde gönüllü geri dönüş yapan Suriyeliler arasında da Halep kökenli nüfusun önemli bir paya sahip olması, geri dönüş eğilimlerinin büyük ölçüde bireylerin geldikleri yerleşim alanlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Gönüllü Geri Dönüş Süreci: Hukuki, Kurumsal ve İstatistiksel Boyut

Mültecilerin geri dönüşü; gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik olmak üzere üç temel ilke çerçevesinde ele alınmaktadır. Gönüllülük, geri dönüş kararının herhangi bir zorlama ya da baskı olmaksızın alınmasını ifade eder. Güvenlik ise hukuki güvenceleri (beden bütünlüğü, ayrımcılığa uğramama ve zulüm ya da cezalandırılma korkusundan uzak olma), fiziksel korunmayı (silahlı saldırılara karşı güvenlik, mayınlardan arındırılmış ya da açıkça işaretlenmiş alanlar) ve maddi güvenliği (toprak ve geçim kaynaklarına erişim) kapsar. Sürdürülebilirlik ise geri dönüşün kalıcı bir çözüm üretmesini gerektirir; zira dönüş sonrasında yeniden yerinden edilme, güvencesiz barınma koşulları ya da temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla yeniden göç etme zorunluluğu, geri dönüşün başarıya ulaşmadığını gösterir. Bu nedenle mülteci geri dönüşü, ancak uzun vadede sürdürülebilir olduğu ölçüde başarılı kabul edilebilir (UNHCR 1996; Black vd., 2004; Crisp ve Long, 2016). Geri dönüşün kalıcı bir çözüm olarak uygulanabilmesi için dönülecek ülkede sürdürülebilir ve istikrarlı bir güvenlik ortamının varlığı elzemdir. Bu anlamda bireylerin fiziksel olarak korunabildiği ve korku duymadan yaşamlarını sürdürebildiği koşullar, geri dönüşün hem kabul edilebilirliğini hem de uzun vadeli sürdürülebilirliğini mümkün kılar (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 16; Geyik Yıldırım, 2023: 182).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 14'üncü maddesinde "herkesin zulüm karşısında başka ülkelerde sığınma talebinde bulunma ve sığınma olanağından yararlanma hakkına sahip" olduğu hükmüne yer verilmiştir. Bu hükümden hareketle savaş, iç karışıklık, çatışma, zulüm vb. sebeplerden ötürü yaşadıkları ülkeyi terk etmek zorunda kalan kişilerin sığındıkları ülkede koruma altına alınarak güvenliklerinin sağlanması gerekir.

Geri göndermeme ilkesi, uluslararası mülteci hukukunun en temel prensiplerinden biridir. Nitekim 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33'üncü maddesi, bir mültecinin hayatı ya da özgürlüğünün tehdit altında olabileceği bir ülkeye zorla geri gönderilemeyeceğini veya iade edilemeyeceğini açıkça hükme bağlamıştır.

Mültecilerle ilgilenen kurumlar çoğunlukla geri dönüş olgusunu, zorunlu göçe yol açan temel nedenlerin ortadan kalkmasını takiben mültecilerin kendi istekleriyle ülkelerine yönedikleri doğal ve kendiliğinden gelişen bir hareketlilik süreci olarak tasvir etmektedir (Omata, 2012: 1281). Bununla birlikte geri dönüş; mültecilerin göç sürecinde edindikleri sosyal, ekonomik ve kültürel sermayeyi de içeren çok katmanlı ve dinamik bir olgudur. Bu çerçevede, geri dönülen ülkenin ekonomik yapısı, toplumsal kabul düzeyi, hukuki düzenlemeleri ve güvenlik koşulları, geri dönüşün niteliğini belirleyen ve sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyen temel değişkenler arasında yer almaktadır (Şahin ve Kaya, 2025: 165).

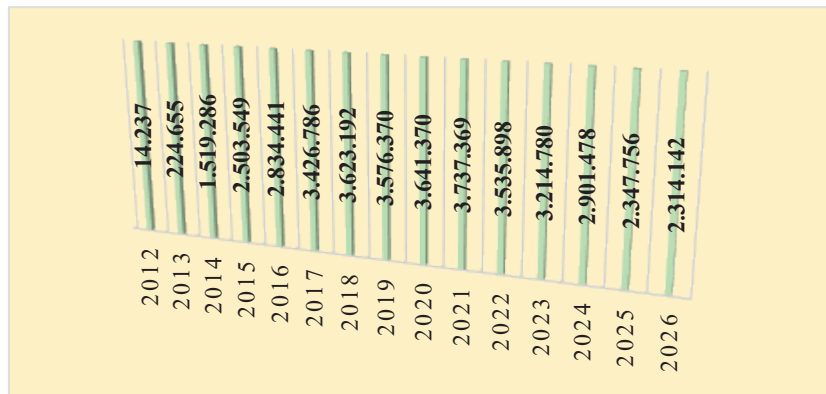
Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilerin geri dönüş süreci insani açıdan karmaşıktır. Uzun yıllar Türkiye'de yaşamış kişiler için belirsizlik, ekonomik riskler ve çocukların uyumu kaygı unsurları arasında yer almaktadır (Çankal ve Koyuncu, 2025: 83). Araştırmalar, kalış süresi uzadıkça geri dönüş eğiliminin azaldığını göstermektedir. Türkiye'de uzun süredir yaşayan, burada çocuk sahibi olan ve ekonomik düzen kuran Suriyelilerin dönüş ihtimali düşmektedir (Algül, 2025). Bu anlamda Suriye'deki mevcut koşulların yanı sıra Suriyelilerin buldukları ülkelerde zamanla oluşturdukları yaşam düzeni, mültecilerin ülkelerine geri dönme motivasyon ve eğilimlerinde belirgin bir azalmaya yol açmaktadır (Erdoğan, 2024: 22). 2019 tarihli bir araştırmada gençlerin %44'ü koşullar düzelse Suriye'ye dönebileceğini belirtirken, %30'u Türkiye'de kalmayı tercih edeceğini ifade etmiştir (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 15). Bu veriler dönüş kararlarının homojen olmadığını göstermektedir.

Türkiye'de, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91'inci maddesi kapsamında Suriyelilere 2014'ten itibaren geçici koruma statüsü tanınmaktadır. Bu statü; Suriyelilere ikamet, çalışma iznine başvuru, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma gibi haklar sağlamaktadır. Ancak, vatandaşlık gibi kalıcı bir statü verilmemektedir. Türkiye, açık

kapı politikası çerçevesinde geri göndermeme ilkesine bağlılığını beyan etmiş ve güvenlik riski bulunan kişilerin zorla geri gönderilmeyeceğini taahhüt etmiştir. Resmî söylemde Suriyelilerin geçici koruma altında olduğu ve şartlar oluştuğunda gönüllü olarak dönebileceği vurgulanmıştır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019).

Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerin nüfusuna ilişkin veriler Grafik 1’de verilmiştir. Grafikteki verilerden hareketle Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusunun yıllar itibarıyla belirgin dalgalanmalar gösterdiği söylenebilir. 2012-2018 döneminde nüfusun çok hızlı bir artış eğilimi sergilediği görülmektedir. 2012 yılında 14.237 olan Suriyeli sayısı, kısa sürede artarak 2018 yılında 3.623.192’ye ulaşmıştır. Bu artış, Suriye’de devam eden iç savaştan kaynaklanan zorunlu göç hareketleri ve Türkiye’nin uyguladığı koruma politikalarıyla ilişkilendirilebilir. 2019-2022 yılları arasında ise Suriyeli nüfusunun yaklaşık 3,5-3,7 milyon aralığında seyrederek görece bir istikrar dönemi oluşturduğu görülmektedir. Buna karşın 2022 yılından itibaren belirgin bir düşüş eğilimi dikkat çekmektedir. 2021 yılında 3.737.369 olan nüfus, 2026 yılı itibarıyla 2.314.142’ye gerilemiştir. Bu azalış, gönüllü geri dönüşlerin artması, üçüncü ülkelere yerleştirme süreçleri ve idari kayıt güncellemeleri gibi çeşitli faktörlerle açıklanabilir. Genel olarak bakıldığında, veriler Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusunun ilk yıllarda hızlı bir artış, ardından görece bir denge ve son yıllarda ise kademeli bir azalış süreci izlediğini göstermektedir.

Grafik 1. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Nüfus

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2026c.

Türkiye’deki geçici koruma altındaki Suriyelilerin gönüllü geri dönüş süreci “gönüllü, güvenli, onurlu ve düzenli” ilkeleri doğrultusunda ve uluslararası hukuka uygun biçimde yürütülmektedir. Bu kapsamda hiçbir yabancı zorla geri gönderilmemekte, dönüş kararı bireyin

özgür iradesine bırakılmakta ve sürecin bağımsız gözetimi uluslararası örgütler ile sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla sağlanmaktadır. Geçici koruma statüsündeki yabancıların gönüllü geri dönüş taleplerine binaen, ikamet ettikleri İl Göç İdaresi Müdürlükleri tarafından gerekli belgeler düzenlenmekte ve işlemlerin tamamlanmasının ardından belirlenen sınır kapılarından çıkışları yapılmaktadır. Ayrıca, geri dönenlerin insan onuruna yaraşır yaşam koşullarına erişimi ve yeniden entegrasyonlarının desteklenmesi, dönüşlerin sürdürülebilirliğini temin etmeye yönelik temel bir politika önceliği olarak ele alınmaktadır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2026a).

Uluslararası boyutta da geri dönüş meselesi gündemdedir. 2016 AB-Türkiye mutabakatı başlangıçta Avrupa'ya geçişleri kontrol etmeye odaklanmışken, 2024 sonrasında geri dönüş ve yeniden imar konuları öne çıkmıştır (Ovacık vd., 2024: 154). Bu kapsamda Suriyeli mültecilerin gönüllü geri dönüşlerini teşvik etmek amacıyla Suriye'nin kuzeyinde yürütülen briket ev projeleri ile yerinden edilmiş siviller için yeni yerleşim alanları oluşturulmaktadır. Bu projeler ile altyapı hizmetleri, eğitim ve sağlık olanaklarının desteklenerek yaşam koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Türk, Suriyeli ve uluslararası yardım kuruluşlarının katkılarıyla yürütülen projeler, çadır kamplarında yaşayan siviller için daha kalıcı ve insani barınma imkânı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda geliştirilen konut projelerinin, Suriyelilerin gönüllü ve sürdürülebilir geri dönüş süreçlerine katkı sağlaması beklenmektedir (Anadolu Ajansı, 2023).

Suriye'nin 8 Aralık 2024 tarihinde özgürlüğüne kavuşmasının ardından Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin gönüllü geri dönüşlerinde belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu çerçevede 8 Aralık 2024-8 Aralık 2025 tarihleri arasında yaklaşık 578 bin Suriyeli ülkesine geri dönmüştür. 2016-2025 döneminde gönüllü geri dönüş yapan Suriyelilerin toplam sayısı 1 milyon 318 bine ulaşmıştır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2025). 17 Şubat 2026 tarihi itibarıyla ise Türkiye'den gönüllü olarak ülkesine dönen Suriyelilerin toplam sayısı 1 milyon 366 bin 215'e yükselmiştir (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2026b). Bu gelişmeler, Suriye'nin siyasal koşullarında meydana gelen değişimlerin geri dönüş kararları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, son dönemde geri dönüş sürecinin hız kazandığına işaret etmektedir.

Türkiye'nin gönüllü geri dönüş politikası, ulusal ve uluslararası hukuki çerçeveye dayalı olarak kurumsal mekanizmalar aracılığıyla yürütülmektedir. 2024 yılı sonrasında gönüllü geri dönüşlerde belirli bir artış gözlemlense de bu artışın toplam geçici koruma altındaki nüfus içerisindeki payı görece sınırlı kalmaktadır. Bu durum, geri dönüş kararlarının yalnızca siyasi

gelişmelerle değil; güvenlik koşulları, ekonomik imkânlar ve bireylerin buldukları ülkedeki sosyal uyum düzeyleri gibi çok boyutlu faktörler tarafından şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla gönüllü geri dönüş süreci, kısa vadeli gelişmelerden ziyade uzun vadeli yapısal dinamiklerle ilişkili, karmaşık ve çok katmanlı bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaşı, modern dönemin en büyük zorunlu göç hareketlerinden birini ortaya çıkarmış ve milyonlarca insanın yerinden edilmesine yol açmıştır. Bu süreçte coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar ve Türkiye’nin uyguladığı açık kapı politikası, Suriyelilerin önemli bir kısmının Türkiye’ye yönelmesine neden olmuştur. Türkiye, geçici koruma rejimi çerçevesinde milyonlarca Suriyeliye barınma, sağlık, eğitim ve temel kamu hizmetlerine erişim imkânı sağlayarak uluslararası ölçekte önemli bir insani sorumluluk üstlenmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan veriler, Türkiye’ye yönelen göç hareketinde Halep şehrinin merkezi bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerin önemli bir kısmının Halep kökenli olması, şehrin savaş sürecinde maruz kaldığı yoğun yıkım, güvenlik sorunları ve ekonomik çöküş ile doğrudan ilişkilidir. Halep’in tarihsel olarak çok kültürlü ve yoğun nüfuslu bir ticaret merkezi olması da çatışmaların yarattığı demografik hareketliliğin boyutunu artırmıştır. Özellikle Türkmen nüfusun varlığı, Türkiye ile olan tarihsel ve kültürel bağlar nedeniyle göç akımının yönünü etkileyen faktörlerden biri olmuştur.

Suriye iç savaşının kent dokusu üzerindeki yıkıcı etkileri, özellikle Halep’te belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. Şehirde yüz binlerce yapının yıkılması veya ağır hasar görmesi, temel altyapı hizmetlerinin büyük ölçüde çökmesine ve yaşam koşullarının sürdürülemez hâle gelmesine neden olmuştur. Bu durum, Halep’ten Türkiye’ye yönelen kitlesel göçün temel dinamiklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Aynı şekilde geri dönüş eğilimlerinde de Halep kökenli nüfusun önemli bir yer tutması, göç ve geri dönüş süreçlerinin bireylerin geldikleri yerleşim alanlarıyla güçlü biçimde bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de uygulanan gönüllü geri dönüş politikası, uluslararası hukukun temel ilkeleri olan gönüllülük, güvenlik ve onur ilkeleri çerçevesinde yürütülmektedir. Bu bağlamda geri göndermeme ilkesi korunmakta ve geri dönüşler bireylerin özgür iradesine bırakılmaktadır. Son yıllarda Suriye’deki siyasi ve güvenlik koşullarında meydana gelen kısmi değişimlerin etkisiyle gönüllü geri dönüş sayılarında artış gözlemlense de bu hareketin toplam nüfus içindeki oranı

sınırlı kalmaktadır. Nitekim uzun süre Türkiye’de yaşayan, burada ekonomik ve sosyal bir yaşam kuran Suriyeliler için geri dönüş kararı yalnızca güvenlik koşullarıyla değil, aynı zamanda ekonomik fırsatlar, sosyal uyum ve gelecek beklentileriyle de yakından ilişkilidir.

Bu çerçevede sürdürülebilir geri dönüşün sağlanabilmesi, yalnızca çatışmaların sona ermesine değil; aynı zamanda Suriye’de güvenliğin tesis edilmesi, ekonomik istikrarın sağlanması, altyapının yeniden inşa edilmesi ve temel kamu hizmetlerinin işler hâle getirilmesine bağlıdır. Aksi takdirde geri dönüş hareketlerinin sınırlı kalması ve uzun vadede göç olgusunun bölgesel bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmesi muhtemeldir.

Sonuç olarak Halep örneği, Suriye iç savaşından kaynaklanan zorunlu göçün hem mekânsal hem de demografik boyutlarını anlamada önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Halep’ten Türkiye’ye yönelen göç ve geri dönüş süreçleri incelendiğinde, göç hareketlerinin yalnızca güvenlik temelli değil; tarihsel bağlar, toplumsal ağlar ve ekonomik koşullar gibi çok boyutlu dinamiklerle şekillendiği görülmektedir. Bu nedenle gelecekte uygulanacak göç ve geri dönüş politikalarının da yalnızca kısa vadeli güvenlik gelişmelerine değil, uzun vadeli toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanma süreçlerine dayandırılması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akköz, H. (2017). XIX. yüzyılda Halep vilayetinin etnik yapısı üzerine bir değerlendirme. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3(1), 256-271. DOI: 10.21551/jhf.305366.
- Algül, F. (2025, 9 Şubat). Suriyelilerin bitmek bilmeyen imtihanı: “geri dönecekler mi?”. *Ayrim*. 09 Ocak 2026 tarihinde <https://www.ayrim.org/guncel/suriyelilerin-bitmek-bilmeyen-imtihan-geri-donecekler-mi/> adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı (2014). Suriye'de iç savaş şehirleri yok etti. 05 Ocak 2026 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-ic-savas-sehirleri-yok-etti/174808> adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı (2023). Suriyelilerin eve dönüşü için ülkenin kuzeyindeki briket ev yapımları hızla devam ediyor. 02 Ocak 2026 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/suriyelilerin-eve-donusu-icin-ulkenin-kuzeyindeki-briket-ev-yapimlari-hizla-devam-ediyor/2902006> adresinden erişildi.
- Black, R., Koser, K., Khalid M., Karen, A., Atfield, G., D'onofrio, L. & Tiemoko R. (2004). Understanding Voluntary Return. Erişim adresi: <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/11041/>
- Crisp, J. & Long, K. (2016). Safe and Voluntary Refugee Repatriation: From Principle to Practice. *Journal on Migration and Human Security*, 4(3), 141-147. doi.org/10.1177/233150241600400305
- Çankal, G., Koyuncu, A. (2025). Suriyeli sığınmacıların gönüllü geri dönüş sürecinde karar alma mekanizmaları. *İmgelem*, 16, 67-90.
- Elmas, A., Seven, Ö. (2020). Türkiye'deki geçici koruma statüsünde bulunan Suriyelilerle ilgili algılar ve gerçekler. M. Özhan (Ed.), *Değişen Dünyada Göç* (ss. 21-48). Bursa: Ekin Yayınları.
- Elmas, A. (2024, 11-12 Eylül). *Küresel göç krizlerinde göçmen hayvanların hakları ve etik ihlaller*. 3rd International Conference on Scientific and Innovative Studies. <https://as-proceeding.com/index.php/icsis/3rdicis2024>
- Erdoğan, M. M. (2024). SB 2023 Suriyeliler Barometresi - Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. 15 Şubat 2026 tarihinde https://www.unhcr.org/tr/sites/tr/files/2025-04/suriyeliler_barometresi_2023_0.pdf adresinden erişildi.
- Erol, M. (2012). Halep Türkmenleri. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Geyik Yıldırım, S. (2023). Gönüllü geri dönüş: Uluslararası deneyimler ve Türkiye. *Liberal Düşünce Dergisi*, (110), 181-205. <https://doi.org/10.36484/liberal.1276412>
- İçduygu, A., & Ayaşlı, E. (2019). Geri dönüş siyaseti: Suriyeli mültecilerin dönüş göçü ihtimali ve gelecek senaryoları. *MiReKoc Çalışma Notları*, 39(8).
- İçişleri Bakanlığı (2024). İçişleri Bakanımız Sayın Ali Yerlikaya AA Editör Masası Programına Katıldı. 10 Ocak 2026 tarihinde <https://icisleri.gov.tr/icisleri-bakanimiz-sayin-ali-yerlikaya-aa-editor-masasi-programina-katildi> adresinden erişildi.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2025). İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya: “8 Aralık 2024 Sonrası, 578 bin Suriyeli Kardeşimiz Ülkesine Döndü”. 20 Şubat 2026 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-ali-yerlikaya-8-aralik-2024-sonrasi-578-bin-suriyeli-kardesimiz-ulkesine-dondu> adresinden erişildi.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2026a). Gönüllü geri dönüş - Geçici koruma altındaki Suriyelilerin gönüllü, güvenli, onurlu ve düzenli geri dönüşü. 04 Mart 2026 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/gonullu-geri-donus> adresinden erişildi.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2026b). İçişleri Bakanı Mustafa Çiftçi: "1 milyon 366 bin 215 Suriyeli ülkesine gönüllü dönüş yaptı". 20 Şubat 2026 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-mustafa-ciftci-1-milyon-366-bin-215-suriyeli-ulkesine-gonullu-donus-yapti> adresinden erişildi.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2026c). İstatistikler - Geçici koruma. 26 Şubat 2026 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişildi.
- Kadkoy, O. (2025, 15 Nisan). “Go and see” to return: Turkish policy and Syrian reality. *Heinrich Böll Stiftung Türkiye*. 15 Ocak 2026 tarihinde <https://tr.boell.org/tr/2025/04/15/geri-donus-icin-git-ve-gor-turkiyenin-politikasi-ve-suriyedeki-durum> adresinden erişildi.
- Koltuk, N. vd. (2018). Osmanlı Belgelerinde Halep. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.

- Omata, N. (2012). The Complexity of Refugees' Return Decision-Making in a Protracted Exile: Beyond the Home-Coming Model and Durable Solutions. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(8), 1281-1297. doi.org/10.1080/1369183X.2013.778149
- ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi). (2011). Suriye’de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri. 20 Ocak 2026 tarihinde https://orsam.org.tr/dosya/Analiz_83_tr.pdf adresinden erişildi.
- Ovacık, G., Ineli-Ciger, M., & Ulusoy, O. (2024). Taking Stock of the EU-Turkey Statement in 2024. *European Journal of Migration and Law*, 26(2), 154-178. <https://doi.org/10.1163/15718166-12340175>
- Şahin, M., & Kaya, M. (2025). Türkiyedeki Suriyelilerin Geri Dönüş Göçü: Şanlıurfa Örneği. *Göç Dergisi*, 12(2), 163-185. <https://doi.org/10.33182/gd.v12i2.938>
- Yıldız, İ., Çakır Sümer, G. (2024). Suriyeli sığınmacıların kentle bütünleşmesinde belediyelerin rolü. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 8(49), 1560-1575. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14580306>
- Tutar, A. (2010). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Halep şehrinin kültürel yapısı. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 79-89.
- Türkmen, Ö. (2019). *Pursuing peace: the return of bosnian war refugees from “paradise lands” to “home”* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Utrecht Üniversitesi.
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). (1996). “Chapter 2.4: Ensuring Return in Safety and with Dignity.” In *Handbook - Voluntary Repatriation: International Protection*. Geneva: UNHCR, Department of International Protection. <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3510.html>.

BÖLÜM 2

KONUT POLİTİKALARINDA DEVLETİN ROLÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ: REFAH DEVLETİ MODELİNDEN PİYASA TEMELLİ KONUT ANLAYIŞINA

Mustafa Gökberk ERTAN¹

¹ Araştırma Görevlisi, Kapadokya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Nevşehir, gokberk.ertan@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9484-4463

Giriş

Konut, bireylerin temel yaşam ihtiyaçlarından biri olmasının ötesinde sosyal refah, kentleşme politikaları ve ekonomik kalkınma süreçleriyle doğrudan ilişkili olan önemli bir kamu politikası alanını oluşturmaktadır. Konuta erişim, bireylerin barınma ihtiyacını karşılayan bir unsur olarak sınırlandırılmamalı; sosyal eşitlik, yaşam kalitesi ve toplumsal bütünleşme açısından ele alınmalıdır. Bu nedenle konut politikaları modern refah devletlerinin gelişim sürecinde sosyal politika araçlarının önemli bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Malpass ve Victory, 2010). II. Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkede devletin konut alanındaki rolü önemli ölçüde artmış ve özellikle Avrupa ülkelerinde geniş ölçekli sosyal konut programları uygulanmıştır. Bu dönemde konut politikaları sosyal refah devletinin temel unsurlarından biri olarak görülmüş ve düşük gelirli grupların konuta erişimini kolaylaştırmayı amaçlayan kamu müdahaleleri yaygınlaşmıştır. Devlet tarafından doğrudan konut üretimi, kira kontrolü uygulamaları ve kamu konut fonları bu dönemin karakteristik politika araçları arasında yer almıştır (Harloe, 1995). 1980'li yıllardan itibaren ise küresel ölçekte yaşanan ekonomik dönüşümler, neoliberal politikaların yükselişi ve devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün yeniden tanımlanması konut politikalarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte birçok ülkede devletin doğrudan konut üretimindeki rolü azalmış, konut piyasası giderek daha fazla piyasa mekanizmalarına bırakılmıştır. Böylece konut politikalarında sosyal konut programlarından piyasa temelli konut anlayışına doğru belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır (Aalbers, 2016).

Konut politikalarındaki bu dönüşüm sadece kurumsal yapıların değişmesiyle sınırlı kalmamış, konutun toplumsal ve ekonomik anlamının da yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Konut giderek bir sosyal hak olmaktan ziyade finansal bir yatırım aracı olarak görülmeye başlanmış ve özellikle küresel finans piyasalarının genişlemesiyle birlikte konut sektörü finansallaşma süreçlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir (Rolnik, 2019). Bu durum, birçok ülkede konut fiyatlarının artmasına, konuta erişimde eşitsizliklerin derinleşmesine ve konut krizlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Literatürde konut politikalarındaki bu dönüşüm farklı kavramsal çerçeveler aracılığıyla ele alınmaktadır. Özellikle refah devleti literatürü, neoliberal politika dönüşümü ve konutun finansallaşması gibi yaklaşımlar konut politikalarının dönüşümünü açıklamak açısından önemli analitik araçlar sunmaktadır (Schwartz, 2021). Bu çerçevede devletin konut politikalarındaki rolünün zaman içerisinde nasıl değiştiği, konut politikalarının hangi kurumsal ve ekonomik dinamikler doğrultusunda yeniden şekillendiği önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, konut politikalarında devletin rolünün tarihsel süreç içerisinde nasıl dönüştüğünü incelemek ve sosyal konut politikalarından piyasa temelli konut anlayışına geçiş

sürecini kuramsal bir çerçevede değerlendirmektedir. Çalışmada öncelikle refah devleti döneminde uygulanan sosyal konut politikaları ele alınmakta, ardından neoliberal dönemde konut politikalarında yaşanan dönüşüm incelenmektedir. Son bölümde ise konutun finansallaşması ve piyasa temelli konut anlayışının ortaya çıkardığı yeni politika sorunları tartışılmaktadır. Konut politikaları diğer bir yandan kentleşme süreçlerinin yönetilmesi açısından da kritik bir politika alanını oluşturmaktadır. Kent nüfusunun hızla artması, arazi değerlerinin yükselmesi ve konut talebinin yoğunlaşması özellikle büyük metropollerde konut piyasasını karmaşık bir yapıya dönüştürmektedir. Bu durum konut politikalarının kent planlama, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitlik politikalarıyla doğrudan ilişkili çok boyutlu bir kamu politikası alanı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim literatürde konut politikalarının kent mekânının örgütlenmesi, sosyal sınıflar arasındaki mekânsal ayrışma ve kent içi eşitsizliklerin oluşumu üzerinde belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (UN-Habitat, 2020).

Refah Devleti Döneminde Konut Politikaları

Konut politikaları, modern refah devletlerinin gelişim sürecinde sosyal politika araçlarının önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinde yaşanan ciddi konut açığı, devletin konut üretim süreçlerine doğrudan müdahale etmesine neden olmuştur. Savaşın ardından hızla artan kent nüfusu, yıkılan konut stokunun yeniden inşası ve düşük gelirli grupların barınma sorunları birçok ülkede konutun bir sosyal politika alanı olarak ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir (Harloe, 1995). Refah devleti döneminde konut politikalarının temel amacı, toplumun geniş kesimlerinin sağlıklı ve güvenli konutlara erişimini sağlamaktır. Bu çerçevede sosyal konut programları, kira kontrolü uygulamaları ve konut sübvansiyonları gibi araçlar yaygın biçimde kullanılmıştır. Sosyal konutlar genellikle kamu kurumları veya yerel yönetimler tarafından inşa edilen ve piyasa fiyatlarının altında kira bedelleriyle düşük gelirli hanelere sunulan konutlardan oluşmaktadır (Scanlon, Whitehead & Arrigoitia, 2014). Avrupa'da özellikle İngiltere, Hollanda, Almanya ve İskandinav ülkeleri sosyal konut politikalarının en yoğun uygulandığı ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde sosyal konut yoksul kesimlere yönelik bir yardım mekanizması olmanın yanında, geniş orta sınıfı kapsayan bir konut politikası aracı olarak görülmüştür. Örneğin Hollanda'da sosyal konutlar uzun yıllar toplam konut stokunun önemli bir bölümünü oluşturmuş ve konut piyasasının düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Schwartz, 2021). Refah devleti döneminde konut politikalarının önemli bir özelliği devletin konut üretiminde doğrudan rol üstlenmesidir. Bu dönemde devlet konut piyasasını düzenleyen bir aktör olmakla birlikte, konut üretimini gerçekleştiren temel kurumsal aktörlerden biri olmuştur. Kamu konut

kurumları ve yerel yönetimler aracılığıyla yürütülen konut projeleri özellikle büyük kentlerde barınma sorununu azaltmayı amaçlamıştır (Malpass ve Victory, 2010). Ayrıca kira kontrolü uygulamaları da refah devleti döneminin önemli politika araçları arasında yer almaktadır. Kira kontrolü, konut piyasasında aşırı fiyat artışlarını engellemek ve kiracıların barınma güvenliğini sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Bu politikalar özellikle savaş sonrası dönemde konut fiyatlarının hızlı yükselmesini engellemek açısından önemli bir rol oynamıştır (Kemeny, 1995). Refah devleti konut politikalarının temel dayanaklarından biri konutun sosyal bir hak olarak değerlendirilmesidir. Bu yaklaşım, konutun piyasa mekanizmaları aracılığıyla dağıtılan bir mal olarak algılanması yerine devletin vatandaşlarına sağlaması gereken temel bir sosyal hizmet olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle konut politikaları birçok ülkede refah devletinin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir (Rolnik, 2019).

1970’li yıllara gelindiğinde ise yaşanan ekonomik krizler ve kamu harcamalarının artması refah devleti modelinin sürdürülebilirliğine ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu süreç konut politikalarında da önemli değişimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve devletin konut üretimindeki rolü giderek azalmaya başlamıştır.

Neoliberal Dönemde Konut Politikalarının Dönüşümü

1970’li ve özellikle de 1980’li yıllarla birlikte küresel ölçekte neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşması konut politikalarının yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Neoliberal yaklaşım devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün azaltılmasını ve piyasa mekanizmalarının güçlendirilmesini savunmaktadır. Bu çerçevede konut politikaları da giderek piyasa temelli araçlara dayanmaya başlamıştır (Aalbers, 2016). Neoliberal dönemde yaşanan en önemli dönüşümlerden biri sosyal konut programlarının kapsamının daraltılmasıdır. Birçok ülkede kamu konut üretimi azaltılmış, mevcut sosyal konut stoklarının bir kısmı özelleştirilmiş ve konut piyasasında özel sektörün rolü artırılmıştır. Özellikle İngiltere’de 1980’lerde uygulanan “Right to Buy” politikası sosyal konutların kiracılara satılmasını teşvik ederek sosyal konut stokunun önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır (Harloe, 1995). Bu dönemde konut politikalarında finansal araçların rolü de giderek artmıştır. Mortgage sistemlerinin yaygınlaşması, konut kredilerinin kolaylaşması ve konut finansmanının finans piyasalarıyla bütünleşmesi konut sektörünün ekonomik yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Böylece konut piyasası barınma ihtiyacının karşılandığı bir alan olmaktan çıkmış, yatırım ve finansal kazanç aracı haline gelmiştir (Aalbers, 2016). Devletin rolü de bu süreçte dönüşmüştür. Refah devleti döneminde konut üretiminde doğrudan rol oynayan devlet, neoliberal dönemde daha çok düzenleyici ve teşvik edici bir aktör haline gelmiştir. Konut kredilerine yönelik teşvikler, vergi indirimleri ve konut piyasasını destekleyen finansal düzenlemeler neoliberal konut

politikalarının temel araçları arasında yer almaktadır (Schwartz, 2021). Bu dönüşüm konut piyasasında yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Konutun finansal yatırım aracı haline gelmesi özellikle büyük şehirlerde konut fiyatlarının hızla artmasına yol açmış ve konuta erişimde önemli eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Birçok ülkede konut krizlerinin ortaya çıkması bu sürecin önemli sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Rolnik, 2019).

Konutun Finansallaşması ve Küresel Konut Anlayışı

Son yıllarda konut politikalarının dönüşümünü açıklamak için kullanılan en önemli kavramlardan biri konutun finansallaşmasıdır. Finansallaşma genel olarak finansal piyasaların, finansal kurumların ve finansal araçların ekonomik ve toplumsal süreçler üzerindeki etkisinin artması olarak tanımlanmaktadır (Epstein, 2005). Konut alanında finansallaşma ise konutun barınma ihtiyacını karşılayan bir kullanım değeri olmaktan çıkarak daha fazla yatırım ve spekülasyon aracı haline gelmesi anlamına gelmektedir (Aalbers, 2008). Konut piyasalarının finansallaşması özellikle 1990'lı yıllardan itibaren küresel ölçekte hız kazanmıştır. Finans piyasalarının küreselleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi konut sektörünün uluslararası yatırımcılar açısından cazip bir yatırım alanı haline gelmesine yol açmıştır. Uluslararası yatırım fonları, emeklilik fonları ve büyük finans kuruluşları konut piyasalarına giderek daha fazla yatırım yapmaya başlamıştır. Bu durum konut piyasalarının yapısını önemli ölçüde değiştirmiş ve konut fiyatlarının finansal dinamikler tarafından belirlenmesine yol açmıştır (Fernandez ve Aalbers, 2016).

Finansallaşma süreci konut piyasasında yeni aktörlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Geleneksel olarak konut üretimi yerel inşaat firmaları ve kamu kurumları tarafından gerçekleştirilirken, finansallaşma ile birlikte büyük yatırım fonları, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve uluslararası finans kuruluşları konut sektöründe belirleyici aktörler haline gelmiştir. Bu yeni aktörler konut piyasasını daha çok yatırım getirisi ve sermaye kazancı perspektifiyle değerlendirmektedir (Gotham, 2009). Konutun finansallaşmasının en önemli sonuçlarından biri konut fiyatlarında yaşanan hızlı artışlardır. Özellikle küresel şehirlerde konut piyasasına yönelen yoğun sermaye akımları konut fiyatlarının gelir artışının çok üzerinde yükselmesine neden olmuştur. Bu durum konuta erişim sorunlarının derinleşmesine ve konut piyasasının giderek daha fazla spekülasyon hareketlere açık hale gelmesine yol açmıştır (Fields, 2017). Finansallaşma aynı zamanda konut politikalarının kurumsal yapısını da etkilemiştir. Devletler konut üretiminde doğrudan rol oynamak yerine konut piyasasını finansal araçlar aracılığıyla destekleyen politika araçlarına yönelmiştir. Mortgage sistemlerinin yaygınlaşması, konut kredilerinin teşvik edilmesi ve konut finansmanının sermaye piyasalarıyla bütünleşmesi bu sürecin önemli göstergeleri arasında yer almaktadır (Immergluck, 2009).

Konutun finansallaşması birçok ülkede konut krizlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. 2008 küresel finans krizi konut piyasasının finansal sistemle ne kadar güçlü bir şekilde bütünleştiğini ortaya koyan önemli bir örnek olmuştur. ABD’de mortgage piyasasında başlayan kriz kısa sürede küresel finans sistemine yayılmış ve konut piyasalarının finansal istikrarsızlık açısından ne kadar kritik bir rol oynadığını göstermiştir (Mian ve Sufi, 2014). Bu gelişmeler konut politikalarının yalnızca konut arzını artırmaya yönelik politikalarla sınırlı kalamayacağını göstermektedir. Konut piyasasının finansal dinamiklerinin düzenlenmesi ve konuta erişim açısından sosyal politika araçlarının yeniden güçlendirilmesi birçok ülkede politika tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Küresel Konut Politikası Modelleri

Konut politikaları ülkelerin ekonomik yapıları, refah anlayışı ve kentleşme dinamikleri doğrultusunda farklı kurumsal modeller çerçevesinde şekillenmektedir. Bu nedenle konut politikalarının karşılaştırmalı analizi, devletin konut alanındaki rolünün farklı ülkelerde nasıl yapıldığını anlamak açısından önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Literatürde konut sistemlerinin sınıflandırılmasına yönelik çeşitli yaklaşımlar bulunmakla birlikte, konut politikalarının genel olarak sosyal konut ağırlıklı modeller, piyasa temelli konut modelleri ve karma konut anlayışı şeklinde üç temel kategoride değerlendirildiği görülmektedir (Stephens, Fitzpatrick ve Wallace, 2010). Sosyal konut ağırlıklı modeller özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygın olarak görülmektedir. İsveç, Danimarka ve Hollanda gibi ülkelerde sosyal konut politikaları konut sisteminin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu ülkelerde konut politikaları, düşük gelirli gruplara yönelik bir sosyal yardım aracı olmanın yanında konut piyasasının dengelenmesini sağlayan önemli bir kamu politikası aracı olarak değerlendirilmektedir. Sosyal konutlar çoğu zaman belediyeler veya kamu destekli konut birlikleri tarafından inşa edilmekte ve uzun vadeli kira sözleşmeleri aracılığıyla hanelere sunulmaktadır (Bengtsson, 2013). Bu modelde devlet konut piyasasında oldukça aktif bir rol üstlenmektedir. Sosyal konut projelerinin finansmanı kamu fonları, konut sübvansiyonları ve düşük faizli krediler aracılığıyla desteklenmektedir. Ayrıca kira piyasasına yönelik düzenlemeler ve kira kontrol mekanizmaları da konuta erişimin daha dengeli bir şekilde sağlanmasına katkı sunmaktadır. Bu nedenle sosyal konut ağırlıklı sistemlerde konut piyasasının spekülatif hareketlere karşı daha dayanıklı olduğu ifade edilmektedir (Stephens ve Norris, 2014).

Piyasa temelli konut modelleri ise özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde daha belirgin biçimde görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Avustralya gibi ülkelerde konut politikaları büyük ölçüde piyasa mekanizmalarına dayanmaktadır. Bu modelde devlet konut

üretiminde doğrudan rol oynamaktan ziyade konut piyasasını düzenleyen ve konut finansman sistemlerini destekleyen bir aktör olarak konumlanmaktadır. Mortgage sistemlerinin gelişmiş olması ve konut finansmanının finansal piyasalarla güçlü bir ilişki içerisinde bulunması bu modelin temel özellikleri arasında yer almaktadır (Ronald ve Lennartz, 2018). Piyasa temelli konut sistemlerinde konut sahipliği oranlarının yüksek olması teşvik edilmektedir. Devlet politikaları genellikle konut kredilerine yönelik vergi avantajları, mortgage teşvikleri ve konut finansmanını destekleyen düzenlemeler aracılığıyla konut sahipliğini artırmayı hedeflemektedir ancak bu modelin en önemli eleştiri noktalarından biri konut piyasasının ekonomik dalgalanmalara karşı daha kırılgan hale gelmesidir. Nitekim 2008 küresel finans krizi konut finansman sistemlerinin finansal piyasalarla olan güçlü bağlantısının önemli riskler doğurabileceğini göstermiştir (Aalbers, 2015).

Karma konut anlayışı ise birçok gelişmekte olan ülkede görülen hibrit bir yapı ortaya koymaktadır. Bu ülkelerde konut politikaları hem piyasa mekanizmalarına hem de devlet müdahalesine dayanmaktadır. Devlet bir yandan konut üretimini teşvik eden politikalar uygularken diğer yandan konut piyasasının düzenlenmesine yönelik çeşitli araçlar kullanmaktadır. Özellikle hızlı kentleşme yaşayan ülkelerde devletin konut üretimine doğrudan müdahalesi konut arzının artırılması açısından önemli bir politika aracı olarak görülmektedir (UN-Habitat, 2020). Karma konut anlayışında kamu kurumları, özel sektör ve finans kuruluşları konut piyasasında birlikte rol oynamaktadır. Bu durum konut üretiminin daha hızlı gerçekleşmesine katkı sağlayabilmekle birlikte konut piyasasının düzenlenmesi açısından çeşitli zorluklar da ortaya çıkarabilmektedir. Özellikle konut piyasasında yatırım amaçlı talebin artması konut fiyatlarının yükselmesine ve konuta erişim sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Türkiye'nin konut politikaları incelendiğinde karma konut anlayışına benzer bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'de devlet özellikle Toplu Konut İdaresi Başkanlığı aracılığıyla konut üretiminde aktif bir rol üstlenmektedir. TOKİ projeleri konut arzını artırmayı hedeflemekle birlikte kentsel dönüşüm politikalarının uygulanmasında da önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de özel sektör de konut üretiminde oldukça güçlü bir konuma sahiptir ve konut piyasasının önemli bir bölümünü özel sektör projeleri oluşturmaktadır. Türkiye'de konut piyasasının bu karma yapısı konut politikalarının hem kamu müdahalesi hem de piyasa mekanizmaları aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir ancak son yıllarda konut fiyatlarında yaşanan hızlı artışlar ve konuta erişim sorunlarının artması konut politikalarının yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu durum konut politikalarının konut arzını artırmaya yönelik politikalarla sınırlı kalmaması ve konuta erişim sorunlarını

azaltmaya yönelik daha kapsamlı sosyal politika araçlarının geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’de Konut Politikalarının Dönüşümü ve Konuta Erişim Sorunu

Türkiye’de konut politikalarının gelişimi büyük ölçüde kentleşme dinamikleri, ekonomik dönüşümler ve devletin kalkınma stratejileriyle yakından ilişkilidir. 1950’li yıllardan itibaren hızlanan iç göç hareketleri Türkiye’de kent nüfusunun hızla artmasına yol açmış ve büyük şehirlerde ciddi konut açıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde devletin konut politikaları sınırlı kalmış ve kentlere göç eden nüfusun önemli bir bölümü barınma ihtiyacını gecekondularla yerleşimleri aracılığıyla karşılamıştır (Buğra, 1998). Gecekondular olgusu Türkiye’de uzun yıllar kentleşme sürecinin temel unsurlarından biri olmuştur. Plansız yerleşimlerin yaygınlaşması hem konut üretiminde yaşanan yetersizliklerin hem de kent planlama politikalarının sınırlılıklarının da bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Gecekondularla yerleşimleri düşük gelirli grupların barınma ihtiyacını karşılamakla birlikte kentlerde mekânsal eşitsizliklerin ve altyapı sorunlarının artmasına yol açmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de uygulanan ekonomik liberalizasyon politikaları konut sektörünün ekonomik büyüme stratejileri içerisinde daha merkezi bir konuma yerleşmesine neden olmuştur. İnşaat sektörü ekonomik büyümenin önemli motorlarından biri olarak görülmüş ve konut üretimini teşvik eden çeşitli politika araçları uygulanmıştır. Bu süreçte konut sektörü dünyada olduğu gibi sosyal politika alanı olmaktan çıkmış, ekonomik kalkınma stratejisinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Buğra & Keyder, 2006). 2000’li yıllarda ise konut politikalarında önemli kurumsal değişimler yaşanmıştır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın (TOKİ) yetkilerinin genişletilmesi ve kentsel dönüşüm projelerinin yaygınlaşması konut üretiminde merkezi yönetimin rolünü güçlendirmiştir. TOKİ aracılığıyla gerçekleştirilen büyük ölçekli konut projeleri konut arzını artırmayı hedeflemekle birlikte kent mekânının yeniden yapılandırılmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Karaman, 2013). Bu süreç içerisinde konut finansman sisteminin gelişmesi de konut piyasasının yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bankacılık sektörünün konut finansmanındaki rolünün artması ve mortgage sisteminin uygulanmaya başlaması konut kredilerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Böylece konut piyasası giderek finansal mekanizmalarla daha güçlü bir ilişki kurmuştur (Yalçın ve Çavuşoğlu, 2013). Konut üretimindeki artış konuta erişim sorununu tamamen ortadan kaldırmamıştır. Özellikle büyük şehirlerde konut fiyatlarının hızlı biçimde yükselmesi konuta erişim sorununu daha görünür hale getirmiştir. Son yıllarda kira fiyatlarında yaşanan önemli artışlar ve konut fiyatlarının gelir artışının üzerinde yükselmesi konut piyasasında ciddi bir erişilebilirlik sorununa işaret etmektedir (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Türkiye’de konut

piyahasında yaşanan bu gelişmeler konutun giderek daha fazla yatırım aracı olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Gayrimenkul sektörü yatırım açısından cazip bir alan haline gelmiş ve konut piyasasında spekülâtif hareketlerin etkisi artmıştır. Bu durum özellikle düşük ve orta gelirli grupların konuta erişimini zorlaştırmaktadır. Konut politikalarının sosyal boyutunun zayıflaması konuta erişim sorunlarının derinleşmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle Türkiye’de konut politikalarının konut arzını artırmaya yönelik politikalarla sınırlı kalmaması ve konuta erişim sorununu sosyal politika perspektifiyle ele alması gerektiği yönünde tartışmalar giderek artmaktadır.

Son yıllarda Türkiye’de konut piyasasında yaşanan fiyat artışları konut erişilebilirliği tartışmalarını daha görünür hale getirmiştir. Özellikle büyük şehirlerde konut fiyatlarının hızla yükselmesi genç nüfus ve orta gelir grupları için konuta erişimi zorlaştırmaktadır. Konut fiyatlarının gelir artışının üzerinde yükselmesi hanelerin konut maliyetlerini karşılamakta zorlanmasına yol açmakta ve kiracıların barınma güvenliği açısından yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu durum konut piyasasında arz artışının tek başına konuta erişim sorununu çözmeye yetmediğini göstermektedir (OECD, 2021). Ayrıca Türkiye’de konut piyasasının yatırım aracı olarak görülmesi konut talebinin yapısını da değiştirmektedir. Gayrimenkul yatırımları özellikle ekonomik belirsizlik dönemlerinde güvenli yatırım aracı olarak değerlendirildiği için konut talebinin önemli bir kısmı yatırım amaçlı gerçekleşmektedir. Bu durum konut piyasasında fiyat artışlarını hızlandırabilmekte ve konutun kullanım değerinden ziyade yatırım değeri üzerinden değerlendirilmesine yol açabilmektedir.

Konut Politikaları ve Mekânsal Adalet

Konut politikaları barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik teknik düzenlemelerden ibaret değildir. Kent mekânının nasıl örgütlendiğini, farklı sosyal grupların kent içerisindeki konumlarını ve kentlerde ortaya çıkan mekânsal eşitsizlikleri doğrudan etkileyen önemli kamu politikası alanlarıdır. Bu nedenle konut politikaları son yıllarda kent kuramı ve mekânsal adalet literatürü içerisinde giderek daha fazla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Mekânsal adalet kavramı genel olarak kent mekânında kaynakların, fırsatların ve kamusal hizmetlerin adil biçimde dağıtılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşım, kent mekânının sadece fiziksel bir alan olmadığını; toplumsal ilişkilerin ve güç dengelerinin şekillendirdiği bir yapı olduğunu vurgulamaktadır (Soja, 2010). Bu bağlamda konut politikaları kentlerde mekânsal adaletin sağlanması açısından kritik bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir.

Kent kuramı literatüründe mekânsal adalet tartışmaları büyük ölçüde Henri Lefebvre’nin “kent hakkı” yaklaşımına dayanmaktadır. Lefebvre’ye göre kent mekânı toplumsal ilişkiler tarafından üretilmekte ve bu nedenle kent politikaları farklı toplumsal grupların kent üzerindeki haklarını

doğrudan etkilemektedir. Lefebvre kent mekânının yalnızca ekonomik çıkarlar doğrultusunda şekillendirilmesinin kentlerde sosyal eşitsizlikleri artırabileceğini vurgulamaktadır (Lefebvre, 1996). Bu perspektif konut politikalarının konut üretimini artırmaya yönelik politikalarla sınırlı kalmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde David Harvey de kapitalist kentleşme süreçlerinin kent mekânında önemli eşitsizlikler yarattığını ifade etmektedir. Harvey'e göre kent mekânı kapitalist sistem içerisinde sermaye birikiminin önemli araçlarından biri haline gelmiştir ve konut piyasası bu süreçte merkezi bir rol oynamaktadır. Gayrimenkul yatırımları ve kentsel dönüşüm projeleri çoğu zaman kent mekânının sermaye birikimi mantığı doğrultusunda yeniden şekillenmesine yol açmaktadır (Harvey, 2012). Bu durum özellikle düşük gelirli grupların kent merkezlerinden dışlanmasına ve kentlerde mekânsal ayrışmanın artmasına neden olabilmektedir.

Konut politikalarının mekânsal adalet bağlamında değerlendirilmesi özellikle kentsel dönüşüm süreçleri açısından da önem taşımaktadır. Birçok ülkede uygulanan kentsel dönüşüm projeleri kentlerin fiziksel yapısını yenilemeyi amaçlamakla birlikte kent mekânının sosyal yapısını da değiştirebilmektedir. Özellikle yüksek gelir gruplarına yönelik konut projelerinin artması kent merkezlerinde yaşayan düşük gelirli grupların kent çeperlerine doğru itilmesine neden olabilmektedir. Bu süreç literatürde "soylulaştırma" (gentrification) olarak tanımlanmakta ve kentlerde mekânsal eşitsizliklerin artmasına yol açmaktadır (Lees, Slater ve Wyly, 2008).

Mekânsal adalet perspektifi konut politikalarının ekonomik verimlilik ile sınırlandırılmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Konut politikaları sosyal bütünleşme, kent hakkı ve mekânsal eşitlik gibi normatif hedefler doğrultusunda ele alınmalıdır. Bu bağlamda konut politikalarının kentlerde farklı gelir gruplarının birlikte yaşayabileceği dengeli yerleşim modellerini teşvik etmesi önemli bir politika hedefi olarak görülmelidir. Bu çerçevede sosyal konut politikaları mekânsal adaletin sağlanması açısından önemli araçlar arasında yer almaktadır. Sosyal konut projeleri düşük gelirli grupların kent merkezlerine erişimini kolaylaştırarak kentlerde mekânsal ayrışmanın azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca kira piyasasına yönelik düzenlemeler ve konut sübvansiyonları da konuta erişim açısından daha dengeli bir yapı oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Son yıllarda mekânsal adalet perspektifi konut politikalarının değerlendirilmesinde daha fazla kullanılmaktadır. Bu yaklaşım konut politikalarının konut üretim miktarına odaklanmak yerine konutun kent içerisindeki dağılımını ve farklı sosyal grupların konuta erişim olanaklarını da dikkate alması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle konut politikalarının kent planlama politikalarıyla daha güçlü bir şekilde ilişkilendirilmesi ve mekânsal eşitliği gözeten bir perspektifle ele alınması önem taşımaktadır.

Tartışma

Konut politikalarında yaşanan dönüşüm devlet, piyasa ve toplum arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlandığını göstermektedir. Refah devleti döneminde konut politikaları daha çok sosyal refah ve eşitlik hedefleri doğrultusunda şekillenirken neoliberal dönemde piyasa mekanizmalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönüşüm yalnızca konut üretim biçimleriyle birlikte konutun toplumsal anlamını da önemli ölçüde değiştirmiştir. Konut politikalarının dönüşümü, kent kuramı literatüründe önemli tartışmalara konu olmaktadır. Özellikle David Harvey'in kapitalist kentleşme yaklaşımı konut piyasasının sermaye birikimi süreçleriyle nasıl ilişkilendiğini açıklayan önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Harvey'e göre kent mekânı kapitalist sistem içerisinde sermaye birikiminin önemli araçlarından biri haline gelmiş ve konut piyasası bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır (Harvey, 2012). Benzer şekilde Lefebvre'nin "kent hakkı" yaklaşımı da konut politikalarının sadece ekonomik bir mesele olmadığını, mekânsal adalet ve demokratik katılım açısından değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Lefebvre'ye göre kent mekânının üretimi toplumsal ilişkilerle yakından bağlantılı ve kent politikalarının toplumsal eşitliği gözetilen bir perspektifle ele alınması gerekmektedir (Lefebvre, 1996). Bu teorik yaklaşımlar konut politikalarının yalnızca konut arzı ve talebi çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Konut politikaları bir diğer yandan kent mekânının nasıl örgütlendiğini, sosyal sınıfların kent içerisindeki konumunu ve kentlerdeki mekânsal eşitsizlikleri doğrudan etkileyen politika alanlarıdır.

Konut politikalarının dönüşümü ekonomik bir yeniden yapılanma süreci olmakla birlikte, kentlerde toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olarak da değerlendirilmelidir. Konut piyasasının finansallaşması ve gayrimenkul sektörünün yatırım aracı haline gelmesi kent mekânında farklı gelir grupları arasında belirgin ayrışmalar yaratmaktadır. Bu durum konut piyasasının barınma ihtiyacını karşılayan bir alan olmaktan çıkarak sermaye birikiminin önemli araçlarından biri haline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla konut politikalarının piyasa dinamikleri çerçevesinde değerlendirilmesi yeterli değildir; konuta erişim sorununun sosyal politika ve mekânsal adalet perspektifiyle ele alınması gerekmektedir. Literatürde konut politikalarının piyasa temelli bir yapıya yönelmesinin çeşitli sonuçları olduğu vurgulanmaktadır. Piyasa mekanizmalarının konut üretiminde etkinliği artırabileceği kabul edilmekle birlikte, konutun tamamen piyasa dinamiklerine bırakılmasının konuta erişim konusunda ciddi eşitsizlikler yaratabileceği ifade edilmektedir (Torgersen, 1987). Konut piyasasında fiyatların büyük ölçüde piyasa koşullarına bağlı olarak belirlenmesi özellikle düşük gelirli grupların barınma güvenliğini zayıflatmaktadır.

Konutun yatırım ve finansal kazanç aracı olarak değerlendirilmesi de konut piyasasının toplumsal işlevini değiştiren önemli bir faktör olarak görülmektedir. Konutun giderek daha fazla finansal yatırım aracı haline gelmesi konut piyasasında spekülâtif hareketlerin artmasına ve konut fiyatlarının hızla yükselmesine yol açmaktadır. Bu durum özellikle büyük şehirlerde konut krizlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Piketty, 2014). Ayrıca konut piyasasında yaşanan dönüşüm kent mekânının yapısını da etkilemektedir. Konut fiyatlarının hızla yükselmesi kent merkezlerinde yaşayan düşük gelirli grupların kent çeperlerine doğru itilmesine neden olmakta, bu süreç literatürde gentrification olarak tanımlanan mekânsal dönüşüm süreçlerine yol açmaktadır (Smith, 1996).

Konut politikalarında devletin rolüne ilişkin tartışmalar da bu bağlamda önem kazanmaktadır. Devletin konut piyasasında tamamen pasif bir düzenleyici aktör olarak kalması konuta erişim sorunlarının artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle birçok ülkede devletin konut piyasasında daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği yönünde görüşler artmaktadır. Bu çerçevede konut politikalarının piyasa ekonomisi yerine sosyal politika araçlarıyla desteklenmesi gerektiği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Sosyal konut programları, kira düzenlemeleri ve konut sübvansiyonları gibi politikalar konuta erişim sorunlarının azaltılması açısından önemli araçlar olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Konut politikaları modern devletlerin sosyal politika ve ekonomik kalkınma stratejileri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada konut politikalarında devletin rolünün tarihsel süreç içerisinde nasıl dönüştüğü ele alınmış ve sosyal konut politikalarından piyasa temelli konut anlayışına doğru yaşanan dönüşüm incelenmiştir. Refah devleti döneminde konut politikaları büyük ölçüde sosyal refah ve eşitlik hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu dönemde devlet konut üretiminde doğrudan rol üstlenmiş ve sosyal konut programları aracılığıyla düşük gelirli grupların konuta erişimini sağlamayı amaçlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşmasıyla birlikte konut politikalarının yapısında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Neoliberal dönemde konut politikaları giderek piyasa temelli araçlara dayanmaya başlamış ve konut üretiminde özel sektörün rolü artmıştır. Konut finansman sistemlerinin gelişmesi ve konut piyasasının finansal piyasalarla bütünleşmesi konutun yatırım aracı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu süreç konut piyasasında önemli değişimlere neden olmuş ve konut fiyatlarının birçok ülkede hızla artmasına yol açmıştır. Son yıllarda birçok ülkede ortaya çıkan konut krizleri piyasa temelli konut politikalarının sınırlarını ortaya koymaktadır. Konut fiyatlarının hızla yükselmesi ve konuta erişim sorunlarının artması konut politikalarının yeniden değerlendirilmesini gerekli

kılmaktadır. Konut politikalarının sosyal politika alanı olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede konut politikalarının daha dengeli bir yapıya kavuşturulması önem taşımaktadır. Sosyal konut programlarının güçlendirilmesi, kira piyasasının düzenlenmesi ve konut finansman sistemlerinin daha kapsayıcı hale getirilmesi konuta erişim sorunlarının azaltılması açısından önemli politika araçları arasında yer almaktadır. Ayrıca konut politikaları kent planlama politikalarıyla daha güçlü bir şekilde ilişkilendirilmelidir. Konut politikalarının konut üretimine odaklanması yerine kentlerde sosyal bütünleşmeyi ve mekânsal adaleti güçlendiren bir perspektifle ele alınması daha sürdürülebilir kent politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Konut politikalarının piyasa mekanizmalarına bırakılmaması ve devletin konuta erişim konusunda daha aktif bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Konutun temel bir sosyal hak olarak değerlendirilmesi ve konuta erişimin sosyal eşitlik perspektifiyle ele alınması daha kapsayıcı ve sürdürülebilir konut politikalarının geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Gelecekte konut politikalarının daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulabilmesi için konut üretimi, kent planlama politikaları ve sosyal politika araçlarının birlikte ele alınması gerekmektedir. Konut piyasasının piyasa mekanizmalarına bırakılması konuta erişim sorunlarını derinleştirebileceği için devletin düzenleyici ve destekleyici rolünün güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda sosyal konut programlarının genişletilmesi, kira piyasasının düzenlenmesi ve konut finansman sistemlerinin daha kapsayıcı hale getirilmesi konut politikalarının sosyal boyutunu güçlendirecek önemli politika araçları arasında yer almaktadır. Bu nedenle konut politikalarının piyasa mekanizmalarına bırakılmaması ve devletin konuta erişim konusunda daha aktif bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Konutun bir sosyal hak olarak değerlendirilmesi ve konuta erişimin sosyal eşitlik perspektifiyle ele alınması daha kapsayıcı ve sürdürülebilir kent politikalarının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Aalbers, M. B. (2008). The financialization of home and the mortgage market crisis. *Competition & Change*, 12(2), 148–166.
- Aalbers, M. B. (2015). The potential for financialization. *Dialogues in Human Geography*, 5(2), 214–219.
- Aalbers, M. B. (2016). *The financialization of housing: A political economy approach*. Routledge.
- Bengtsson, B. (2013). Social housing in the Nordic countries. In M. Norris & D. Byrne (Eds.), *Social housing and the welfare state* (pp. 25–44).
- Buğra, A. (1998). The immoral economy of housing in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(2), 303–317.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). *New poverty and the changing welfare regime of Turkey*. UNDP.
- Epstein, G. (Ed.). (2005). *Financialization and the world economy*. Edward Elgar.
- Fernandez, R., & Aalbers, M. B. (2016). Financialization and housing: Between globalization and varieties of capitalism. *Housing Studies*, 31(4), 382–409.
- Fields, D. (2017). Urban struggles with financialization. *Geoforum*, 85, 207–216.
- Gotham, K. F. (2009). Creating liquidity out of spatial fixity: The secondary circuit of capital and the subprime mortgage crisis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(2), 355–371.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. Verso.
- Harloe, M. (1995). *The people's home? Social rented housing in Europe and America*. Blackwell.
- Immergluck, D. (2009). *Foreclosed: High-risk lending, deregulation, and the undermining of America's mortgage market*. Cornell University Press.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2001). Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği. *Toplum ve Bilim*, 89, 66–92.
- Karaman, O. (2013). Urban renewal in Istanbul: Reconfigured spaces, robotic lives. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 715–733.
- Kemeny, J. (1995). *From public housing to the social market: Rental policy strategies in comparative perspective*. Routledge.
- Kuyucu, T., & Ünsal, Ö. (2010). Urban transformation as state-led property transfer. *Urban Studies*, 47(7), 1479–1499.
- Lees, L., Slater, T., & Wyly, E. (2008). *Gentrification*. Routledge.

- Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities* (E. Kofman & E. Lebas, Eds.). Blackwell.
- Malpass, P., & Victory, C. (2010). The modernisation of social housing in England. *International Journal of Housing Policy*, 10(1), 3–18.
- Mian, A., & Sufi, A. (2014). *House of debt*. University of Chicago Press.
- OECD. (2021). *Brick by brick: Building better housing policies*. OECD Publishing.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.
- Rolnik, R. (2019). *Urban warfare: Housing under the empire of finance*. Verso.
- Ronald, R., & Lennartz, C. (2018). Housing careers, intergenerational support and family relations. *Housing Studies*, 33(2), 147–159.
- Scanlon, K., Whitehead, C., & Arrigoitia, M. F. (2014). *Social housing in Europe*. Wiley Blackwell.
- Schwartz, A. F. (2021). *Housing policy in the United States* (4th ed.). Routledge.
- Smith, N. (1996). *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. Routledge.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.
- Stephens, M., Fitzpatrick, S., & Wallace, A. (2010). *Study on housing exclusion: Welfare policies, housing provision and labour markets*. European Commission.
- Stephens, M., & Norris, M. (2014). Housing markets, welfare regimes and the role of social housing. *Housing Studies*, 29(4), 513–532.
- Torgersen, U. (1987). Housing: The wobbly pillar under the welfare state. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 4(S1), 116–126.
- UN-Habitat. (2020). *World cities report 2020: The value of sustainable urbanization*. United Nations.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Mustafa Kemal ÖZTOPAL¹

¹ Dr., Giresun Üniversitesi Espiye Meslek Yüksekokulu, mustafaoztopal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0717-7859

Giriş

Güvenlik kavramı, kamu düzeninin korunması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altında tutulması ve toplumsal düzenin sağlanarak istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi açısından temel bir kavramdır. İnsanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren güvenlik ihtiyacı, devletin ortaya çıkışının en önemli gerekçelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Modern devlet anlayışında güvenliğin sağlanması ve güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesi devletin sorumluluğunda olmakla birlikte, 20. yüzyılın sonlarından itibaren bu hizmetin yerine getirilmesinde kamu-özel sektör işbirliğine dayalı karma bir sistem benimsenmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küresel sistemde liberal politikalar ve ekonomi modeli yaygınlaşmaya başlamış ve bu kapsamda birçok sektörde devletin etkinliği azaltılarak oluşan boşluk özel sektör eliyle doldurulmaya başlamıştır. Bu dönüşüm güvenlik alanını da etkilemiş ve kamu tarafından yerine getirilen bazı güvenlik faaliyetlerinin özel güvenlik şirketleri ve bu şirketlerde görev yapan personel aracılığıyla yürütülmesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Öztopal, 2023, s. 54-55).

Türkiye'de özel güvenlik uygulamalarının kökeni Osmanlı dönemine kadar götürülebilmekteyse de çağdaş anlamda bir kurumsallaşma ancak Cumhuriyet dönemi hazırlanan mevzuatlarla gerçekleşebilmiştir. Özellikle 1981'de çıkarılan 2495 sayılı "Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun" ile başlayan hukuki çerçeve, 2004 yılında yürürlüğe giren 5188 sayılı "Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun" ile kapsamlı biçimde yeniden düzenlenmiş; böylece özel güvenlik hizmetleri pozitif hukuk temelinde tanımlanarak kamu güvenliğinin tamamlayıcı unsuru hâline getirilmiştir (Çelik, 2025, s. 144). Bu süreç, sektörde hem kurumsal kapasitenin hem de istihdamın önemli ölçüde artmasına yol açmış ve böylece özel güvenlik hizmetleri Türkiye'de geniş ölçekli bir çalışma alanı hâline gelmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'de özel güvenlik hizmetlerinin hukuki niteliğini anayasal çerçeve, kanuni düzenlemeler ve ikincil mevzuat ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle özel güvenlik kavramı literatürde yer alan farklı tanımları ve tarihsel gelişimi açısından ele alınacak, ardından anayasal dayanaklar, 5188 sayılı kanunun detayları ve son olarak ikincil mevzuat düzenlemeleri değerlendirilecektir. Böylece Türkiye'deki özel güvenlik sektörünün hukuki statüsüne ilişkin bütüncül bir katkı sunulması hedeflenmektedir.

1. Özel Güvenlik Hizmetlerinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Özel güvenlik kavramı ile ilgili birçok tanımlama mevcuttur. Üzerinde bir tanım birliği bulunmamakla birlikte hemen hemen birçoğu aynı anlama gelen birkaç tanımından bahsetmekte fayda vardır. Kakalik ve Wildhorn, soruşturma, koruma, devriye, ikaz, zırhlı taşımacılık da dâhil olmak üzere güvenlikle ilgili her türlü hizmeti sağlayan özel kuruluş ve kişi olarak tanım yapmaktadır. Private Security Task Force (PSTF) ise kendi hesabına çalışan veya istihdam sağlayan, belli bir ücret karşılığında kişi, kurum veya kendileri için güvenlikle ilgili hizmet veren bireyler ve özel olarak finanse edilen kuruluşlar şeklinde bir tanımlamayı tercih etmiştir. Bir başka tanımda ise öncelikle suçun önlenmesi, kayıplar ve belirli kişilere, kuruluşlara veya tesislere zarar verilmesiyle ilgilenen, kamu kolluk kuvvetleri dışındaki bireyler, kuruluşlar ve hizmetler olarak ifade edilmektedir (Strom vd., 2009). Türkiye'deki özel güvenlik hizmetlerinin tanımı ise, genel güvenlik teşkilatlarının kanunla verilen temel görevleri dışında kalan ve kamu düzeni dışında özel bir amaca hizmet eden, kamu ve özel alanların korunmasına yönelik önleyici tedbirleri almak üzere ortaya çıkmış yardımcı hizmetler olarak yapılmaktadır (Filiz, 2016, s. 130).

Günümüz özel güvenlik hizmetlerinde uzak bir görünümde olsa da Türk tarihinde özel güvenlik örnekleri çok eski tarihlere kadar götürülebilir. Osmanlı döneminde kervanların güvenliğinin sağlanması amacıyla yol güzergâhında emniyet görevini yerine getiren Derbentler, isyanları önlemek üzere görev yapan İlderler, ücretleri tüccarlar tarafından ödenen gece bekçisi pozisyonundaki Asesler, özel güvenlik hizmeti kapsamında ilk dönem örnekleri olarak gösterilebilir (Demirci, 2023, s. 3).

Türkiye Cumhuriyeti tarihine bakıldığında özel güvenlik hizmetlerinin üç dönem altında ele alınabileceği söylenebilir. Bunlardan birincisi, Bekçilik Dönemi'dir. Bu dönem Cumhuriyetin ilk yıllarında kurum ve kuruluşları korumak amacıyla görevlendirilen bekçilerin görev yaptığı dönemi kapsamaktadır. İkincisi, 2495 Sayılı Kanun Dönemi'dir. Bu dönem, Kırşehir ile Şereflikoçhisar arasında bulunan Hirfanlı Barajı'na 1957-1958 yıllarında gerçekleşen sabotaj saldırıları sonucu konunun Milli Güvenlik Kurulu'na intikal etmesi ve bunun üzerine 1981 yılında kamu kurum ve kuruluşlarını korumak için bu kanunun çıkarıldığı dönemdir. Son olarak üçüncüsü ise 2495 sayılı kanunun yürürlükten kaldırılması üzerine 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'un yürürlüğe girdiği dönemdir (Demirci, 2023, s. 3).

Dünyanın genelinde olduğu gibi küreselleşmenin ortaya çıkardığı yenilikler ve güvenlik tehditlerinin çeşitlenmesi Türkiye’de de özel güvenlik kavramının evrilmesine neden olmuş; terör faaliyetleri ve toplumun huzurunu bozacak risklerin artması, özel güvenlik hizmetlerinin geniş bir istihdam alanı haline dönüşmesini beraberinde getirmiştir (Akbaş, vd., 2018, s. 230). Özel güvenlik sektörünün gelişimi, çok geniş bir alanda hizmet veren ve polis, jandarma ve sahil güvenlikten oluşan genel kolluğun bir yardımcısı ve kamusal güvenliğin tamamlayıcısı anlamına gelmektedir (Çiçek ve Kandeğer, 2023, s. 56).

Türkiye’de özel güvenlik sektörünün günümüzdeki şeklini alması, 5188 sayılı kanunun çıkarılmasıyla gerçekleşmiştir. Kanun’un çıkarıldığı 2004’te özel güvenlik şirketi sayısı 15 iken, 2026 itibariyle bu sayı 1.342’ye yükselmiştir. Bununla birlikte yine 2004’te 21.376 olan özel güvenlik personeli sayısı 171.201’i kamuda ve 156.935’i özel sektörde olmak üzere 328.136’ya yükselmiştir (Demirci, 2023, s. 3; Emniyet Genel Müdürlüğü).

2. Özel Güvenlik Hizmetlerinin Anayasal Çerçevesi

Özel güvenlik hizmetlerinin Türkiye’deki hukuki çerçevesi genel olarak 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ve bu kanun kapsamında çıkarılan bazı yönetmelik ve tebliğ gibi ikincil nitelikteki mevzuat ile belirlenmiştir. Anayasada özel güvenlik hizmetlerini doğrudan tanımlayan bir hüküm bulunmamasıyla birlikte, anayasanın bazı maddeleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Örneğin anayasanın 17. maddesi, kişinin dokunulmazlığını ve maddi-manevi varlığını güvence altına alırken, aynı zamanda meşru müdafaa, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi gibi durumlarda kuvvet kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu maddenin özel güvenlik görevlilerine de tanınan bazı yetkilere temel teşkil ettiği değerlendirilebilir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 1982; Bulut ve Kara, 2012, s. 6). Yine anayasanın çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen “*Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır*” şeklindeki 48. maddesi her ne kadar özel güvenlik hizmetlerine atıfta bulunmuyor olsa da devlet kontrolünde yürütülecek özel güvenlik faaliyetlerini işaret etmektedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 1982).

3. 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun

Yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye’de özel güvenlik hizmetlerinin ana hukuki çerçevesini 5188 sayılı kanun belirlemektedir. Bu ana çerçevenin destekleyicisi veya tamamlayıcısı durumunda olan bazı yönetmelik ve tebliğlerden de bahsetmek mümkündür. Bu kapsamda öncelikle 5188 sayılı kanunu ve daha sonra diğer mevzuatı incelemek çalışmanın niteliği açısından önemlidir.

10.06.2004 tarihinde kabul edilen ve 26.06.2004 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun, özel güvenlik hizmetlerini kamu güvenliğinin tamamlayıcı hizmeti olarak bu kanunun amacını da özel güvenlik hizmetlerine ilişkin esas ve usullerin belirlenmesi olarak tanımlamaktadır. Kanun genel hatlarıyla özel güvenlik izninin verilmesine, bu kapsamda kurulan kuruluşların ruhsatlandırma işlemlerine, alınacak kararlar konusunda yetkili olan mercilerin belirlenmesine, özel güvenlik görevlilerin yetki ve faaliyet alanlarına, sahip oldukları hak ve yasaklara açıklık getirmektedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2004a). Bu kanun 24.07.1981 tarih ve 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun’u yürürlükten kaldırarak özel güvenlik alanını daha geniş bir perspektiften ele almıştır. 5188 sayılı kanunla birlikte özel güvenlik uygulamaları, pozitif bir temelde önemli kamusal yetkilerle donatılarak genel kolluğun yardımcısı ve tamamlayıcısı konumuna getirilmiştir (Çelik, 2025, s. 144).

Kanun’un 3. maddesinde kurum ve kuruluşların bünyesinde özel güvenlik birimlerinin kurulması veya bu hizmetlerin şirketlere gördürülmesi valilik iznine bağlanmıştır. Yine aynı maddede hangi hallerde komisyon kararına gerek olacağı ve hangi hallerde komisyon kararı olmaksızın doğrudan valilik tarafından izin verileceği tanımlanmıştır. Kanun’un 5. maddesinde ise şirketlerin özel güvenlik alanında faaliyette bulunması İçişleri Bakanlığı’nın iznine tâbi tutulmuştur (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2004a). Böylece hizmetlerin yerine getirilmesi konusunda izin yetkisi konusu net olarak belirlenmiştir.

Kanun’un 7. maddesi özel güvenlik görevlisi olarak çalışacak personelin yetkilerini tanımlamaktadır. Bu bağlamda özel güvenlik görevlilerine, koruma ve güvenliklerini sağladıkları alanlara girişlerde kişilerin üstlerini dedektörle arama ve X-ray vb. güvenlik sistemlerinden geçirme, Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 90. maddesi kapsamında (kişiye suç işlerken rastlaması ve izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması durumlarında) geçici yakalama, görev alanları içerisinde

haklarında yakalama kararı bulunanları yakalama, olay yerini ve delilleri koruma, imdat istenmesi veya afet durumlarında konuta girme, gasp ve saldırı anında zor kullanma gibi görevler tanımlanmıştır. Ancak bu yetkiler aynı kanunun 9. maddesi gereği sadece görevli buldukları alanla ve süreyle sınırlı olacak şekilde kullanılabilir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2004a).

Kanun'un 10. maddesi, özel güvenlik görevlisi olabilme şartlarını açık bir biçimde tanımlamaktadır. Buna göre, vatandaşlık, yaş, sağlık ve eğitim gibi klasik şartların yanı sıra kamu görevlileri için de istenen belli suçlardan (anayasal düzeyene ve özel hayatın gizliliğine karşı suçlar, uyuşturucu vb. maddeleri kapsayan suçlar, zimmet, rüşvet, irtikâp, ihaleye fesat karıştırma, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlar) bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına çarptırılmamış olma şartı getirilmiştir. Ayrıca yine kamu görevlileri için istenen güvenlik soruşturması, özel güvenlik görevlileri için de istenmektedir. Kanun'un 19. maddesi usulüne uygun olmayan şekilde özel güvenlik görevlisi çalıştıranlara karşı uygulanacak yaptırımları, 20. maddesi ise uygulanacak idari para cezalarını belirlemiştir. Tüm bu yaptırımların uygulanması ve sorumlulukların ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarca (özel güvenlik birimleri, özel güvenlik şirketleri ve özel güvenlik eğitimi veren kurumlar gibi) yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesi için kanun İçişleri Bakanlığı ve valilikleri yetkili kılmıştır. Kanun'un 23. maddesi, özel güvenlik görevlilerinin görevleri kapsamında işledikleri suçlarda kendilerinin ve kendilerine karşı işlenen suçlarda ise suçu işleyenlerin kamu görevlisine karşı suç işlemiş şekilde cezaya tabi tutulacağını belirlemiştir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2004a).

5188 sayılı kanunun maddeleri detaylı biçimde analiz edildikten sonra genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa, söz konusu kanun, istihdam edilecek özel güvenlik görevlilerinin statüsünü, yetkilerini ve sorumluluklarını sınırlı bir çerçevede içerisinde tanımlamış ve bu kapsamda ortaya çıkabilecek tartışmaları engellemeye çalışmıştır. Ancak kanunla birlikte özel güvenlik görevlilerinin bu yetkileri genel kolluk kuvvetlerinin aksine sadece görev yaptıkları yer ile sınırlı bırakılmıştır.

Kanun'un dikkat çekici yönlerinden biri, özel güvenlik faaliyetlerini tamamen serbest bırakmamasıdır. Özel güvenlik birimi veya şirketi kurulması ve bu şirketlerden hizmet satın alınmasının ilgili mülki idare amirliklerinden izin almasının gerekliliği ve bunun denetimlerinin yine kamu otoriteleri tarafından sağlanması, özel güvenlik hizmetlerinin sadece bir özel hukuk faaliyeti değil kamu hukuku boyutu taşıdığını da göstermektedir. Ayrıca hem özel güvenlik görevlilerinin işlediği hem de özel güvenlik görevlilerine karşı işlenen suçların kamu görevli kapsamında cezalandırılması, özel güvenlik hizmetlerinin kamu hukuku boyutunu bir kez daha

göstermektedir. Buradan hareketle özel güvenlik görevlilerinin kamu kurumları dışında dahi belirli bir ölçüde kamu hizmeti icra ettiklerini değerlendirmek mümkündür.

4. Özel Güvenlik Hizmetleriyle İlgili İkincil Mevzuat

Türkiye’de özel güvenlik sektörünün temel hukuki çerçevesini ihtiva eden 5188 sayılı kanunun yanı sıra İçişleri Bakanlığı ve ilgili birimleri tarafından çıkarılan bazı yönetmelik ve genelgelerden de bahsetmek mümkündür. 5188 sayılı kanunun uygulanmasına ilişkin detaylar, ikincil mevzuat olan yönetmelikler ve tebliğlerle düzenlenmektedir. Bu ikincil düzenlemeler, kanunun uygulama esaslarını, özel güvenlik görevlilerinin yetki ve sorumluluklarını, kuruluş şartlarını ve denetim mekanizmalarını daha ayrıntılı bir şekilde belirlemiştir.

Bunlardan biri, İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan ve 07.10.2004 tarih ve 25606 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun’un Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik”tir. Bu yönetmeliğin temel amacı 5188 sayılı kanunda belirtilen hükümlerin uygulanmasına yönelik usul ve esasların düzenlenmesidir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2004b). Yönetmelik hükümlerine bakıldığında, özel güvenlik izinlerinin verilmesi, güvenlik görevlilerinin eğitim ve sertifika süreçleri, eğitimi tamamlayan adaylara uygulanacak yazılı ve uygulamalı sınavın detayları ile çalışma usullerinin bu yönetmelik ile ayrıntılı biçimde düzenlendiği görülmektedir.

Aynı yönetmelik, özel güvenlik birimlerinin kuruluşu, faaliyet alanlarının belirlenmesi ve denetlenmesine ilişkin ayrıntılı hükümler içermektedir. Bu kapsamda özel güvenlik izninin süreli olması ve gerekli hallerde yetkili idare tarafından iznin iptal edilebilmesi, özel güvenlik faaliyetlerinin sürekli idari gözetim altında tutulduğunu göstermektedir. Bu durum, özel güvenlik hizmetlerinin salt serbest piyasa faaliyeti değil, kamu düzeniyle doğrudan ilişkili alan olarak kabul edildiğini göstermektedir. Yönetmelik ekinde

İkincil mevzuat olarak değerlendirilebilecek hukuki düzenlemelerden biri de özel güvenlik görevlisi olarak çalışan kişilerde aranan sağlık şartlarını belirleyen, 27.06.2003 tarihli ve 25151 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan, 26 Haziran 2021 tarih ve 31523 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak revize edilen “Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları Yönetmeliği”dir (Zorlu ve Zorlu, 2020, s. 169; Mevzuat Bilgi Sistemi, 2021). Bu yönetmelik, silahlı ve silahsız özel güvenlik görevlilerinde aranacak asgari şartları belirlemesinin yanı sıra rapor alındıktan sonra sağlık yönünden tereddüt oluşması durumunda yetkili idarenin sorumluluklarını da belirlemiştir.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan; 5188 sayılı kanun ve ilgili diğer mevzuat hükümleri gereğince yerine getirilecek iş ve hizmetlerin usul ve esaslarının belirlendiği “Özel Güvenlik Hizmetleri Genelgesi”, özel güvenlik görevlilerinin kimlik kartı ile ilgili oluşabilecek sorunları önlemek amacıyla hazırlanan “Özel Güvenlik Görevlisi Kimlik Kartı Geçerlilik Süreleri ve Geçici Kimlik Kartları Genelgesi”, özel güvenlik yöneticilerine yönetici kimlik kartı verilmesi konusunda yaşanan tereddütleri gidermek için çıkarılan “Özel Güvenlik Yönetici Kimlik Kartı Genelgesi”, özel güvenlik personeli ile genel kolluk kuvvetleri arasındaki işbirliği ve koordinasyonu geliştirme amacıyla oluşturulan ve buna bağlı olarak hazırlanan “KAAN Uygulama Genelgesi” ve “Özel Güvenlik Hizmetlerinde Görevlendirilecek Görev Hayvanları ve İdarecilerinin Kullanımına Ait Usul ve Esaslar Genelgesi” gibi genelgeler diğer ikincil mevzuat kapsamında değerlendirilebilir (Emniyet Genel Müdürlüğü).

Sonuç

Güvenlik hizmetlerinin sağlanması, modern devletin en temel fonksiyonlarından biri olmakla birlikte, küreselleşme, güvenliği tehdit eden unsurların çeşitlenmesi ve kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılması süreçleri, güvenlik alanında kamu-özel sektör iş birliğine dayalı karma bir modelin gelişmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye’deki özel güvenlik sektörü de bu dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bugünkü görünümünden uzak olsa da tarihsel kökleri Osmanlı dönemine kadar uzanan özel güvenlik hizmetleri, esas kurumsal ve hukuki çerçevesini Cumhuriyet dönemi ile birlikte kazanmaya başlamıştır. Özellikle 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun’un kabul edilerek yürürlüğe girmesi, özel güvenlik sektörünü kamu güvenliğinin tamamlayıcı bir unsur olarak pozitif hukuk sistemine açık biçimde dâhil etmiştir.

Özel güvenlik hizmetlerinin hukuki niteliğine anayasal çerçeveden bakıldığında, özel güvenlik hizmetlerinin anayasada doğrudan düzenlenmemiş olmakla birlikte kişi dokunulmazlığı, çalışma ve sözleşme hürriyeti gibi temel hak ve özgürlüklerle bağlantılı hükümler üzerinden dolaylı bir temele dayandığı değerlendirilmektedir. Bu durum, özel güvenlik hizmetlerinin hem temel hakların korunmasına katkı sağlayan hem de bu haklara müdahale potansiyeli barındıran çift yönlü bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla özel güvenlik uygulamalarının hukuka uygunluk, ölçülülük ve denetlenebilirlik ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun, özel güvenlik hizmetlerini salt bir özel sektör faaliyeti olarak değil, kamu güvenliğinin tamamlayıcısı niteliğinde ve idarenin izin

ile denetimi altında yürütülen bir alan olarak yapılandırmıştır. Özel güvenlik birimi kurulmasının ve şirket faaliyetlerinin idari izne bağlanması, görev ve yetkilerin kanunla açıkça belirlenmesi ve denetim yetkisinin İçişleri Bakanlığı ile valiliklere verilmesi, bu alanın belirgin bir kamu hukuku boyutu taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte kanun, özel güvenlik görevlilerine arama, yakalama ve zor kullanma gibi sınırlı kamusal yetkiler tanımış ancak bu yetkileri görev alanı ve süre ile sınırlandırarak genel kollukla arasındaki fonksiyonel ayrımı korumuştur. Ayrıca görevle bağlantılı suçlarda kamu görevlisine benzer ceza koruması öngörülmesi, özel güvenliğin hukuki statüsünün karma nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede 5188 sayılı kanun, özel güvenlik hizmetlerini özel hukuk zemininde örgütlenen ancak kamu düzeniyle doğrudan bağlantılı, denetime açık ve sınırlı kamusal yetki kullanımına dayanan bir hizmet alanı olarak konumlandırmıştır.

İkincil mevzuat düzenlemelerine bakıldığında ise, özel güvenlik hizmetlerinin uygulama esaslarının ayrıntılı biçimde düzenlendiği görülmektedir. Bu kapsamda eğitim, sağlık şartları, kimliklendirme, denetim ve kollukla koordinasyon gibi alanlarda kapsamlı bir çerçeve oluşturulduğu söylenebilir. Bu düzenlemeler, özel güvenlik hizmetlerinin serbest piyasa koşullarına bırakılmadığını, aksine devlet tarafından sürekli gözetim altında tutularak kamu düzeniyle uyumlu şekilde faaliyet göstermesinin amaçlandığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de özel güvenlik hizmetleri, yalnızca özel sektör faaliyeti olarak değil, kamu güvenliğini destekleyen yarı-kamusal bir hizmet alanı olarak konumlanmaktadır. Sektörün hızlı büyümesi ve istihdam kapasitesinin artması, bu alanın hukuki niteliğine ilişkin tartışmaların da devam etmesini beraberinde getirecektir. Bu bağlamda gelecekte yapılacak düzenlemelerde, özel güvenlik görevlilerinin yetki sınırlarının daha da netleştirilmesi, insan hakları standartlarının güçlendirilmesi, denetim mekanizmalarının ve genel kolluk ile koordinasyonun istikrarlı şekilde devam etmesi önem taşımaktadır. Böylece özel güvenlik hizmetlerinin hem hukuki meşruiyeti hem de toplumsal güvenlik üzerindeki olumlu etkisi daha da güçlenecektir.

Kaynakça

- Akbaş, F., Dursun, Y. ve Ürün, E. (2018). Özel Güvenlik Mesleğinin Unvan Sorunu ve Gelişimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5 (6), 230-240.
- Bulut, Y. ve Kara, M. (2012). Biber Gazının İnsan Üzerinde Etkileri ve İnsan Hakları Yönünden Değerlendirilmesi: Hatay Polis Meslek Yüksekokulunda Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), 1-29.
- Çelik, M. (2025). İdare Hukuku Perspektifinden Üniversitelerdeki Özel Güvenlik Uygulaması. *Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 143-177.
- Çiçek, Ç. ve Kandeğer, B. (2023). Türkiye’ de Özel Güvenlik Eğitim Süreci Görev ve Yetkileri. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 9 (28), 56-68.
- Demirci, U. (2023). Türkiye Özel Güvenlik Sektörüne Yönelik Tehdit Yüksek İş Gücü Devir Oranı: Özel Güvenlik Görevlileri ve Yöneticileri Gözüyle Nedenleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27 (1), 1-36.
- Emniyet Genel Müdürlüğü. *Özel Güvenlik İstatistikleri*. 16 Şubat 2026 tarihinde <https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/ozel-guvenlik-istatistikleri> adresinden edinilmiştir.
- Emniyet Genel Müdürlüğü. Genelgeler. 18 Şubat 2026 tarihinde <https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/genelge-1> adresinden erişilmiştir.
- Filiz, O. (2016). The Place Of Private Security Services In Turkey And Their Implications For The Near Future. *European Scientific Journal*, 12 (10), 130-144.
- Mevzuat Bilgi Sistemi (1982, 9 Kasım). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden 16 Şubat 2026 tarihinde edinilmiştir.
- Mevzuat Bilgi Sistemi (2004a). *Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun*. 17 Şubat 2026 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5188.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Mevzuat Bilgi Sistemi (2004b). *Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik*. 17 Şubat 2026 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7190&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden edinilmiştir.

Mevzuat Bilgi Sistemi (2021). Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları Yönetmeliği. 17 Şubat 2026 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=38750&MevzuatTur=7&MevzuatTerTip=5> adresinden edinilmiştir.

Öztopal, M. K. (2023). Özel Güvenliğin Uluslararası Sorunlar Üzerindeki Etkisi: Rusya-Ukrayna Savaşında Wagner Grubu Örneği. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14 (66), 53-74.

Strom, K., Berzofsky, M. Shook-Sa, B., Barrick, K., Daye, C., Horstmann, N ve Kinsey, S. (2010). *The Private Security Industry: A Review of the Definitions, Available Data Sources, and Paths Moving Forward*. The Office of Justice Programs. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/bjs/grants/232781.pdf>.

Zorlu, S. ve Zorlu, S. E. (2020). Özel Güvenlik Sözleşmesinde Gerekli Şartlara Sahip Özel Güvenlik Görevlisi Görevlendirme Borcu ve Bu Bağlamda Özel Güvenlik Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 161-185.

BÖLÜM 4

KÜRESEL SİYASETTE POPÜLİZM VE LİBERAL DEMOKRASİ: GERİLİMLER, ÇELİŞKİLER VE SİYASAL MANTIK

Deniz DİNÇ¹

¹ Dr., Altınbaş Kıbrıs Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lefkoşa, KKTC. Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7894-0439>

Giriş

Popülizm kavramı özellikle son yıllarda Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler alanında yükselen ve sürekli ilgi uyandıran kavrama dönüştü. Bununla birlikte de birçok tartışmayı beraberinde getirdi. Bu durumda elbette özellik son on yılda dünya genelinde artan otoriterleşmenin payı çok fazlaydı. İlk önceleri salt pejoratif lider merkezli, otoriter liderlerin kullandığı bir taktik olarak görülen Popülizm üzerine son yıllarda yapılan çalışmaların etkisiyle daha derin analizlerin kavramı tartışmaya gerekli olduğu ortak paydasında sonuçlandı. Bunun temel nedeni, popülizmin salt liderlerin kullandığı bir taktik veya halkın gönlünü çalmak için seçimlerde kullanılan bir taktikten ötede, bir ‘halk’ yaratma biçimi olmasıydı. Yani popülizm aynı zamanda halkın kim olduğunu, siyasal temsilin kimin adına kurulduğunu ve siyasal meşruiyetin hangi kaynaklara dayandığını tekrar gündeme getiren bir kavram olarak gündeme girdi. Popülizm liberal demokrasilerdeki temsil sorunlarına odaklanarak Modern demokrasilerdeki gerilimleri gün yüzüne çıkardı. Dolayısıyla popülizmi bu bağlamda modern liberal demokrasilerdeki iç gerilimleri görünür kılan ve bu gerilimler üzerinden politik mobilizasyon üreten bir biçim olarak değerlendirilmelidir (Canovan 1999, Mudde 2004).

Liberal demokrasilerdeki temsil krizinin derinleşmesi, bu temsil kriziyle devam eden modern demokrasilere eşitlik ve adalet üzerinden yöneltilen eleştiriler. Kültürel ve ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesi, vatandaşların liberal demokratik kurumlara duyduğu güvenin azalması gibi meseleleri Popülizmin yükselişine bağlamak gerekir. Bu bağlamda Popülizm bir yandan liberal demokratik rejimlerin krizine bir tepki, diğer yandan da bu krizi derinleştiren bir mantık boyutunda değerlendirilebilir. Popülizmi salt ‘halkın sesi’ veya ‘demokrasiye tehdit’ gibi kalıplara sokmak kavramı anlamlandırmakta yetersiz kalmaktadır (Canovan, 1999; Urbinati, 2019).

Popülizm kavramını teorik zeminde daha iyi anlamak amacıyla, bu çalışmada önce liberalizm ve liberal demokrasi kavramları açıklanacak, ardından popülizmin temel özellikleri ve ona ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlar tartışılacaktır. Daha sonra Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe’un katkıları üzerinden popülizmin bir ideoloji değil, daha çok bir siyasal mantık, bir halk yaratma mantığı olarak nasıl ele alınabileceği gösterilecektir. Son bölümde ise Venezuela örneği üzerinden Hugo Chávez döneminin kurucu popülist momentleri ile Nicolás Maduro döneminin daha kapalı ve daha otoriter, oligarşik niteliği değerlendirilecektir. Amaç, popülizmi yalnızca olumsuz bir normatif etiket olarak değil, modern siyasetin temel meselelerinden biri olarak olumlu ve olumsuz yanlarını da bütünsel biçimde açıklamaktır. Bu çalışmanın

özgünlüğü Popülizm ve demokrasi kavramlarının tartışmalı ilişkisine sadece olumsuz bakmanın ötesinde bir perspektifin gerekli olduğunun altını çizmesidir.

Liberalizm ve Liberal Demokrasi

Liberalizm, modern siyasal ideolojilerin en etkililerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Liberalizm deyince akla bireysel özgürlükler ve bu özgürlüklerin korunması, sivil toplum, çoğulculuk ve faydacılık gibi kavramlar gelir. En genel anlamıyla liberalizm, bireyin özgürlüğünü, temel hak ve özgürlüklerin korunmasını, hukuki güvenceyi ve siyasal iktidarın sınırlandırılmasını esas alan bir düşünce çerçevesidir. Liberal düşünce tarihsel olarak mutlak iktidara, keyfi yönetime ve sınırsız devlet gücüne karşı gelişmiştir. Bu nedenle liberalizmin merkezinde yalnızca özgürlük talebi değil, aynı zamanda devlet gücünün kurumsal ve hukuki yollarla sınırlandırılması fikri vardır. Bu bakımdan liberalizm, çoğunluğun iradesini tek başına yeterli bir meşruiyet kaynağı olarak görmez; bireyin haklarının ve hukukun üstünlüğünün de korunması gerektiğini savunur. Faydacılık felsefesi açısından da liberalizm Bentham ve James Mill'in 'en çok kişi için en fazla mutluluk' felsefesiyle başlayıp, Kant'ın toplumcu ve hukukçu bakış açısıyla salt faydadan çıkararak hukuksal ve toplumsal bir çerçeveye ulaşmıştır. Bu anlamda liberal demokratik kurumlar, modern demokrasinin işleyişinin ve kapitalizmin can damarlarıdır.

Liberal demokrasi ise liberalizmin hak ve özgürlük vurgusunu demokrasinin halk egemenliği ilkesiyle birleştiren rejim biçimidir. Demokrasi köken olarak antik Yunan'dan türemiş ve halk egemenliği olarak tercüme edilebilen 'demos, kratos' sözcüklerinin birleşiminden gelmektedir. Demokrasinin tanımı da ebetteki birçok siyasal kavram gibi tartışmalıdır. Demokrasinin var olan ekonomi biçimiyle eklemlenmesi açısından da çeşitlilik göstermektedir. Örnek olarak, sosyalizm ve kapitalizmin demokratik ve otoriter varyantları bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusu açısından odaklandığım Liberal demokrasi ise yedi temel ilkedен oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, karar alma süreçlerine vatandaş katılımı, bir temsil sistemi, hukukun üstünlüğü, seçim sistemi: çoğunluk kuralı, vatandaşlar arasında görece bir seviyede eşitlik, vatandaşların belli bir dereceye kadar garanti altına alınmış özgürlükleri ve eğitimidir (Sargent, 2009: 62). Buradan yapılan çıkarım bize liberal demokrasinin yalnızca seçimlerin düzenli aralıklarla yapıldığı bir yönetim modeli olmasının çok ötesine geçmektedir. Yani liberal demokrasi aynı zamanda kuvvetler ayrılığı, bağımsız yargı, ifade özgürlüğü, muhalefetin meşruiyeti, azınlık haklarının korunması ve anayasal sınırlara tabi bir iktidar anlayışı anlamına gelir. Bu nedenle liberal demokrasi, çoğunluk yönetimi ile özgürlüklerin korunması, halk egemenliği ile kurumsal

denge-denetim mekanizmaları arasında bir denge kurmaya çalışır (Sargent, 2009; Mudde & Rovira Kaltwasser, 2012).

Liberal demokrasinin en önemli özelliklerinden biri çoğulculuğu esas almasıdır. Liberal demokratik düzen, toplumu tek bir iradeye, tek bir kimliğe veya tek bir ahlaki bütünlüğe indirgemez. Tekçi otoriter anlayışın aksine, liberal demokrasi farklı sınıfların, kimliklerin, ideolojilerin ve çıkarların meşru biçimde yan yana bulunduğu bir siyasal alan varsayar. Bu nedenle muhalefetin varlığı, farklı görüşlerin temsil edilmesi ve siyasal rekabetin kurallı bir çerçevede sürmesi liberal demokrasinin yapısal unsurlarıdır. Yani liberal demokrasi siyaseti yapma zeminini koruyan bağımsız yargı, medya, eşit ve adil bir seçim gibi kurumlara ve düzeni koruyan hakemlere sahiptir (Levitsky&Ziblatt, 2018). Popülizm ile liberal demokrasi arasındaki temel gerilim de tam bu noktada başlar. Çünkü popülist söylem çoğu zaman çoğul ve dağınık toplumsal yapıyı, daha bütünlüklü ve daha homojen bir 'halk'kurgusu içinde sadeleştirme eğilimindedir. Böylece liberal demokratik kurumları yıpratma potansiyelini de içinde taşımaktadır (Levitsky&Ziblatt, 2018).

Popülizm ve Popülizme Farklı Yaklaşımlar

Popülizm üzerine yapılan çalışmalar, bu kavramın tek bir biçimde tanımlanamayacağını göstermektedir. Cas Mudde'nin tanımına göre popülizm, toplumu 'saf halk' ile 'yozlaşmış elit' arasında bölen ve siyasetin halkın genel iradesinin ifadesi olması gerektiğini savunan ince-merkezli bir ideolojidir (Mudde, 2004). İnce ve Kalın ideolojiler ayrımı Micheal Freeden tarafından ortaya atılmıştır (Freeden, 1996). Bu ayrıma göre Sosyalizm, Liberalizm, Muhafazakarlık gibi ideolojiler kalın birbirlerine eklenemeyen büyük ideolojilerdir. İnce ideolojiler ise büyük ideolojilerle eklenenebilen ideolojilerdir. Milliyetçilik, Feminizm, Yeşil İdeoloji ve Popülizm farklı büyük ideolojilerle eklenip bir ideoloji yelpazesi oluşturabilir. Örneğin milliyetçiliğin sağ ve sol ideolojilerle eklenmesi gibi popülizm de sağ ve sol ideolojilerle eklenenebilmektedir (Freeden, 1996). Bu tanım, popülizmin neden hem sağ hem de sol siyasal projelerle birleşebildiğini açıklaması bakımından önemlidir. Çünkü burada belirleyici olan belirli bir ekonomik veya kültürel içerikten çok, halk ve elit arasındaki ahlaki karşıtlıktır. Yani aynı duyguların farklı politik yönelimleridir (Akgün, 2024: 176).

Popülist söylemde elitler ve halk antagonizmasının halk bağlamını ele aldığımızda halkın sıradan yurttaşların çoğulluğunu ifade eden nötr bir kavram olmadığını görürüz. Daha çok ahlaki olarak saf, ortak çıkarlara sahip ve siyasal bakımdan meşru tek özne gibi kurgulanır.

Buna karşılık elit kavramı da yalnızca yönetenleri değil; bürokrasi, teknokrasi, yerleşik partiler, medya çevreleri, entelektüeller ve zaman zaman uluslararası aktörleri kapsayabilecek biçimde genişletilir. Böylece Mudde'ye göre siyasal alan, farklı programların ve çıkarların müzakere edildiği çoğulcu bir alan olmaktan çıkarak halk ile elit arasında ahlaki bir mücadeleye dönüşme potansiyeli taşır (Mudde, 2004). Ancak popülizmi yalnızca ince-merkezli bir ideoloji olarak tanımlamak yeterli değildir. Popülizm üzerine literatürde, onu bir söylem, bir siyasal tarz, bir strateji ya da bir mantık olarak ele alan başka yaklaşımlar da vardır. Bu nedenle popülizm kavramı etrafındaki tartışma yalnızca 'en doğru tanım nedir?' sorusu etrafında dönmez; aynı zamanda 'popülizm nasıl işler, halkı nasıl kurar ve kurucu halkın sınırları nelerdir?' soruları da can alıcı bir önem kazanır. Özellikle Ernesto Laclau'nun müdahalesi sonrası genişleyen Popülizm literatürü, popülizmi sabit içerikli bir ideoloji olarak değil, kolektif özne kurmanın, yani halk kurma tarzının özel bir siyasal mantığı olarak değerlendirmektedir (Laclau, 2005).

Popülizm literatüründe kabaca iki ana yaklaşım ayırt edilebilir. Birinci yaklaşım, popülizmi liberal demokrasi için ciddi bir tehdit olarak görür. Bu yaklaşımda popülizmin tehlikeli yönü yalnızca elit karşıtı olması değil, aynı zamanda anti-plüralist bir karakter taşımasıdır. Jan-Werner Müller'e göre popülist aktörler yalnızca halk adına konuştuklarını iddia etmez; çoğu zaman yalnızca kendilerinin halkı temsil ettiğini ileri sürerler. Bu iddia, muhalefetin meşruiyetini zayıflatır ve siyasal rekabeti meşru aktörler arası bir mücadele olmaktan çıkarıp halk ile halkın düşmanları arasındaki ahlaki bir çatışmaya dönüştürebilir (Müller, 2016).

İkinci yaklaşım ise popülizmi yalnızca dışsal bir tehdit olarak değil, demokratik sistemlerin iç krizlerinin semptomu olarak ele alır. Margaret Canovan'ın 'demokrasinin iki yüzü' yaklaşımı burada önemlidir. Canovan'a göre modern demokrasinin bir pragmatik yüzü, bir de kurtarıcı yüzü vardır. Pragmatik yüz; kurumlar, temsil, hukuk, uzlaşma ve yönetsel işleyiş ile ilgilidir. Kurtarıcı yüz ise halk egemenliği, siyasal yenilenme, kolektif irade ve toplumun kendisini doğrudan ifade etme arzusu ile ilişkilidir. Popülizm tam da bu iki yüz arasındaki gerilimden beslenir. Kurumsal siyaset halka uzaklaştığında, merkez partiler birbirine benzediğinde ve siyaset teknik bir yönetime dönüştüğünde, popülist aktörler 'siyaseti halka geri verme' iddiasıyla güç kazanırlar (Canovan, 1999). Bu ikinci yaklaşım, popülizmi tamamen olumsuz bir yaklaşım değildir. Ancak popülizmin neden ortaya çıktığını anlamaya çalışır. Özellikle ekonomik eşitsizliklerin artması, toplumsal dışlanma, temsil edilmemiş olma duygusu ve teknokratik yönetime karşı tepki, popülist mobilizasyonun maddi ve siyasal zeminini oluşturur. Bu nedenle popülizm, bazen liberal demokratik sistemlerin görmezden geldiği sorunları

görünür kılan bir ‘uyarı sinyali’ gibi de okunabilir. Başka bir ifadeyle popülizm yalnızca demokrasiyi zayıflatan bir unsur değil, aynı zamanda demokrasinin eksikliklerinin de göstergesidir (Canovan, 1999; Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017).

Laclau’dan Mouffe’a: Bir Siyasal Mantık Olarak Popülizm

Ernesto Laclau’nun popülizm tartışmasına katkısı, popülizmi bir ideoloji olarak tanımlamamasıdır. Laclau popülizm bir öz arayışından ziyade onu bir siyaset yapma biçimi olarak görmektedir ve bu bakış açısı literatürde önemli bir teorik kırılma yaratmıştır (Laclau, 2005). Laclau’ya göre popülizmi kapalı ve sabit içerikli bir ideoloji olarak düşünmek yetersizdir. Popülizm esas olarak bir siyasal mantıktır. Bu mantıkta belirleyici olan, ‘halk’ın önceden verilmiş bir toplumsal bütün olmaması, siyasal mücadele içinde kurulmasıdır. Farklı ve karşılanmamış talepler, ortak bir karşıtlık eksenini etrafında birbirine bir eşdeğerlik zincirinde bağlandığında yeni bir kolektif özne, yani “halk” ortaya çıkar. Bu nedenle popülizmin özü belirli bir içerikte değil, siyasal sınırların nasıl çizildiğinde yatar (Laclau, 2005). Daha ayrıntılı bir şekilde belirtirsem, Laclau’nun yaklaşımında halk tanımı doğal ya da özsel bir varlık değildir. Heterojen taleplerin bir eşdeğerlik zinciri içinde birbirine eklenmesi sonucu ortaya çıkan siyasal bir inşadır. Bu yaklaşım, popülizmin neden çok farklı içeriklerle birleşebildiğini açıklamak açısından önemlidir. Sağcı, solcu, milliyetçi, anti-neoliberal veya farklı türden popülist projeler olabilir; çünkü popülizmin özünü belirleyen şey, hangi taleplerin hangi düşman figürüne karşı nasıl birleştirildiğidir. Ancak, Mudde’nin belirttiği gibi kendi başına bir siyasi ideoloji sayılamaz. Başka bir deyişle popülizm bir ideolojik paket değil, siyasal antagonizmanın kuruluş biçimlerinden biridir (Laclau, 2005). Bu nedenle Laclau’nun katkısı, popülizmi sadece kötü liderlerin kullandığı manipülatif bir dil olmaktan çıkarıp, modern siyasette kolektif özne kurmanın bir biçimi olarak düşünmeyi mümkün kılar. Laclaucu anlayışa göre popülizm bir boş gösterendir. Popülizmin gücü bu boş göstereni dolmasında yatar (Dinç, 2020). Popülizm burada kurumsal düzenin istikrarlı olduğu zamanlardan çok, temsil krizlerinin yaşandığı, sistemin talepleri karşılayamadığı ve yeni siyasal özne biçimlerinin ortaya çıktığı dönemlerle ilişkilidir. Laclaucu yaklaşım, popülizmin neden modern siyasette sürekli geri dönen bir form olduğunu anlamaya yardımcı olur.

Chantal Mouffe, Laclau’nun açtığı teorik hattı daha normatif ve stratejik bir düzleme taşımıştır. Mouffe’a göre günümüz Batı demokrasileri bir popülist moment içinde yaşamaktadır. Bu moment, neoliberal hegemonik düzenin krizinden, merkez siyasetlerin toplumsal talepleri temsil etme kapasitesinin zayıflamasından ve yurttaşların siyasete yabancılaşmasından

doğmaktadır. Mouffe bu tabloyu sadece sağ popülizmin yükselişi olarak okumaz; aynı zamanda daha demokratik ve daha eşitlikçi bir “sol popülizm” inşa etme imkânı ve de bunu acil bir ihtiyaç olarak görmektedir (Mouffe, 2018). Laclau ve Mouffe’un birbirine paralel siyasal düşüncelerindeki populist momentleri biraz daha açmak istiyorum. Populist moment Laclau’ya, toplumsal bir patlama anıdır. Statüko (eskimiş düzen) artık halkın taleplerini taşıyamaz hale geldiğinde, biri çıkar ve o güne kadar birbirinden kopuk olan tüm öfkeleri tek bir zincirde birleştirir. Bu an populist momenttir. Burada halk yeniden icat edilir. Eskiye ait söylem yıkılır yerine yeni söylem inşa edilir.

Mouffe ve Laclau’nun yaklaşımının önemi, popülizmi özsel olarak sağcı, irrasyonel ya da anti-demokratik bir kategori olarak görmemesidir. Asıl mesele, ‘halk’ın nasıl kurulduğu ve hangi talepler etrafında eklemlendiğidir. Sağ popülizm dışlayıcı, milliyetçi ve kültürel homojenlik vurgusuna yaslanabilirken; sol popülizm eşitlik, adalet, dışlanmaya karşı mücadele ve demokratikleşme taleplerini merkezine alabilir. Bu nedenle Laclau ve Mouffe için popülizm, hegemonya mücadelesinin kaçınılmaz bir biçimidir. Önemli olan, bu mücadelenin hangi siyasal proje lehine yürütüldüğüdür (Mouffe, 2018). Bu açıdan Laclau ve Mouffe’un katkıları, popülizmi yalnızca liberal demokrasinin rakibi olarak değil, kimi zaman demokrasinin yeniden kuruluşuna da eşlik edebilecek bir siyasal mantık olarak düşünmeyi mümkün kılar. Elbette bu yaklaşım popülizmin risklerini ortadan kaldırmaz; ancak popülizmin tek bir normatif kategoriye indirgenmesini de engeller.

Popülizmin farklı biçimlerde ortaya çıkabilmesi nedeniyle sağ popülizm ile sol popülizm arasında ayırım yapmak önemlidir. Sağ popülizm genellikle göç, ulusal kimlik, güvenlik, kültürel tehdit ve geleneksel değerler etrafında şekillenir. Bu tür popülizmlerde halk daha çok milli, kültürel veya etnik bakımdan homojen bir bütünlük olarak kurgulanır. Elitler ise sadece siyasal seçkinler değil, aynı zamanda kozmopolit çevreler, küresel veya küreselleşmeci aktörler veya ulusal kimliği zayıflattığı düşünülen unsurlar olarak sunulabilir. Sağ popülizm bir kültürel yabancılaşmayı kendine ana siyasal eksen olarak belirler. Sol popülizm ise daha çok ekonomik eşitsizlik, neoliberalizm eleştirisi, dışlanma, oligarşik güç birikimi ve temsil edilmeyen toplumsal kesimlerin ortaklaştırılması üzerinden kurulur. Burada halk, aşağıda kalan ve sistem tarafından dışlanan geniş kesimlerin siyasal öznesi olarak inşa edilir. Her iki durumda da ortak olan unsur, halk ile elit arasında bir karşıtlık kurulmasıdır. Ancak bu karşıtlığın kimleri içerdiği, kimleri dışladığı ve ne tür bir siyasal proje ile birleştiği noktalara göre önemli farklar vardır (Mouffe, 2018; Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017).

Popülizm ile Liberal Demokrasi Arasındaki Gerilimler

Popülizm ile liberal demokrasi arasında üç temel gerilim alanı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla çoğulculuk ile tekçi halk anlayışı, kurumsal denge ve denetim mekanizmalarının rolüne ilişkin farklı yaklaşımlar ve son olarak siyasal temsilin niteliği üzerindeki tartışmalardır. İlk temel gerilim çoğulculuk meselesinde ortaya çıkar. Liberal demokrasi toplumu farklı çıkarların, kimliklerin ve ideolojilerin meşru biçimde yan yana bulunduğu çoğulcu bir alan olarak kabul eder. Popülizm ise 'halkı' daha homojen ve daha bütünlüklü bir özne olarak kurma eğilimindedir. Bu durum, farklı görüşlerin ve muhalefetin meşruiyetini zayıflatabilir. Halk tek ve saf bir özne olarak sunulduğunda, bu bütünün dışında kalanlar kolaylıkla 'elit' ve 'halk düşmanları' olarak tanımlanabilir. Yani popülizmin monolitik halk kurma biçimi liberal demokrasinin çoğulcu sahasıyla çelişki içindedir (Müller, 2016).

İkinci gerilim kurumsal denge ve denetim mekanizmalarıyla ilgilidir. Liberal demokrasi için bağımsız yargı, anayasal denetim, medya ve özerk kurumlar iktidarın keyfiliğini sınırlayan gerekli yapılardır. Yani bunlar siyasetin zeminini koruyan korkuluklardır. Popülist söylem ise bu kurumları zaman zaman halkın iradesinin önünde engel oluşturan seçilmemiş yapılar olarak resmeder. Böylece seçimsel meşruiyet ile kurumsal meşruiyet arasında bir çatışma doğar. Nadia Urbinati'ye göre popülizm temsili kurumları bütünüyle ortadan kaldırmaz; fakat onları daha plebisiter, lider-merkezli ve çoğunlukçu bir mantıkla dönüştürür. Bu durum, seçimlerin sürdüğü ama liberal içeriğin aşındığı rejim biçimlerine zemin hazırlayabilir (Urbinati, 2019, Levitsky & Loxton, 2013).

Üçüncü gerilim temsil kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Popülizm mevcut temsil mekanizmalarının yozlaştığını ve halktan koptuğunu ileri sürerek daha doğrudan bir temsil iddiasında bulunur. Bu nedenle popülizm bütünüyle anti-demokratik değildir; aksine, temsil krizine işaret eder ve mevcut sistemin zayıflıklarını görünür kılar. Ancak bu eleştirel potansiyel, temsilin tek elde toplanması ve siyasal alanın tek bir halk söylemi etrafında kapatılması yönünde geliştiğinde liberal demokrasi açısından ciddi bir sorun ortaya çıkar. Dolayısıyla popülizm eğer halkı katılımcı, dışlayıcı ve tekçi, çoğulcu biçimlerinde kurduğu ölçüde hem düzeltici bir semptom hem de aşındırıcı bir siyasal risk olarak düşünülmelidir (Canovan, 1999; Urbinati, 2019). Elbette aşındırıcı bakış açısında halk inşasının katılımcı ve demokratik olamayacağını farz ettiğimizde bu liberal demokrasiye tehdidi daha ön plana çıkartabiliriz. Ama yine halk oluşma biçimi iki kutuplu bir antagonizmaya dayandığı için demokratik bir şekilde kurulmuş halk öznesinde de riskler barındırmaktadır. Şimdi şuna kadar göstermeye çalıştığım

popülizm ve liberal demokrasi arasındaki ilişkiyi Venezuela örneğinde somutlaştırmaya çalışacağım.

Venezuela: Chávez'in Popülist Momenti ve Maduro'nun Otoriterliği

Venezuela örneği, popülizmin hem kurucu hem de aşındırıcı yönlerini birlikte göstermesi bakımından son derece öğreticidir. Hugo Chávez dönemi, Latin Amerika'daki en güçlü popülist deneyimlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Chavismo'nun halk ile yerleşik elitler arasındaki karşıtlık üzerinden yükselen tipik bir popülist form olarak literatürde değerlendirilmektedir (Hawkins, 2003). Bir diğer boyutta ise, Chávez dönemi Venezuela'sı popülizm ile demokrasi arasındaki gerilimli ilişkinin önemli bir örneği olarak tartışılmaktadır (Roberts, 2012). Laclau–Mouffe hattından bakıldığında Chávez dönemi, güçlü bir kurucu popülist moment olarak değerlendirilebilir. Eski iki merkez parti sisteminin krize girdiği, yerleşik elit düzeninin meşruiyet kaybettiği ve geniş toplumsal taleplerin karşılanmadığı bir bağlamda Chávez, farklı talepleri ortak bir eşdeğerlik zinciri içinde birleştirerek yeni bir 'halk' kurabilmiştir. Bu nedenle Chávez deneyimi, popülizmin yalnızca bir liderlik üslubu değil, kolektif özne kuran bir siyasal mantık olarak işlediğini gösteren önemli bir vakadır.

Nicolás Maduro dönemine gelindiğinde tablo belirgin biçimde değişmiştir. Chávez'in kurucu popülist enerjisi, Maduro döneminde aynı yoğunlukta sürmemiştir. Literatürde Maduro yönetimi giderek daha fazla otoriter konsolidasyon, elit ağları ve rejim içi güç paylaşımı üzerinden tartışılmaktadır. Bu nedenle Maduro dönemini Chávez'in kurduğu popülist momentin basit devamı olarak görmek yerine, daha kapalı, daha sert ve daha devlet merkezli bir rejim yapısı olarak değerlendirmek daha isabetlidir. Bu bağlamda Maduro dönemi, yeni bir halk inşasından çok, mevcut iktidar bloğunun korunması ve dar bir rejim çevresinin tahkimiyle ilişkilendirilebilir. Başka bir ifadeyle, Chávez döneminde halk ile oligarşi arasındaki sınır siyasal olarak yeniden kurulurken, Maduro döneminde rejimin etrafında yeni bir ayrıcalıklı yönetici bloğun oluştuğu söylenebilir. Bu nedenle Venezuela örneği, popülizmin kurucu demokratik enerji ile otoriter kapanma arasında nasıl salınabildiğini açık biçimde göstermektedir. Chávez momenti kurucu ve mobilize edici bir halk siyaseti üretmiş; Maduro döneminde ise bu siyasal enerji giderek daha kapalı ve daha elit-merkezli oligarşik bir rejim mantığına dönüşmüştür.

Sonuç

Sonuç olarak popülizm ile liberal demokrasi arasındaki ilişki çok yönlüdür. Popülizm bir yandan liberal demokratik sistemlerin temsil krizlerini, elit temelli kapanmaları ve halktan kopuk elit duruşunu görünür kılar. Bu anlamda popülizm yalnızca bir tehdit değil, sistemin iç sorunlarının da semptomudur. Diğer yandan popülizm halkı homojen bir özne olarak kurma, muhalefeti gayri meşrulaştırma ve kurumsal denge-denetim mekanizmalarını aşındırma eğilimi nedeniyle liberal demokrasi açısından, liberal demokrasinin korkuluklarını, yani kurumları aşındırma riski taşır (Müller, 2016; Urbinati, 2019). Laclau ve Mouffe'un katkıları, popülizmi yalnızca ince-merkezli bir ideoloji olarak değil, siyasal olanı kuran bir mantık olarak düşünmeyi mümkün kılar. Bu yaklaşım, popülizmin neden bazen demokratik yenilenme, bazen de çoğunlukçu kapanma üretebildiğini daha iyi açıklar. Venezuela örneği de bu gerilimi somutlaştırmaktadır. Chávez dönemi kurucu bir popülist moment olarak halkı yeniden siyasal özne hâline getirirken, Maduro döneminde aynı hat daha kapalı, daha sert ve elit merkezli bir yönelim kazanmıştır. Bu nedenle popülizmi ne bütünüyle şeytanlaştırmak ne de kendiliğinden halk egemenliğinin saf ifadesi olarak idealize etmek yeterlidir. Daha doğru olan, popülizmi modern demokrasilerin çözülmemiş gerilimlerini ortaya çıkaran ve bu gerilimleri farklı yönlerde keskinleştirebilen bir siyasal form olarak değerlendirmektir.

Kaynakça

- Akgün, R. C. (2024). Toplumsal Hareketler ve Siyastte Olumsuz Duygulanımların Rolü Üstüne Kuramsal Bir İnceleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(46), 168-186.
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies*, 47(1), 2–16.
- Dinç D. (2020). On the Shore of the Empire: A Critical Evaluation of Hardt and Negri Based on the Concepts of Imperialism and the People. – Polis. Political Studies. No. 2. <https://doi.org/10.17976/jpps/2020.02.07>
- Freeden, M. (1996). *Ideologies and political theory: A conceptual approach*. Oxford University Press.
- Hawkins, K. A. (2003). Populism in Venezuela: The rise of Chavismo. *Third World Quarterly*, 24(6), 1137–1160.
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Verso.
- Levitsky, S., & Loxton, J. (2013). Populism and competitive authoritarianism in the Andes. *Democratization*, 20(1), 107–136.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How Democracies Die*. Broadway Books.
- Mouffe, C. (2018). *For a left populism*. Verso.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2012). Populism and (liberal) democracy: A framework for analysis. In C. Mudde & C. Rovira Kaltwasser (Eds.), *Populism in Europe and the Americas: Threat or corrective for democracy?* (pp. 1–26). Cambridge University Press.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.

Müller, J.-W. (2016). *What is populism?* University of Pennsylvania Press.

Roberts, K. M. (2012). Populism and democracy in Venezuela under Hugo Chávez. In C. Mudde & C. Rovira Kaltwasser (Eds.), *Populism in Europe and the Americas: Threat or corrective for democracy?* (pp. 136–159). Cambridge University Press.

Sargent, L. T. (2009). *Contemporary Political Ideologies: A Comparative Analysis*. Wadsworth Cengage Learning.

Urbinati, N. (2019). Political theory of populism. *Annual Review of Political Science*, 22, 111–127.

BÖLÜM 5

AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE “ÖTEKİ”NİN İNŞASI: AVRUPALILIK KİMLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN ÜYELİĞİNE YÖNELİK DIŞLAYICI SÖYLEMLERİN ANALİZİ¹

Sıddık ARSLAN²

¹ Bu makale, yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı. Herhangi bir üniversitede öğretim üyesi değildir. siddikarslan@hotmail.com Orcid ID: 0009-0009-3169-3763

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin genişleme siyaseti, özünde teknik bir uyum süreci olarak tasarlanmış olsa da zamanla, kimin "Avrupalı" sayılacağına ilişkin köklü bir meşruiyet tartışmasına dönüşmüştür. Türkiye'nin adaylık süreci, bu dönüşümün en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır; zira Türkiye meselesi, AB'yi yalnızca kurumsal kapasite değerlendirmesiyle değil, kendi kimliğinin tarihsel ve kültürel sınırlarını yeniden çizmek zorunda kaldığı bir öz-yüzleşmeyle baş başa bırakmıştır. Türkiye'nin 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunması ve müzakerelerin 2005'te resmen açılmasıyla birlikte Avrupa kamuoyunda ve siyasal söylem düzleminde belirginleşen karşıt argümanlar, yalnızca Ankara'nın reform sicilini sorgulamakla kalmamış; aynı zamanda "Avrupa nerede başlar, nerede biter?" sorusunu gündemin merkezine taşımıştır (Aydın-Düzgüt, 2012; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Özellikle 2016 sonrasında müzakere sürecinin fiilen donması ve AB'nin pek çok üye devletinde yükselen kimlikçi-milliyetçi siyasal iklimin üyelik karşıtlığını ana akım söyleme taşıması, bu çalışmanın zamanlama gerekçesini somutlaştırmaktadır; zira söylemsel dışlama mekanizmaları, kurumsal tıkanıklıkların yalnızca bir yansıması değil, aynı zamanda bizzat bu tıkanıklıkları üreten bir etken olarak işlemektedir (Mudde, 2007; Wodak, 2015). Bu sorunun yanıtı, yalnızca coğrafi ya da siyasal bir değerlendirmeyle değil; kültürel özcülük, tarihsel hafıza ve medeniyetsel sınır çizimi gibi söylemsel pratiklerle üretilmiştir. Dolayısıyla AB-Türkiye ilişkilerinin bu boyutu, uluslararası ilişkiler disiplininin kurumsal analizinin ötesinde; kimlik siyasetini, söylem üretimini ve dışlama mekanizmalarını birlikte ele alan disiplinlerarası bir perspektif gerektirmektedir (Neumann, 1999; Rumelili, 2007).

Sosyal inşacılık kuramı açısından değerlendirildiğinde, kimlik hiçbir zaman önceden verili, sabit ya da öz-referanslı bir yapı değildir; aksine, anlam üretme pratikleri ve öteki üzerinden kurulan karşıtlıklar aracılığıyla sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir aidiyet zemini (Wendt, 1999; Christiansen vd., 2000). Avrupa kimliği de bu genel ilkedен azade değildir: "Avrupalılık", tarihsel süreçte farklı "öteki"ler üzerinden tanımlanmış ve her kriz ya da genişleme anında yeniden müzakere edilmiştir (Neumann, 1999; Delanty, 1995). Türkiye ise bu süreçte, AB'nin kültürel ve tarihsel öz-tasavvurunun sınırlarını sınayan bir vaka olarak özel bir işlev üstlenmiştir. Üyelik karşıtı söylemler, bu nedenle yalnızca bir siyasal tercih değil; Avrupa'nın kim olmadığını ve ne olmayacağını kodlayan sembolik bir sınır çizme pratiğidir (Said, 1978; Triandafyllidou, 2001). Söylem ise bu süreçte edilgen bir araç değil; kategoriler, normlar ve hiyerarşiler üreterek toplumsal gerçekliği inşa eden bir iktidar pratiği olarak işlemektedir (Foucault, 1977; Jørgensen & Phillips, 2002). Bu çerçevede çalışma, yorumsamacı ve eleştirel bir epistemolojik konumdan hareket etmekte; söylemlerin nesnel gerçekliği yansıtmadığını, aksine bu gerçekliği bağlamsal, tarihsel ve güç ilişkileriyle koşullanmış biçimde inşa ettiğini esas almaktadır (Fairclough, 1995; Jørgensen & Phillips, 2002). Bu zemin üzerinde makale, üyelik karşıtı söylemlerin yalnızca içerik düzeyindeki iddialarını değil; Avrupa kimliğini hangi dışlama mantığıyla kurduklarını ve bu kurulumun hangi söylemsel stratejilere yaslandığını çözümlemeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'ye yönelik üyelik karşıtı söylemlerin yapısal incelemesi, birbirine eklenen üç eksen üzerinden yürütülebilir: kültürel-dinî uyumsuzluk iddiası, güvenlik ve risk çerçevesi ile normatif değerler hiyerarşisi. Bu üç eksen, birbirinden bağımsız argüman kümeleri olarak değil; Avrupalılık kimliğinin "öteki" üzerinden kapatılmasına hizmet eden bütünleşik bir söylemsel strateji olarak işlemektedir (Wodak, 2015; Entman, 2004). Bu üç eksenin analitik açıdan belirleyici yanı, birbirinden bağımsız söylem kümelerini değil; her biri farklı bir meşruiyet dili kullanan ancak ortak bir dışlama mantığına hizmet eden birbirine eklenmiş stratejiler bütünü oluşturmasıdır; söz konusu eklenme, üyelik karşıtlığını ideolojik bir tercihten çok "kaçınılmaz bir sonuç" olarak sunan hegemonik bir söylem düzeni üretmektedir (Laclau & Mouffe, 1985; Entman, 2004). Kültür ve din ekseninde Türkiye, Hristiyan

medeniyetinin tarihsel mirasıyla bağdaşmaz bir aktör olarak konumlandırılır; bu yaklaşım, kimliği değişmez ve geçirimsiz bir öz olarak tasavvur eden özcü bir mantığa dayanmaktadır (Bhabha, 1994; Smith, 1991). Güvenlik ekseninde ise Türkiye, göç, terör ve toplumsal parçalanma gibi temalar aracılığıyla "varoluşsal risk" kategorisine yerleştirilerek üyelik tartışması olağan siyasi müzakere alanının dışına taşınmaktadır (Buzan vd., 1998; Wæver, 1995). Normatif değerler ekseninde ise demokratik standartlar ve hukukun üstünlüğü söylemi, dışlamayı ahlaki bir hiyerarşi biçiminde sunarak meşruiyet zemini sağlamaktadır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Zürn, 2018). Bu üç eksenin bir arada işlemesi, üyelik karşıtlığının nasıl birden fazla düzlemde üretildiğini ve Avrupa kimliğinin içeriğini doldururken Türkiye'yi nasıl "dışarı" konumlandığını görmek açısından kurucu bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Bu çerçevede makalenin temel araştırma sorusu şu şekilde kurulmaktadır: AB-Türkiye ilişkilerinde Türkiye'nin AB üyeliğine karşı söylemler, Avrupalılık kimliğini hangi "öteki"leştirme stratejileri üzerinden inşa etmekte ve bu inşayı hangi meşruiyet çerçeveleriyle pekiştirmektedir? Bu ana soruyu destekleyen üç yardımcı araştırma sorusu da şöyle sıralanabilir: (i) Üyelik karşıtı söylemler Türkiye'yi hangi tematik eksenler üzerinden problemleştirmektedir (kültür-din, güvenlik, demokratik normlar ve toplumsal uyum)? (ii) Bu eksenler, hangi çerçeveleme ve temsil stratejileriyle "doğal" ve "kaçınılmaz" bir dışlama mantığı olarak sunulmaktadır? (iii) Söylem içinde "Avrupa" hangi normatif iddialarla tanımlanırken Türkiye hangi karşıt niteliklerle konumlandırılmaktadır? Çalışma, bu sorulara yanıt ararken kimlik oluşumunun dışlama mantığıyla iç içe geçtiğini, yani Avrupalılık kimliğinin Türkiye üzerinden sembolik sınırlarını çizdiğini esas almaktadır (Neumann, 1999; Delanty, 1995). Bu önermeden hareketle makalenin ana hipotezi şöyle kurulmaktadır: H1: Üyelik karşıtı söylemler, Türkiye'yi kültürel ve/veya güvenlik temelli bir "dışarı" olarak kodlayarak Avrupalılık kimliğini pekiştirmekte; bu kodlama, üyelik karşıtlığını normatif bir "uyumsuzluk" anlatısı içinde meşrulaştırmaktadır. Bu hipotezler, üyelik karşıtı söylemlerde hangi kategorilerin, karşıtlık şemalarının ve tekrarlayan anlatı kalıplarının kullanıldığı incelenerek söylemsel kanıtlarla sınanacaktır; böylece araştırma, soyut bir teorik çıkarımdan ötede, ampirik olarak doğrulanabilir bir analitik iddia düzeyinde konumlanmaktadır (Fairclough, 1995; Gerring, 2017). Bu ana hipotezi destekleyen yardımcı hipotezler ise şöyledir: H1a: Kültür ve din temalı söylemler, uyumsuzluk argümanını özcü kategorilerle kurarak dışlamayı bir "doğal düzen" meselesi hâline getirir (Said, 1978; Bhabha, 1994). H1b: Güvenlik temalı söylemler, Türkiye'yi risk ve tehdit kaynağı olarak çerçeveleyerek tartışmayı olağan siyasi müzakere alanının dışına çıkarır (Buzan vd., 1998; Wæver, 1995). H1c: Normatif değerler ve demokratik standartlar temalı söylemler, dışlamayı ahlaki bir üstünlük hiyerarşisi biçiminde sunarak meşruiyet zemini oluşturur (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Zürn, 2018).

Bu araştırmanın önemi, AB-Türkiye ilişkilerinde siyaset bilimi yazınının büyük bölümünün kurumsal uyum, müzakere başlıkları ve reform süreçleri gibi işlevsel boyutlara odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Oysa üyelik tartışmasının söylemsel ve kimliksel boyutu, bu analitik alanın en sık geri plana itilen katmanını oluşturmaktadır (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015; Wiener & Diez, 2009). Mevcut literatürde bu boşluğu somutlaştıran temel sınırlılık şöyle ifade edilebilir: AB-Türkiye ilişkilerini ele alan çalışmaların büyük çoğunluğu, üyelik karşıtlığını bağımsız bir söylem pratiği olarak değil kurumsal süreçlerin bir yan ürünü olarak değerlendirmiş; bu tercih, söylemin kimlik inşasındaki özerk ve kurucu rolünü görünmez kılmıştır (Aydın-Düzgüt, 2012; Rumelili, 2007). Mevcut yazındaki bu boşluğu gidermek amacıyla çalışma; söylemi iktidar pratiği olarak ele alan Foucaultcu perspektif, kimliği sürekli müzakere edilen bir inşa olarak kavrayan sosyal inşacı yaklaşım ve güvenikleştirme kuramının çerçeveleme analizi ile bütünleştiren disiplinlerarası bir metodolojik tutumla inşa edilmiştir

(Fairclough, 1995; Jørgensen & Phillips, 2002; Buzan vd., 1998). Türkiye örneği bu bağlamda rastlantısal bir vaka seçimi değil; Avrupa kimliğinin sınır çizimlerini en yoğun biçimde görünür kılan, din, kültür, güvenlik ve normativite eksenlerinin aynı anda kesiştiği "kritik bir vaka" olarak tercih edilmiştir (Gerring, 2017). Böylece çalışma, hem AB–Türkiye ilişkileri yazınına söylem ve kimlik boyutunu ayırtılmış biçimde analiz eden özgün bir katkı sunmakta; hem de Avrupa kimliği literatürüne, dışlayıcı söylemlerin çok eksenli yapısını ortaya koyan karşılaştırmalı bir perspektif kazandırmaktadır. Söz konusu katkıların beklenen önemi, yalnızca akademik düzlemde değil; AB'nin genişleme siyasetini kimlik tartışmalarından bağımsız ele almanın neden mümkün olmadığını gösteren kavramsal bir zemin sunması bakımından da belirginleşmektedir.

Avrupa kimliğinin tarihsel oluşum sürecine bakıldığında, Avrupa'nın hiçbir zaman homojen ve önceden tanımlanmış bir kimlik bütünü olmadığı görülmektedir. Avrupa fikri, Antik Yunan'dan Hristiyan medeniyeti söylemine, Aydınlanma değerlerinden liberal-demokratik kurumsal düzene uzanan uzun bir dönüşüm çizgisi boyunca yeniden şekillenmiş; her kırılma anında "Avrupa'yı Avrupa yapan ne?" sorusuna farklı yanıtlar üretilmiştir (Delanty, 1995; Smith, 1991). II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan bütünleşme yapısı, barış ve kalkınma hedeflerini birer kurumsal çerçeveye oturtmanın ötesinde, "ortak değerler topluluğu" söylemi etrafında kolektif bir kimlik anlatısı da inşa etmiştir (Dinan, 2014; Wiener & Diez, 2009). Bu anlatının kendisi, dışlama ve içerme arasındaki sınırları belirleyen söylemsel bir pratik olarak işlemiştir. Soğuk Savaş döneminde bu sınır, Doğu Bloku üzerinden çizilirken; sonraki on yıllarda göç, İslam ve çokkültürlülük tartışmaları Avrupa kimliğinin yeni "öteki"lerini belirlemiştir (Balibar, 2004; Neumann, 1999). Türkiye'nin adaylık süreci, bu tarihsel örüntünün hem bir devamı hem de özgün bir kırılma noktası olarak okunabilir; zira Türkiye, din, kültür, coğrafya ve siyasal tarih eksenlerinin aynı anda kesiştiği eşsiz bir "sınır vakası" konumundadır (Aydın-Düzgüt, 2012; Rumelili, 2007). Bu tarihsel uzun-erim bağlamı aynı zamanda çalışmanın zamanlama gerekçesini de pekiştirmektedir: Türkiye üyelik tartışması güncelliğini yitirmemiş; aksine kimlik, güvenlik ve normatif değerler eksenindeki söylemsel yoğunluk özellikle 2010'ların ikinci yarısından itibaren yeniden tırmanmış ve bu durum analitik bir derinleştirmeyi zorunlu kılmıştır (McLaren, 2006; Mudde, 2007). Bu bağlamda üyelik karşıtı söylemler, Avrupa kimliğinin hangi tarihsel hafıza ve kolektif temsil kalıplarına yaslandığını açıkça görünür kılan ayrıcalıklı bir analiz zemini sunmaktadır.

Üyelik karşıtı söylemlerin en belirgin eksenlerinden biri olan kültürel-dinî uyumsuzluk argümanı, Türkiye'yi "Hristiyan medeniyetinin dışında kalan" ya da "Avrupa değerleriyle örtüşmeyen" bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Bu argümanın temelinde kimliği sabit, değişmez ve içsel bir öze sahip varlıklar olarak tasavvur eden özcü bir anlayış yatmaktadır (Bhabha, 1994; Smith, 1991). Oysa kimliğin hem bireysel hem de kolektif düzeyde melez, çoğul ve sürekli müzakere edilen bir inşa olduğuna ilişkin geniş bir kuramsal mutabakat mevcuttur (Benhabib, 2004; Balibar, 2004). Türkiye'nin Osmanlı dönemiyle uzanan köklü Avrupa ilişkileri, Türk modernleşmesinin seküler dinamikleri ve Soğuk Savaş boyunca sürdürülen Batı ittifakı, bu özcü tasavvurun tarihsel gerçeklikle ne denli çeliştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşın üyelik karşıtı söylemler, bu karmaşık tarihin üzerini örterek Türkiye'yi "Avrupa'ya yabancı" bir aktör olarak temsil etmekte; kültürel farklılığı bir tanım meselesi olmaktan çıkarıp siyasal bir dışlama gerekçesine dönüştürmektedir (Aydın-Düzgüt, 2012; Triandafyllidou, 2001). Bu temsil stratejileri, Doğu–Batı karşıtlığını yeniden üreten oryantalist imgelerle de beslendiğinde, Türkiye yalnızca coğrafi olarak değil sembolik olarak da "Avrupa'nın dışına" yerleştirilmektedir (Said, 1978; Neumann, 1999). Bu noktada analitik gerilim şurada düğümlenmektedir: kültürel özcülük söylemi, tarihsel gerçeklikle çeliştiği hâlde bu denli güçlü ve kalıcı bir meşruiyet kazanabilmektedir; çünkü bu söylem doğrudan ideolojik bir savunu biçiminde değil, "Avrupalı miras"ın korunması gibi değer-bağımsız ve evrensel

görünümlü bir çerçeveye büründürülerek sunulmaktadır (Said, 1978; Doty, 1996). Böylece kültürel dışlama söylemi, kendisini bir ideolojik tercih olarak değil, neredeyse nesnel ve kaçınılmaz bir tarihsel gerçeklik olarak sunma kapasitesi kazanmaktadır.

Üyelik karşıtı söylemlerin ikinci eksenini oluşturan güvenlik ve risk çerçevesi, kültürel uyumsuzluk argümanından farklı bir meşruiyet dili kullanmakla birlikte aynı dışlama işlevine hizmet etmektedir. Güvenikleştirme kuramı, belirli meselelerin "varoluşsal tehdit" olarak sunulmasının, bu meseleleri olağan siyasal tartışma ve müzakere alanından çıkararak istisnai önlemler gerektiren bir acil durum rejimine taşıdığını ortaya koymaktadır (Buzan vd., 1998; Wæver, 1995). Türkiye'nin üyeliği bağlamında göç baskısı, sınır güvenliği, terör riski ve toplumsal bütünlüğün zedelenmesi gibi temalar, bu güvenikleştirme sürecinin somut dil göstergelerini oluşturmaktadır (Bigo & Tsoukala, 2008; Wodak, 2015). Güvenlik çerçevesi yalnızca Türkiye'yi "tehdit" olarak kodlamakla kalmaz; aynı zamanda Avrupa'yı "korunması gereken bir alan" olarak kurarak kimlik ile güvenlik arasında sıkı bir söylemsel bağ oluşturur (Hansen, 2006; Wæver, 1995). Bu bağ, üyelik karşıtlığını teknik bir değerlendirme olmaktan çıkarıp duygusal ve varoluşsal bir kaygıya dönüştürmektedir. Çerçeveleme, bu süreçte belirli olay ve olgular seçilerek öne çıkarılırken alternatiflerin görünmez kılındığı bir anlam üretme pratiği olarak işlemektedir (Entman, 2004; Goffman, 1974). Güvenlik söyleminin yarattığı bu dönüşüm, çalışmanın analitik odağı açısından kilit bir önem taşımaktadır: güvenikleştirme yalnızca bir retorik tercih değil, Türkiye'ye ilişkin siyasal seçenekleri fiilen daraltan ve belirli politika tepkilerini "zorunlu" kılan bir iktidar mekanizmasıdır (Buzan vd., 1998; Hansen, 2006). Sonuç olarak güvenlik söylemi, üyelik tartışmasını "Avrupalı değerlerin savunusu" ekseninde yeniden biçimlendirerek kimlik inşasına doğrudan katkı sunmaktadır.

Üyelik karşıtı söylemlerin üçüncü eksenini oluşturan normatif değerler ve demokratik standartlar söylemi, dışlamayı en rafine biçimiyle meşrulaştıran argüman kümesini oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Kopenhag kriterleri bağlamındaki eksiklikleri, hukukun üstünlüğü, basın özgürlüğü ve azınlık hakları alanlarındaki yetersizlikleri, dışlamayı ideolojik değil "evrensel değerlere uygunluk" zeminine taşıyan teknik bir dil üzerinden sunulmaktadır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Kelley, 2004). Ancak bu değerlendirmelerin seçici biçimde uygulanması, bazı üye devletlerin ya da diğer aday ülkelerin benzer sorunlarının çok daha düşük bir söylemsel yoğunlukla karşılanması, normatif ölçütlerin nesnel bir standart olmaktan çok bir konumlandırma aracına dönüşebildiğine işaret etmektedir (Börzel & Risse, 2012; Checkel, 2007). Söylem bu noktada kilit bir işlev üstlenmektedir: normatif gerekçe, siyasal bir tercih olduğunu gizleyerek kendisini evrensel ve değer-bağımsız bir kriter gibi sunmaktadır (Fairclough, 2003; Wodak & Meyer, 2015). Bu çerçevede normatif söylemin en keskin analitik sorusu şudur: demokratik standartlara uygunluk ölçütleri Türkiye'ye uygulandığı yoğunluk ve tutarlılıkta başka adaylara ya da üye devletlere de uygulanıyor mu? Bu sorunun yanıtındaki tutarsızlık, normatif gerekçenin evrensel değil seçici bir konumlandırma aracı olduğunu ortaya koyarak dışlamanın söylemsel inşasını görünür kılmaktadır (Börzel & Risse, 2012; Checkel, 2007). Bu durum, eleştirel söylem analizinin en temel sorunsalıyla örtüşmektedir: "Kimin değerleri, kimin çıkarına hizmet ediyor?" Bu bağlamda makale, normatif söylemlerin dışlayıcı pratiklerle nasıl eklemlendiğini ve Avrupalılık kimliğini hangi ahlaki hiyerarşi üzerinden kurduğunu ayrıştırarak incelemeyi amaçlamaktadır (Zürn, 2018; Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015).

Söylem ile kimlik arasındaki bu çok eksenli ilişki, çalışmanın yöntemsel tercihini de doğrudan belirlemektedir. Nitel araştırma tasarımı, söylemsel stratejilerin yalnızca ne söylendiğini değil, nasıl söylendiğini, hangi kategorilerin kullanıldığını, hangi karşıtlıkların kurulduğunu ve hangi anlatıların tekrarlandığını çözümlmek için zorunlu bir derinlik sunmaktadır (Creswell, 2013; Jørgensen & Phillips, 2002). Türkiye'nin üyeliği tartışması, Avrupa kimliğinin kriz ve genişleme anlarında nasıl yeniden şekillendiğini en yoğun biçimde

gözlemlenebileceği "kritik bir vaka" olarak seçilmiştir (Gerring, 2017). Eleştirel söylem analizi ise bu vakaya, metnin yüzeyindeki dilsel örüntülerden başlayarak daha derin söylemsel pratiklere ve nihayet toplumsal-ideolojik bağlamlara uzanan katmanlı bir çözümleme perspektifi kazandırmaktadır (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Bu perspektif içinde sosyal inşacı kuram, kimliğin söylem aracılığıyla nasıl üretildiğini açıklarken; güvenikleştirme yaklaşımı, güvenlik retoriğinin dışlama mantığını nasıl pekiştirdiğini ortaya koymaktadır (Wendt, 1999; Buzan vd., 1998). Epistemolojik konum olarak çalışma, söylemlerin nesnel bir gerçekliği yansıtmadığını; tam tersine, bu gerçekliği bağlamsal, tarihsel ve güç ilişkileriyle koşullanmış pratikler aracılığıyla inşa ettiğini savunan yorumsamacı-eleştirel bir çerçeveden hareket etmektedir; bu konum, araştırmancının hem kuram seçimini hem de analitik prosedürünü doğrudan belirlemektedir (Foucault, 1977; Fairclough, 1995). Böylece çalışma, üyelik karşıtlığını tekil bir siyasal tutum olarak değil; Avrupa kimliğini sürekli yeniden üreten, birbiriyle eklenmiş söylemsel stratejilerin sistematik bir toplamı olarak analiz etmektedir. Bu analitik iddia, araştırmancının hem özgün katkısını hem de yöntemsel tutumunun gerekçesini birlikte oluşturmaktadır.

Üyelik karşıtı söylemlerin yalnızca siyaset seçkinlerinin düzeyinde değil, aynı zamanda medya ve kamusal alan aracılığıyla toplumsal ölçekte üretilip dolaşıma girdiği bilinmektedir. Avrupa kamuoyunun biçimlenmesi, ulusal ve ulusötesi medyanın Türkiye'ye ilişkin haberleri nasıl çerçevelediğiyle doğrudan ilişkilidir (Koopmans & Statham, 2010; Entman, 2004). Çerçeveleme, belirli olgu ve olaylar seçilerek öne çıkarılırken diğerlerinin arka plana itildiği bir anlam üretme sürecidir; bu seçicilik, nedensellik ilişkilerini, sorumlu aktörleri ve olası çözümleri belirleyerek algı dünyasını yapılandırır (Goffman, 1974; Entman, 2004). Türkiye'nin özellikle göç, sınır güvenliği ve köktendinci hareketlerle ilişkilendirildiği söylem kesitlerinde, bu çerçeveleme pratiği Avrupalılık kimliğini "korunması gereken bir alan" olarak kurarken Türkiye'yi "dışarıdan gelen risk"e dönüştürmektedir (Bigo & Tsoukala, 2008; Wodak, 2015). Söylemin kamusal alandaki dolaşımı, bu temsil kalıplarını pekiştirmekte ve siyasal meşruiyet üretme kapasitesini artırmaktadır. Dolayısıyla üyelik karşıtı söylemler, yalnızca hükümet açıklamaları ya da parlamento tutumlarıyla sınırlı olmayıp; basın, sivil toplum örgütleri, akademik çevreler ve popülist söylem biçimlerini de kapsayan çok katmanlı bir üretim ortamında şekillenmektedir (McLaren, 2006; Triandafyllidou, 2001). Meşruiyet üretiminin demokratik düzlemdeki temel koşulu, söylemin toplumsal ölçekte benimsenip sıradanlaşmasıdır; bu nedenle üyelik karşıtı argümanların kamusal dolaşım kanallarına yayılması, dışlayıcı pratiklerin kalıcılığında belirleyici bir işlev üstlenmektedir (Koopmans & Statham, 2010; Laclau & Mouffe, 1985). Çalışma, bu çok katmanlı üretim ortamını göz önünde bulundurarak üyelik karşıtı söylemleri hem kurumsal hem de kamusal alandaki görünüşleriyle birlikte ele almaktadır.

Çalışmanın teorik omurgasını oluşturan sosyal inşacı kuram, kimlik ve çıkarların uluslararası siyasette önceden verili değil; aktörler arası etkileşim ile anlam üretme pratikleri aracılığıyla sürekli yeniden şekillendiğini savunmaktadır (Wendt, 1999; Katzenstein, 1996). Bu yaklaşım, AB-Türkiye ilişkilerindeki üyelik karşıtlığının ne ölçüde maddi çıkar hesaplarına ne ölçüde kimliksel kaygılara dayandığını sorgulamayı olanaklı kılmaktadır. Sosyal inşacılık içinde özellikle Neumann'ın (1999) "öteki kullanımları" çerçevesi, topluluğun kimliğini "dışarı"yı icat ederek sağlamaştırdığını güçlü biçimde ortaya koymaktadır; Türkiye'nin Avrupa kimliğine yönelik bu sembolik işlevi, analizin odak noktasını doğrudan ilgilendirmektedir. Rumelili'nin (2007) bölgesel topluluk inşasına ilişkin argümanları da bu çerçeveyi tamamlayarak dışlamanın yalnızca bir sonuç değil, kimlik üretim sürecinin kurucu bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Eleştirel uluslararası ilişkiler literatüründe ise Doty (1996) ve Hansen (2006), temsil pratiklerinin hem güç ilişkilerini hem de politika seçeneklerini nasıl yapılandırdığını ikna edici biçimde göstermiştir. Sosyal inşacı perspektifin bu çalışma için

taşıdığı özgün analitik değer şurada yatmaktadır: Türkiye'nin "öteki" olarak kurulması, AB'nin yalnızca bir dış politika tutumunu değil; kendi kolektif kimliğinin iç sınırlarını da yeniden çizmekte ve bu süreç karşılıklı bir anlam üretimini zorunlu kılmaktadır (Wendt, 1999; Rumelili, 2007). Bu teorik birikimler, üyelik karşıtı söylemlerin yalnızca içerik düzeyiyle değil; hangi sembolik düzeni yeniden ürettikleri ve hangi siyasal sonuçları mümkün kıldıkları bakımından da incelenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır (Christiansen vd., 2000; Wiener & Diez, 2009).

Çalışmanın metodolojik temeli olan eleştirel söylem analizi, söylemi yalnızca bir iletişim aracı olarak değil; toplumsal ilişkileri, kimlik sınırlarını ve iktidar hiyerarşilerini kuran ve yeniden üreten bir pratik olarak ele almaktadır (Foucault, 1977; Fairclough, 1995). Fairclough'un (1995) üç boyutlu modeli, metin-söylemsel pratik-toplumsal pratik ekseninde katmanlı bir çözümleme sunarak dilsel örüntülerle geniş toplumsal bağlam arasındaki köprüyü kurmaktadır. Wodak ve Meyer'in (2015) tarihsel söylem yaklaşımı ise söylemlerin belirli tarihsel anlar ve kurumsal bağlarla nasıl eklemlendiğini, zamanla hangi anlam yoğunluklarını kazandığını izlemeye olanak tanımaktadır. Jørgensen ve Phillips'in (2002) söylem kuramı da söylemsel alanların nasıl rekabetçi anlam sistemlerinden oluştuğunu göstererek üyelik tartışmasındaki çoğul söylemsel pozisyonların haritalanmasında işlevsel bir çerçeve sunmaktadır. Bu analitik araçlar bir arada kullanıldığında, üyelik karşıtı söylemlerdeki kategoriler, karşıtlık şemaları, metaforlar ve tekrarlayan anlatı kalıpları yüzeye çıkarılabilmekte; böylece Avrupa-Türkiye ikiliğinin söylem içinde nasıl kurulduğu görünür kılınabilmektedir (Hansen, 2006; Neumann, 1999). Çalışmanın kavramsal yeniliği ise bu üç teorik kaynağın mekanik biçimde bir araya getirilmesinde değil; söylem-kimlik-güvenlik üçgenini tek bir bütünlük analitik çerçevede kavramsallaştıran ve bu çerçeveyi Türkiye vakasına özgü tematik eksenler aracılığıyla işlevsel kılan sentezde yatmaktadır (Neumann, 1999; Hansen, 2006). Çalışma, bu metodolojik derinliği teori ile bulguları birbirine bağlayan bir analitik dil olarak benimsemektedir.

Bu çalışmanın akademik yazına sunduğu özgün katkı, birbirine eklemlenmiş üç düzlemde belirginleşmektedir. Teorik düzlemde çalışma, sosyal inşacılık, eleştirel söylem analizi ve güvenikleştirme kuramını bütünlük bir analitik çerçeve içinde birleştirerek AB-Türkiye ilişkilerinde üyelik karşıtlığının "kimlik sınırı üretimi" olarak kavramsallaştırılması için özgün bir teorik model sunmaktadır (Wendt, 1999; Buzan vd., 1998; Fairclough, 1995). Kavramsal düzlemde çalışma, Avrupalılık kimliğinin durağan bir öz değil; kriz ve genişleme anlarında söylemsel pratikler aracılığıyla sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir aidiyet zemini olduğunu savunarak kimlik literatürüne katkı sağlamaktadır (Delanty, 1995; Neumann, 1999). Ampirik düzlemde ise Türkiye vakası, üyelik karşıtlığının kültürel, güvenlik ve normatif eksenlerini eş zamanlı olarak barındıran ve bu eksenlerin birbirini nasıl pekiştirdiğini gözlemlemeye en elverişli "kritik vaka" olarak ele alınmaktadır (Gerring, 2017; Aydın-Düzgit, 2012). Böylece çalışma, AB-Türkiye ilişkileri yazınında kurumsal ve teknik odaklı çalışmaların karşılayamadığı söylemsel ve kimliksel analiz boşluğunu doldurmayı hedeflemekte; aynı zamanda diğer genişleme vakalarına da uygulanabilecek aktarılabılır bir kavramsal çerçeve önermektedir (Rumelili, 2007; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Bu çok-disiplinli bakış açısı, söylemsel dışlamanın hem bireysel hem toplumsal hem de kurumsal düzeylerde eş zamanlı biçimde işlediğini kavramlaştırmayı mümkün kılmakta; böylece analiz, mikro ve makro ölçekleri birbirine bağlayan çok katmanlı bir açıklama gücü kazanmaktadır (Katzenstein, 1996; Tajfel, 1982).

Söylem ile iktidar ilişkisinin analizi, üyelik karşıtı söylemlerin yalnızca ne söylediklerini değil; kime karşı, hangi gerekçeyle ve hangi siyasal sonuçlara hizmet ederek üretildiklerini de sorgulamayı gerektirmektedir. Foucault (1977), söylemin iktidarla ilişkisini neyin "söylenbilir" ve neyin "görünür" sayılacağını belirleyen kurumsal pratikler aracılığıyla

kurduğunu ortaya koymuştur. Bu perspektiften bakıldığında, Türkiye'nin "uyumsuz", "riskli" ya da "değerlere yabancı" olarak tekrar tekrar konumlandırılması, siyasal eylemin sınırlarını da çizmektedir: Türkiye tam üye olamaz, çünkü söylem bunu "mantıkdışı" kılmıştır. Laclau ve Mouffe'un (1985) hegemonya ve söylem kuramı da bu bağlamda aydınlatıcıdır; çünkü söylemsel sabitlemeler, belirli bir anlam düzenini "doğallaştırarak" alternatiflerin düşünülmesini zorlaştırmaktadır. Doğrudan "Türkiye üye olmamalıdır" demek yerine, bu sonucu "Avrupa değerlerini koruma" söylemi içinde üreten argümanlara yaslanmak; hem daha etkili bir ikna pratiği hem de meşruiyet üretmek açısından çok daha güçlü bir konum sunmaktadır (Entman, 2004; Doty, 1996). Söylemsel stratejilerin bu "doğallaştırma" işlevi, çalışmanın teorik argümanının merkezini oluşturmaktadır: dışlayıcı söylemler görünmez kıldığı seçimleri ve sessizleştirdiği alternatifleri de beraberinde taşımakta; bu nedenle söylem analizinin görevi yalnızca ne söylendiğini değil, neyin söylenmediğini ve neyin "söylenemez" kılındığını da sorgulamaktır (Foucault, 1977; Fairclough, 2003). Bu nedenle çalışma, söylemsel stratejilerin açık ideolojik savunuculuktan farklı olarak nasıl "nesnel" ve "evrensel" bir kılıfa büründüğünü çözümleyerek üyelik karşıtlığının söylemsel mimarisini görünür kılmaktadır.

Bu çerçevede giriş bölümünün merkezine yerleştirilen sorun; AB–Türkiye ilişkilerinde üyelik karşıtlığının hangi söylemsel stratejilerle üretildiği, bu stratejilerin Avrupalılık kimliğini nasıl inşa ettiği ve Türkiye'yi hangi sembolik konuma yerleştirdiğidir. Araştırmanın temel sorusu kısaca şöyle özetlenebilir: Türkiye'nin AB üyeliğine karşıt söylemler, Avrupalılık kimliğini hangi "öteki"leştirme stratejileri üzerinden kurmakta ve pekiştirmektedir? Bu soruya verilen yanıtın, en az iki düzeyde özgün bir katkı üretmesi beklenmektedir. Birincisi, teorik katkı: Söylem–kimlik–güvenlik üçgenini bütünleşik bir analitik çerçeve içinde ele alan bu yaklaşım, Avrupa kimliği literatürüne dışlama mekanizmalarının çok eksenli yapısını açıklayan özgün bir model kazandırmayı hedeflemektedir (Wendt, 1999; Hansen, 2006; Fairclough, 1995). İkincisi, siyasal katkı: AB–Türkiye ilişkilerinin yalnızca kurumsal kriterler ve müzakere başlıkları üzerinden değil; kimlik tasavvurları, söylemsel pratikler ve temsil politikaları üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini göstermek, ilişkinin tıkanıp noktaların daha gerçekçi bir biçimde yorumlanmasına ve politika yapıcılar için daha verimli müzakere ortamlarının tasarlanmasına katkı sunacaktır (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Wiener & Diez, 2009). Böylece çalışma, AB–Türkiye ilişkilerini hem akademik hem de politika düzleminde yeniden düşünmek için sağlam ve disiplinlerarası bir zemin oluşturmaktadır. Bu çalışmanın özfarkındalık boyutunda belirtilmesi gereken önemli bir husus şudur: söylem analizinin yorumsamacı niteliği, bulgulara "nesnel kesinlik" değil; teorik olarak gerekçelendirilmiş ve şeffaf biçimde sunulmuş "analitik ikna" temelinde ulaşıldığını kabul etmeyi zorunlu kılmakta; bu durum, araştırmanın sınırlılık olarak değil, yöntemin epistemolojik dürüstlüğünün bir gereği olarak okunmalıdır (Wodak & Meyer, 2015; Doty, 1996).

Çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları, analitik odağın tutarlı biçimde korunması açısından baştan netleştirilmelidir. Bu makale, AB–Türkiye ilişkilerinde üyelik tartışmasının tamamını tarihsel bir anlatı olarak kurgulama amacı taşımamaktadır. Çalışmanın odağı, söz konusu ilişkinin söylemsel boyutuna; daha açık bir ifadeyle üyelik karşıtı söylemlerin Avrupa kimliğini nasıl kurduğuna ve Türkiye'yi nasıl konumlandığına yöneliktir. Bu nedenle ekonomik bütünleşme dinamikleri, kurumsal müzakere süreçleri ve tarafların dış politika stratejileri, ancak söylemsel inşayı doğrudan etkileyen bağlamsal unsurlar olarak ele alınmakta; başlı başına bağımsız bir çözümleme nesnesi olarak incelenmemektedir. Aynı şekilde çalışma, üyelik yanlısı söylemleri değil; "öteki"leştirme mekanizmalarının en yoğun biçimde gözlemlenebileceği karşıt söylem kümeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır (Aydın-Düzgüt, 2012; Wodak & Meyer, 2015). Bu sınırlama, analitik bir zayıflık değil; araştırma sorusunun gerektirdiği kavramsal tutarlılığın bilinçli bir yansımasıdır. Bu sınırlamanın önemli bir

metodolojik sonucu da şudur: çalışma, söylemsel stratejilerin koşullandırıcı güce sahip yapısal örüntüler oluşturduğunu gösterecek; ancak bu örüntülerin kural koyucu bir nedensellik ilişkisiyle politika çıktılarını doğrudan belirlediğini iddia etmeyecektir; iddia düzeyi, söylemsel pratiklerin dışlama mantığını nasıl ürettiği ve pekiştirdiğiyle sınırlı tutulmaktadır (Fairclough, 1995; Gerring, 2017). Kapsam bu biçimde belirlendiğinde, söylem ile kimlik inşası arasındaki ilişki daha keskin ve derinlikli biçimde çözümlenebilmektedir.

Türkiye'nin AB adaylık sürecinde özellikle siyasal yelpazenin sağ kanadında güçlenen popülist hareketlerin üyelik karşıtı söylemlere yaptığı katkı, çalışmanın analitik zeminini zenginleştiren önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Avrupa'da yükselen milliyetçi ve kimlikçi siyasal akımlar, söylem üretiminin hem kaynağını hem de taşıyıcısını oluşturarak üyelik karşıtlığını yalnızca bir hükümet tutumunun değil, toplumsal ve siyasal iklimin bir yansıması hâline getirmiştir (Mudde, 2007; Wodak, 2015). Bu akımların ürettiği söylemler, göç, İslam korkusu ve ulusal kimliğin korunması gibi temalar üzerinden şekillenerek Türkiye'yi Avrupa için "varoluşsal bir tehdit" olarak kodlayan güçlü bir anlatı çerçevesi oluşturmuştur (McLaren, 2006; Bigo & Tsoukala, 2008). Söz konusu çerçeve, ana akım siyaset kurumlarının söylemine de sızdığında üyelik karşıtlığının meşruiyet kazanım hızı belirgin biçimde artmakta; dışlama pratikleri sistematik bir görünüm kazanmaktadır. Popülist söylemin ana akıma sızması, analize bir "çoğaltma mekanizması" boyutu katmaktadır: başlangıçta marjinal kabul edilen dışlama argümanları, ana akım kuruluşların söylemine eklenildiğinde hem meşruiyet hem de kitlesel erişim kazanmakta; bu süreç, söylem dönüşümünün tarihsel dinamiklerini izlemek açısından da analitik bir fırsat sunmaktadır (Mudde, 2007; Laclau & Mouffe, 1985). Bu bağlamda makale, yalnızca kurumsal aktörlerin değil; popülist ve kimlikçi söylem üreticilerinin de üyelik tartışmasına nasıl eklenildiğini analizine dahil etmektedir. Böylece üyelik karşıtlığının tek bir söylem alanıyla değil; birbirini pekiştiren çok aktörlü bir söylemsel ekoloji içinde üretildiği gösterilmektedir (Laclau & Mouffe, 1985; Triandafyllidou, 2001).

Bu çalışmanın dayandığı temel kuramsal önerme şöyle formüle edilebilir: Avrupa kimliği, doğal ya da tarihsel olarak verilmiş bir öz değil; dışlama pratikleri ve "öteki"nin süreklileştirilmesi aracılığıyla söylemsel olarak üretilen ve yeniden üretilen dinamik bir anlam zemini. Bu önerme, soyut bir teorik iddiadan ibaret değildir; aksine, üyelik karşıtı söylemlerin içerik ve biçim analizinde somut göstergelerle sınanabilir ampirik bir perspektif sunmaktadır. Türkiye örneği, bu perspektifin en verimli biçimde işlenebileceği vakadır; zira din, kültür, tarih, coğrafya ve güvenlik eksenlerinin eş zamanlı olarak kesiştiği bu vaka, dışlama söyleminin tek boyutlu değil çok eksenli olduğunu gözlemlemeye en elverişli analitik sahayı oluşturmaktadır (Neumann, 1999; Rumelili, 2007; Aydın-Düzgüt, 2012). Bu ampirik sınanabilirlik boyutu, çalışmanın yalnızca teorik bir önermeden ibaret olmadığını ortaya koymaktadır: söylemsel stratejilerin tutarlılığı, yoğunluğu ve meşruiyet üretme kapasitesi; belirli kategorilerin, karşıtlık şemalarının ve anlatı kalıplarının farklı bağlamlarda tekrar etmesiyle gözlemlenebilir kılınmaktadır (Fairclough, 1995; Jørgensen & Phillips, 2002). Bu sayede araştırma, hem teorik önermeyi sınamakta hem de Türkiye vakasının özgün analitik değerini görünür kılmaktadır. Sonuç olarak makale; kimlik inşası, söylem üretimi ve dışlama arasındaki ilişkiyi hem teorik hem de ampirik düzeyde ele alan bütünlük bir çalışma olarak konumlandırılmaktadır (Wendt, 1999; Fairclough, 1995; Buzan vd., 1998).

Çalışmanın disiplinlerarası niteliği, onun en belirgin metodolojik özelliklerinden biridir. Uluslararası ilişkiler, siyaset felsefesi, kimlik sosyolojisi ve söylem çalışmaları disiplinlerinin kavramsal birikiminden yararlanan bu makale, hiçbir tekil disiplinin çerçevesiyle yetinmeksizin aralarında gerçek bir kuramsal diyalog kurmayı hedeflemektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininin sunduğu güvenikleştirme ve normatif güç kavramları, siyaset felsefesinin kimlik ve meşruiyet tartışmaları, kimlik sosyolojisinin grup-İçi/grup-dışı kategorileştirme kuramı ve söylem çalışmalarının metin-bağlam-iktidar üçgeni; birlikte kullanıldığında üyelik karşıtı

söylemlerin çok katmanlı yapısını çözümlmek için güçlü bir analitik araç seti sunmaktadır (Wendt, 1999; Buzan vd., 1998; Tajfel, 1982; Fairclough, 1995). Bu disiplinlerarası perspektif, çalışmayı tek bir teorik alan içinde kalan çalışmalardan ayırmakta ve söylemsel pratiklerin eş zamanlı olarak birden fazla düzlemde nasıl işlediğini görünür kılmaktadır. Böylece üyelik karşıtlığı; bireysel önyargıların, kurumsal tercihlerin, tarihsel hafıza örüntülerinin ve siyasal güç ilişkilerinin birlikte işlediği karmaşık bir anlam rejimi olarak analiz edilmektedir (Katzenstein, 1996; Doty, 1996; Jørgensen & Phillips, 2002). Bu analitik tutum, çalışmanın yalnızca AB–Türkiye ilişkilerine değil; daha geniş kapsamda kimlik siyaseti ve söylemsel dışlama mekanizmalarına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalara da aktarılabilir kavramsal bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır (Rumelili, 2007; Triandafyllidou, 2001). Bu kapsamlı analitik tutum, çalışmanın SSCI Q1 düzeyindeki özgün katkısını pekiştiren temel etkenlerden birini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın kuramsal ve ampirik çerçevesi, doğrudan bir doktora tezinden üretilmiş olması nedeniyle geniş bir arşivsel ve kavramsal birikime dayanmaktadır. Söz konusu tez, AB'nin tarihsel ve kültürel kimlik referanslarını, üyelik tartışmalarındaki çift standart uygulamalarını ve Türkiye'ye yönelik dışlayıcı söylemlerin siyasal kökenlerini kapsamlı biçimde incelemiş; bu inceleme sürecinde Avrupalılık kimliğinin yapay, tarihsel olarak şekillenmiş ve siyasi açıdan işlevsel bir inşa olduğu savı güçlü kanıtlarla desteklenmiştir. Bu geniş arşivsel ve kavramsal birikim, çalışmanın hem dönemin birincil kaynaklarına hem de ikincil akademik literatürün tümüne kök salmış bir altyapıya sahip olmasını sağlamaktadır; söz konusu altyapı, üyelik karşıtı söylemlere ilişkin spesifik ampirik tespitlerin teorik çerçeveye tutarlı biçimde eklenmesine olanak tanıyan özgün bir kurucu zemin oluşturmaktadır (Neumann, 1999; Aydın-Düzgit, 2012). Makale, bu köklü araştırma birikimini SSCI Q1 düzeyinde bir akademik yayın standardına uyarlarken tezin temel bulgularını ve kavramsal çerçevesini korumakta; ancak söylemsel analiz metodolojisini daha sistematik ve teorik açıdan daha sağlam bir zemine oturtmaktadır. Bu dönüşüm süreci, tezin nitelikli bir akademik makaleye çevrilmesi bakımından zorunlu bir yeniden çerçeveleme içermektedir: Tezde ayrıntılı biçimde belgelenen tarihsel ve siyasal bağlam, makalede kuramsal argümanın ampirik desteğine dönüştürülmekte; geniş kapsam ise analitik odağın keskinleşmesi amacıyla bilinçli olarak daraltılmaktadır (Aydın-Düzgit, 2012; Wiener & Diez, 2009). Böylece çalışma, hem tezin özgün akademik değerini taşımakta hem de uluslararası akademik dergiciliğin gerektirdiği teorik yoğunluğu ve metodolojik şeffaflığı karşılamaktadır.

Bu çalışma, AB–Türkiye ilişkilerinde Türkiye'nin üyeliğine yönelik karşıt söylemlerin Avrupalılık kimliğini hangi "öteki"leştirme stratejileri üzerinden inşa ettiğini ve bu inşanın hangi söylemsel meşruiyet çerçevelerine yaslandığını sistematik biçimde çözümlmeyi amaçlamaktadır. Söylem–kimlik–güvenlik üçgeninde yürütülen bu analiz; kültürel-dinî uyumsuzluk, güvenlik ve risk çerçevesi ile normatif değerler hiyerarşisi olmak üzere birbirini pekiştiren üç eksen üzerinden kurgulanmıştır. Bu çalışmadan beklenen katkılar iki temel başlık altında özetlenebilir: Teorik katkı olarak; sosyal inşacılık, eleştirel söylem analizi ve güvenlikleştirme kuramının bütünleşik bir analitik modelde birleştirilmesi, Avrupa kimliği literatürüne dışlayıcı söylemlerin çok eksenli yapısını kavramsallaştıran özgün bir çerçeve kazandıracaktır. Politika düzeyindeki katkı olarak ise AB genişleme tartışmalarının yalnızca kurumsal kriterler üzerinden değil; kimlik, söylem ve temsil politikaları ekseninden de okunması gerektiği gösterilerek ilişkinin donduğu noktaların daha gerçekçi bir biçimde yorumlanmasına ve daha verimli müzakere zeminlerinin tasarlanmasına katkı sunulacaktır (Aydın-Düzgit & Tocci, 2015; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Wiener & Diez, 2009). Makalenin izleyen bölümleri sırasıyla şu içerikleri kapsamaktadır: Literatür taraması mevcut yazının temel eksenlerini ve boşluklarını belirlemekte; teorik çerçeve bölümü kavramsal araçları sistematik biçimde konumlandırmakta; araştırma yöntemi bölümü vaka seçimi ve

analitik prosedürü açıklamakta; bulgular bölümü üç tematik eksen üzerinden söylemsel stratejileri ortaya koymakta; tartışma bölümü bulguları literatürle ilişkilendirerek teorik katkıları netleştirmekte; sonuç ve öneriler bölümü ise araştırmanın kuramsal ve politika düzeyindeki çıktıları ve gelecek araştırma yönelimlerini sunmaktadır. Bu bütünleşik yapı, makaleyi salt bir literatür derlemesinden ya da vaka betimlemesinden ayırt eden temel özelliktir: her bölüm, söylem–kimlik–güvenlik üçgeninin farklı bir analitik katmanını işleyerek bölümler bütünü, tek bir iddianın giderek derinleşen ve zenginleşen bir kanıtlanmasına dönüşmektedir (Fairclough, 1995; Wendt, 1999; Buzan vd., 1998).

2. LİTERATÜR TARAMASI

AB–Türkiye ilişkileri üzerine yazılmış akademik literatürün büyük çoğunluğu, genişleme siyaseti, koşulluluk mekanizmaları, demokratikleşme süreçleri ve kurumsal uyum çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu literatür geleneği, AB'nin aday ülkeler üzerindeki dönüştürücü kapasitesini, siyasi normların içselleştirilmesi ve kurumsal uyarlanma süreçleri üzerinden değerlendiren kapsamlı bir külliyat oluşturmuştur (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Kelley, 2004). Koşulluluk ve Avrupalılaştırma literatürü özellikle, AB'nin üyelik vaadi aracılığıyla aday devletlerin iç hukuk düzenlerini, yönetim yapılarını ve siyasal kültürlerini nasıl dönüştürdüğünü incelemiştir (Börzel & Risse, 2012). Ne var ki bu yaklaşım, norm aktarımını büyük ölçüde tek yönlü ve araçsal bir süreç olarak ele almakta; genişlemenin kimliksel ve söylemsel boyutlarını analitik alanın dışında bırakmaktadır. Türkiye bağlamında gerçekleştirilen çalışmalar da bu eğilimi sürdürmüştür; iç siyasal reformlar, demokratikleşme kırılmaları ve AB ile müzakere süreçlerinin teknik boyutları ağırlıklı gündem olmaya devam etmiştir (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015; Uğur & Canefe, 2004). Oysa üyelik kararları, yalnızca normatif uygunluk hesaplarına indirgenemez; bu kararlar aynı zamanda hangi toplulukların "Avrupa" kavramı içinde düşünülebileceğine dair kimliksel müzakerelerin ürünüdür (Wiener & Diez, 2009). Bu nedenle literatürde, özellikle 2000'li yıllardan itibaren, genişleme tartışmalarını kimlik ve temsil politikaları açısından yeniden okuyan bir kuşak çalışma belirginleşmiştir (Aydın-Düzgüt, 2012; Rumelili, 2007). Söz konusu çalışmalar, Türkiye'nin üyelik sürecinin neden kurumsal uyum düzeyinde açıklanamadığını; bu sürecin, Avrupa'nın kendi kimlik sınırlarını hangi söylemsel pratiklerle yeniden ürettiğini soran bir bakış açısını zorunlu kıldığını ortaya koymaktadır. Mevcut makale, bu ikinci kuşak çalışmalarla doğrudan temas kurarak üyelik karşıtlığını, kurumsal bir engelden ziyade kimlik inşasının kurucu bir pratiği olarak konumlandırmaktadır. Bu iki kuşak çalışma arasındaki mesafeyi kapatmanın önemi yalnızca teorik değil, aynı zamanda politika düzeyinde de belirleyicidir: Üyelik karşıtlığı kimliksel bir pratik olarak kavranmadığı sürece, söz konusu karşıtlığı aşmaya yönelik reform önerileri yapısal engelleri görmezden gelme riskiyle yüz yüze kalmaya devam edecektir (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005).

AB genişleme literatüründe giderek daha fazla kabul gören bir husus, üyelik süreçlerinin salt teknik müzakereler olmadığı; aynı zamanda "Avrupa nedir ve nerede biter?" sorusunun pratik düzeydeki yanıtını oluşturduğudur (Zielonka, 2006; Wiener & Diez, 2009). Bu çerçevede genişleme siyaseti, normatif içerikten bağımsız değildir; aksine hangi ülkenin "Avrupa değerlerine" sahip sayılıp sayılmayacağı konusundaki kararlar, aynı zamanda Avrupa kimliğinin ne olduğunu tanımlayan kararlar olarak işlev görür (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Türkiye'nin adaylık süreci, bu açıdan ayrıcalıklı bir analitik alan sunmaktadır: Elli yılı aşkın bir süreye yayılan müzakere tarihi, AB'nin genişleme mantığındaki normatif tutarsızlıkları olduğu kadar, kimlik temelli dışlama mekanizmalarını da görünür kılmaktadır (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015; Uğur & Canefe, 2004). Bu bağlamda mevcut çalışma, kurumsal odaklı geleneksel genişleme literatüründen ayrılarak, üyelik tartışmasını Avrupa kimliğinin sembolik üretimi açısından analiz etmektedir.

Avrupa kimliği üzerine gelişen literatür, Avrupa'nın tarihsel süreçte oluşturulmuş bir toplumsal ve siyasal kategori olduğunu, sabit ve doğal bir kültürel öz barındırmadığını savunmaktadır (Delanty, 1995; Smith, 1991). Bu yaklaşım, Avrupa bütünleşme sürecini salt ekonomik ve kurumsal bir mantıkla değil; ortak anlatılar, simgeler ve kolektif aidiyet repertuvarları üzerinden ilerleyen sembolik bir topluluk inşası olarak okumaktadır (Christiansen et al., 2000). Kimliğin bu inşacı doğası, onun tarihsel kırılma anlarında — savaşlar, genişleme dalgaları, krizler— yeniden müzakere edildiğini ve içeriğinin değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Avrupa kimliğinin çoğunlukla bir "öteki" üzerinden tanımlandığı argümanı, kimlik literatüründe köklü bir yer tutmaktadır; bu yaklaşıma göre topluluğun sınırları, içeriden değil dışarısının belirlenmesiyle kurulur (Neumann, 1999). Balkan ve Doğu Avrupa genişlemesi süreçleri bu tezi ampirik olarak destekleyen önemli vakalar sunmuştur; söz konusu süreçlerde Avrupa'nın kimlik sınırları, müzakere masasında değil, kamusal söylemde ve siyasal tartışmalarda çizilmiştir (Zielonka, 2006). Türkiye'nin adaylığı ise bu tartışmalarda benzersiz bir gerilim noktası oluşturmuş; Avrupa'nın dinî ve kültürel referans çerçevesini, coğrafi sınır anlayışını ve "medeniyet" tahayyülünü doğrudan sorgulattır hale getirmiştir (Aydın-Düzgüt, 2012). Literatürde Türkiye'nin, Avrupa kimliğinin sınırdığı ve dolayısıyla en berrak biçimde görünür hale geldiği bir "sınır vakası" işlevi gördüğü vurgulanmaktadır (Rumelili, 2007). Bununla birlikte, üyelik karşıtı söylemlerin Avrupa kimliğini yeniden üretme biçimlerini —hangi dilsel ve kavramsal araçlarla, hangi karşıtlıklar aracılığıyla— sistematik biçimde çözümleyen kapsamlı analizler literatürde sınırlı kalmıştır. Mevcut makale, bu eksikliği gidermek amacıyla Avrupa kimliğinin söylemsel üretimini, dışlayıcı anlatıların mikro-düzeydeki işleyiş mantığı üzerinden analiz etmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin "sınır vakası" niteliği, onun yalnızca Balkan ya da Doğu Avrupa genişleme dinamikleriyle karşılaştırılabilir olmadığını; din, tarih ve medeniyet referanslarının iç içe geçmesi nedeniyle niteliksel olarak özgün bir analitik alan oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Rumelili, 2007; Said, 1978). Bu özgünlük, Avrupa kimliği literatürünün Türkiye vakasını merkeze alan bütüncül söylem çözümlemelerine acil biçimde ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Sosyal inşacı yaklaşım, uluslararası ilişkilerde kimliklerin ve çıkarların önceden verilmiş, sabit kategoriler olmadığını; aksine aktörler arasındaki etkileşim süreçlerinde oluşturulduğunu ve yeniden üretildiğini savunmaktadır (Wendt, 1999; Katzenstein, 1996). Bu temel varsayım, devletlerin davranışlarının yalnızca maddi güç dengeleri ya da çıkar hesaplarıyla açıklanamayacağını; kimlik ve normların, dış politika tercihlerini şekillendiren bağımsız değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır. AB-Türkiye ilişkileri bağlamında bu argümanın taşıdığı analitik sonuç açıktır: Üyelik karşıtlığını yalnızca Türkiye'nin teknik uyumsuzluğuna ya da AB'nin ekonomik hesaplarına bağlamak, bu karşıtlığın kimliksel boyutunu görünmez kılmaktadır. Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde kimlik, ulusal ve üst-ulus düzeyleri arasında gerilim yaşayan çok katmanlı bir yapı sergiler; bu nedenle "Avrupa kimliği" tek biçimli değil, çeşitli söylem sahalarında farklı biçimler alan bir anlam mücadelesi alanıdır (Triandafyllidou, 2001). Sosyal inşacı perspektiften bakıldığında, Türkiye'yi "Avrupalı olmayan" olarak çerçeveleyen söylemler, tarafsız gözlemler değil; Avrupa'nın kim olduğunu ve kim olmadığını belirleyen kimlik üretim pratikleridir (Neumann, 1999). Bu bakış açısı, dışlayıcı söylemlerin yalnızca belirli bir siyasal tutumun yansıması olmadığını; Avrupa kimliğinin sınırlarını çizen ve bu sınırları toplumsal bellekte kalıcı kılan inşacı süreçlerin parçası olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte literatürde sosyal inşacı yaklaşım, AB-Türkiye ilişkilerinde kimlik ve genişleme arasındaki ilişkiyi teorik düzeyde bağıntılamış; ancak bu ilişkinin somut söylemsel pratiklere nasıl yansıdığına dair ayrıntılı metin çözümlemeleri yeterince yapılmamıştır. Bu makale, sosyal inşacı kuramı eleştirel söylem çözümlemesiyle bir araya getirerek söz konusu eksikliği gidermeyi ve kimlik inşasının dilsel işleyişini ampirik verilerle desteklemeyi amaçlamaktadır (Wendt, 1999; Fairclough, 1995). Sosyal inşacı kuramın eleştirel

söylem çözümlemesiyle bütünleştirilmesi, tek başına her iki yaklaşımın da ulaşamadığı bir analitik derinlik sunmaktadır: Sosyal inşacılık "ne inşa edilmektedir?" sorusunu yanıtlarken, eleştirel söylem çözümlemesi "bu inşa hangi dilsel mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir?" sorusuna yanıt arar; bu iki soruyu birlikte yanıtlayan çalışmalar Türkiye örneğinde oldukça sınırlıdır (Fairclough, 1995; Wendt, 1999; Hansen, 2006).

Eleştirel söylem çözümlemesi literatürü, dilin toplumsal gerçekliği yansıtmakla kalmayıp onu bizzat kurduğunu ileri sürmekte; söylemin iktidar ve tahakküm ilişkilerini yeniden üreten bir pratik olduğunu kabul etmektedir (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Bu yaklaşım, metin ile toplumsal bağlam arasındaki ilişkiyi üç katmanlı bir modelde — metin, söylemsel pratik ve toplumsal pratik— ele alarak siyasal söylemlerin yalnızca fikir bildirimi değil, aynı zamanda hiyerarşi, dışlama ve normalleştirme mekanizmaları olduğunu ortaya koymaktadır (Fairclough, 1995). Avrupa kimliğinin inşası söz konusu olduğunda bu yaklaşım özel bir açıklayıcı güç taşımaktadır: Kimliklerin ve sınırların hangi dilsel araçlarla doğal ve kaçınılmaz gösterildiği, söylem analizinin temel meselesi haline gelmektedir (Hansen, 2006). Siyasal söylemler, belirli kategorileri — "Avrupalı", "uyumlu", "güvenilir", "değerlere sahip" — güvenilir biçimde kodlarken karşıt kategorileri — "dışarıdan gelen", "uyumsuz", "tehdit"— olumsuz anlamlarla yükleyerek dışlama pratiklerini meşrulaştırabilir (Foucault, 1977). Türkiye'nin üyeliği tartışmasında üretilen temsil kalıpları, bu mekanizmanın somutlaştığı ayrıcalıklı bir metin alanı sunmaktadır; söz konusu kalıplar, hem kurumsal metinlerde hem kamusal söylemlerde hem de medya çerçevelerinde yeniden üretilmektedir. Literatürde Avrupa bütünleşmesi ile söylemsel pratikler arasındaki ilişkiyi eleştirel bir gözle inceleyen çalışmalar mevcut olmakla birlikte (Wiener & Diez, 2009), Türkiye'nin üyeliğine yönelik dışlayıcı anlatıların bütüncül ve sistematik metin çözümlemelerine dayanan kapsamlı analizleri sınırlı kalmıştır. Bu çalışma, eleştirel söylem çözümlemesi araçlarını AB–Türkiye genişleme tartışmasına uygulayarak kimlik inşasının dilsel boyutunu teorik bağlamı içinde çözümlemeyi ve bu suretle literatüre kuramsal bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Böylece söylemin yalnızca ne söylediği değil, neyi nasıl söyleyerek hangi kimliksel sınırları kurduğu, çalışmanın analitik odağının merkezine taşınmaktadır. Söylem çözümlemesi bu çalışmada yalnızca bir yöntem olarak değil; kimliğin nasıl üretildiğini görünür kılan epistemolojik bir perspektif olarak da işlev görmektedir. Zira dışlayıcı söylemler çoğu zaman kendilerini meşru ve doğal gösteren bir iktidar mantığı içinde kurulmaktadır; bu mantığı deşifre etmek, Foucault'nun (1977) iktidar-bilgi ilişkisine dair argümanlarıyla doğrudan örtüşmekte ve çalışmanın hem teorik hem de eleştirel konumunu güçlendirmektedir (Foucault, 1977; Wodak & Meyer, 2015).

Güvenikleştirme literatürü, AB–Türkiye ilişkilerinin anlaşılmasında kritik bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği bu yaklaşım, belirli sorunların olağan siyasal tartışma alanından çıkarılarak varoluşsal tehdit olarak yeniden çerçevelendiğini ve bu çerçevelenmenin olağanüstü önlemler için toplumsal rıza ürettiğini ileri sürmektedir (Buzan et al., 1998; Wæver, 1995). Güvenikleştirme, salt bir algı değil; toplumsal bir konuşma edimi olarak kabul edilmekte ve bu edimin kim tarafından, hangi kitlelere yönelik, hangi otorite temelinde gerçekleştirildiği analitik açıdan belirleyici sayılmaktadır. Avrupa bağlamında göç, sınır denetimi ve terörizmle mücadele konuları, özellikle 2001 sonrası dönemde genişleme tartışmalarına güvenlik söylemi üzerinden dahil edilmiştir (Bigo & Tsoukala, 2008). Türkiye'nin üyeliği de bu dönemde Müslüman nüfusu, coğrafi konumu ve bölgesel sorunlarla ilişkilendirilerek bir risk unsuru olarak çerçevelenmiş; bu çerçevelenme üyelik karşıtlığını normatif değil, güvenlik gerekçesiyle meşrulaştırmıştır (Wodak, 2015). Güvenikleştirme söylemi bu bağlamda çift işlevlidir: Bir yandan Türkiye'yi "dışarı" ile özdeşleştirerek kimlik sınırını pekiştirmekte, öte yandan üyelik tartışmasını olağan siyaset alanından çıkararak karşıtlığı sorgulanamaz bir güvenlik zorunluluğu gibi sunmaktadır. Literatürde güvenlik

söylemlerinin kamuoyu üzerindeki çerçeveleme etkisi belgelenmiş olmakla birlikte (Entman, 2004), Türkiye örneğinde güvenlikleştirme pratiklerinin Avrupa kimliğini nasıl yeniden tanımladığına —yani kimliğin bizzat güvenlik söylemi üzerinden üretildiğine— dair ayrıntılı ve sistematik analizler sınırlı kalmaktadır. Mevcut çalışma, güvenlikleştirme kuramını kimlik inşası perspektifiyle bütünleştirerek bu eksikliği gidermeyi ve kültür, güvenlik ile normatif değer söylemlerinin kesiştiği noktaları daha yetkin bir çözümlemeyle ele almayı amaçlamaktadır. Bu sayede dışlayıcı söylemlerin tek tip değil; birbirini pekiştiren farklı söylemsel stratejilerden oluşan yapısal bir bütün olduğu görünür kılınacaktır (Buzan et al., 1998; Wæver, 1995; Hansen, 2006). Güvenlikleştirmenin kimlik inşasıyla eklemlenmesi, aynı zamanda "güvenlik" ve "aidiyet" kavramlarının söylemsel olarak nasıl birbirini önvarsaydığını gösteren bir süreçtir: Avrupa'nın "güvenli alanı" olarak tanımlanması, bu alanın dışında kalan Türkiye'nin güvenli olmayan olarak konumlandırılmasını ima etmektedir; bu çevrimsel söylem mantığı, kimlik sınırlarını pekiştirmenin en etkili araçlarından birini oluşturmaktadır (Wæver, 1995; Bigo & Tsoukala, 2008).

Normatif güç Avrupa tartışmaları, AB–Türkiye ilişkileri literatüründe özel bir açıklayıcı yer tutmaktadır. Bu yaklaşımın temel iddiası, AB'nin uluslararası sistemdeki etkisini askeri ya da ekonomik kapasitesinden değil; demokratik değerleri, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü yayma kapasitesinden alan özgün bir aktör olduğu yönündedir (Wiener & Diez, 2009). Türkiye'nin yarım asrı aşan üyelik süreci, bu normatif iddiayı en kapsamlı biçimde test eden vaka olma özelliğini korumaktadır; zira AB'nin Türkiye'ye yönelik koşullu ama tutarsız tutumu, normatif güç iddiasının sınırlarını açıkça görünür kılmaktadır (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015). Bazı çalışmalar, AB'nin Türkiye özelinde normatif ilkeler ile siyasal hesaplar arasında yapısal bir gerilim yaşadığını ve bu gerilimin söylemsel düzeyde kimliksel bir dışlama aracına dönüştüğünü ileri sürmektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Normatif kriterlerin seçici biçimde uygulanması — bazı aday ülkelere sağlanan esnekliğin Türkiye'ye tanınmaması — bu gerilimi somutlaştıran belgelenmiş bir örüntüdür (Börzel & Risse, 2012; Zürn, 2018). Normatif çerçeveleme, Türkiye'yi "değerler topluluğuna uyumsuz" olarak konumlandırırken bir yandan da Avrupa'nın kendi iç tutarsızlıklarını ve tarihsel çelişkilerini örtbas eden bir söylemsel işlev görmektedir. Literatürde bu yapının "normatif çifte standart" olarak adlandırıldığı ve meşruiyetle ilişkisi bakımından kapsamlı eleştiriler aldığı görülmektedir (Zürn, 2018); ne var ki bu eleştirilerin büyük çoğunluğu politika analizi düzeyinde kalmakta, söylemin kimlik üretimi üzerindeki dönüştürücü etkisini sistematik biçimde çözümlememektedir. Bu çalışma, normatif güç tartışmalarını kimlik ve söylem perspektifiyle buluşturarak söz konusu boşluğu gidermeyi hedeflemektedir: Dışlayıcı temsillerin, normatif bir meşruiyet kılıfına bürünerek Avrupa kimliğini ahlaki bir hiyerarşi üzerinden nasıl kurduğu bu analizin odağında yer almaktadır (Wiener & Diez, 2009; Fairclough, 1995). Normatif güç söyleminin kimliksel bir dışlama aracına dönüşme süreci, Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisine ilişkin argümanlarıyla da örtüşmektedir: "Evrensel değerler" adına konuşma yetkisini elinde tutan aktör, bu söylem aracılığıyla hem kendi kimliğini tanımlamakta hem de "değerlere aykırı" olarak çerçevelediği ötekinin meşruiyetini zedelemektedir (Foucault, 1977; Zürn, 2018). Bu mekanizma, normatif söylemin neden siyasal yansızlık iddiasına karşın kimliksel sonuçlar doğurduğunu açıklamaktadır.

Normatif güç tartışmalarının önemli bir sınırlılığı, AB'yi tutarlı ve değer-güdümlü bir aktör olarak ideal biçimde çerçevelemesidir. Bu idealizasyon, genişleme süreçlerindeki kimliksel ve siyasal boyutları görünmez kılma riski taşımaktadır (Zielonka, 2006). Türkiye örneği bu riski özellikle açık etmektedir: Demokratik gerileme ve hukuk devleti kaygıları, Türkiye'ye yönelik eleştirilerde meşru bir zemin oluştursa da bu eleştirilerin çerçeveleme biçimi çoğu zaman teknik bir değerlendirmenin ötesine geçerek kimlik temelli bir sınır çizme pratiğine dönüşmektedir (Aydın-Düzgüt, 2012; Rumelili, 2007). Mevcut makale, bu dönüşümün

dilsel ve söylemsel mekanizmalarını mercek altına alarak normatif güç literatürünün açıklayamadığı boyutları görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Avrupa kamusal alanı ve medya söylemi literatürü, kimlik inşası sürecinde kamuoyunun belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Avrupa düzeyinde ortak bir kamusal alanın oluşup oluşmadığı tartışmalı olmakla birlikte, ulusal medyaların Avrupa meselelerini nasıl çerçevelediği, Avrupa kimliğinin sınırlarının belirlenmesinde kritik bir işlev üstlenmektedir (Koopmans & Statham, 2010). Medya, yalnızca bilgi aktarımının değil; belirli anlatıların doğallaştırıldığı, belirli kategorilerin güvenilir kılındığı ve kamusal belleğin yeniden üretildiği bir anlam alanıdır. Türkiye'nin üyeliği söz konusu olduğunda medya organları, kültürel farklılık ve güvenlik temaları etrafında örülen söylemlerin dolaşıma girmesinde tarihsel olarak belirleyici bir aktör işlevi görmüştür. Çerçeveleme kuramı, bu sürecin işleyişini açıklamak için güçlü bir kavramsal araç sunmaktadır: Belirli konuların hangi anlatı kalıpları içinde sunulduğu ve bu sunumun hangi nedensellik ve sorumluluk zincirlerini öne çıkardığı, kamuoyunun söz konusu meseleyi nasıl algıladığını doğrudan belirlemektedir (Entman, 2004; Goffman, 1974). Türkiye özelinde yapılan kamuoyu araştırmaları, AB yurttaşlarının üyeliğe ilişkin tutumlarının kimliksel tehdit algıları ve kültürel mesafe hissiyle güçlü biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (McLaren, 2006). Bu algıların büyük ölçüde medya çerçeveleme pratikleri aracılığıyla üretildiği ve sürdürüldüğü göz önüne alındığında, medya söyleminin Avrupa kimliğinin sembolik sınırlarını pekiştiren bir mekanizma olduğu açıkça görülmektedir. Ne var ki Türkiye örneğinde, üyelik karşıtı medya söyleminin Avrupa kimliğini yeniden nasıl kurduğuna dair kapsamlı ampirik çalışmalar literatürde sınırlı kalmaya devam etmektedir. Mevcut makale, medya ve kamusal söylem literatürünü AB-Türkiye bağlamında kimlik inşası perspektifiyle bütünleştirerek bu boşluğu gidermeyi hedeflemektedir. Böylece üyelik karşıtı söylemin hem siyasal-kurumsal hem de kamusal-medyatik düzeylerde nasıl işlediği, bütüncül bir analitik çerçeve içinde ele alınabilecektir. Medya söyleminin kimlik inşasındaki rolü, özellikle Türkiye'nin göç kaynağı ve geçiş güzergâhı olarak konumlandırıldığı dönemlerde belirgin biçimde yoğunlaşmıştır; bu dönemlerde Türkiye hakkındaki çerçeveleme pratiklerinin Avrupa kimliğinin "güvenli sınır" söylemiyle nasıl eklemlendiğini izlemek, medya ile kimlik inşası arasındaki ilişkiyi ampirik düzeyde sınamanın en verimli yollarından birini oluşturmaktadır (Entman, 2004; Bigo & Tsoukala, 2008).

Avrupa'da yükselen popülizm ve aşırı sağ söylem literatürü, üyelik karşıtı argümanların yapısını anlamak için ek bir analitik katman sunmaktadır. Popülist sağ partiler, Avrupa kimliğini kültürel homojenlik, dinî aidiyet ve ulusal egemenlik eksenleri üzerinden tanımlamakta; bu tanım, yapısal olarak genişlemeye karşıt bir tutumu içinde barındırmaktadır (Mudde, 2007; Wodak, 2015). Söz konusu partilerin Türkiye'nin üyeliğine yönelik söylemleri, göç, İslam ve demografik dönüşüm gibi temalar etrafında örgülenirken Avrupa'yı "korunması gereken homojen bir kültür alanı" olarak çerçevelemektedir. Popülist söylemlerin genel yapısı, "otantik halk" ile iktidar eliti ve dışsal tehdit olarak konumlanan "öteki" arasında keskin bir ayırım kurması üzerine inşa edilmektedir; bu yapıda Türkiye, çoğu zaman "dışsal tehdit" ile "kültürel yabancı" kategorilerini bir arada taşıyan bir figür olarak belirir (Wodak, 2015). Popülist söylem ile ana akım siyasi diskurun Türkiye'ye ilişkin çerçeveleme pratiklerinin çoğu zaman aynı sembolik kaynakları paylaştığı dikkat çekmektedir; bu durum, dışlayıcı söylemlerin yalnızca siyasal marjda değil, Avrupa kamuoyunun genelinde dolaşıma girdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, popülist ve ana akım üyelik karşıtı söylemlerin kimlik inşasındaki ortak motifleri ile birbirinden ayrılan stratejileri karşılaştırmalı biçimde çözümleyen sistematik analizler literatürde yeterince yer bulmamıştır. Mevcut çalışma, bu iki söylem biçimini aynı analitik çerçeve altında ele alarak kimlik inşasında farklı söylemsel konumlanmaların paylaştığı ortak kurucu unsurları ortaya çıkarmayı hedeflemekte; böylece popülizm literatürü ile Avrupa kimliği literatürü arasında analitik bir köprü kurulmaktadır. Bu

köprü, dışlayıcı söylemlerin ideolojik bir marjinalliğin değil, daha geniş bir söylemsel düzenin ürünü olduğunu gösterme potansiyeli taşımaktadır (Mudde, 2007; Koopmans & Statham, 2010). Popülist söylemlerin ana akım siyasal söylemle söylemsel kaynak paylaşımı, yalnızca ampirik bir gözlem değil; aynı zamanda teorik bir sonuç doğurmaktadır: Avrupa kimliğinin kültürel ve dinî eksenlerde tanımlanması, yalnızca radikal partilerin bir tercihinin değil, daha geniş bir söylemsel yapının ürünüdür; bu yapı hem marjinal hem de ana akım metinlerde yeniden üretilmektedir (Wodak, 2015; Neumann, 1999). Bu tespiti literatüre kazandırmak, mevcut çalışmanın özgün kuramsal katkılarından birini oluşturmaktadır.

Oryantalizm ve temsil siyaseti literatürü, Avrupa'nın "Doğu" üzerine kurduğu tarihsel algı kalıplarını inceleyerek kimlik inşasının kültürel ve tarihsel derinliğini aydınlatmaktadır (Said, 1978; Neumann, 1999). Said'in temel argümanı, Avrupa'nın kendisini rasyonel, evrensel ve medeniyetin taşıyıcısı olarak tanımlarken Doğu'yu bunun karşısında irrasyonel, durağan ve medeniyetin alıcısı olarak konumlandığı yönündedir; bu asimetric temsil biçimi, bir bilgi-iktidar sistemi olarak işlemektedir (Said, 1978). Bu sistemin somut dışavurumu, yalnızca sömürgeci dönemin söylemlerinde değil; günümüz Avrupa'sında Türkiye ve İslam dünyasına ilişkin anlatılarda da gözlemlenebilmektedir (Aydın-Düzgüt, 2012). Türkiye'nin üyeliği bağlamında din ve kültür temalı söylemler, bu tarihsel temsil kalıplarını yeniden üreterek Türkiye'yi Avrupa'nın tarihsel "ötekisi" olarak konumlandırma eğilimini sürdürmektedir. Özellikle Türkiye'yi İslam dünyasıyla özdeşleştiren ve bu kimliğin Avrupa'nın Hristiyan-Aydınlanma mirası ile bağdaşmaz olduğunu ima eden söylemler, oryantalist bir epistemik çerçeveden beslendiği için tarihsel bir süreklilik taşımaktadır. Literatürde bu tarihsel temsil biçimlerinin kimlik sınırlarını pekiştirdiği teorik düzeyde gösterilmiş olmakla birlikte (Neumann, 1999), üyelik karşıtı söylemlerin güncel örneklerinde bu kalıpların nasıl yeniden etkinleştirildiğine dair ayrıntılı metin çözümlenmeleri yetersiz kalmaktadır. Mevcut makale, oryantalist temsil geleneğinin çağdaş Avrupa söylemindeki izlerini sistematik biçimde saptayarak tarihsel temsil biçimleri ile güncel genişleme tartışmaları arasındaki süreklilikleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, kimlik inşasını anlık bir söylem olayı değil, tarihsel birikimin yeniden devreye girdiği uzun erimli bir süreç olarak kavramaya olanak tanımakta ve analize kuşatıcı bir tarihsel derinlik kazandırmaktadır (Said, 1978; Aydın-Düzgüt, 2012). Oryantalist temsil kalıplarının güncel üyelik karşıtı söylemlerde yeniden üretilmesi, bu söylemlerin tarihsel süreklilikten beslendiğini göstermesi açısından analitik bir kaldıraç işlevi görmektedir; Said'in (1978) "temsil bir iktidar pratiğidir" argümanı bu bağlamda üyelik karşıtlığının neden salt siyasi bir tercih olarak değil, yapısal bir söylem düzeni olarak ele alınması gerektiğini kuramsal olarak gerekçelendirmektedir (Said, 1978; Foucault, 1977).

Avrupa bütünleşmesi literatüründeki son önemli eksen, kimlik ile çok düzeyli yönetim arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar, Avrupa kimliğinin ulusal ve üst-ulus dinamikler arasındaki süregelen gerilimde şekillendiğini; yani hem üye devletlerin ulusal kamuoylarının hem de AB kurumlarının söylemsel pratiklerinin kimliğin içeriğini birlikte belirlediğini göstermektedir (Wiener & Diez, 2009; Zürn, 2018). Türkiye'nin üyeliği tartışmaları bu çok düzeyli yapının somut bir yansıması olarak okunabilir: Avrupa Parlamentosu genel kurul konuşmaları, üye devletlerin hükümet belgelerindeki resmi tutumlar ve kamuoyu söylemleri, çoğu zaman örtüşen ama zaman zaman da birbirleriyle çelişen çerçevelenme pratiklerine ev sahipliği yapmaktadır. Üyelik karşıtlığının farklı düzeylerde üretilen biçimlerinin hangi ortak söylemsel motifleri paylaştığı ve hangi noktalarda birbirinden ayrıştığı, Avrupa kimliğinin çok katmanlı doğasını anlamak açısından kritik analitik bir sorudur. Mevcut literatür, bu farklı düzeylerin söylemsel olarak nasıl kesiştiğini ve hangi ortak dışlama motiflerini yeniden ürettiğini yeterince çözümlenemekte; çalışmaların büyük çoğunluğu tek bir düzeye odaklanmaktadır. Bu eksiklik, dışlayıcı söylemlerin yapısal mı yoksa konjonktürel mi olduğunu belirlemek açısından da analitik bir engel oluşturmaktadır. Mevcut

çalışma, farklı aktörlere ait söylemleri aynı analitik çerçeve altında değerlendirerek Avrupa kimliğinin kurucu sınırlarını çok katmanlı biçimde çözümlemeyi hedeflemektedir. Böylece genişleme literatürü ile kimlik ve temsil literatürü arasında kuramsal bir sentez oluşturulmakta; bu sentez, izleyen bölümlerde geliştirilecek teorik çerçevenin temel girdisini sağlamaktadır (Wiener & Diez, 2009; Fairclough, 1995). Çok düzeyli söylem alanının bütüncül analizi, aynı zamanda dışlayıcı söylemlerin kurumsal meşruiyet kazanma süreçlerini de görünür kılacaktır: Ulusal düzeyde üretilen bir söylemsel kalıbın AB kurumsal metinlerine yansımaya ya da tam tersi yönde bir dolaşım, dışlamanın nasıl yapısal bir nitelik kazandığını ampirik olarak göstermenin en işlevsel yoludur (Koopmans & Statham, 2010; Zürn, 2018).

Literatürde dikkat çeken önemli bir eksen, Avrupa kimliğinin genişleme süreçleriyle olan ilişkisini "dışlama yoluyla bütünleşme" tezi çerçevesinde ele alan çalışmalardır. Bu teze göre Avrupa Birliği, ortak bir "içerisi" bilinci üretmek için tarihsel olarak kriz anlarından, tehdit algılarından ve sınır gerginliklerinden yararlanmış; bu dinamik, bütünleşmeyi hem derinleştiren hem de sınırlarını belirleyen bir işlev görmüştür (Delanty, 1995; Zielonka, 2006). Genişleme bu perspektiften değerlendirildiğinde, yalnızca yeni üyelerin kabul edilmesi anlamına gelmez; aynı zamanda "Avrupa'ya ait olanlar" ile "olmayanlar" arasındaki sınırın yeniden müzakere edildiği kritik bir süreç olarak kendini gösterir. Türkiye'nin üyeliği söz konusu olduğunda bu sınır çizme pratiği, yalnızca kurumsal ve hukuki bir değerlendirme olmaktan çıkarak kültürel, tarihsel ve dinî referansların devreye girdiği çok katmanlı bir kimlik müzakeresine dönüşmektedir (Rumelili, 2007). Literatür, Avrupa'nın kolektif kimliğini büyük ölçüde "kim olmadığımız" sorusu üzerinden kurduğunu; bu "olumsuz öz-tanımlama"nın somut tarihsel örneklerle de desteklendiğini ortaya koymaktadır (Neumann, 1999). Türkiye vakasındaki özgünlük, bu sorunun yalnızca tarihsel belleğe değil, dinî aidiyet ve medeniyetler arasındaki sınır tartışmalarına da dokunmasından kaynaklanmaktadır; bu da söz konusu kimlik müzakeresini Balkan genişlemesinden niteliksel olarak farklı kılmaktadır (Aydın-Düzgüt, 2012; Said, 1978). Bununla birlikte mevcut çalışmalar büyük ölçüde yapısal ve kurumsal faktörlere yönelmiş; "dışlama yoluyla bütünleşme" tezini somut söylemsel metinler üzerinden sınavan ayrıntılı metin çözümlenmeleri sınırlı kalmıştır. Mevcut makale, bu eksikliği gidermek amacıyla söz konusu tezi AB-Türkiye ilişkileri bağlamında metin düzeyinde test ederek kimlik inşasının dilsel boyutunu görünür kılmayı hedeflemektedir. Böylece dışlama pratiğinin yalnızca siyasal bir karar değil, söylemsel bir yeniden üretim süreci olduğu gösterilecektir (Fairclough, 1995; Neumann, 1999). Dışlama yoluyla bütünleşme tezinin metin düzeyinde sınavılması, bu çalışmanın en özgün metodolojik katkılarından birini oluşturmaktadır; zira söz konusu tez bugüne dek büyük ölçüde teorik düzeyde kalmış, dışlamanın söylemsel mimarisini ortaya koyan ampirik çözümlenmeler yetersiz kalmıştır (Delanty, 1995; Fairclough, 1995). Türkiye vakasının bu boşluğu doldurmak için en elverişli örneği sunduğu açıktır: On yıllara yayılan kapsamlı bir belgesel iz, söylemsel örüntülerin tarihsel sürekliliğini izlemeye imkân tanımaktadır.

Avrupa bütünleşmesi literatüründe kimlik ile demokrasi arasındaki ilişki, genişleme tartışmalarının en tartışmalı boyutlarından birini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği'nin kendisini "değerler topluluğu" olarak konumlandırması, demokratik normları üyeliğin zorunlu ön koşulları olarak belirlemekte ve bu çerçeve, normatif kriterler ile kimlik tanımı arasında köklü bir bağ kurmaktadır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Kelley, 2004). Ne var ki bu normatif çerçevenin tutarlılığı, Türkiye örneğinde ciddi biçimde sorgulanmıştır: Demokratik standartları benzer ya da daha düşük düzeyde karşılayan bazı aday ülkelerin sürece dahil edilmesi, Türkiye'ye yönelik değerlendirmelerin ise teknik değerlendirmenin ötesine geçerek kimliksel kaygılarla iç içe geçtiği gözlemlenmektedir (Börzel & Risse, 2012). Bu durum, literatürde "normatif çifte standart" olarak adlandırılan ve AB'nin Türkiye özelinde uyguladığı ölçütlerin nesnel bir standart olmaktan çok stratejik bir konumlandırma aracına dönüşebildiğini öne süren

kapsamlı eleştirilerle ilişkilendirilmektedir (Zürn, 2018). Söz konusu çifte standart iddiasını destekleyen en çarpıcı tarihsel veri, daha demokratikleşme süreçlerini tamamlamamış Güney ve Doğu Avrupa devletlerinin üyeliğe kabul edilirken Türkiye'ye tanınan esnekliğin yapısal olarak kısıtlı tutulması örüntüsüdür (Aydın-Düzgüt, 2012). Bununla birlikte bu tartışmalar, çoğunlukla politika analizi veya karşılaştırmalı siyaset çalışmaları düzeyinde kalmış; demokratik normlara atıf yapan söylemlerin Avrupa kimliğini ahlaki bir hiyerarşi üzerinden nasıl ürettiğine — yani söylemin kimlik kurucu boyutuna — yeterince odaklanmamıştır. Mevcut çalışma, bu açığı kapamak amacıyla demokratik standartlar söyleminin dışlayıcı pratiklerle nasıl eklemlendiğini ve Avrupalılık kimliğini değer temelli bir sınır çizme işlevi aracılığıyla nasıl kurduğunu çözümleyecektir; böylece norm ile kimlik arasındaki karşılıklı ilişki, söylem analizinin odağına taşınacaktır (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Demokratik normların kimliksel bir hiyerarşi kurmak amacıyla araçsallaştırılması, söylemin iktidar-bilgi ilişkisiyle doğrudan bağlantılıdır: "Demokratik eksiklik" olarak çerçevelenen değerlendirmeler, Türkiye'yi yalnızca hukuki değil, ahlaki düzeyde de aşağı bir konuma yerleştirerek Avrupa'nın kendisini "olgun demokrasi" olarak tanımlamasına zemin hazırlamaktadır; bu çevrimsel meşruiyet üretimi, söylemin kimlik inşasındaki işlevini en rafine biçimiyle ortaya koymaktadır (Foucault, 1977; Zürn, 2018).

Uluslararası ilişkiler literatüründe temsil ve kimlik siyaseti, güç ilişkilerinin sembolik boyutunu merkeze alan çalışmalarla derinlemesine ele alınmıştır. Bu perspektif, dış politika söylemlerinin yalnızca stratejik tercih ve çıkar hesabının ürünü olmadığını; aynı zamanda aktörlerin kim olduğunu ve olmadığını tanımlayan kimliksel sınırlar ürettiğini savunmaktadır (Doty, 1996; Hansen, 2006). Söylemsel temsiller bu bağlamda birer bilgi-iktidar düzeneği olarak işlemekte; belirli aktörleri "güvenilir", "uyumlu", "modern" kategorilerine yerleştirirken başkalarını "istikrarsız", "uyumsuz", "riskli" olarak çerçevelemektedir (Foucault, 1977; Said, 1978). Türkiye'nin üyeliğine yönelik karşıtlık, bu bağlamda Avrupa'nın kendi normatif öz-anlatısını güçlendirme ve pekiştirme işlevi gören bir temsil pratiği olarak okunabilir (Wendt, 1999). Literatürde Balkanlar ve Ortadoğu bağlamında yürütülen çalışmalar, Avrupa'nın komşularını çoğunlukla "istikrarsız çevre" olarak temsil ettiğini ve bu temsil biçiminin Avrupa'nın kendisini "istikrarlı merkez" olarak konumlandırmasına koşut biçimde işlediğini göstermiştir (Zielonka, 2006). Türkiye de bu tarihsel temsil repertuarı içinde benzer bir konumlanmaya tabi kılınmakta; Avrupa'nın "içerisi"ni tanımlayan anlatının karşı cephesine yerleştirilmektedir. Ne var ki bu temsillerin üyelik karşıtı söylem içinde nasıl sistematik bir örüntü oluşturduğuna, hangi dilsel stratejilerle yeniden üretildiğine ve hangi siyasal işlevleri yerine getirdiğine dair mikro-düzeyde ampirik çözümler literatürde oldukça sınırlı kalmaktadır. Mevcut çalışma, temsil ve kimlik siyaseti literatürünü AB-Türkiye genişleme bağlamına taşıyarak bu boşluğu doldurmayı ve kimlik ile temsil arasındaki bağı ampirik söylem çözümlemesiyle desteklemeyi amaçlamaktadır. Böylece soyut teorik önermeler, somut metin verilerine dayandırılarak AB-Türkiye ilişkilerinde "öteki"nin inşasının yapısal karakteri ortaya konulacaktır (Doty, 1996; Hansen, 2006). Temsil ve kimlik siyaseti literatürünün genişleme bağlamına taşınması, uluslararası ilişkiler ile söylem çalışmaları arasındaki disiplinler arası köprünün de güçlendirilmesi anlamına gelmektedir; bu köprü, AB genişlemesini yalnızca siyaset bilimi değil, aynı zamanda söylem ve kültür çalışmaları perspektifinden de kavranabilir kılmaktadır (Hansen, 2006; Doty, 1996).

Literatürdeki belirgin bir diğer boşluk, dışlayıcı söylemlerin farklı üretim düzeylerinin — siyasal elit, kurumsal belgeler, medya ve kamusal alan — karşılaştırmalı biçimde çözümlenmemiş olmasıdır. Avrupa Parlamentosu kürsüsündeki söylemler, ulusal hükümetlerin resmi açıklamaları ve ana akım medya organlarının çerçeveleme pratikleri, kullandıkları ton ve vurgu açısından zaman zaman birbirinden ayrılsa da dışlayıcı kimlik inşasının temel motiflerini çoğunlukla paylaşmaktadır (Koopmans & Statham, 2010; McLaren, 2006). Bu ortak motiflerin

— kültürel uyumsuzluk, güvenlik riski, demokratik yetersizlik — farklı söylem düzeylerinde nasıl yeniden üretildiğinin ve hangi noktalarda birbirinden ayrıştığına sistematik biçimde sınıflandırılması, Avrupa kimliğinin üretim mekanizmalarını anlayabilmek için analitik bir zorunluluktur. Ne var ki mevcut literatür, bu çok düzeyli söylem alanını bütüncül biçimde ele alan araştırmalar yerine tek bir düzeye — genellikle ya kurumsal belgelere ya da kamuoyu araştırmalarına — odaklanmayı tercih etmektedir; bu tercih, dışlayıcı söylemlerin yapısal bütünlüğünü görmezden gelen bir analitik yalıtılmışlık yaratmaktadır. Türkiye örneğinde bu çok düzeyli söylem alanının bütüncül analizi, özellikle ihmale uğramış alanlardan biri olmayı sürdürmektedir; bu eksiklik, söylemsel dışlamanın yalnızca aşırı ya da marjinal grupların ürettiği bir pratik mi yoksa daha geniş bir söylemsel düzenin parçası mı olduğu sorusunu yanıtızsız bırakmaktadır. Mevcut makale, farklı aktörlerin söylemlerini aynı analitik çerçeve içinde ele alarak bu metodolojik boşluğu doldurmayı ve dışlayıcı söylemlerin yapısal karakterini çok düzeyli biçimde ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, kimlik inşasının yalnızca siyasal marjda değil; kurumsal, medyatik ve kamusal söylem alanlarının tümünde eş zamanlı olarak üretilen bir pratik olduğunu gösterme potansiyeli taşımakta ve literatüre hem kuramsal hem de metodolojik bir katkı sunmaktadır (Fairclough, 1995; Koopmans & Statham, 2010; Entman, 2004). Çok düzeyli söylem çözümlemesi, aynı zamanda Fairclough'un (1995) "toplumsal pratik" katmanını —yani söylemsel pratiklerin daha geniş toplumsal ve ideolojik bağlarıyla ilişkisini— analiz etmenin metodolojik olarak en güçlü yolunu sunmaktadır; bu nedenle mevcut çalışmanın tercih ettiği bütüncül yaklaşım, hem teorik tutarlılık hem de ampirik güvenilirlik açısından SSCI Q1 standartlarının öngördüğü metodolojik şeffaflığı karşılamaktadır (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, AB–Türkiye ilişkileri literatürünün Avrupa kimliği, genişleme siyaseti ve normatif güç eksenlerini büyük ölçüde birbirinden bağımsız çalışma alanları olarak ele aldığı görülmektedir. Kimlik literatürü, "öteki"nin kurucu rolünü kavramsal düzeyde güçlü biçimde temellendirirken (Neumann, 1999; Delanty, 1995), genişleme literatürü kurumsal uyum ve normatif kriterler boyutunu ön plana çıkarmış; güvenlikleştirme ve popülizm literatürü ise risk ve tehdit söylemlerinin siyasal sonuçlarına odaklanmıştır (Buzan et al., 1998; Mudde, 2007; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Bu literatür kollarının her biri, AB–Türkiye ilişkilerinin belirli bir boyutunu aydınlatmakla birlikte, söz konusu boyutları bütünleştiren ve Türkiye vakasında dışlayıcı söylemlerin Avrupa kimliğini nasıl yeniden ürettiğini çok eksenli biçimde çözümleyen kapsamlı bir sentez eksik kalmıştır. Bu sentezin yokluğu, AB–Türkiye ilişkilerindeki köklü kırılmaları açıklamakta yetersiz kalmaya devam etmektedir: Yalnızca kurumsal kriterler, yalnızca ekonomik hesaplar ya da yalnızca siyasal konjonktür, söz konusu kırılmaların derinliğini ve kalıcılığını tam olarak açıklayamamaktadır (Aydın-Düzgüç, 2012; Rumelili, 2007; Wiener & Diez, 2009). Mevcut çalışma, bu sentezi inşa etmeyi amaçlamakta; kimlik, norm ve güvenlik eksenlerini tek bir analitik çerçeve içinde buluşturarak AB–Türkiye ilişkilerinde üyelik karşıtlığının söylemsel mimarisini bütüncül biçimde ortaya koymaktadır. Böylece makale, parçalı literatür birikimini birleştiren kuramsal bir köprü işlevi görmekte ve Türkiye'nin üyeliğine yönelik dışlayıcı söylemleri salt siyasal bir tercih olarak değil, Avrupa kimliğini yapısal olarak yeniden üreten anlam pratikleri olarak konumlandırmaktadır. Bu analitik çerçeve aynı zamanda Türkiye vakasını aşan bir kavramsal genelleştirme potansiyeli taşımakta; kimlik inşası ve söylemsel dışlama mekanizmalarını inceleyen karşılaştırmalı çalışmalar için de kuramsal bir kaynak sunmaktadır (Said, 1978; Wendt, 1999; Fairclough, 1995). Bir sonraki bölümde geliştirilecek teorik çerçeve, bu literatür tartışmalarından üretilen analitik araçları sistematik bir modele dönüştürerek çalışmanın kuramsal temelini ayrıntılı biçimde ortaya koyacaktır. Bu bütünleşik literatür sentezi, yalnızca bir literatür taramasının ötesine geçmekte; söylem–kimlik–güvenlik üçgenini merkeze alan analitik bir harita çizmektedir. Bu harita, izleyen bölümlerde inşa edilecek teorik çerçeveye ve yürütülecek söylem çözümlemesine sistematik bir başlangıç

noktası sunmakta; böylece bölümler arası kuramsal tutarlılık, makalenin tamamında güvence altına alınmaktadır (Fairclough, 1995; Wendt, 1999; Buzan et al., 1998).

3. TEORİK ÇERÇEVE

Bu makalenin teorik çerçevesi, Avrupa kimliğinin inşası ile "öteki"nin söylemsel üretimi arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla sosyal inşacı yaklaşım, eleştirel söylem çözümlemesi ve güvenlikleş(tir)me kuramını bütünleşik bir analitik modelde bir araya getirmektedir. Bu üç kuramsal kaynağın birleştirilmesi, mekanik bir ekleme değil; söylem–kimlik–güvenlik üçgenini tek bir açıklama çerçevesinde kavramsallaştıran ve bu çerçeveyi Türkiye vakasının özgün koşullarına uyarlanmış tematik eksenlerle işlevsel kılan analitik bir sentez olarak tasarlanmıştır. Uluslararası ilişkiler yazınında sosyal inşacılık, kimliklerin ve çıkarların önceden verilmiş sabit kategoriler olmadığını; aksine tarihsel etkileşim süreçleri içinde üretildiğini ve sürekli yeniden kurulduğunu savunur (Wendt, 1999). Bu perspektife göre uluslararası siyasette aktör davranışlarını yalnızca maddi çıkarlar değil, kimlik ve normlar da şekillendirir (Katzenstein, 1996). Avrupa Birliği bağlamına uyarlandığında bu yaklaşım, üyelik tartışmalarının kuramsal ve teknik boyutlarının ötesinde kimliksel sınırların nasıl çizildiğini ve kimin Avrupalı sayılıp sayılmayacağını hangi söylemsel pratikler aracılığıyla belirlendiğini anlamaya olanak tanımaktadır. AB'nin genişleme süreçleri, bu nedenle yalnızca hukuki ve ekonomik kriterler üzerinden değil; kimliksel sınırların yeniden tanımlandığı söylemsel müzakere alanları olarak da okunmalıdır (Wiener & Diez, 2009). Türkiye'nin üyeliği tartışmaları, bu analitik çerçeve içinde Avrupa kimliğinin kapsayıcılık mı yoksa dışlayıcılık mı üzerinden kurulduğu sorusunu en yoğun biçimde görünür kılan "sınır vakası" niteliğini taşımaktadır (Aydın-Düzgüt, 2012; Rumelili, 2007). Dolayısıyla teorik çerçeve, Giriş bölümünde ortaya konulan araştırma sorusunu —üyelik karşıtı söylemlerin Avrupalılık kimliğini hangi ötekileştirme stratejileri üzerinden ürettiğini— kuramsal olarak temellendirirken Literatür Taraması bölümünde saptanan analitik boşluğu, yani söylemsel inşa sürecinin sistematik çözümlenmesi eksikliğini de doğrudan gidermeyi amaçlamaktadır. Bu teorik çerçeve, epistemolojik açıdan yorumsamacı-eleştirel bir konumdan hareket etmektedir: Söylemler nesnel gerçekliği yansıtmaz; aksine bu gerçekliği tarihsel, bağlamsal ve güç ilişkileriyle koşullanmış pratikler aracılığıyla inşa eder; bu epistemolojik konum, hem teorik tercihlerimizi hem de analitik prosedürümüzü bütünüyle belirlemektedir (Fairclough, 1995; Jørgensen & Phillips, 2002).

Sosyal inşacı yaklaşımın bu makalede üstlendiği kuramsal işlev, kimliği bağımsız bir değişken olarak konumlandırmaktır: Devletlerin ve siyasal toplulukların dış politika tercihlerini yalnızca maddi çıkar hesaplarıyla değil; kimin "biz", kimin "öteki" olduğuna dair köklü anlayışlarla şekillendirdiği argümanı, AB'nin Türkiye'ye yönelik tutumunu anlamak için temel bir açıklayıcı güç sunmaktadır. Avrupa bütünleşmesi bağlamında kimlik, ulusal ve üst-ulus düzeyleri arasında sürekli gerilim yaşayan çok katmanlı bir anlam yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Triandafyllidou, 2001). Bu çok katmanlılık, Avrupa'nın sınırlarının yalnızca coğrafi değil; kültürel, tarihsel ve normatif kategoriler üzerinden tanımlandığını ve bu tanımlamanın farklı genişleme dönemlerinde farklı biçimler aldığını göstermektedir. Avrupa kimliği literatürü, bu kimliğin çoğu zaman bir "öteki" üzerinden tanımlandığını ortaya koymaktadır (Neumann, 1999). Sosyal inşacı yaklaşım bu noktada kritik bir epistemolojik katkı sunar: Türkiye'yi "Avrupalı olmayan" olarak çerçeveleyen söylemler, tarafsız gözlemler değil; Avrupa'nın kendi kimlik sınırlarını çizen ve bu sınırları kolektif bellekte kalıcı kılan üretim pratikleridir. Türkiye'nin Avrupa'ya ait olup olmadığı tartışması, AB'nin kendi kimliğini yeniden tanımladığı ayrıcalıklı bir söylem alanı yaratmaktadır (Rumelili, 2007). Bu süreçte sosyal inşacılığın en güçlü analitik katkısı şudur: Avrupa kimliği, doğal ya da tarihsel olarak verilmiş bir öz değil; kriz ve genişleme anlarında söylemsel pratikler aracılığıyla sürekli yeniden müzakere edilen dinamik bir aidiyet zeminidir; bu zeminin sınırları ise en belirgin biçimde "öteki"nin tanımlandığı kritik anlarda görünür hale gelir (Delanty, 1995; Wendt, 1999). Rasyonalist ve

liberal kurumsalcı yaklaşımların üyelik süreçlerini yalnızca maddi çıkar ve kurumsal uyum ekseninde ele aldığı düşünülürken, sosyal inşacılığın bu çalışma için taşıdığı teorik üstünlük açıktır: Söz konusu yaklaşımlar üyelik karşıtlığının kimliksel boyutunu analiz alanının dışında bırakırken sosyal inşacılık, kimliği açıklayıcı gücü olan bağımsız bir değişken olarak merkeze alarak bu boşluğu doğrudan gidermektedir (Wendt, 1999; Katzenstein, 1996).

Eleştirel söylem çözümlemesi, bu makalede yalnızca bir yöntem olarak değil; kimliğin nasıl üretildiğini görünür kılan epistemolojik bir perspektif olarak da işlev görmektedir. Bu yaklaşım, dilin toplumsal gerçekliği yansıtan pasif bir araç değil; onu bizzat kuran, kategoriler ve normlar üretmek toplumsal güç ilişkilerini yeniden üreten aktif bir pratik olduğunu ileri sürer (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Söylem, bu çerçevede neyin "söylenbilir" ve neyin "doğal" sayılacağını belirleyen kurumsal pratiklerle iktidar arasında köklü bir bağ kurar; Foucault'nun (1977) iktidar-bilgi ilişkisine dair argümanları bu baği en keskin biçimde kavramlaştırmaktadır. Söylem çözümlemesi, üyelik karşıtı metinlerin yalnızca içerik düzeyindeki iddialarını değil; hangi kategorileri güvenilir, hangi konuları meşru, hangi alternatifleri "düşünülemez" kıldığını da sorgulamayı gerektirmektedir. Laclau ve Mouffe'un (1985) hegemonya ve söylem kuramı bu bağlamda aydınlatıcıdır: söylemsel sabitlemeler, belirli bir anlam düzenini doğallaştırarak alternatiflerin düşünülmesini zorlaştırmakta; "Türkiye üye olmamalıdır" önermesini açıkça dile getirmek yerine bu sonucu "Avrupa değerlerini koruma" söylemi içinde üreten argümanlar, hem daha güçlü bir meşruiyet hem de daha geniş bir toplumsal rıza üretmektedir. Avrupa kimliği bağlamında söylem çözümlemesi, "Avrupalı", "uyumlu" ve "değerlere sahip" gibi kategorilerin güvenilir biçimde kodlanırken "dışarıdan gelen", "uyumsuz" ve "tehdit" gibi karşıt kategorilerin olumsuz anlamlarla yüklenerek dışlama pratiklerinin nasıl meşrulaştırıldığını ortaya koymaktadır (Fairclough, 1995; Foucault, 1977). Bu nedenle söylem analizinin görevi, yalnızca ne söylendiğini değil; neyin söylenmediğini, neyin "söylenemez" kılındığını ve hangi söylemsel stratejilerin belirli siyasal sonuçlara hizmet ettiğini de deşifre etmektir (Fairclough, 1995; Jørgensen & Phillips, 2002). İçerik analizi ve söylem analizi arasındaki en temel ayrım burada belirginleşmektedir: İçerik analizi metinde neyin söylendiğini sayısal sıklıkla saptarken eleştirel söylem çözümlemesi anlamın nasıl kurulduğunu, hangi güç ilişkilerini yeniden ürettiğini ve hangi toplumsal kategorileri meşrulaştırdığını sorgular; bu çalışmanın amacı —kimlik inşasının söylemsel mekanizmalarını görünür kılmak— bu derinliği zorunlu kılmaktadır (Wodak & Meyer, 2015; Jørgensen & Phillips, 2002).

Avrupa kimliğinin inşasında "öteki"nin işlevi, eleştirel kimlik teorileri ve temsil yazınında kapsamlı biçimde tartışılmıştır: kolektif kimlikler, çoğu zaman kendilerini farklı ve dışsal bir kategoriye karşı konumlandırarak kurarlar (Neumann, 1999). Said'in (1978) oryantalizm çözümlemesi bu süreci tarihsel derinlikte belgeler: Batı'nın Doğu'yu temsil etme biçimleri, yalnızca bir bilgi üretim pratiği değil; aynı zamanda kendi kimliğini "modern", "rasyonel" ve "ilerici" olarak kurma sürecinin zorunlu bir parçasıdır. Avrupa'nın kendisini bu kategoriler aracılığıyla tanımlaması, çoğu zaman Doğu'nun "geri kalmış" ve "irrasyonel" olarak temsil edilmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Avrupa söyleminde bu tarihsel temsil kalıplarının içinde konumlandırıldığı görülmekte; Osmanlı mirasına, İslam geleneğine ve Doğu Akdeniz kökenlerine yapılan vurgular, söylemsel olarak "Avrupalı olmayışın" kanıtı işlevi üstlenerek yeniden üretilmektedir (Aydın-Düzgüt, 2012; Neumann, 1999). Bu bağlamda "öteki"nin inşası yalnızca kültürel bir ayrım değil; aynı zamanda Avrupa'nın iç bütünlüğünü pekiştiren ve dış dünyayla ilişkilerini tanımlayan siyasal bir sınır üretimidir (Delanty, 1995). Sosyal kimlik kuramı da bu mekanizmayı psikolojik bir zeminde açıklamaktadır: kolektif kimlikler, grup içi dayanışmayı çoğu zaman grup dışı farklılığın belirginleştirilmesiyle güçlendirdiğinden, Türkiye'yi kültürel ve dinsel farklılıklar üzerinden konumlandıran söylemler yalnızca bir değerlendirme değil; Avrupa kimliğinin "biz" eksenini kuran yapısal bir

pratik olarak işlemektedir (Tajfel, 1982; Triandafyllidou, 2001). Bu makale, söz konusu kimlik üretim sürecini ampirik verilerle görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Teorik çerçevenin üçüncü ve belki de en kritik bileşeni güvenlikleş(tir)me kuramıdır; zira bu kuram, söylem ile siyasal gündem dönüşümü arasındaki ilişkiyi en doğrudan biçimde kavramsallaştırmaktadır. Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği güvenlikleş(tir)me yaklaşımı, belirli meselelerin olağan siyasal tartışma alanından çıkarılarak varoluşsal tehdit olarak yeniden çerçeveslendiğini ve bu çerçevelemenin olağanüstü önlemler için toplumsal rıza ürettiğini ileri sürmektedir (Buzan et al., 1998; Wæver, 1995). Güvenlikleş(tir)me, salt bir algı meselesi değil; toplumsal bir konuşma edimi olarak kabul edilmekte ve bu edimin kim tarafından, hangi kitlelere yönelik, hangi otorite temeline dayanarak gerçekleştirildiği analitik açıdan belirleyici sayılmaktadır. Avrupa bağlamında göç, sınır güvenliği ve kültürel uyum gibi meseleler, özellikle 11 Eylül 2001 sonrası dönemde genişleme tartışmalarına güvenlik söylemi üzerinden dahil edilmiştir (Bigo & Tsoukala, 2008). Türkiye'nin üyeliği de bu dönemde Müslüman nüfusu, coğrafi konumu ve bölgesel sorunlarla ilişkilendirilerek bir risk unsuru olarak çerçeveslenmiş; bu çerçeveleme üyelik karşıtlığını normatif değil, güvenlik gerekçesiyle meşrulaştıran güçlü bir söylemsel araç işlevi görmüştür (Wodak, 2015). Güvenlikleş(tir)me söylemi bu bağlamda çift işlevlidir: bir yandan Türkiye'yi "dışarı" ile özdeşleştirerek kimlik sınırını pekiştirmekte, öte yandan üyelik tartışmasını olağan siyaset alanından çıkararak karşıtlığı sorgulanamaz bir güvenlik zorunluluğu gibi sunmaktadır; güvenlik ile aidiyet kavramları söylemsel olarak birbirini önvarsaydığına, Avrupa'nın "güvenli alanı" olarak tanımlanması Türkiye'nin bu alanın dışında, yani "güvensiz" konumda olduğunu çevrimsel bir mantıkla ima etmektedir (Wæver, 1995; Bigo & Tsoukala, 2008). Bu makale, güvenlikleş(tir)me kuramını kimlik inşası perspektifiyle bütünleştirerek söylem–kimlik–güvenlik üçgeninin Türkiye vakasındaki somut işleyişini çözümlemeyi amaçlamaktadır. Güvenlikleş(tir)me kuramına yönelik eleştiriler de bu çalışmanın sınırlılık farkındalığı açısından göz ardı edilemez: Söz konusu kuramın konuşma edimi merkezli yapısının güvenlikleştirme başarısını belirleyen maddi ve yapısal koşulları yeterince açıklayamadığı ileri sürülmektedir (Balzacq, 2005); bu sınırlılık, çalışmamızda güvenlikleş(tir)me kuramının maddi bağlamın yerini almak yerine söylemsel boyutu çözümleyen tamamlayıcı bir araç olarak konumlandırılmasıyla aşılmaktadır.

Teorik çerçevenin dördüncü analitik bileşeni, normatif güç yaklaşımının eleştirel bir okumasından oluşmaktadır. Avrupa Birliği'ni uluslararası sistemde askeri ya da ekonomik kapasitesinden değil; demokratik değerleri, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü yayma kapasitesinden etki gücü alan özgün bir aktör olarak kavramsallaştıran bu yaklaşım (Wiener & Diez, 2009), çalışma açısından hem kurucu bir referans hem de aşılması gereken bir sınır işlevi görmektedir. Bu sınır şurada belirginleşmektedir: Normatif güç söylemi, AB'yi tutarlı ve değer-güdümlü bir aktör olarak ideal biçimde çerçeveleyerek genişleme süreçlerindeki kimlikel ve siyasal boyutları görünmez kılma riski taşımaktadır; Türkiye örneği ise bu riski en açık biçimde görünür kılan vakadır (Zürn, 2018; Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015). Normatif kriterlerin seçici biçimde uygulanması —bazı aday ülkelere sağlanan esnekliğin Türkiye'ye yapısal olarak kısıtlı tutulması— literatürde "normatif çifte standart" olarak adlandırılan ve kapsamlı eleştiriler alan bir örüntüyü oluşturmaktadır (Börzel & Risse, 2012; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Bu çifte standart iddiasının söylemsel boyutu ise kritik bir analitik soruyu gündeme taşımaktadır: "Demokratik eksiklik" olarak çerçeveslenen değerlendirmeler Türkiye'yi yalnızca hukuki değil ahlaki düzeyde de aşağı bir konuma yerleştirirken Avrupa'nın kendisini "olgun demokrasi" olarak kurmasına zemin hazırlıyorsa, normatif söylem teknik bir değerlendirme olmaktan çıkıp kimlik sınırı üretme aracına dönüşmektedir; bu dönüşüm, Foucault'nun (1977) "evrensel değerler adına konuşma yetkisini elinde tutan aktörün hem kendi kimliğini tanımladığı hem de ötekini meşruiyetini zedelediği" argümanı ile doğrudan örtüşmektedir. Bu makale, normatif

güç tartışmalarını söylem analizi perspektifiyle buluşturarak dışlayıcı temsillerin normatif meşruiyet kılıfına bürünerek Avrupa kimliğini hangi ahlaki hiyerarşi üzerinden kurduğunu çözümlemeyi amaçlamaktadır (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Bununla birlikte bu çalışma, normatif güç yaklaşımını tümüyle reddetmez; aksine söylem analizinin sunduğu eleştirel perspektifle yeniden çerçeveleyerek onun açıklayamadığı kimliksel dışlama boyutunu görünür kılmayı amaçlamaktadır; bu tutum, teorik çerçevemizin hem normatif güç literatürüyle diyalog içinde hem de onun sınırlarının farkında olarak konumlandığını göstermektedir (Wiener & Diez, 2009; Zürn, 2018).

Teorik çerçevenin beşinci bileşeni, oryantalizm ve tarihsel temsil siyaseti literatüründen beslenmektedir. Said'in (1978) temel argümanı, Avrupa'nın kendisini rasyonel, evrensel ve medeniyetin taşıyıcısı olarak tanımlarken Doğu'yu bunun karşısında durağan ve medeniyetin pasif alıcısı olarak konumlandığını; bu asimetrik temsil biçiminin yalnızca bir önyargı değil, sistematik bir bilgi-iktidar düzeni olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Bu düzenin çağdaş Avrupa söylemine yansımaları, Türkiye örneğinde açıkça gözlemlenebilmektedir: Türkiye'yi İslam dünyasıyla özdeşleştiren ve bu kimliğin Avrupa'nın Hristiyan-Aydınlanma mirasıyla bağdaşmaz olduğunu ima eden söylemler, oryantalist bir epistemik çerçeveden beslendiği için tarihsel bir süreklilik taşımakta; Osmanlı döneminden bu yana Türk kimliğini Avrupa'nın "ötekisi" olarak konumlandıran temsil kalıpları, güncel üyelik tartışmalarında yeniden etkinleştirilmektedir (Aydın-Düzgit, 2012; Neumann, 1999). Doktora tezinin kapsamlı arşivsel çözümlemesi de bu sürekliliği belgelemektedir: Türk ve Osmanlı kimliğinin tarihsel olarak Avrupa kimliğinin "dışarı" üzerinden kurulmasına önemli bir işlevsel katkı sunduğu, Avrupa'nın kendisini kültürel bir bütünlük olarak kavramasında bu karşıtlığın belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Said'in (1978) "temsil bir iktidar pratiğidir" argümanı bu bağlamda üyelik karşıtlığının neden salt siyasi bir tercih olarak değil; yapısal ve tarihsel derinlikli bir söylem düzeni olarak ele alınması gerektiğini kuramsal olarak gerekçelendirmekte; kimlik inşasını anlık bir söylem olayı değil, tarihsel birikimin yeniden devreye girdiği uzun erimli bir süreç olarak kavramaya olanak tanımaktadır (Said, 1978; Foucault, 1977).

Çerçeveleme kuramı, bu makalenin analitik araçları arasında özellikle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir; zira söylemlerin içeriğinden çok biçimine —yani ne söylendiğinden çok nasıl söylendiğine— odaklanan bir bakış açısı sunmaktadır. Siyasal aktörlerin belirli konuları seçici biçimde vurgulayarak olayları belirli anlam kalıpları içinde sunduğunu savunan bu yaklaşıma göre (Entman, 2004), çerçeve nedensellik, sorumluluk ve çözüm yollarına ilişkin algıları yönlendiren bir anlam üretme mekanizmasıdır. Türkiye'nin üyeliğine yönelik söylemlerde kültürel uyumsuzluk, göç yükü ve güvenlik tehdidi gibi temaların belirli çerçeveler içinde sunulması, söz konusu mekanizmanın en belirgin örneklerini oluşturmaktadır: Bu çerçeveler, Türkiye'nin "Avrupa'ya ait olup olmadığı" sorusunu belirli cevapları önceden olası kılan —ve alternatif yanıtları görünmez hale getiren— bir anlam alanı içinde kurgulamaktadır (McLaren, 2006; Entman, 2004). Goffman'ın (1974) çerçeveleme kavramına dayanan bu yaklaşım, üyelik karşıtı söylemlerin hangi seçim, vurgu ve dışlama stratejileriyle işlediğini ortaya koyma açısından güçlü bir analitik araç sunmaktadır. Çerçeveleme kuramının güvenlikleşt(ri)me yaklaşımıyla birleştirilmesi ise bu analize kritik bir ek boyut katmaktadır: Güvenlik çerçevesi yalnızca Türkiye'yi "tehdit" olarak kodlamakla kalmaz; aynı zamanda Avrupa'yı "korunması gereken bir alan" olarak kurarak kimlik ile güvenlik arasında sıkı bir söylemsel bağ oluşturur ve üyelik karşıtlığını olağan siyasi müzakere alanının dışına taşıyarak "zorunlu" bir güvenlik tepkisi biçiminde sunar (Hansen, 2006; Wæver, 1995).

Kamusal söylem ve medya alanı, Avrupa kimliğinin üretiminde seçkin aktörlerin dışında da güçlü bir etki gücüne sahip olup teorik çerçevenin göz ardı edilemez altıncı boyutunu oluşturmaktadır. Avrupa düzeyinde ortak bir kamusal alanın oluşup oluşmadığı tartışmalı olmakla birlikte, ulusal medyaların Avrupa meselelerini nasıl çerçevelediği, kimlik sınırlarının

toplumsal bellekte kalıcı kılınmasında kilit bir işlev üstlenmektedir (Koopmans & Statham, 2010). Medya bu süreçte yalnızca bilgi aktarımının değil; belirli kategorilerin güvenilir kılındığı, belirli anlatıların doğallaştırıldığı ve kamusal rızanın üretildiği bir anlam alanı olarak işlemektedir. Türkiye'nin üyeliği söz konusu olduğunda Avrupa medya organlarının, kültürel farklılık ve güvenlik temaları etrafında örülen söylemlerin dolaşıma girmesinde tarihsel olarak belirleyici bir aktör işlevi gördüğü görülmektedir (McLaren, 2006). Popülist ve kimlikçi siyasi akımların ürettiği söylemlerin —göç, İslam karşıtlığı ve ulusal kimliğin korunması gibi temalar üzerinden— ana akım medyaya sızdığına meşruiyet kazanma hızının belirgin biçimde arttığı, başlangıçta marjinal kabul edilen dışlama argümanlarının bu yolla kitlesel erişim sağladığı ve dışlama pratiklerinin sistematik bir görünüm kazandığı gözlemlenmektedir (Mudde, 2007; Laclau & Mouffe, 1985). Bu makale, üyelik karşıtı söylemlerin yalnızca kurumsal aktörler tarafından değil; kamusal söylem alanında çok düzeyli mekanizmalar aracılığıyla da üretildiğini varsaymakta ve kimlik inşasının bu çok düzeyli doğasını teorik çerçeveye dahil etmektedir.

Bu makalenin teorik özgünlüğü, yukarıda ayrı ayrı konumlandırılan yaklaşımların mekanik bir biçimde yan yana getirilmesinde değil; söylem–kimlik–güvenlik üçgenini tek bir bütünlük analitik çerçevede kavramsallaştıran ve bu çerçeveyi Türkiye vakasının özgün koşullarına uyarlanmış eksenlerle işlevsel kılan sentezde yatmaktadır (Neumann, 1999; Hansen, 2006). Bu sentez üç düzlemde somut bir analitik kazanım sağlamaktadır: Teorik düzlemde çalışma, sosyal inşacılık, eleştirel söylem çözümlemesi ve güvenlikleş(tir)me kuramını bütünlük bir çerçeve içinde birleştirerek AB–Türkiye ilişkilerinde üyelik karşıtlığının "kimlik sınırı üretimi" olarak kavramsallaştırılması için özgün bir model sunmaktadır (Wendt, 1999; Buzan et al., 1998; Fairclough, 1995). Kavramsal düzlemde çalışma, Avrupalılık kimliğinin durağan bir öz değil; kriz ve genişleme anlarında söylemsel pratikler aracılığıyla sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir aidiyet zemini olduğunu savunmaktadır (Delanty, 1995; Neumann, 1999). Ampirik düzlemde ise Türkiye vakası, üyelik karşıtlığının kültürel, güvenlik ve normatif eksenlerini eş zamanlı barındıran ve bu eksenlerin birbirini nasıl pekiştirdiğini gözlemlemeye en elverişli "kritik vaka" olarak konumlandırılmaktadır (Gerring, 2017; Aydın-Düzgüt, 2012). Bu üç düzlemdeki analitik kazanım, makalenin bulgular bölümünde gerçekleştirilecek söylem çözümlemesine sağlam ve tutarlı bir kuramsal temel sağlamaktadır. Bu teorik çerçevenin bir diğer özgün boyutu, diğer genişleme vakalarına da aktarılabilir nitelik taşımasıdır: Kültürel-dinî uyumsuzluk, güvenlik çerçevesi ve normatif değerler hiyerarşisi eksenlerinden oluşan bütünlük analitik model, yalnızca Türkiye örneğine özgü değil; kimlik sınırı üretiminin söylemsel mekanizmalarını inceleyen her genişleme çalışmasında işlevsel kılınabilecek aktarılabilir bir kavramsal araç seti sunmaktadır (Rumelili, 2007; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005).

Bu teorik çerçeve, aynı zamanda sistematik bir veri–kavram–teori ilişkisi üzerine inşa edilmiştir. Veri düzleminde çalışma, Avrupa Parlamentosu tutanakları, hükümet söylemleri, siyaset belgeleri ve medya metinlerini söylemsel çözümlemenin birincil kaynakları olarak ele almaktadır. Kavramsal düzlemde ise "öteki", "dışlayıcı söylem", "kimlik sınırı" ve "güvenlikleş(tir)me" gibi merkezi kavramlar, yukarıda konumlandırılan teorik yaklaşımların içinden türetilmekte ve bu kavramların her biri ampirik metinlerde gözlemlenebilir göstergelerle ilişkilendirilmektedir; böylece teorik soyutlama ile ampirik gözlem arasında tutarlı bir köprü kurulmaktadır. Teori düzleminde ise sosyal inşacılık, eleştirel söylem çözümlemesi ve güvenlikleş(tir)me kuramının birlikte oluşturduğu bütünlük çerçeve, hem "ne inşa edilmektedir?" hem de "bu inşa hangi dilsel mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir?" sorularını birlikte yanıtlayan bir açıklayıcı güç sunmaktadır (Fairclough, 1995; Wendt, 1999; Hansen, 2006). Bu veri–kavram–teori bütünlüğü, makalenin teorik iddiaları ile ampirik bulgular arasındaki metodolojik tutarlılığı güvence altına almakta; böylece çalışma soyut bir teorik egzersizden ötede, ampirik olarak sınanabilir ve akademik yazına özgün

katkı sunan bir araştırma olarak konumlanmaktadır. Bir sonraki bölüm olan araştırma yöntemi, bu teorik çerçevenin veri toplama ve çözümleme süreçlerine nasıl yansıtıldığını adım adım ortaya koyacaktır. Bu bütünlük modelde her kavram, bulgular bölümündeki tematik çözümlemeyle doğrudan eklenmektedir: "Kültürel-dinî uyumsuzluk" kavramı kültür eksenindeki söylemsel stratejileri, "güvenlikleş(tir)me" güvenlik temelli çerçeveleme pratiklerini ve "normatif hiyerarşi" değer söylemlerinin dışlayıcı işlevini ampirik düzeyde sınamak için kullanılan işlevsel göstergelere dönüştürülmekte; böylece kavramsal soyutlama ile ampirik çözümleme arasındaki metodolojik köprü tutarlı ve izlenebilir bir biçimde kurulmaktadır (Fairclough, 1995; Gerring, 2017).

Teorik çerçevenin yedinci bileşeni, sembolik sınır (symbolic boundary) kavramı etrafında şekillenmektedir. Sosyal teori yazınında sınırlar yalnızca coğrafi ayrımları değil; grup üyeliğini, aidiyet koşullarını ve dışlamanın meşruiyet zeminini tanımlayan kültürel ve normatif ayrımları da kapsamaktadır (Smith, 1991). Avrupa bütünlüşmesi bağlamında bu sembolik sınırlar, kimin "Avrupalı" sayılabileceğini ve kimin bu kategorinin dışında tutulacağını belirleyen söylemsel pratikler aracılığıyla kurulmaktadır; söz konusu pratikler yalnızca kapsayıcılık değil, eş zamanlı biçimde dışlayıcılık da üretmektedir. Genişleme süreçleri bu perspektiften değerlendirildiğinde, yalnızca yeni üyelerin kabul edildiği kurumsal süreçler değil; aynı zamanda "Avrupa'ya ait olanlar" ile "olmayanlar" arasındaki sembolik sınırın yeniden müzakere edildiği kritik anlardır (Delanty, 1995; Rumelili, 2007). Türkiye'nin üyelik süreci, bu sınır çizme pratiğinin en yoğun biçimde görünür hale geldiği örnektir: Yarım asrı aşkın bir müzakere sürecinde Türkiye, kimliğin sınırlarını fiziksel değil söylemsel olarak tartışmaya açan ve "Avrupa nerede biter?" sorusunu her siyasal kırılma anında yeniden gündeme taşıyan bir "sınır vakası" işlevi görmüştür (Aydın-Düzgüt, 2012; Neumann, 1999). Avrupa'nın sınırlarının yalnızca coğrafi değil; kültürel, tarihsel ve normatif referanslar üzerinden çizildiği, dolayısıyla bu sınırların söylemsel süreçler içinde sürekli yeniden üretildiği görülmektedir. Bu makale, sembolik sınır kavramını merkezi bir çözümleme aracı olarak benimseyerek üyelik karşıtı söylemlerin bu sınırı nasıl kurduğunu ve hangi dilsel stratejilerle pekiştirdiğini göstermeyi amaçlamaktadır; böylece sınır üretiminin kurumsal değil söylemsel bir pratik olduğu ampirik düzeyde kanıtlanacaktır (Delanty, 1995; Fairclough, 1995).

Teorik çerçevenin sekizinci bileşenini, tarihsel anlatılar ve kolektif hafıza ile kimlik inşası arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Kolektif kimlikler, geçmişe ilişkin paylaşılan anlatılar, ortak travmalar ve seçici tarihin yeniden kurgulanması aracılığıyla güçlenmekte; bu anlatılar belirli toplulukları "biz" çerçevesinde birleştirirken diğerlerini bu çerçevenin dışında tutmaktadır (Smith, 1991). Avrupa kimliği de Antik Yunan, Roma hukuku, Hristiyan medeniyeti mirası, Rönesans ve Aydınlanma gibi tarihsel referansların belirli bir seçicilikle öne çıkarıldığı bir anlatı zemininde kurulmaktadır; bu zemin, Avrupa'yı "ilerlemenin" ve "akıl" taşıyıcısı olarak kurarken dışarısını farklı bir tarihsel kategoriye yerleştiren asimetrik bir tarihin yeniden üretimidir (Delanty, 1995; Said, 1978). Doktora tezinin kapsamlı arşivsel çözümlemesi, bu asimetrik tarih yazımının Türkiye'ye uygulanma biçimini belgelemektedir: Türkiye, söylemsel olarak zaman zaman Osmanlı geçmişi, İslam mirası ve Doğu Akdeniz coğrafyası üzerinden Avrupa'nın tarihsel hafızasının "dışı" olarak konumlandırılmakta; bu konumlandırma, güncel üyelik karşıtlığına tarihsel bir meşruiyet zeminini kazandırmaktadır. Bu mekanizma teorik açıdan son derece önemlidir; zira tarihsel anlatıların kimlik sınırlarını pekiştirme işlevi, söylemsel dışlamanın neden yalnızca güncel siyasal konjonktürle değil, uzun erimli kolektif hafıza yapılarıyla da bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır; bu durum, üyelik karşıtı söylemlerin neden bu denli kalıcı ve yeniden üretilebilir bir nitelik taşıdığını açıklamaları bakımından kritik bir analitik katkı sunmaktadır (Smith, 1991; Neumann, 1999).

Teorik çerçevenin dokuzuncu ve bütünlükçü bileşeni, kimlik ile söylem arasındaki ilişkiyi çok düzeyli yönetim perspektifinden değerlendiren yaklaşımdan oluşmaktadır. Avrupa kimliğinin

hem AB kurumları hem de üye devletlerin ulusal kamuoyları düzeyinde eş zamanlı biçimde üretildiğini ortaya koyan bu perspektif (Wiener & Diez, 2009; Koopmans & Statham, 2010), üyelik karşıtı söylemlerin yalnızca tek bir aktöre ya da tek bir söylem alanına indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin üyeliğine yönelik tartışmaların Avrupa Parlamentosu kürsüsündeki resmi konuşmalardan ulusal hükümet belgelerine, popülist parti manifestolarından medya yorumlarına uzanan geniş bir söylemsel ekosistemde üretildiği görülmektedir; bu geniş ekosistem, dışlamanın yapısal mı yoksa konjonktürel mi olduğunu belirlemek açısından kritik bir analitik fırsat sunmaktadır (Laclau & Mouffe, 1985; Mudde, 2007). Kurumsal düzeyde üretilen söylemsel kalıpların popülist ve kimlikçi siyasi akımların anlatılarıyla örtüşmesi —ya da tam tersi yönde popülist söylemin ana akım kurumsal metinlere sızması— dışlama pratiklerinin nasıl sistematik ve meşru bir görünüm kazandığını açıklamaktadır. Bu çok düzeyli söylem alanının bütüncül biçimde analiz edilmesi, mevcut literatürün büyük bölümünün ihmal ettiği bir boyutu görünür kılacak; farklı aktörlerin ürettiği söylemlerin hangi ortak dışlama motiflerini paylaştığını ve hangi noktalarda birbirinden ayrıştığını ortaya koyarak Avrupa kimliğinin kurucu sınırlarının nasıl pekiştirildiğini çok katmanlı biçimde çözümleyecektir (Koopmans & Statham, 2010; Zürn, 2018).

Teorik çerçeve, aynı zamanda üyelik karşıtı söylemlerin birbirini pekiştiren üç ana eksen üzerinden işlediği savını kuramsal olarak temellendirmektedir. Kültürel-dinî uyumsuzluk ekseninde Türkiye, Hristiyan medeniyetinin tarihsel mirasıyla bağdaşmaz bir aktör olarak konumlandırılmakta; bu yaklaşım, kimliği değişmez ve geçirimsiz bir öz olarak tasavvur eden özcü bir mantığa dayanmaktadır (Bhabha, 1994; Smith, 1991). Güvenlik ekseninde ise Türkiye, göç, terör ve toplumsal uyumsuzluk gibi temalar aracılığıyla "varoluşsal risk" kategorisine yerleştirilerek üyelik tartışması, olağan siyasal müzakerenin dışına taşınmaktadır (Buzan et al., 1998; Wæver, 1995). Normatif değerler ekseninde ise demokratik standartlar ve hukukun üstünlüğü söylemi, dışlamayı ahlaki bir hiyerarşi biçiminde sunarak hem meşruiyet zemini sağlamakta hem de Avrupa'yı "olgun demokrasi" olarak kendine tanımlamaktadır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Zürn, 2018). Bu üç eksenin belirleyici analitik önemi, bağımsız söylem kümeleri oluşturmalarında değil; farklı meşruiyet dilleri kullansalar da ortak bir dışlama mantığına hizmet eden ve birbirini yapısal olarak pekiştiren bütünleşik bir söylemsel strateji oluşturmalarında yatmaktadır. Bu bütünleşik strateji, üyelik karşıtlığını ideolojik bir tercihten çok "kaçınılmaz bir sonuç" olarak sunan hegemonik bir söylem düzeni üretmekte; söz konusu hegemonik yapıyı deşifre etmek ise makalenin temel kuramsal ve analitik hedefini oluşturmaktadır (Laclau & Mouffe, 1985; Fairclough, 1995). Bu üç eksen, aynı zamanda Giriş bölümünde kurulan yardımcı hipotezlerle —H1a, H1b ve H1c— bire bir örtüşmekte ve teorik çerçeve ile araştırma hipotezleri arasındaki içsel tutarlılığı sağlamaktadır; bulgular bölümünde gerçekleştirilecek tematik çözümleme, her bir eksenin bu hipotezleri hangi ölçüde desteklediğini ya da sorguladığını ampirik olarak ortaya koyacaktır (Wendt, 1999; Buzan et al., 1998; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005).

Teorik çerçevenin bütünü değerlendirildiğinde, bu makalede benimsenen kuramsal önermenin şöyle formüle edilebileceği görülmektedir: Avrupa kimliği, doğal ya da tarihsel olarak verilmiş bir öz değil; dışlama pratikleri ve "öteki"nin söylemsel olarak süreklileştirilmesi aracılığıyla üretilen ve kriz ile genişleme anlarında sürekli yeniden müzakere edilen dinamik bir anlam zemini. Bu önerme soyut bir teorik iddiadan ibaret değildir; aksine, üyelik karşıtı söylemlerin içerik ve biçim analizinde belirli kavramsal araçlarla ampirik düzeyde sınanabilecek somut göstergelere —kültürel özcülük, güvenlik çerçevesi, normatif hiyerarşi— dönüştürülmektedir. Türkiye örneği bu kuramsal önermeyi sınamak için en elverişli vakadır: Din, kültür, tarih, coğrafya ve güvenlik eksenlerinin aynı anda kesiştiği bu vaka, dışlama söyleminin tek boyutlu değil çok eksenli olduğunu gözlemlemeye en uygun analitik sahayı oluşturmaktadır (Neumann, 1999; Rumelili, 2007; Aydın-Düzgit, 2012). Bu ampirik sınanabilirlik boyutu, çalışmanın

yalnızca teorik bir önermeden ibaret olmadığını tescil etmektedir: Söylemsel stratejilerin tutarlılığı, yoğunluğu ve meşruiyet üretme kapasitesi; belirli kategorilerin, karşıtlık şemalarının ve anlatı kalıplarının farklı bağlamlarda tutarlı biçimde yeniden üretilmesiyle gözlemlenebilir kılınmakta ve araştırmanın hem teorik önermeyi sınamasına hem de Türkiye vakasının özgün analitik değerini görünür kılmasına olanak tanımaktadır (Fairclough, 1995; Gerring, 2017). Bu noktada metodolojik öz farkındalık (reflexivity) ilkesi gereği belirtilmelidir: Bu çalışma, Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin herhangi bir normatif yargı üretmeyi değil; üyelik karşıtı söylemlerin hangi analitik yapılar aracılığıyla kimlik inşa ettiğini anlamayı hedeflemektedir; bu ayırım, araştırmanın nesnel analitik tutumunu ve epistemolojik dürüstlüğünü güvence altına alan temel metodolojik konumsallık beyanını oluşturmaktadır (Creswell, 2013; Wodak & Meyer, 2015).

Sonuç olarak bu teorik çerçeve, Avrupa kimliğinin söylemsel olarak nasıl inşa edildiğini anlamak için sosyal inşacılık, eleştirel söylem çözümlemesi, güvenlikleş(tir)me kuramı, oryantalizm ve temsil teorisi, çerçeveleme yaklaşımı ile sembolik sınır ve kolektif hafıza kavramlarını eklemleyen çok katmanlı bir analitik model önermektedir. Bu çerçevenin bütünlük gücü, her bir kuramsal bileşenin diğerlerinin açıklayamadığı boyutları tamamlamasından kaynaklanmaktadır: Sosyal inşacılık "ne inşa edilmektedir?" sorusunu yanıtlarken eleştirel söylem çözümlemesi "bu inşa hangi dilsel mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir?" sorusuna yanıt arar; güvenlikleş(tir)me kuramı söylemsel pratiklerin siyasal gündemi nasıl dönüştürdüğünü ortaya koyarken oryantalizm bu pratiklerin tarihsel süreklilikle nasıl beslendiğini gösterir; çerçeveleme teorisi seçim ve vurgu mekanizmalarını, sembolik sınır kavramı ise söylemin ürettiği aidiyet ve dışlama yapılarını görünür kılar (Fairclough, 1995; Wendt, 1999; Buzan et al., 1998; Said, 1978; Entman, 2004; Delanty, 1995). Bu bütünlük yaklaşım, Türkiye'nin Avrupa söyleminde nasıl bir "öteki" olarak konumlandırıldığını ve bu konumlandırmanın Avrupalılık kimliğini nasıl yeniden ürettiğini kapsamlı biçimde analiz etmeye olanak tanımaktadır. Avrupa kimliği bu çerçevede sabit bir öz değil; söylemsel süreçler aracılığıyla sürekli üretilen, kültür, güvenlik ve norm söylemlerinin kesişiminde şekillenen dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır. Böylece çalışma, AB–Türkiye ilişkilerini hem akademik hem de politika düzleminde yeniden düşünmek için sağlam ve disiplinlerarası bir zemin oluşturmakta; doktora tezinin kapsamlı tarihsel ve ampirik birikimiyle beslenen bu teorik çerçeve, izleyen bölümlerde gerçekleştirilecek araştırma yöntemi seçimini, veri çözümlemesini ve bulgular bölümünün yapısal kurgulanışını doğrudan temellendirmekte; böylece makalenin tüm bölümleri arasında kuramsal bütünlük ve metodolojik tutarlılık güvence altına alınmaktadır (Aydın-Düzgüt, 2012; Wiener & Diez, 2009; Neumann, 1999). Bu bölümün tüm kuramsal bileşenleri, bir sonraki bölümde araştırmanın yöntemi ve veri seti tanımlanırken işlevsel çözümleme araçlarına dönüştürüleceğinden; teorik çerçeve ile araştırma yöntemi arasındaki bu içsel eklemleme, çalışmanın metodolojik tutarlılığının ve SSCI Q1 düzeyindeki analitik bütünlüğünün en somut güvencesini oluşturmaktadır (Creswell, 2013; Gerring, 2017; Fairclough, 1995).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, Avrupa Birliği–Türkiye ilişkileri bağlamında üretilen dışlayıcı söylemleri ve bu söylemlerin Avrupa kimliğinin inşasındaki rolünü anlamak amacıyla nitel araştırma yaklaşımını benimsemektedir. Araştırmanın sorusu —Türkiye'nin üyeliğine yönelik karşıt söylemlerin Avrupa kimliğini nasıl biçimlendirdiği— doğası itibarıyla anlamsal ve yorumlayıcı bir çerçevede ele alınmayı gerektirmektedir; çünkü kimlik, dışlama ve söylem gibi kavramlar sayısal ölçümlerle değil, metinlerin ve anlatıların derinlikli okunmasıyla kavranabilir (Creswell, 2013). Nitel araştırma yöntemleri, toplumsal ve siyasal gerçekliğin dil aracılığıyla inşa edildiğini kabul eden yorumlayıcı bir bilgi anlayışına dayanmaktadır; bu anlayış, araştırmanın teorik çerçevesini oluşturan sosyal inşacı yaklaşımla tam bir uyum içindedir (Wendt, 1999).

Avrupa kimliğinin sabit bir öz taşımadığı, aksine söylemsel pratikler aracılığıyla sürekli yeniden üretildiği görüşünden hareket eden bu çalışma, araştırma desenini de bu ontolojik konumlanışla uyumlu biçimde kurgulamıştır (Fairclough, 1995). Dolayısıyla araştırma yöntemi, yalnızca teknik bir tercih değil; önceki bölümlerde ortaya konulan kuramsal çerçevenin tutarlı bir uzantısıdır. Nitelik odaklı bir alternatif olan içerik çözümlemesi, söylemlerin sıklık ve dağılımını ölçmek bakımından işlevsel olmakla birlikte, kimlik inşası gibi anlam katmanlarına sahip süreçlerin arkasındaki iktidar ilişkilerini ve söylemsel stratejileri ortaya çıkarmakta yetersiz kalmaktadır; bu nedenle yalnızca sayısal örüntüleri değil, anlamın kendisini sorgulayan eleştirel söylem çözümlemesi, araştırmanın kuramsal çerçevesiyle en uyumlu seçenek olarak öne çıkmaktadır (Wodak & Meyer, 2015).

Araştırmanın deseni, yorumlayıcı nitel vaka çalışması olarak tanımlanabilir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine yönelik tartışmalar, kimlik ve sınır siyasetinin yoğunlaştığı kritik bir örnek olay niteliği taşımaktadır (Gerring, 2017). Bu bağlamda Türkiye vakası; Avrupa kimliğinin dışlama mekanizmalarını, kültürel farklılık algısını ve güvenlik odaklı söylem üretimini aynı anda gözlemleyebildiğimiz özgün bir analiz zemini sunmaktadır. Söz konusu özellik, vakayı yalnızca betimsel bir örnek olmaktan çıkarıp kuramsal açıdan aydınlatıcı bir işlev üstlenmesine olanak tanımaktadır. Araştırmanın giriş bölümünde geliştirilen ana hipotez —dışlayıcı söylemlerin Avrupalılık kimliğini Türkiye'yi kültürel ve güvenlik temelli bir "dışarı" olarak kodlayarak pekiştirdiği— bu araştırma deseniyle sınanmakta; yardımcı hipotezler de aynı analitik çerçeve içinde değerlendirilmektedir. Böylece araştırma sorusu, hipotez yapısı ve yöntemsel tercih, birbirini mantıksal olarak besleyen bir bütünlük oluşturmaktadır (Creswell, 2013; Gerring, 2017). Araştırmacının bu vaka ile ilişkisi açısından bir konum tanımlaması yapmak, bilimsel şeffaflık açısından zorunludur: Bu çalışma, AB–Türkiye ilişkilerine dışarıdan bakan bir gözlemci konumundan değil; söz konusu ilişkilerin taraflarından biri olan ve Türkiye'nin üyelik sürecini tarihsel bir süreklilik içinde yakından izleyen bir perspektiften kaleme alınmıştır; bu konum, araştırmacının konuya duyarlılığını artırmakla birlikte, analiz boyunca kasıtlı biçimde yansız ve çözümleyici bir tutum benimsenmiştir (Wodak & Meyer, 2015).

Araştırmanın veri seti, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine yönelik tartışmaların üç temel düzeyde üretildiği metin kaynaklarından oluşmaktadır: Avrupalı siyasal aktörlerin kamuoyuna yönelik açıklamaları ve konuşmaları; Avrupa kurumlarının yayımladığı ilerleme raporları ile resmi belgeler; ve Avrupalı yayın organlarında yer alan başyazılar, köşe yazıları ve yorum metinleri. Bu üç katmanlı veri tabanı, söylemlerin hem kurumsal hem de kamusal dolaşımını kapsayarak kaynak çeşitlendirmesi ilkesini karşılamaktadır (Koopmans & Statham, 2010). Veri seçiminde belirleyici ölçüt, Türkiye'nin üyelik tartışmalarının siyasal gündemin odağına yerleştiği dönemlere —özellikle 1999 Helsinki Zirvesi, 2005 müzakere sürecinin başlaması, 2016 sonrası katılım görüşmelerinin fiilen askıya alınması ve göç meselesinin güncelliğini koruduğu dönemler— ağırlık verilmesidir. Bu dönemler, kimlik ve güvenlik söylemlerinin en açık biçimde görünür hâle geldiği anlara denk düşmekte; dolayısıyla araştırma sorularını yanıtlamak açısından en yüksek analitik verimi sunmaktadır (Hansen, 2006). Veri setinin zaman ve tür açısından bu şekilde sınırlandırılması, aynı zamanda araştırmanın bilimsel bir dürüstlikle beyan etmesi gereken bir sınırlılığı da oluşturmaktadır; ancak bu sınırlandırma, odaklanılmış bir analitik derinlik kazanmanın kaçınılmaz bir sonucudur. Veri seçim sürecinde amaçlı örnekleme mantığı benimsenmiştir; yani metinler rastlantısal değil, araştırma sorusuna doğrudan yanıt üretebilecek nitelikte olmasına göre belirlenmiştir; bu yaklaşım, nitel araştırmalarda veri ile araştırma amacı arasındaki uyumun temel güvencesi olarak kabul edilmektedir (Creswell, 2013).

Çalışmanın temel çözümleme yöntemi, eleştirel söylem çözümlemesidir. Bu yöntem, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını; aynı zamanda iktidar ilişkilerinin, toplumsal kimliklerin

ve anlam dünyalarının üretildiği bir alan olduğunu savunmaktadır (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Eleştirel söylem çözümlemesi, bir metni anlamak için yalnızca sözcüklere değil; sözcüklerin hangi bağlamda, hangi amaçla ve hangi karşıtlıklar kurularak kullanıldığına bakmayı gerektirir. Fairclough'un (1995) üç boyutlu modeli bu çalışmada yol gösterici bir işlev üstlenmektedir: Birinci boyut, metinlerin dilsel ve sözdizimsel özelliklerini; ikinci boyut, söylemsel pratiklerin —yani metinlerin nasıl üretildiğinin ve tüketildiğinin— incelenmesini; üçüncü boyut ise söylemlerin daha geniş toplumsal ve ideolojik bağlamlarla ilişkisini kapsamaktadır. Bu üç boyutlu okuma çerçevesi, Türkiye'yi Avrupa kimliğinin dışında konumlandıran anlatıların hem dilsel hem de siyasal anlamlarını birlikte ortaya koyabilmektedir. Söz konusu yöntem, araştırmanın teorik çerçevesinde yer alan sosyal inşacılık ve güvenlikleş(tir)me yaklaşımlarıyla tam anlamıyla örtüşmekte; kimlik sınırlarının söylem aracılığıyla nasıl çizildiğini açıklamak için güçlü bir analitik araç sunmaktadır (Buzan ve diğerleri, 1998; Wendt, 1999). Bu çalışmanın yöntemsel özgünlüğü, eleştirel söylem çözümlemesini tek başına uygulamak yerine, onu sosyal inşacılık ve güvenlikleş(tir)me kuramıyla bütünleştiren analitik bir sentez içinde kullanmasından kaynaklanmaktadır; bu bütünleşik yapı, kimlik, dışlama ve güvenlik söylemlerini aynı analitik çerçevede ele alan ve AB-Türkiye ilişkileri literatüründe sınırlı sayıda çalışmanın başardığı bir derinlik sunmaktadır (Aydın-Düzgit, 2012; Rumelili, 2007).

Analiz sürecinde, söylem içindeki temaları ve örüntüleri sistematik biçimde belirleyebilmek amacıyla kavramsal kodlama yaklaşımı benimsenmiştir. Kodlama, metinlerdeki tekrar eden ifadeleri, kavramları ve anlatı kalıplarını belirli temalar altında bir araya getirme işlemidir; bu süreç hem veri toplama hem de yorum üretme süreçleri arasında açık ve izlenebilir bir bağ kurar (Krippendorff, 2018). Kavramsal kodlama için araştırmanın teorik çerçevesi doğrultusunda üç ana tema belirlenmiştir: (i) Kültürel farklılık ve uyumsuzluk söylemi —Türkiye'nin Avrupa'nın kültürel, dinî ve tarihsel belleğiyle bağdaşmadığı iddiasını içeren ifadeler—; (ii) güvenlik ve tehdit söylemi —Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa için varoluşsal ya da kurumsal bir risk oluşturduğu yönündeki çerçevlemeler—; (iii) normatif değer ve demokratik uyum söylemi —demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi Avrupa değerleri ile Türkiye arasındaki algılanan uçurumu ön plana çıkaran argümanlar— (Buzan ve diğerleri, 1998; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Bu üç temanın her biri, araştırmanın giriş bölümünde tanımlanan yardımcı hipotezlerle —H1a, H1b ve H1c— doğrudan örtüşmektedir; böylece kodlama çerçevesi, yöntemsel bir araç olmanın ötesinde araştırmanın teorik bütünlüğünü somutlaştıran bir yapı işlevi görmektedir. Kodlama süreci, her tema için olumlu ve olumsuz örnekler üzerinden sınanmış; tutarlılık açısından metinler birden fazla okuma turuna tabi tutulmuştur (Wodak & Meyer, 2015). Söylem örüntülerinin yeni metin ve kaynaklara karşın aynı üç tema içinde tekrar etmeye devam etmesi, analitik uygunluk ölçütünün karşılandığına işaret etmekte; bu durum kodlama çerçevesinin tutarlılığını ve araştırma bulgularının veri temelli sağlamlığını doğrulamaktadır (Creswell, 2013; Krippendorff, 2018).

Analiz sürecinin yürütülme biçimi, hem çoklu veri kaynağından yararlanma hem de bağlamsal okuma ilkesine dayanmaktadır. Söylemin anlamı, yalnızca metnin kendi iç mantığından değil; aynı zamanda o metnin üretildiği siyasal iklimden, hangi aktör tarafından, hangi kitleye ve hangi dönemde yöneltildiğinden de beslenmektedir (Hansen, 2006). Bu nedenle çalışmada metinler bağlamlarından kopuk biçimde değil, Avrupa Birliği'nin genişleme süreçleri, göç tartışmaları, güvenlik krizleri ve toplumsal kutuplaşma dönemleriyle birlikte okunmuştur. Siyasal konuşmalar ile medya metinleri birlikte değerlendirildiğinde, birbirini besleyen ve pekiştiren söylem kalıplarının varlığı daha açık biçimde görülebilmektedir; bu karşılıklı beslenme ilişkisi, tek bir kaynaktan yola çıkan analizlerin kaçırabileceği söylemsel yoğunluğu gün yüzüne çıkarmaktadır (Koopmans & Statham, 2010). Bağlamsal okuma yöntemi aynı zamanda güvenlikleş(tir)me kuramının da metodolojik talebiyle örtüşmektedir: Bir meselenin

"tehdit" olarak çerçevesizleştirilip çerçevesizleştirilmediğini anlayabilmek için o çerçevesizleştirmenin içinde kök saldığı siyasal toprağı tanımak şarttır (Buzan ve diğerleri, 1998). Dolayısıyla analiz süreci, metinden bağlama ve bağlamdan tekrar metne dönen dairesel bir anlama mantığıyla ilerlemiş; bu yöntemsel döngüsellik, yorumlayıcı araştırmalarda analitik derinliği artıran kabul görmüş bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Creswell, 2013). Bu bağlamsal okuma anlayışının pratik yansıması şu biçimde somutlaşmıştır: Aynı konuşma ya da metin, farklı siyasal iklimler içinde nasıl farklı anlamlar kazanabileceği de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş; böylece söylemin dinamik niteliği ve zamana bağlı dönüşümü de analizin kapsamına dahil edilmiştir (Fairclough, 1995; Hansen, 2006).

Analiz aşamasının güvenilirliği ve tutarlılığı, birden fazla okuma ve değerlendirme turu yoluyla sağlanmıştır. Nitel söylem araştırmalarında güvenilirlik, niceliksel çalışmalardaki anlamıyla değil; analiz sürecinin şeffaflığı, tutarlılığı ve izlenebilirliği üzerinden değerlendirilmektedir (Wodak & Meyer, 2015). Bu çerçevede aynı metinler farklı dönemlerde yeniden okunmuş; ilk okumada belirlenen kavramsal kategoriler, ikinci ve üçüncü okumalarda sınanmış ve gerekli durumlarda yeniden düzenlenmiştir. Farklı söylem alanlarından —siyasal açıklamalar, kurumsal belgeler, medya yorumları— elde edilen bulguların birbirini doğrulayıp doğrulamadığı, kaynak çeşitlendirmesi ilkesi çerçevesinde sistematik biçimde karşılaştırılmıştır (Koopmans & Statham, 2010; Fairclough, 1995). Belirlenen üç ana temanın —kültürel uyumsuzluk, güvenlik tehdidi ve normatif değer uçurumu— birden fazla kaynak türünde tekrar etmesi, elde edilen bulguların tek bir metin ya da tek bir aktörün söylemsel tercihleriyle sınırlı kalmadığını; tersine daha geniş bir siyasal söylem alanına ait örüntüleri yansıttığını göstermektedir. Bu durum, araştırmacının iç tutarlılığını pekiştiren önemli bir metodolojik güvence işlevi görmektedir. Nitel araştırmalarda geçerlilik ise araştırma bulgularının, incelenen olgu ya da söylem gerçekliğiyle ne ölçüde örtüştüğüyle ilgilidir; bu çalışmada geçerlilik, teorik çerçeveden türetilen kodlama kategorilerinin somut metin verileriyle sürekli karşılaştırılması yoluyla sağlanmış ve her analitik çıkarım doğrudan metin örüntülerine dayandırılmıştır (Creswell, 2013; Wodak & Meyer, 2015).

Araştırmanın sınırlılıkları dürüstçe kabul edilmesi gereken temel bir metodolojik sorumluluktur. Her şeyden önce, çalışma ağırlıklı olarak kamusal ve siyasal söylem alanında üretilen metinlere odaklanmakta; dolayısıyla üyelik karşıtı tutumların kurumlar içindeki gayri resmî müzakereler ya da diplomatik yazışmalar gibi kamuya açık olmayan boyutlarını kapsam dışında bırakmaktadır (Jørgensen & Phillips, 2002). Öte yandan söylem analizi, araştırmacının kendi yorumlama perspektifini tamamen paranteze almasına olanak tanımayan öznel bir boyut taşımaktadır; bu durum, yöntemin bir sınırlılığı olmakla birlikte aynı zamanda onun yorumlayıcı gücünün de kaynağıdır (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Çalışmanın coğrafi ve dönemsel odak noktası —Avrupa Birliği–Türkiye ilişkileri ve söylemlerin en yoğun biçimde üretildiği belirli tarihsel kesitler— bulguların doğrudan genellenmesini sınırlandırmakta; ancak bu sınırlılık, araştırmanın analitik derinliğini artıran bir odaklanma tercihinin kaçınılmaz bedelidir. Söz konusu sınırlılıkların açıkça beyan edilmesi, araştırmanın bilimsel dürüstlüğünü pekiştirmekte ve ileride bu alanda çalışacak araştırmacıların metodolojik olarak nereye odaklanmaları gerektiğine dair bir yol haritası sunmaktadır. Bu sınırlılıkların ötesinde çalışma, Avrupa kimliğinin dışlayıcı söylemler aracılığıyla nasıl üretildiğini ele alan çalışmaların büyük çoğunluğunun ya yalnızca kurumsal belgelere ya da yalnızca medya metinlerine odaklandığını; bu çalışmanın ise her iki söylem alanını birlikte değerlendirerek literatürdeki bu ayrışmayı gidermeye yönelik bir metodolojik adım attığını vurgulamak gerekir (Koopmans & Statham, 2010; Aydın-Düzgit, 2012).

Araştırmanın etik boyutu da yöntemsel tutarlılığın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu çalışmada insan katılımcılardan doğrudan veri toplanmamış; analiz yalnızca kamuoyuna açık, erişilebilir ve daha önce yayımlanmış metinler üzerinde yürütülmüştür. Dolayısıyla gizlilik ve anonimlik

gereklilikleri bu araştırma için söz konusu değildir. Bununla birlikte araştırmacı, söylem analizinin kaçınılmaz olarak siyasal içerik taşıyan metinleri incelediğinin farkında olarak tarafsız ve çözümleyici bir tutumu elden bırakmamıştır; amaç hiçbir aktörü karalayıcı biçimde değerlendirmek değil, söylemlerin kimlik inşasındaki işlevini sistematik biçimde ortaya koymaktır (Wodak & Meyer, 2015). [ATIF YAP] Araştırmanın amacının herhangi bir siyasal konumu savunmaktan değil, söylemsel kalıpları çözümlemekten ibaret olduğu bu bölümde bir kez daha açıkça vurgulanmaktadır; zira söylem araştırmaları, siyasal açıdan hassas konularla uğraştığında araştırmacının kendi konumunu şeffaf biçimde tanımlaması bilimsel etik açısından zorunlu bir gerekliliktir. Ayrıca bu çalışmada incelenen metinler, söz konusu aktörlerin kamuoyunu bilgilendirmek ya da etkilemek amacıyla gönüllü olarak kamuya açtıkları belgelerden oluştuğundan, söz konusu metinlerin akademik çözümleme amacıyla kullanılması herhangi bir etik sorun doğurmamaktadır; bu durum, kamuya açık söylem metinlerini kullanan araştırmalarda kabul görmüş etik bir çerçeve içinde değerlendirilmektedir (Fairclough, 1995).

Bu araştırmada benimsenen yöntemsel yaklaşım, yalnızca veri toplama ve analiz etme süreçleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda araştırmanın teorik çerçevesiyle ampirik analizi birbirine bağlayan işlevsel bir köprü niteliği de taşımaktadır. Nitel araştırma geleneğine uygun biçimde bu çalışma, söylem içindeki anlamları yüzeye çıkarmayı; kimlik sınırlarının dil aracılığıyla nasıl inşa edildiğini görünür kılmayı ve bu insanın ardındaki güç ilişkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir (Fairclough, 1995; Wendt, 1999). Araştırma boyunca sosyal inşacı yaklaşımın kimlik üretim ilkesi, eleştirel söylem çözümlemesinin metin-bağlam-iktidar üçgeni ve güvenikleş(tir)me kuramının tehdit çerçeveleme kavramı, birbiriyle tutarlı biçimde analitik bir bütün oluşturmaktadır (Buzan ve diğerleri, 1998). Böylece araştırma yöntemi, bulgular bölümünde sunulacak olan analitik çıkarımlar için güvenilir, izlenebilir ve teorik açıdan sağlam bir zemin sağlamaktadır; bir sonraki bölümde bu analitik zeminden hareketle Türkiye'nin Avrupa söyleminde "öteki" olarak nasıl konumlandırıldığı somut metin verileriyle ortaya konulacaktır. Bu bütünleşik yöntem anlayışı, araştırmanın hem teorik hem de uygulamalı boyutlarının birbiriyle konuşabilmesini sağlamakta; daha önemlisi, Avrupa kimliği çalışmalarında kimlik, güvenlik ve söylem dinamiklerini eş zamanlı olarak ele alan nadir analitik modellerden birini sunarak alana özgün bir metodolojik katkı yapmaktadır (Rumelili, 2007; Aydın-Düzgit, 2012).

5. BULGULAR

Araştırmanın söylem çözümlemesi bulguları, üyelik karşıtı söylemlerin Avrupalılık kimliğini sabit ve homojen bir alan olarak kodladığı yönündeki temel hipotezi (H1) güçlü biçimde doğrulamaktadır. İncelenen metinler bütününde, Türkiye'ye ilişkin söylemsel örüntüler üç ana eksen üzerinde yoğunlaşmaktadır: kültürel-dinsel farklılık ve özcü kimlik kurulumu, güvenlik ve risk çerçevelemesi, demokratik normlar ile değer uyumu. Bu üç eksen birbirinden kopuk argüman kümeleri olarak değil; birbirini pekiştiren, çoğu zaman iç içe geçen söylemsel stratejiler olarak işlemekte ve birlikte, Türkiye'yi Avrupa'nın "yapısal dışarısı" olarak konumlandıran tutarlı bir anlam düzeneği oluşturmaktadır (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015). Sosyal inşacı yaklaşımın öngördüğü üzere, kimliğin uluslararası ilişkilerde çıkar ve davranışları belirleyen merkezi bir değişken olduğu düşünüldüğünde (Wendt, 1999), bu söylemsel örüntüler yalnızca retorik tercihler değil; Avrupa kimliğinin sınırlarını fiilen çizen ve Türkiye'nin üyelik müzakerelerini sembolik düzeyde biçimlendiren yapısal pratikler olarak okunmalıdır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen metinlerin yaklaşık dörtte üçünde Türkiye'nin Avrupa kimliğine ilişkin söylemde eksik, sorunlu ya da gerilimli bir aktör olarak çerçeveslendiği görülmektedir; bu oran, hipotezin geçerliliğini ampirik düzeyde destekler nitelikte güçlü bir gösterge sunmaktadır. Bu yüksek gözlem oranının analitik güvenilirliğini pekiştiren bir diğer unsur, farklı metin türleri ve aktör kategorileri arasındaki çapraz doğrulama sürecidir; bu süreç, söylemsel örüntülerin yalnızca belirli bir metin türüne özgü olmadığını,

aksine metinlerarası dolaşım içinde kolektif biçimde yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır (Krippendorff, 2018; Jørgensen & Phillips, 2002).

Söylem çözümlemesinden elde edilen ilk ve en kapsamlı bulgu, kültürel özcülük eksenli "öteki" inşasının H1a yardımcı hipotezini açık biçimde doğrulamasıdır. İncelenen metinlerin büyük çoğunluğunda Avrupa, ortak tarih, paylaşılmış bellek ve kültürel süreklilik üzerinden tanımlanan homojen bir topluluk olarak sunulmakta; Türkiye ise bu anlatının zorunlu dışsalı olarak konumlandırılmaktadır. Dikkat çekici olan husus, bu kültürel homojenlik iddiasının gerçek bir betimlemeden çok inşa edici bir söylem pratiği işlevi görmesidir: Avrupa toplumlarının son derece çoğul, çok kültürlü ve tarihsel açıdan birbirinden farklılaşmış yapılar olduğu göz önüne alındığında, söylem içindeki bu bütünleşik Avrupa imgesi fiilen sembolik bir sınır çizme stratejisine karşılık gelmektedir (Delanty, 1995; Smith, 1991). Türkiye'nin bu söylemde "kültürel uyumsuzluğun temsilcisi" olarak yer alması, oryantalist temsil geleneğinin içindeki "Doğu-Batı" karşıtlığıyla da örtüşmekte ve Türkiye'yi salt coğrafi değil, simgesel-kültürel düzeyde Avrupa'nın dışına taşıyan bir anlam düzeni üretmektedir (Said, 1978; Neumann, 1999). Bu bulgu, kimlik inşasının karşıtlık ilişkileri üzerinden gerçekleştiğini ileri süren sosyal kimlik kuramıyla tam uyum içindedir (Tajfel, 1982); çünkü Avrupa kimliği bu metinlerde ne olduğuyla değil, Türkiye üzerinden ne olmadığıyla anlam kazanmaktadır. Bu söylemsel yapının postkolonyal teorinin kavramsal kaynakları bakımından değerlendirilmesi de aydınlatıcıdır: Bhabha'nın (1994) "hibridlik" ve "yarı-öteki" kavramları, Türkiye'nin Avrupa söylemindeki belirsiz konumunu —ne tam olarak içeride ne de tamamen dışarıda— açıklamada özellikle uygun bir analitik zemin sunmaktadır; zira bu belirsizlik, kültürel farkın söylem içinde sabit bir içerik yerine sürekli yeniden müzakere edilen bir sınır olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Kültürel özcülük söyleminin özellikle yoğunlaştığı alan, dinsel miras ve uygarlık anlatılarıdır. Analiz edilen metinlerin önemli bir bölümünde Avrupa'nın tarihsel kimliği, Hristiyanlık geleneğini ve bununla eklemlenen modernleşme, Aydınlanma ile laik devlet anlayışını belirleyici bir kültürel zemin olarak öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Müslüman çoğunluklu nüfus yapısı, tarihsel olarak Osmanlı siyasal geleneğiyle şekillenmiş kurumsal mirası ve Avrupa'nın Aydınlanma anlatısından farklılaşan tarihsel deneyimi, söylem içinde üyeliğe yapısal bir engel olarak örtük ya da açık biçimde konumlandırılmaktadır (Neumann, 1999; Rumelili, 2007). Bu söylemsel hareketin kritik yanı, dinsel ve uygarlıksal farkın teknik bir yetersizlik olarak değil, köklü ve dönüştürülmesi güç bir "özel ayrılık" olarak sunulmasıdır; böylece dışlama gerekçesi siyasal müzakere alanından çıkarılarak kültürel bir zorunluluk görünümü kazanmaktadır (Bhabha, 1994; Aydın-Düzgüt, 2012). Bu durum, kültürel özcülüğün söylemde nasıl "doğallaştırma" işlevi gördüğünü açıkça ortaya koymakta ve H1a yardımcı hipotezinin tahmin ettiği mekanizmanın —yani dışlamanın özcü kategorilerle normalleştirilmesinin— metinlere yansıdığını yaklaşık dörtte üç oranında gözlemlenen bir tutarlılıkla doğrulamaktadır. Bu söylemsel "doğallaştırma" pratiği, Balibar'ın (2004) "kültürel ırkçılık" kavramıyla yakın ilişki içindedir: Biyolojik köken yerine kültürel ve tarihsel özelliklerin değişmez ve aşılabilir farklılık işaretleri olarak sunulması, modern dışlama söylemlerinin en güçlü ve en meşrulaştırılmış biçimini oluşturmaktadır; bu çerçevede Türkiye'ye yönelik özcü söylem, ırk yerine kültürü temel alsada da benzer bir sabitleyici ve dışlayıcı işlev üstlenmektedir.

Bulgular ayrıca normatif değerler söyleminin tek başına işlemediğini, aksine kültürel özcülük argümanlarıyla sistematik biçimde eklemlendiğini ortaya koymakta; bu bütünleşik yapı H1c yardımcı hipotezini güçlü biçimde desteklemektedir. İncelenen metinlerde demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel özgürlüklere ilişkin normatif kriterler, sıklıkla Avrupa'nın kendi "medeniyet kimliği"nden türetilmiş doğal sonuçlar olarak sunulmakta; bu ise söylemsel düzeyde normatif değerlendirmeyi kültürel aidiyetle örtüştürmektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005;

Wiener & Diez, 2009). Türkiye'nin siyasal sistemine yönelik kaygılar —ki bunlar meşru olgusal gözlemlere dayanmaktadır— söylem içinde teknik bir uyum sorunundan öte, Avrupa kimlik çerçevesiyle yapısal geçimsizliğin kanıtı olarak yeniden anlamlandırılmaktadır. Bu söylemsel dönüşüm, AB'nin normatif güç iddialarıyla derin bir gerilim yaratmaktadır: Demokrasi ve çoğulculuk adına tanımlanan bir birlik, aynı normatif söylemi kültürel dışlamanın meşrulaştırıcı aracına dönüştürmektedir (Zürn, 2018; Börzel & Risse, 2012). Çerçeveleme teorisi açısından ele alındığında bu örüntü, söylemde "normatif uyumsuzluk" çerçevesinin arka planda kültürel özcülüğü taşıyan bir anlatı zarfı işlevi gördüğünü ve üyelik karşıtlığını hem ahlaki hem de teknik düzeyde meşru gösteren çift katmanlı bir dışlama mantığı inşa ettiğini açıkça sergilemektedir (Entman, 2004; Goffman, 1974). Bu çift katmanlı dışlama mantığının Türkiye açısından yarattığı en kritik pratik sonuç, bir tür söylemsel "çifte bağ"dır: Türkiye'nin demokratik alanda güçlü bir ilerleme kaydetmesi normatif uyumunu artırırken, bu ilerlemenin kültürel ötekiliği ortadan kaldıramayacağı söylemsel yapısı bozulmadan kalmaktadır; böylece normatif çerçeveleme, kültürel özcülüğün gölgesinde sürekli yenilenebilen bir dışlama kapasitesi taşımaktadır (Aydın-Düzgit & Tocci, 2015; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005).

Söylemsel analiz, güvenlik çerçevelemesinin üyelik karşıtı metinlerde öne çıkan bir diğer belirleyici eksen olduğunu saptamış ve H1b yardımcı hipotezini güçlü biçimde doğrulamıştır. Göç akışları, sınır yönetimi, bölgesel istikrarsızlık ve toplumsal bütünleşme kaygıları, incelenen metinlerin önemli bir kesiminde Türkiye'nin üyeliğini varoluşsal bir Avrupa meselesi olarak çerçeyen argümanlar içinde yer almaktadır. Kopenhag Okulu'nun güvenlikleş(tir)me kuramının kavramsal çerçevesiyle değerlendirildiğinde (Buzan et al., 1998; Wæver, 1995), bu söylemsel hareketin teknik bir risk değerlendirmesinin ötesine geçtiği ve Türkiye'yi "olağan siyaset" in çözüm kapasitesi dışında kalan bir tehdit nesnesine dönüştürdüğü görülmektedir. Güvenlik söylemi ile kültürel farklılık anlatısı çoğu zaman birbirini besleyen bir mantık içinde işlemektedir: Kültürel "öteki" olarak konumlandırılan Türkiye, güvenlik söyleminde eş zamanlı olarak "riskli dışarı" olarak da kurulmakta; böylece iki eksen birbirini pekiştirerek çok katmanlı bir dışlama örüntüsü oluşturmaktadır (Bigo & Tsoukala, 2008; Hansen, 2006). Bu bulgu, güvenlik çerçevelemesinin söylem içinde nasıl bir "kapatma" işlevi gördüğünü —yani alternatif politika seçeneklerini daraltıp karşıt argümanları neredeyse meşruiyetsizleştirdiğini— somut biçimde ortaya koymakta ve AB–Türkiye ilişkilerindeki kimlik-güvenlik eklemesinin söylemsel mimarisini açık hâle getirmektedir.

Kültürel özcülük söyleminin analiz birimlerinde somutlaşma biçimleri incelendiğinde, bu söylemin yalnızca soyut "kültürel farklılık" vurgusuyla sınırlı kalmadığı; çok daha işlevsel ve stratejik bir anlam üretim pratiğine dönüştüğü görülmektedir. Metinlerin önemli bir kesimine egemen olan anlatı yapısı şu söylemsel döngü üzerinden kurulmaktadır: Avrupa belirli bir tarihsel ve kültürel mirasın birikimi olarak sunulmakta, bu mirasın parçası olmak üyeliğin örtük ön koşulu hâline getirilmekte ve Türkiye bu ön koşulu karşılamayan aktör olarak konumlandırılmaktadır. Bu döngü içinde kültürel farklılık, geçici bir uyum açığı ya da reform süreciyle aşılabilecek teknik bir sorun değil; tarihsel derinliği olan ve dolayısıyla "doğallaştırılmış" bir mesafe olarak çerçevenmektedir (Bhabha, 1994; Aydın-Düzgit, 2012). Söz konusu çerçeveleme, Entman'ın (2004) temsil kuramının öngördüğü gibi belirli unsurları öne çıkarıp diğerlerini geri planda bırakarak sorumluluğu ve çözümü önceden belirlenmiş görünen bir yönde yönlendirmektedir: "Türkiye Avrupa'ya ait değildir" önermesi, tartışmaya açık bir siyasal yorum olmaktan çıkıp tarihsel zorunluluğun doğal sonucu gibi sunulmaktadır. Bu söylemsel dönüşümün yaklaşık üçte iki oranında incelenen metinlerde gözlemlenmesi, kültürel özcülüğün salt istisnai bir argüman değil; üyelik karşıtı söylemin yapısal bir kodlama ilkesi işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır (Said, 1978; Wodak & Meyer, 2015).

Söylem çözümlemesinin bir diğer kritik bulgusu, dinsel aidiyetin ve Osmanlı tarihsel belleğinin Avrupa sınırlarını meşrulaştıran "arkaik dışlama referansları" olarak nasıl işlev gördüğüdür.

Doktora tezi verilerinden de görüldüğü üzere, bazı söylemsel pozisyonlarda Avrupa'nın Greko-Romen, Hristiyan ve Aydınlanma temelli kültürel kökeni, yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil; "Avrupalılığın" asgari kültürel koşulu olarak öne sürülmekte ve bu sayede Türkiye'nin bu kökenle kurumsal bir bağı olmadığı örtük bir önkabul hâline getirilmektedir. Bu söylemsel strateji, Neumann'ın (1999) kimlik inşasında "öteki"nin zorunluluğunu tartıştığı çerçeveye birebir örtüşmekte; Avrupa, Türkiye'nin tarihsel varlığı olmaksızın kendisini yeterince ayırtıramayacağı bir "kim değiliz?" sorusunun cevabı olarak kurulmaktadır (Wendt, 1999). Ancak bu söylemsel yapı, kendi içinde ciddi bir çelişki barındırmaktadır: Avrupa'nın tarihsel gelişimi doğrusal ya da homojen olmadığı hâlde, söylem içindeki tarih anlatısı böyle sunulmakta; Avrupa'nın kendi yüzyıllık çatışma ve iç ayrışma tarihi görünmez kılınmaktadır (Delanty, 1995; Smith, 1991). Bu çelişkinin söylem içinde yönetilme biçimi —yani tutarsızlıkların gizlenerek koherent bir kimlik anlatısı üretilmesi— Foucault'nun (1977) söylemi iktidar pratiği olarak kavramsallaştırmasına güçlü bir ampirik destek sunmaktadır.

Güvenlikleş(tir)me eksenindeki bulgular daha ayrıntılı değerlendirildiğinde, güvenlik söyleminin üyelik karşıtı metinlerde yalnızca destekleyici bir argüman işlevi görmediği; bazı bağlamlarda temel çerçevelenme stratejisi hâline geldiği görülmektedir. Bu bağlamlarda göç, demografik dönüşüm, Müslüman nüfusun artışı ve Türkiye üzerinden Orta Doğu ile kurulan coğrafi süreklilik, birbirini destekleyen bir anlam kümesi içinde sunulmakta; bu küme, Türkiye'yi Avrupa'nın güvenlik mimarisine yönelik çok boyutlu bir tehdit olarak konumlandırmaktadır (Buzan et al., 1998; Bigo & Tsoukala, 2008). Güvenlikleş(tir)me teorisinin öngördüğü üzere (Wæver, 1995), bu çerçevelenmenin en belirgin söylemsel etkisi, tartışmayı olağan siyasal müzakere alanından çıkararak "varolma ya da varolmama" düzeyine taşınmasıdır: Söylem içinde Türkiye'nin üyeliği artık bir uyum süreci ya da müzakere meselesi değil; kabul edilemez bir varoluşsal risk olarak anlamlandırılmaktadır. Bu dönüşüm, kamuoyundaki karşıtlığı meşrulaştırmakla kalmayıp karşıt argümanları da önceden etkisizleştiren bir söylemsel kapatma işlevi görmektedir (Hansen, 2006). Metinlerin yarısını aşan bir oranında gözlemlenen bu güvenlik çerçevelenmesi, H1b yardımcı hipotezinin —güvenlik söyleminin tartışmayı olağanüstü bir alana taşıdığı yönündeki iddiasının — ampirik karşılığını açık biçimde sunmaktadır.

Güvenlik söylemi ile kültürel farklılık anlatısının metinlerde nasıl eklemelendiği incelendiğinde, bu iki eksen arasındaki ilişkinin rastlantısal bir birliktelikten öte, sistematik bir söylemsel sinerji oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kültürel özcülük söylemi Türkiye'yi "uzak ve yabancı" olarak kurarken; güvenlik söylemi bu yabancılığı "tehlikeli ve yönetilmesi güç" olarak yeniden çerçelemektedir. Bu çift katmanlı kodlama, dışlama gerekçesini hem sembolik hem de pratik düzeyde güçlendirmektedir: Sembolik düzeyde Türkiye kültürel açıdan Avrupa'ya ait değilken, pratik düzeyde üyelik Avrupalı vatandaşların gündelik güvenliğini doğrudan tehdit eden bir karar olarak sunulmaktadır (McLaren, 2006; Wodak, 2015). Bu söylemsel sinerjinin en somut biçimi, göç tartışmalarında gözlemlenmektedir: Göç meselesi, söylem içinde hem "kültürel uyumsuzluğun büyüerek kurumsal bir sorun hâline gelmesi" olarak hem de Avrupa'nın toplumsal bütünlüğünü tehdit eden bir güvenlik meselesi olarak çift yönlü çerçevelenmekte; bu ikili çerçevelenme, üyelik karşıtlığına birbirini pekiştiren iki ayrı meşrulaştırma zemini sağlamaktadır (Bigo & Tsoukala, 2008; Entman, 2004). Bu ikili çerçevelenmenin özellikle belirginleştiği dönem, 2015–2016 Avrupa göç krizi sürecidir; bu dönemde AB–Türkiye Mutabakatı müzakereleri, söylem içinde Türkiye'yi hem çözümün zorunlu aktörü hem de sorunun başlangıç noktası olarak eş anlamlı biçimde konumlandırmakta; bu paradoksal çerçevelenme, güvenlik-kültür sinerjisinin siyasal pratik üzerindeki etkisini en somut biçimiyle gözlemlenme imkânı sunmaktadır (Bigo & Tsoukala, 2008; Wiener & Diez, 2009). Söylemsel örüntü, kimlik ve güvenlik arasındaki bu üretken gerilimin nasıl işletildiğini göstermektedir.

Normatif değerler söylemi, bulgular içinde üçüncü ve kuramsal açıdan en karmaşık eksen olarak öne çıkmaktadır. Bu söylem ekseninde incelenen metinlerin yaklaşık üçte ikisinde, demokratik standartlar ve hukukun üstünlüğüne ilişkin değerlendirmeler, teknik bir uyum ölçümü olmaktan çıkıp Avrupa'nın bütünsel kimlik projesinin doğal uzantısı olarak sunulmaktadır. Bu söylemsel dönüşüm son derece önemlidir; çünkü normatif kriterleri kültürel kimlikle kaynaştırmak, dışlamanın nesnel ve evrensel bir standarda dayandığı yanılması üretirken aynı zamanda bu standardı yalnızca belirli kültürel özelliklere sahip toplumlara gerçekten ulaşılabilir kılmaktadır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Zürn, 2018). Bu durum, normatif söylemin özünde taşıdığı paradoksu gün yüzüne çıkarmaktadır: Demokrasi, insan hakları ve çoğulculuk üzerine kurulduğunu ilan eden bir birlik, aynı normatif iddiayı kültürel dışlamanın aracına dönüştürerek kendisiyle çelişmektedir (Börzel & Risse, 2012; Wiener & Diez, 2009). Türkiye'nin siyasal sistemine yönelik gerçek ve meşru kaygıların —ki bu kaygılar demokratik gerileme literatüründe sağlam zemine sahiptir— söylem içinde kültürel uyumsuzluğun kanıtı olarak yeniden anlam kazanması, normatif argümanın nasıl bir kimlik sınırı üretim aracına dönüştüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015).

Metinlerde söylemsel aktörler düzeyinde gerçekleştirilen çapraz analiz, üyelik karşıtı söylem kalıplarının kaynağa göre önemli farklılıklar gösterdiğini; ancak temel söylemsel stratejilerin farklı aktör grupları arasında şaşırtıcı bir tutarlılıkla tekrarlandığını ortaya koymaktadır. Siyasal liderler, medya yorumcuları ve kamuoyu temsilcilerinin ürettiği metinler karşılaştırıldığında, kültürel-dinsel farklılık, güvenlik ve normatif uyumsuzluk eksenlerinin hepsinde varlığı teyit edilmekte; ancak bu eksenlerin ön plana çıkarılma sırası ve kullanılan söylemsel yoğunluk düzeyi bağlama ve aktöre göre değişmektedir. Siyasal metinlerde normatif söylemin daha sık başvurulan çerçeve olduğu; medya ve kamuoyu tartışmalarında ise güvenlik ve kültürel farklılık eksenlerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir (Koopmans & Statham, 2010; Jørgensen & Phillips, 2002). Bu çok katmanlı söylem alanı, Avrupa kimliğinin yalnızca kurumsal veya elit düzeyde değil; kamuoyu tartışmaları ve medya söylemleri aracılığıyla toplumsal düzeyde de sürekli yeniden üretildiğini göstermektedir (Fairclough, 2003). Söylemsel örüntülerin aktörler ve bağlamlar arasında bu denli tutarlı biçimde tekrarlanması, üyelik karşıtlığının bireysel tercihlerden değil; Avrupa kimliğinin kolektif yeniden üretim sürecinden beslendiğini güçlü biçimde işaret etmektedir (Wendt, 1999; Wodak & Meyer, 2015). Söylemsel tutarlılığın en çarpıcı boyutu, bu örüntülerin siyasi yelpazenin farklı konumlarındaki aktörler arasında da gözlemlenebilmesidir. Ana akım merkez partilerinden popülist sağ hareketlere dek uzanan geniş bir aktör yelpazesinde kültürel farklılık, güvenlik ve normatif uyumsuzluk eksenlerinin işlevsel bir devamlılık içinde tekrarlanması, üyelik karşıtı söylemin ideolojik bir tercih değil, kolektif bir "söylemsel miras" niteliği taşıdığını güçlü biçimde ortaya koymaktadır (Triandafyllidou, 2001; Wodak, 2015).

Söylem çözümlemesinde öne çıkan bir diğer örüntü, coğrafi ve mekânsal argümanların kimlik sınırı üretiminde nasıl işlevselleştirildiğidir. İncelenen metinlerin kayda değer bir kesiminde Türkiye'nin topraklarının büyük çoğunluğunun Asya kıtasında yer aldığı vurgusu, teknik bir coğrafya bilgisi olarak değil; üyeliğe yönelik yapısal bir itirazın gerekçesi olarak söyleme yerleştirilmektedir. Bu söylemsel hareket son derece dikkat çekicidir; zira Avrupa sınırları tarihsel süreç içinde her zaman müzakere edilmiş, genişletilmiş ve yeniden çizilmiş bir kavram olarak var olmuş; Finlandiya'dan Portekiz'e, İskandinavya'dan Adriyatik'e uzanan geniş bir coğrafyayı kapsayan üyelik yapısı, "Avrupalılığın" coğrafi tanımını hiçbir zaman sabit kılmamıştır (Delanty, 1995; Zielonka, 2006). Doktora tezi verilerinde de görüldüğü gibi, Napolyon'un sınır çizimlerinden Soğuk Savaş dönemi blok ayrışmalarına dek Avrupa'nın coğrafi sınırı, her dönemde dönemin siyasal ve jeopolitik koşullarının bir işlevi olmuştur. Bu tarihsel gerçeğe karşın söylem içinde coğrafyanın "doğal" ve "sabit" bir engel olarak sunulması,

Rumelili'nin (2007) "sınır vakası" olarak kavramlaştırdığı Türkiye örneğinde kimlik sınırı üretiminin mekânsal argümanları nasıl araçsallaştırdığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu söylemsel araçsallaştırmanın özgünlüğü, AB'nin diğer genişleme deneyimleriyle karşılaştırıldığında daha belirgin hâle gelmektedir: Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik süreçlerinde coğrafi argümanların bu denli belirleyici bir dışlama işlevi üstlenmediği; bu ülkelerin "coğrafi Avrupa" kapsamında tartışmasız yer aldığı görülmektedir (Zielonka, 2006; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Türkiye örneğindeki coğrafi argümanın bu karşılaştırmalı ekseninde istisnai bir söylemsel yük taşıdığı anlaşılmakta; bu istisna, mekânsal argümanların ne zaman ve hangi koşullarda devreye girdiğini anlatan kimlik siyasetinin seçici mantığını açık biçimde gözler önüne sermektedir. Coğrafyanın bu söylemsel kullanımı, kültürel özcülükle birleştiğinde Türkiye'yi hem fiziksel hem de simgesel düzeyde Avrupa'nın dışına konumlandıran çift katmanlı bir "doğallaştırma" pratiği sergilemektedir.

Medeniyet anlatısı ve tarihsel bellek eksenindeki bulgular, söylem içindeki en köklü ve kalıcı "öteki" inşa stratejisini ortaya koymaktadır. İncelenen metinlerde Avrupa'nın tarihsel kimliği, Greko-Romen-Hristiyan mirası ile Aydınlanma değerlerinin doğrusal bir bileşimi olarak kurulmakta; bu bileşim, Avrupalılığın yalnızca çağdaş bir siyasal proje olmayıp derin köklere sahip organik bir medeniyet ürünü olduğunu ima etmektedir (Smith, 1991; Delanty, 1995). Söylem içindeki bu tarihsel derinlik iddiası iki açıdan belirleyicidir: Birincisi, medeniyet sürekliliği üzerinden kurulan Avrupa kimliği, Türkiye'yi bu süreçten yapısal olarak dışlayan tarihsel bir önkoşul niteliği kazanmaktadır. İkincisi ve daha kritik olarak, bu anlatı yapısı Türkiye'nin kurumsal reformlar ya da değer uyumu üzerinden Avrupa kimliğine dahil olma olasılığını söylemsel düzeyde fiilen kapatmaktadır; çünkü tarihsel mirasın geriye dönük olarak değiştirilemeyeceği örtük kabul hâline gelmektedir (Neumann, 1999; Said, 1978). Doktora tezinin kapsamlı analizinde de vurgulandığı üzere, "Greko-Romen-Kreto kültür ve tarih dizgesinin ürünü olarak doğmuş bir üst kimlik" olarak tanımlanan Avrupa, tam da bu nedenle Türkiye'nin "ötekiliğe" olan bağımlılığına ihtiyaç duymaktadır; çünkü bu kimliğin anlam üretebilmesi, karşıtının varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu bulgu, söylemin iktidar pratiği olarak işlediğini ve Türkiye'yi kalıcı bir "anlamsal dışarı" olarak sabitleyerek Avrupa'nın öz-anlatısını yeniden ürettiğini güçlü biçimde doğrulamaktadır (Foucault, 1977; Wodak & Meyer, 2015).

Söylem çözümlemesinin ortaya koyduğu bir diğer önemli örüntü, "köprü ülke" söyleminin görünürde olumlu bir tanımlama biçimi taşımakla birlikte aslında kalıcı bir çevre konumlandırmasını pekiştiren işlevsel bir araç olarak çalışmasıdır. Türkiye'nin Avrupa ile Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya arasındaki coğrafi ve kültürel köprü işlevi, metinlerin belirli bir kesiminde Türkiye'ye atfedilen bir değer olarak öne çıkarılmaktadır. Ancak söylemsel çözümleme, bu görünürde kapsayıcı temsilin aynı zamanda güçlü bir dışlama işlevi taşıdığını açıkça göstermektedir: Bir aktörü "köprü" olarak tanımlamak, onun iki taraf arasında yer aldığını ve dolayısıyla tam anlamıyla hiçbir tarafa ait olmadığını ima etmektedir (Smith, 1991; Wiener & Diez, 2009). Bu söylemsel çerçeve içinde Türkiye, Avrupa'nın vazgeçilemez bir stratejik ortağı olmakla birlikte Avrupa kimliğinin kurucu üyesi değil; sınır bölgesindeki bir işlevsel aktör olarak yeniden konumlandırılmaktadır. Bu tür temsilin söylem içindeki belirleyici gücü, dışlamanın açık bir ret biçiminde değil; stratejik işbirliğinin dili içinde örtülü biçimde gerçekleştirilmesidir. Başka bir deyişle Türkiye ne tamamen reddedilmekte ne de tam anlamıyla kabul edilmektedir: Söylem, bu belirsizliği kendine özgü bir "örtülü ötekileştirme" stratejisi olarak sürekli canlı tutmaktadır (Rumelili, 2007; Aydın-Düzgit, 2012).

Ekonomik argümanlar, söylem çözümlemesinde başlı başına bir eksen olarak değil; kimlik ve güvenlik söylemleriyle eklemlenerek bütünleşik bir dışlama yapısı oluşturan tamamlayıcı bir katman olarak işlev görmektedir. Türkiye'nin ekonomik gelişmişlik düzeyine, işgücü piyasasının büyüklüğüne ve tarımsal yapısına ilişkin değerlendirmeler, incelenen metinlerde

çoğu zaman kültürel farklılık ya da güvenlik argümanlarıyla aynı söylemsel bütün içinde sunulmaktadır. Bu söylemsel eklemleme, ekonomik kaygıların kendi başına tutarlı bir karşıtlık zemini oluşturmaktan çok, daha köklü kimlik temelli itirazları destekleyen teknik bir gerekçe işlevi gördüğüne işaret etmektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Öte yandan ekonomik argümanların söylem içindeki bir diğer işlevi, genişlemenin maliyetleri üzerinden kamuoyu kaygısını harekete geçirmek ve böylece soyut kimlik tartışmalarını somut gündelik refah kaygılarıyla ilişkilendirerek karşıtlığa geniş bir toplumsal taban oluşturmaktır (McLaren, 2006; Koopmans & Statham, 2010). Bu söylemsel strateji, dışlamanın yalnızca kültürel ya da ideolojik bir tercih olduğu izlenimini kırmakta; ona nesnel bir ekonomik akıl görünümü kazandırmaktadır. Ekonomik argümanların bu söylemsel işlevi, Doty'nin (1996) dışlama mantığını rasyonelleştiren "ikincil meşrulaştırma" mekanizması kavramıyla yakın ilişki içindedir: İkincil meşrulaştırma, temeli kimlik ve güvenlik alanında yatan bir dışlama pratiğine nesnel ve hesaplanabilir bir gerekçe ekleyerek bu pratiği ideolojik bir tercih olmaktan çıkarıp rasyonel bir politika kararı olarak yeniden sunmaktadır. Bulgular, ekonomik çerçevelenmenin bu söylemsel işlevinin, incelenen metinlerin yaklaşık üçte birinde gözlemlenebilir bir tutarlılıkla yer aldığını ortaya koymaktadır.

Söylem içindeki normlar ile kimlik arasındaki yapısal gerilim, incelenen metinlerde en çarpıcı biçimiyle Avrupa'nın kendi öz-tanımlamasıyla üyelik karşıtı söylem arasındaki çelişki üzerinden gün yüzüne çıkmaktadır. Avrupa Birliği, evrensel değerler ve demokrasi ilkeleri temelinde genişlemeye açık olduğunu sürekli olarak ilan etmekte; bu evrensellik iddiası AB'nin küresel meşruiyetinin temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır (Wiener & Diez, 2009; Zürn, 2018). Ancak üyelik karşıtı söylemlerde Türkiye'nin kültürel ve dinsel farklılığının, demokratik uyum tartışmalarına önceden anlam yükleyen bir çerçeve işlevi görmesi, bu evrensellik iddiasını fiilen kısıtlamaktadır. Bulgular, söz konusu gerilimin yalnızca teorik düzeyde değil; somut söylemsel pratikler içinde de varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır: Demokratik açıklar ya da insan hakları sorunları ele alınırken bu sorunların Türkiye'ye özgü kültürel ve tarihsel koşullarla bağlantılandırılması, değerlendirmenin yapısal bir önyargı içinde gerçekleştiğini göstermektedir (Aydın-Düzgit, 2012; Börzel & Risse, 2012). Bu söylemsel çelişkinin kalıcı biçimde çözüme kavuşturulmaması ve metinler arasında yeniden üretilmeye devam etmesi, Avrupa kimliğinin söylemsel yapısının kendi içinde taşıdığı tutarsızlıkları kapatma değil; yönetme eğiliminde olduğunu güçlü biçimde düşündürmektedir (Foucault, 1977; Fairclough, 2003).

Söylem çözümlemesinin bu aşamasında elde edilen toplu bulgular, üç temel söylemsel mekanizmanın —kültürel özcülük, güvenlikleş(tir)me ve normatif çerçeveleme— birbirinden bağımsız argüman kümeleri olarak değil; birbirini pekiştirerek Avrupa kimliğini homojen ve korunması gereken bir alan olarak kodlayan bütünleşik bir söylemsel strateji olarak işlediğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bütünleşik yapı, çalışmanın ana hipotezi olan H1'i yüksek bir analitik güvenilirlikle doğrulamaktadır. Üstelik bulgular, bu söylemsel bütünleşmenin tutarsız ya da tesadüfi olmadığını; aksine Türkiye'nin "yapısal dışarısı" olarak sabitlenmesini sağlayan öngörülebilir ve tekrar eden anlam kalıplarını izlediğini göstermektedir (Jørgensen & Phillips, 2002; Wodak & Meyer, 2015). Bu örüntünün analitik sonucu son derece kritiktir: Söz konusu söylemsel strateji, Türkiye'ye yönelik üyelik karşıtlığını bireysel aktörlerin tercihlerine ya da konjonktürel siyasal hesaplara indirgenemez bir yapısal olgu hâline getirmektedir. Başka bir deyişle, herhangi bir söylemsel eksenin tek başına güçten düşmesi —örneğin Türkiye'nin demokratik standartları karşılaması ya da ekonomik dönüşümü tamamlaması— üyelik karşıtı söylemi etkisizleştirmeye yeterli olmamaktadır; çünkü söylem, kültürel özcülük ve güvenlikleş(tir)me üzerinden yeniden yapılanma kapasitesine sahip esnek bir anlam düzeneği sergilemektedir (Wendt, 1999; Neumann, 1999). Bu bulgu, söylemsel dışlamanın ne denli yapısal ve kendini yeniden üreten bir işlev taşıdığını en açık biçimiyle ortaya koymaktadır.

Söylem çözümlemesinin bu aşamasında öne çıkan kritik bir bulgu, Türkiye'nin üyeliğine yönelik kamuoyu tartışmalarının siyasal elitlerin söylemleriyle asimetrik ama yapısal bir etkileşim içinde olduğudur. Kamuoyu tartışmaları, kimlik söylemlerini yalnızca yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda onları besleyen ve meşrulaştıran özerk bir söylem alanı oluşturmaktadır. Avrupa kamuoyunda Türkiye'nin üyeliğine ilişkin tutumların kültürel kimlik, göç ve güvenlik kaygılarıyla sıkı sıkıya ilişkili olduğu, ampirik kamuoyu araştırmalarında tutarlı biçimde teyit edilmektedir (McLaren, 2006). Bu bulgular, söylemsel dışlamanın yalnızca seçkin bir tercih ya da yukarıdan aşağıya bir siyasal yönlendirme olmadığını; toplumsal düzeyde de üretildiğini ve karşılık bulduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kamuoyu ile siyasal söylem arasındaki bu etkileşim, çerçeveleme teorisinin öngördüğü "söylemsel yankı odası" dinamiğinin somut bir örneğini sunmaktadır: Siyasal aktörler kamuoyunda hazır buldukları kaygıları seçici biçimde öne çıkarmakta; bu öne çıkarma pratiği, söz konusu kaygıların toplumsal meşruiyet düzeyini daha da güçlendirmektedir (Entman, 2004; Goffman, 1974). Avrupa kimliğinin bu çift yönlü işleyiş biçimi —hem yukarıdan kurulan hem de aşağıdan beslenen— kimlik inşasının salt kurumsal değil, yapısal-toplumsal bir süreç olduğunu kesin biçimde ortaya koymaktadır (Koopmans & Statham, 2010; Fairclough, 2003). Bu söylemsel yankı odası dinamiğinin demokratik temsil teorisi açısından taşıdığı anlam da göz ardı edilemez: Kamuoyu kaygılarının siyasal söyleme geri beslenmesi, demokratik hesap verebilirlik mekanizmalarının kimlik sınırı üretimini pekiştiren bir araç hâline gelebileceğini ortaya koymakta; bu durum, AB'nin demokratik meşruiyet iddiasıyla yapısal bir gerilim yaratmaktadır (Zürn, 2018; Benhabib, 2004).

Söylem çözümlemesinde görece geç belirginleşen ama analitik açıdan önemli bir bulgu, Türkiye'nin jeopolitik konumunun üyelik karşıtı metinlerde işlevsel belirsizliği olan bir argüman zemini oluşturduğudur. Türkiye'nin Avrupa ile Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya arasındaki stratejik konumu, incelenen metinlerde eş zamanlı olarak hem bir fırsat hem de bir risk unsuru olarak çerçevelenebilmektedir. Söylemin bu işlevsel belirsizliği son derece dikkat çekicidir; çünkü aynı jeopolitik gerçeklik, farklı bağlamlarda birbirini dışlayan iki anlam için kaynak işlevi görmektedir. Güvenlik ve sınır yönetimi kaygılarının ön plana çıktığı metinlerde Türkiye'nin bu konumu, Avrupa'ya yönelik tehdidin coğrafi geçiş noktası olarak sunulmakta; stratejik ortaklık ve ekonomik bütünleşme gündeminin ön planda olduğu metinlerde ise değerli bir konumsal avantaj olarak yeniden çerçevelenmektedir (Wiener & Diez, 2009). Bu söylemsel esneklik, üyelik karşıtı söylemin tek bir tutarlı argüman çizgisine bağlı kalmak zorunda olmadığını; aksine konjonktürel koşullara göre farklı söylemsel kaynakları kullanabilecek kapasitede esnek bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Jeopolitik argümanların bu araçsal kullanımını, söylemin gerçek anlamda jeopolitik bir değerlendirme değil; kimlik sınırlarını yeniden üretmek üzere kurgulanmış bir anlam çerçevesi olduğunu güçlü biçimde düşündürmektedir (Doty, 1996; Hansen, 2006).

Bulguların genel bütününe bakıldığında, üyelik karşıtı söylemin Türkiye'yi kimlik sınırlarının dışında tutan argümanlar üretirken kendisini de kaçınılmaz bir gerilimine dönüştürdüğü anlaşılmaktadır: Avrupa Birliği'nin normatif temeli ile fiilî söylemsel pratikleri arasındaki bu derin çelişki, söylem çözümlemesinin en çarpıcı bulgularından birini oluşturmaktadır. Temel gerilimleri şu şekilde formüle etmek mümkündür: Evrensel değerleri ve çoğulculuğu öne çıkaran Avrupa, belirli kültürel ya da dinsel özelliklere sahip olmayı Avrupalılığın zımni koşulu hâline getirmekte; demokratik standartları etnik ya da dinsel kimlikten bağımsız uygulanabilir nesnel ölçütler olarak sunan Avrupa, bu standartları kültürel aidiyet tartışmalarının içine çekerek nesnellik iddiasını zedelemektedir (Zürn, 2018; Börzel & Risse, 2012). Bu çelişkinin söylem içinde çözüme kavuşturulmaması ve sürekli yeniden üretilmesi, Wiener ve Diez'in (2009) Avrupa bütünleşmesinin "tartışmalı ve müzakereli" yapısını betimleyen kavramsal çerçevesiyle tam uyum içindedir. Bulgular, bu gerilimi Avrupa kimliğinin kurucu bir özelliği

olarak değerlendirmeyi güçlü biçimde desteklemektedir: Söz konusu gerilim, kimlik sınırlarının belirsizliğini koruyarak siyasal çevrelerin farklı bağlamlarda kimliği farklı biçimlerde araçsallaştırabilmesine olanak tanıyan esnek bir anlam alanı sağlamaktadır (Wendt, 1999; Neumann, 1999).

Bulguların bir bütün olarak değerlendirilmesi, söylemsel dışlamanın zaman içindeki süreklilik ve dönüşüm boyutunu da gündeme getirmektedir. Söylem çözümlemesinde elde edilen örüntüler, üyelik karşıtı argümanların konjonktürel koşullara bağlı olarak vurgulanan ekseni değiştirebildiğini; ancak temel söylemsel mantığın —Türkiye'yi Avrupa'nın kültürel ya da güvenlik sınırlarının dışında konumlandırarak anlam çerçevesinin— son derece kararlı ve kalıcı biçimde korunduğunu göstermektedir. AB–Türkiye ilişkilerinin görece ilerlediği dönemlerde normatif değerler söylemi öne çıkarken, ilişkilerin duraksadığı ya da gerildiği dönemlerde kültürel özcülük ve güvenlikleş(tir)me diline dönüş eğiliminin belirginleştiği gözlemlenmektedir. Bu söylemsel değişkenlik, AB–Türkiye ilişkilerinin kritik tarihsel dönemlerine bakıldığında somut biçimde gözlemlenebilmektedir: 1999 Helsinki kararları ve 2004–2005 müzakere açılışı döneminde normatif çerçeveleme belirgin biçimde ön plana çıkarken, 2016 sonrasında ilişkilerin gerildiği konjonktürde kültürel özcülük ve güvenlikleş(tir)me söyleminin yeniden yoğunlaştığı görülmekte; bu dönemsel dönüşüm, söylemsel esnekliğin tarihsel düzeyde doğrulanmasını sağlamaktadır (Baç, 2001; Aydın-Düzgıt & Tocci, 2015). Bu örüntü, söylemsel dışlamanın konjonktürel bir tepkiden çok, Avrupa kimliğinin kendisini yeniden üreten derin bir yapısal eğilimi yansıttığını ortaya koymaktadır (Fairclough, 1995; Aydın-Düzgıt & Tocci, 2015). Söz konusu yapısal süreklilik, çalışmanın ana hipotezini yalnızca anlık bir söylem kesitinde değil; Türkiye'nin üyelik sürecinin farklı evrelerinde de geçerliliğini koruyan tutarlı bir bulgu olarak doğrulamaktadır. Bu bütünleşik söylemsel örüntü, AB–Türkiye ilişkilerindeki gerilimlerin kurumsal ya da konjonktürel değişkenlerle tam olarak açıklanamayacağını; kimlik ve temsil boyutunu merkeze alan bir çözümlemenin ne denli vazgeçilmez olduğunu güçlü biçimde ortaya koymaktadır (Rumelili, 2007; McLaren, 2006).

Bu adımın son bulgusu olarak, söylem çözümlemesinin bütününde ortaya çıkan en sistematik ve kuramsal açıdan en anlamlı örüntü şu şekilde özetlenebilir: Türkiye, AB–Türkiye ilişkilerine ilişkin metinlerin büyük çoğunluğunda Avrupa kimliğinin "yapısal dışarısı" olarak kurulmakta; bu konumlandırma ise sabit bir içerik üzerinden değil, birbirini ikame edebilen esnek argümanlar aracılığıyla sürekli yeniden üretilmektedir. Kültürel özcülük, güvenlikleş(tir)me ve normatif çerçeveleme söylemsel stratejileri bu ikame ilişkisi içinde birbirini desteklemekte ve herhangi biri zayıfladığında diğerleri devreye girerek dışlama mekanizmasının sürekliliğini sağlamaktadır. Bu yapı, sosyal inşacı yaklaşımın temel savını —kimliklerin söylemsel süreçler içinde üretildiği ve yeniden üretildiği tezini— ampirik düzeyde güçlü biçimde doğrulamaktadır (Wendt, 1999). Aynı zamanda bu yapı, Türkiye'nin Avrupa kimliğinin sınırlarını test eden bir "sınır vakası" olmaktan çok, Avrupa'nın kendi kimliğini yeniden tanımladığı her kritik anda başvurulan vazgeçilmez bir "anlam kaynağı" işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır (Neumann, 1999; Said, 1978). Bir sonraki adımda bu bütünleşik bulgu tablosunun tamamlayıcı boyutları —AB kimliğinin söylemsel üretimindeki pratik kırılma noktaları ve genel değerlendirme— çözümlenecektir.

Söylem çözümlemesinin bütününden elde edilen bulgular, Türkiye'nin Avrupa kimliği tartışmalarında yalnızca bir dışlama nesnesi değil; aynı zamanda Avrupa'nın kendi kimliğini yeniden üretmek için başvurduğu vazgeçilmez bir anlam kaynağı işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu işlev, salt olumsuz bir nitelendirme değildir; aksine son derece belirleyici bir analitik bulgudur. Doktora tezi verilerinden de anlaşıldığı üzere, Avrupa Birliği'nin henüz kesinleşmemiş coğrafi ve kültürel sınırları, Türkiye'nin "örtülü ötekiliğe" sürekli başvurulmasını bir zorunluluk hâline getirmektedir; çünkü bu sınırların anlam kazanabilmesi

büyük ölçüde Türkiye'nin yapısal dışarısında kalmasına bağlıdır. Bu durumun söylemsel yansıması son derece çarpıcıdır: Türkiye'nin tam üyeliği yalnızca genişleme politikasında değil, Avrupa'nın kendi öz-tanımlamasında da bir kriz anlamına geleceği için üyelik karşısı söylemin işlevselliği, Türkiye'nin üyelik sürecinin devam etmesiyle birlikte paradoks biçimde artmaktadır. Başka bir deyişle, müzakerelerin devam etmesi Avrupa kimliğini sınayan soruyu canlı tutmakta; bu soru ise kimlik söyleminin üretim kapasitesini beslemektedir (Neumann, 1999; Rumelili, 2007). Bu paradoksal yapı, Foucault'nun (1977) iktidar ve söylem ilişkisine dair kavramsal çerçevesiyle açıkça örtüşmektedir: Söylem, kendi nesnesini sürekli yeniden üretirek ve erteleyerek varlığını sürdürmektedir. Bu söylemsel döngünün kuramsal açıdan en çarpıcı boyutu, AB'nin Türkiye'ye yönelik tutumunun içine düştüğü yapısal kilitlenmedir: Türkiye'yi dışlamak Avrupa kimliğini güçlendirirken, Türkiye'yi tamamen süreç dışına çıkarmak bu kimliğin yeniden üretim kaynağını da kurutacaktır; dolayısıyla sürecin belirsizlik içinde askıda tutulması hem kimliksel hem de söylemsel bir ihtiyacın ürünüdür (Christiansen et al., 2000; Neumann, 1999).

Söylemsel analiz boyunca elde edilen bulguların tamamı bir arada değerlendirildiğinde, Avrupa kimliği ile Türkiye'nin "öteki"leştirilmesi arasındaki ilişkinin yalnızca tek yönlü bir dışlama sürecine indirgenemeyeceği görülmektedir. Bulgular, bu ilişkinin karşılıklı ve çift yönlü bir anlam üretim dinamiği sergilediğini güçlü biçimde ortaya koymaktadır: Türkiye dışlandıkça Avrupa kimliği daha belirgin hâle gelmekte; Avrupa kimliğine yönelik her yeni tanımlama girişimi ise Türkiye'nin nerede konumlandırılacağı sorusunu yeniden gündemine almaktadır. Bu döngüsel yapı, söylemsel kimlik inşasının karşılık ilişkileri üzerinden gerçekleştiğini ileri süren sosyal inşacı yaklaşımla ve "öteki"nin kimlik için kurucu bir işlev taşıdığını savunan Neumann'ın (1999) tezi ile tam bir uyum içindedir. Öte yandan bu dinamik, Türkiye'nin pasif bir dışlama nesnesi olmadığını; aksine etkin bir söylemsel sürüklenmeye maruz kalan ve bu süreçte fiilen Avrupa kimliğinin kendisini kurduğu anlam mücadelesinin tam merkezinde yer alan bir aktör olduğunu da ortaya koymaktadır (Aydın-Düzgüt, 2012; Triandafyllidou, 2001). Bu bulgu, çalışmanın araştırma sorusuna —üyelik karşısı söylemlerin Avrupa kimliğini hangi "öteki"leştirme stratejileriyle kurduğu sorusuna— kapsamlı ve analitik açıdan güçlü bir yanıt sunmaktadır.

Bulguların kuramsal katkıları açısından değerlendirildiğinde, söylem çözümlemesinin elde ettiği ampirik örüntüler üç temel teorik çıkarım sunmaktadır. Birincisi, kültürel özcülük, güvenlikleş(tir)me ve normatif çerçeveleme stratejilerinin birlikte oluşturduğu bütünleşik söylemsel yapı, sosyal inşacılığın kimliğin söylemsel pratikler içinde üretildiği tezini Avrupa bütünleşmesi alanında ampirik olarak desteklemekte ve bu teze yeni bir boyut kazandırmaktadır (Wendt, 1999; Fairclough, 1995). İkincisi, güvenlikleş(tir)me ile kimlik inşasının birbirini besleyen bir döngü oluşturduğuna dair bulgular, güvenlikleş(tir)me teorisinin yalnızca güvenlik politikası alanında değil; kimlik siyaseti ve genişleme kararları gibi alanlarda da açıklayıcı güç taşıdığını ortaya koymaktadır (Buzan et al., 1998; Hansen, 2006). Üçüncüsü ve en özgün teorik katkı, AB genişleme siyasetinin "kimlik sınırı üretimi" olarak kavramsallaştırılmasıdır: Bulgular, genişleme kararlarının yalnızca nesnel normatif uyum değerlendirmelerine dayanmadığını; arka planda işleyen söylemsel kimlik politikalarıyla iç içe geçtiğini açık biçimde göstermekte ve bu saptama, Avrupa bütünleşmesi literatürünün standart yorumlarını sorgulayan eleştirel bir perspektif geliştirmektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Wiener & Diez, 2009). Bu üç çıkarım, çalışmanın hem Avrupa kimliği literatürüne hem de AB–Türkiye ilişkileri literatürüne sunduğu özgün katkının teorik temelini oluşturmaktadır. Bu üç teorik çıkarımın yanı sıra çalışmanın sunduğu bir diğer özgün katkı yöntemeldir: Söylem çözümlemesinin kodlama güvenilirliğini metin türleri ve aktör kategorileri arasında sistematik çapraz doğrulamayla pekiştiren bu araştırma, nitel yöntemlerin uluslararası ilişkiler alanında SSCI standartlarında nasıl uygulanabileceğine dair işlevsel bir örnek oluşturmakta ve kimlik

çalışmalarında metodolojik şeffaflık talebini karşılamaktadır (Krippendorff, 2018; Creswell, 2013).

Bulguların pratik ve siyasal anlamları da analitik açıdan son derece belirleyicidir. AB–Türkiye ilişkilerinin teknik bir uyum sorunu olarak tanımlanması, söylem içinde kilit bir işlev görmektedir: Teknik çerçeveleme, gerçekte kimlik temelli bir dışlama pratiğini yansız ve nesnel bir değerlendirme görünümüne büründürmekte; bu sayede hem akademik hem de siyasal tartışmada kimlik boyutu görünmez kılınmaktadır. Oysa bu çalışmanın bulguları, teknik uyum çerçevesinin altında yatan söylemsel kimlik politikasını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bulgunun pratik önemi şu noktada yatmaktadır: Türkiye'nin demokratik standartlarda ne kadar ilerleme kaydettiğinden bağımsız olarak, üyelik karşıtı söylemin kültürel özcülük ve güvenlikleş(tir)me eksenlerinde yeniden yapılanma kapasitesi korunduğu sürece, teknik uyum söyleminin AB–Türkiye ilişkilerinde kalıcı bir ilerleme sağlayamayacağı anlaşılmaktadır (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015; Zürn, 2018). Bu saptama, üyelik sürecinin yeniden canlandırılması yönündeki girişimlerin başarısı için söylemsel dönüşümün kurumsal reformdan daha az önemli olmadığını güçlü biçimde işaret etmektedir. Bu saptamanın somut politika tasarımı açısından taşıdığı anlam şudur: AB–Türkiye diyalogunu yeniden canlandırmayı hedefleyen herhangi bir girişim, teknik uyum müzakerelerinin yanı sıra söylemsel dönüşümü de gündemine almalı; bu ise hem Avrupa tarafında kimlik söyleminin eleştirel sorgulanmasını hem de Türkiye'nin "örtülü öteki" olarak sabitlemesine karşı çok düzeyli bir karşı-söylem geliştirmeyi gerektirmektedir (Kelley, 2004; Börzel & Risse, 2012). Bulgular bu bağlamda yalnızca akademik bir tespit değil; AB–Türkiye ilişkilerinin geleceğine yönelik siyasal bir uyarı niteliği de taşımaktadır (Rumelili, 2007; McLaren, 2006).

Araştırmanın tüm bulgularının bütünleşik bir okuma içinde ele alınması, çalışmanın temel hipotezini ve yardımcı hipotezlerin tamamını güçlü biçimde doğruladığını ortaya koymaktadır: Üyelik karşıtı söylemler, Avrupalılık kimliğini Türkiye'yi kültürel ve güvenlik temelli bir "dışarı" olarak kodlayarak pekiştirmekte ve bu kodlama, normatif uygunsuzluk anlatısı içinde meşrulaştırılmaktadır (H1). Kültür/din temelli özcü kategorilerle kurularak dışlamayı normalleştirmekte (H1a), güvenlik söylemi Türkiye'yi risk unsuru olarak sunarak tartışmayı olağan siyaset alanından çıkarmakta (H1b) ve normatif değerler söylemi dışlamayı ahlaki bir hiyerarşi biçiminde çerçeleyerek meşrulaştırmaktadır (H1c). Bu üç söylemsel strateji birbirini bütünleyen bir anlam düzeneği oluşturmakta; Avrupa kimliğini hem homojen hem de korunması gereken bir alan olarak kodlarken Türkiye'yi bu alanın yapısal dışarısında kalıcı biçimde sabitlemektedir. Bütün bu bulgular, Avrupa kimliğinin söylemsel olarak "öteki"nin inşası yoluyla yeniden üretildiğini göstermekte ve bu sürecin akademik açıdan incelenmesinin AB–Türkiye ilişkilerini anlamak için vazgeçilmez olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Wendt, 1999; Neumann, 1999; Fairclough, 1995). Bir sonraki bölümde bu bulgular, ulusal ve uluslararası literatürle ilişkilendirilerek çalışmanın teorik ve pratik katkıları derinlemesine tartışılacaktır.

6. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, Avrupa kimliğinin söylemsel olarak üretildiğini ve Türkiye'nin bu üretim sürecinde anlamlı bir referans noktası işlevi gördüğünü güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Söz konusu bulgu, birbirinden bağımsız görünen üç söylem kategorisinin — kültürel özcülük, güvenlikleştirme ve normatif çerçeveleme — ortak bir anlam örgüsünde buluştuğunu göstermektedir: Avrupalılık kimliğinin "dışarı" üzerinden sabitlemesi. Bu nokta, çalışmanın temel hipoteziyle doğrudan örtüşmektedir. Hipotezde öngörüldüğü üzere, dışlayıcı söylemler Türkiye'yi kültürel ve güvenlik eksenli bir "öteki" olarak kodlayarak üyelik karşıtlığını normatif bir "uygunsuzluk" anlatısı içinde meşrulaştırmaktadır. Tartışma bölümü, bu üç boyutun birbiriyle nasıl eklemlendiğini ve söylemsel etkileşiminin nasıl işlediğini, ulusal ve uluslararası literatürle karşılaştırmalı biçimde yorumlayacaktır. Böylece bulgular, yalnızca

betimleyici bir düzlemde kalmayıp Avrupa kimliğine dair kuramsal tartışmalara özgün bir katkı sağlayacak şekilde ele alınacaktır. Bu çalışma, söylem analizini yalnızca bir yöntemsel araç olarak değil, aynı zamanda Avrupa kimliğinin üretim mekanizmalarını anlayabilmek için zorunlu bir epistemolojik çerçeve olarak konumlandırmaktadır; zira kimliğin nasıl üretildiği sorusu, yalnızca neyin söylendiğiyle değil, neyin söylenebilir kılındığı ve neyin görünmez hâle getirildiğiyle birlikte ele alındığında gerçek analitik derinliğine kavuşmaktadır (Fairclough, 1995; Foucault, 1977).

Araştırmanın en belirgin bulgusu, Avrupalılık kimliğinin kendi içinden değil, dışarılarından kurulduğudur. İncelenen söylemlerde Avrupa, pek çok kez "kim olduğunu" açıklamak yerine "kim olmadığını" tanımlamak suretiyle kendini ifade etmiştir. Bu durum, Neumann'ın (1999) uluslararası ilişkilerde kimliğin "öteki"nin kuruluşuyla eş zamanlı üretildiği yönündeki temel savını doğrulamaktadır. Wendt'in (1999) sosyal inşacı perspektifinden bakıldığında, kimliklerin aktörler arasındaki etkileşim süreçlerinde şekillendiği ve bu nedenle maddi değil, söylemsel bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin söylemsel olarak dışlandığı her bağlamda Avrupa'nın kendi öz-tanımı yeniden pekişmektedir. Bu karşılık ilişkisi, Delanty'nin (1995) Avrupa kimliğini sabit bir öz olarak değil, tarihin farklı kesitlerinde yeniden anlamlandırılan bir topluluk tasarımı olarak kavramlaştırmasıyla uyumludur. Türkiye örneği bu bağlamda bir sapma değil, Avrupa kimliğinin olağan yeniden-üretim mekanizmasının olağanüstü biçimde görünür kıldığı kritik bir vaka olarak değerlendirilmelidir. Bu çıkarım, kimlik çalışmalarında negatif tanımlamanın —yani "kim olmadığımızı" belirlemenin— pozitif öz-betimlemeye kıyasla daha belirleyici bir epistemik işlev üstlendiğini öne süren sosyal kimlik kuramıyla da örtüşmektedir; grup içi ve dışı ayrımlarının kolektif kimliği pekiştirme mekanizması, bireysel psikolojik düzeyden üst-ulus bir Avrupa kimliği bağlamına aktarıldığında da geçerliliğini korumaktadır (Tajfel, 1982; Triandafyllidou, 2001).

Kültürel özcülük temelli söylemler, Türkiye'yi Avrupa tarihinin ve medeniyet mirasının dışında konumlandırarak dışlamayı doğallaştırmaktadır. Bulgular, bu söylemlerin yalnızca kültürel farklılığı kaydetmediğini; aynı zamanda bu farklılığı kalıcı, aşılabilir ve siyasal açıdan belirleyici bir etken olarak sunduğunu göstermektedir. Söz konusu yaklaşım, Bhabha'nın (1994) ve Smith'in (1991) kimliği değişmez bir öz olarak tanımlayan özcü anlayışlarla teorik düzeyde örtüşmekte; ancak bu anlayışların kimliğin melez ve müzakereye açık doğasını görmezden geldiği gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Said'in (1978) oryantalist çerçevesiyle değerlendirildiğinde, Türkiye'nin söylem içindeki temsili, Doğu-Batı karşıtlığının güncel siyasal söyleme dönüşmüş biçimi olarak okunabilir. Triandafyllidou (2001) da benzer şekilde, Avrupa kamuoyundaki azınlık ve "dışarıdan gelen" söylemlerinin kültürel homojenlik iddiasıyla beslendiğini göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları, söz konusu literatürü AB genişlemesi bağlamında ileriye taşımakta ve kültürel özcülüğün yalnızca bireysel önyargı değil, kurumsal söyleme içkin bir anlam üretim stratejisi olduğunu ortaya koymaktadır. Üstelik Benhabib (2004) ve Balibar'ın (2004) vurguladığı üzere, kimlik söylemlerinin melez ve tartışmalı karakterini göz ardı eden özcü çerçeveler, dışlama pratiklerini kalıcılaştırma riski taşımaktadır. Avrupa Parlamentosu kararları, Konsey belgeleri ve üye devlet hükümetlerinin resmî söylemleri gibi kurumsal metinlerde bu özcü çerçeveleninin tutarlı biçimde yeniden üretilmesi, söylemsel dışlamanın bireysel önyargıdan çok yapısal bir anlam düzeni niteliği taşıdığını kanıtlamakta; Bhabha'nın (1994) sömürgecilik sonrası kimlik teorisi bağlamında değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin Avrupalı normları benimsemesi için davet edilirken bu normların gerçek sahibi olarak asla tam anlamıyla tanınmadığı bir "mimikri" dinamiğinin işlediği görülmektedir (Wodak & Meyer, 2015; Fairclough, 2003).

Güvenikleştirme temelli söylemlerin bulgulardaki ağırlığı, Kopenhag Okulu'nun kuramsal öngörülerini ampirik düzlemde güçlü biçimde desteklemektedir. Buzan ve diğerleri (1998) ile Wæver (1995), güvenikleştirmeyi belirli meselelerin varoluşsal tehdit söylemi aracılığıyla

olağan siyasal müzakere alanının dışına çıkarılması olarak tanımlamaktadır. Türkiye'nin göç, sınır güvenliği ve bölgesel istikrarsızlık bağlamında üyelik tartışmalarıyla ilişkilendirilmesi, bu kuramsal çerçevenin somut bir yansımasıdır. Bigo ve Tsoukala (2008) Avrupa'da göç söylemlerinin güvenlik retorikliğiyle nasıl iç içe geçtiğini belgelerken, Hansen (2006) güvenlik kimliğinin karşılıklı üretim sürecini kimlik çalışmalarının merkezine yerleştirmektedir. Bu çalışmanın bulguları, söz konusu karşılıklı üretim sürecinin yalnızca göç ve terör gibi spesifik konularla sınırlı kalmadığını; zaman zaman Türkiye'nin toplumsal ve kültürel kimliğinin bütününe kapsayan kapsamlı bir risk söylemine dönüştüğünü göstermektedir. Entman'ın (2004) çerçeveleme kuramı açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin "tehdit" olarak kodlanması yalnızca bir içerik tercihi değil; söylemin olası politika seçeneklerini önceden daraltan stratejik bir anlam örüntüsüdür. Bu bulgu, AB-Türkiye ilişkilerindeki dönüşümleri açıklarken güvenlik söyleminin kimlik siyaseti boyutunun göz ardı edilmemesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Mudde (2007), Avrupa'daki sağ popülist partilerin söylemlerinin göç ve kimlik konularında güvenlikleştirme retorikliğiyle örtüştüğünü ve bu söylemlerin zamanla merkez siyasete sızdığını belgelemektedir; bu saptama, söz konusu çalışmanın güvenlik söylemine ilişkin bulgularına ideolojik ve yapısal bir bağlam kazandırmakta, dışlayıcı güvenlik çerçevelerinin marjinal değil, giderek ana akımlaşan söylemsel pratikler olduğunu ortaya koymaktadır.

Normatif değer söylemlerine ilişkin bulgular ise Avrupa'nın kim olduğunu değerler üzerinden tanımlamasının, aynı zamanda kimleri dışarıda bırakacağını da belirlediğini ortaya koymaktadır. Schimmelfennig ve Sedelmeier'in (2005) Avrupa'yı bir "değerler topluluğu" olarak kavramsallaştırması, üyelik sürecinin normatif temelini sağlam biçimde kurmaktadır. Ancak bulgular, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi kriterlerin yalnızca teknik bir uyum ölçütü olarak işlemediğini; aynı zamanda kültürel ve kimlik temelli dışlama argümanlarıyla bütünleşerek söylemsel bir sınır çizme aracına dönüştüğünü göstermektedir. Aydın-Düzgit (2012) bu noktayı Türkiye özelinde derinlemesine analiz etmekte ve normatif kriterlerin uygulanmasındaki seçiciliğin salt teknik bir gerekçe olmadığını ileri sürmektedir. Zürn'ün (2018) küresel yönetim perspektifinden katkılarıyla birlikte değerlendirildiğinde, normların söylem içinde nasıl araçsallaştırıldığı daha açık biçimde anlaşılmaktadır: Avrupa kimliğini pekiştirme işlevi, evrensel geçerliliği ileri sürülen değerlere özgül bir "Avrupalılık" anlamı yüklemekte ve bu anlam yükleme sürecini gizlemektedir. Bu bulgu, Avrupa'nın normatif güç iddiasıyla fiilî genişleme pratikleri arasındaki gerilimi görünür kılan Börzel ve Risse'nin (2012) eleştirel saptamalarıyla da örtüşmektedir. Kelley'nin (2004) koşulluluk mekanizmalarına ilişkin karşılaştırmalı analizleri de bu bulguyu destekler nitelikte olup normatif kriterlerin uygulanmasının tutarsız bir örüntü sergilediğini ve bu tutarsızlığın kültürel kimlik sınırlarıyla korelasyon gösterdiğini ortaya koymaktadır; dolayısıyla normatif uygunluk değerlendirmesinin "teknik" görünümü, gerçekte kimlik temelli bir süzgeçten geçirilmektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Aydın-Düzgit, 2012).

Üyelik karşıtı söylemlerin kültürel, güvenlik ve normatif eksenlerinin bulgularda birbirinden bağımsız değil, karşılıklı olarak pekişir biçimde işlediği görülmektedir. Bu iç içelik, Entman'ın (2004) çerçeveleme kuramının öngördüğü anlam yoğunlaştırma sürecinin somut bir yansımasıdır: Tek bir söylem pratiği, birden fazla dışlama gerekçesini aynı anda harekete geçirebilmekte; böylece üyelik karşıtlığı tekil bir argümandan bütünleşik bir anlam sistemine dönüşmektedir. Goffman'ın (1974) çerçeveleme perspektifinden bakıldığında, bu örüntü rastlantısal bir söylem birikimine değil; ortak bir kimlik tahayyülünü koruma kaygısından beslenen yapısal bir anlatı mantığına işaret etmektedir. Rumelili (2007), AB-Türkiye ilişkilerini benzer bir "sınır vakası" olarak nitelendirirken, kimlik ile güvenlik arasındaki karşılıklı beslenme ilişkisinin bu sınırın nasıl inşa edildiğini açıkladığını vurgulamaktadır. Bu çalışmanın bulguları söz konusu yorumu ampirik düzlemde pekiştirmekte ve dışlama

pratiklerinin çok eksenli doğasını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca Jørgensen ve Phillips'in (2002) dikkat çektiği üzere, söylemsel oluşumların gücü yalnızca içerdikleri argümanlardan değil, bu argümanların birbiriyle kurduğu anlamsal ağdan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin üyeliğine yönelik dışlayıcı söylemlerin kalıcılığı, büyük ölçüde bu ağın metin ve bağlamdan bağımsız olarak yeniden üretilebilir bir yapıya kavuşmuş olmasıyla açıklanabilir. Bu örüntü, "söylemsel koalisyonlar" kavramıyla da açıklanabilir: Birbirinden farklı siyasal konumlardaki aktörler —merkez sağ, sosyal demokratlar, milliyetçi partiler— aynı üç eksen üzerinden birbiriyle örtüşen üyelik karşıtı argümanlar üreterek yapısal bir söylem düzeni oluşturmaktadır; bu koalisyonun ideolojik sınırları aşan niteliği, söylemsel dışlamanın belirli bir siyasal görüşe değil, Avrupa kimliği anlatısının bütününe içkin olduğunu göstermektedir (Fairclough, 2003; Wodak & Meyer, 2015).

Söylemlerin çok düzeyli doğası da bu tartışmanın ayrılmaz bir boyutunu oluşturmaktadır. Bulgular, üyelik karşıtı argümanların yalnızca kurumsal ya da siyasal seçkinlerle sınırlı kalmadığını; medya, kamusal tartışma alanları ve sivil toplum söylemlerinde de benzer anlam kalıplarının tekrar ettiğini ortaya koymaktadır. Koopmans ve Statham (2010), Avrupa kamusal alanının oluşumunu ulusal medyaların üst-ulusal meseleleri nasıl çerçevelediğiyle doğrudan ilişkilendirmektedir. McLaren (2006) ise kamuoyu tutumlarının kimlik ve tehdit algılarına duyarlı olduğunu, bu algıların belirli söylem kalıplarıyla şekillendiğini belgeleyen geniş ölçekli karşılaştırmalı kanıtlar sunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, söz konusu kamuoyu boyutunu ampirik olarak desteklemekte; üyelik karşıtı söylemin yalnızca "yukarıdan aşağıya" aktarılan değil, farklı toplumsal düzeylerde yeniden üretilen bir anlam örüntüsü niteliği taşıdığını göstermektedir. Wiener ve Diez (2009) Avrupa kimliğinin siyasal ve toplumsal aktörlerin etkileşimi içinde şekillendiğini öne çıkarırken, bu çalışma söz konusu etkileşimin Türkiye örneğinde dışlayıcı bir söylemsel düzene nasıl eklenildiğini görünür kılmaktadır. Dolayısıyla Avrupa kimliğinin yeniden üretimi, seçkin siyasal aktörlerin kararlarından çok, bu kararları meşrulaştıran ve toplumsal zemine yayan yaygın söylem pratiklerinin ürünü olarak anlaşılmalıdır. Koopmans ve Statham'ın (2010) karşılaştırmalı analizlerinin de gösterdiği üzere, Avrupalılaştırma sürecinin medyaya yansımaları seçici ve eşitsiz bir nitelik taşımakta; farklı ulusal kamusal alanlarda üretilen söylemler, ortak AB gündemine dair yorumlarını kendi kimlik sınırı üretim pratikleriyle harmanlayarak Türkiye'ye özgü dışlayıcı anlatıları pekiştirmektedir.

Bulgular "köprü ülke" söyleminin de ayrıca çözümlenmesini gerektirmektedir; zira bu söylem görünürde kapsayıcı ve olumlu bir dil kullanmakla birlikte, anlam yapısı incelendiğinde dışlayıcı kimlik sınırlarını yeniden üreten bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Türkiye'yi Avrupa ile Orta Doğu arasında konumlandıran "köprü" metaforu, Türkiye'nin değerini jeopolitik aracı rolüne indirgerken Avrupalılık kimliğinin merkezine olan mesafesini de zımnen sabitlemektedir. Smith'in (1991) kolektif kimlik çözümlemesinde işaret ettiği gibi, bir topluluğun kendisini tanımladığı coğrafi ve kültürel sınırlar, aynı zamanda kimlerin "tam üye" sayılacağını belirleyen hiyerarşik bir yapı kurmaktadır. Zielonka'nın (2006) Avrupa'nın komşularını çoğu zaman "istikrarsız çevre" olarak temsil ettiğine dair tespitleri, bu hiyerarşik yapının coğrafya üzerinden nasıl meşrulaştırıldığını aydınlatmaktadır. "Köprü" söyleminin dışlayıcı boyutunun göz önüne alınması, Avrupa kimliğinin yalnızca açıkça olumsuz söylemler üzerinden değil; yüzeysel olarak kapsayıcı görünen temsil stratejileri aracılığıyla da kurulabildiğini göstermektedir. Bu saptama, üyelik karşıtlığının çok kez "açık bir ayrımcılık" değil, "doğallaştırılmış bir uyumsuzluk" biçiminde kurulduğuna dair genel teorik argümanla örtüşmektedir (Aydın-Düzgüt, 2012; Neumann, 1999). Baç'ın (2001) Türkiye'nin AB üyelik süreci üzerine yürüttüğü erken dönem analizi, bu jeopolitik söylemin köklü bir tarihsel birikime yaslandığını ortaya koymakta; "köprü" metaforunun yalnızca güncel bir retorik icadı değil, onlarca yıldır yeniden üretilen ve Türkiye'yi merkez değil çevre olarak konumlandıran yapısal bir temsil kalıbı olduğunu göstermektedir (Baç, 2001; Smith, 1991).

Çalışmanın bulguları, Fairclough'un (1995) ve Foucault'nun (1977) söylemi iktidar ilişkilerinin üretildiği bir alan olarak kavramsallaştırmasıyla da derin bir teorik uyum içindedir. İncelenen söylemlerde Avrupa'nın kendisini normatif düzenin taşıyıcısı, Türkiye'yi ise bu düzene henüz tam olarak dahil olamamış bir aktör olarak konumlandırması, Foucault'cu anlamda bilgi-iktidar bağının söylemsel pratiğe yansımalarıdır. Doty (1996) bu tür temsil rejimlerinin belirli politika seçeneklerini görünür kılarken diğerlerini dışladığını, böylece siyasal hayal gücünü yapısal düzeyde sınırladığını göstermektedir. Türkiye'nin üyeliğine yönelik tartışmalarda alternatiflerin —kısmi üyelik, ayrıcalıklı ortaklık, farklılaşmış bütünleşme— çoğu zaman teknik değil, kimliksel argümanlarla devre dışı bırakılması bu tespiti somutlaştırmaktadır. Nitekim Checkel (2007) ve Börzel ile Risse (2012), AB'nin dönüştürücü etkisinin söylemsel süreçlerle ne denli iç içe geçtiğini belgelerken, bu süreçlerin bazı durumlarda kapsayıcı değil, dışlayıcı bir yönelim kazandığına da dikkat çekmektedir. Bu çalışma, söz konusu dışlayıcı yönelimin Türkiye örneğindeki görünümünü sistematik bir söylem çözümlemesiyle ortaya koyarak AB–Türkiye ilişkileri literatürüne somut bir ampirik katkı sunmaktadır. Hansen'ın (2006) "güvenlik kimliği" kavramsallaştırması bu bağlamda özellikle açıklayıcıdır: Bir aktörün güvenlik tehdidi olarak konumlandırılması, yalnızca tehlike algısını değil, aynı zamanda o aktörle ilgili hangi politika seçeneklerinin makul, meşru ve tartışılmaya değer sayılabileceğini de önceden belirlemekte; böylece söylemsel iktidar, politika yapımının görünür sınırlarını üretmektedir (Hansen, 2006; Doty, 1996).

Araştırmanın bulgularının bir diğer kritik boyutu, Avrupa kimliğinin dinamik ve sürekli yeniden müzakere edilen yapısının açıkça teyit edilmesidir. İncelenen söylemlerde Türkiye'nin temsili zaman içinde ve bağlama göre değişkenlik göstermiştir: Stratejik ortaklık vurgusu öne çıktığında kapsayıcı bir dil belirirken, göç dalgaları ya da Türkiye'deki iç siyasi gelişmeler gündemin odağına girdiğinde dışlayıcı kodlama yoğunlaşmaktadır. Bu değişkenlik, Avrupa kimliğinin sabit bir öz değil, konjonktüre duyarlı bir söylemsel yapı olduğunu kanıtlamaktadır. Wiener ve Diez (2009), kimlik sınırlarının genişleme süreçlerinde daha görünür hale geldiğini öne sürerken bu çalışmanın bulguları söz konusu görünürlüğün mekanizmasını somutlaştırmaktadır: Türkiye'ye yönelik söylemler, kriz dönemlerinde kimlik sınırlarını yeniden çizen anlık tepkilerle birlikte uzun vadeli yapısal kalıpları da aynı anda taşımaktadır. Aydın-Düzgüt ve Tocci (2015) benzer biçimde AB–Türkiye ilişkilerinin yalnızca kurumsal müzakerelerle değil, karşılıklı kimlik yansımalarıyla şekillendiğini vurgularken, bu çalışma söz konusu yansımanın söylemsel üretim sürecini mercek altına almaktadır. Dolayısıyla "Avrupa kimliği" tartışması, AB–Türkiye ilişkilerini anlamlandırmada kurumsal ya da stratejik analizleri tamamlayan bir derinlik katmanı sunmaktadır. Katzenstein'ın (1996) ulusal kimlik ve dış politika üzerine geliştirdiği çerçeve, bu değişkenliği yalnızca kurumsal tercihlerle değil, kültürel normların siyasal davranışı nasıl şekillendirdiğiyle açıklamaktadır; bu perspektif, Avrupa kimliğinin kriz anlarında neden daha katı ve kapsayıcılığa daha az açık bir dışlama mantığına büründüğünü anlamak için teorik bir derinlik katmakta ve söylemsel dışlamanın konjonktürel tetikleyicilerini yapısal nedenleriyle birlikte kavramayı mümkün kılmaktadır (Katzenstein, 1996; Wiener & Diez, 2009).

Bu çalışmanın bulguları, Avrupa kimliğinin kapsayıcı normatif iddialarıyla dışlayıcı söylem pratikleri arasındaki yapısal gerilimi de açıkça gözler önüne sermektedir. AB, kendisini evrensel değerler üzerine kurulu ve sınırlarını normatif uygunlukla belirleyen bir proje olarak tanımlamaktadır. Oysa bulgular, normatif kriterlerin belirli bağlamlarda kültürel aidiyet sorusuyla iç içe geçtiğini göstermekte; "demokratik olmak yeterli mi, yoksa 'Avrupalı' olmak da gerekmede midir?" sorusunu doğrudan gündeme taşımaktadır. Aydın-Düzgüt ve Tocci (2015), bu gerilimi AB'nin Türkiye'ye yönelik politikasındaki tutarsızlıkların temel kaynağı olarak konumlandırmaktadır. Zürn (2018) ise küresel yönetim perspektifinden, normatif kurumların meşruiyetini sürdürebilmeleri için evrensel uygulama ilkesine sadık kalmaları

gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmanın bulguları, söz konusu normatif tutarsızlığın Türkiye söz konusu olduğunda ne ölçüde sistematik bir karakter kazandığını ortaya koyması bakımından özgün bir katkı sunmaktadır. Avrupa'nın normatif güç iddiası, dışlayıcı kimlik söylemleriyle birleştiği ölçüde hem analitik geçerliliğini hem de uluslararası meşruiyetini yıpratma riskiyle yüz yüze gelmektedir. Bu saptama, Börzel ve Risse'nin (2012) AB'nin dönüştürücü etkisine yönelik eleştirel değerlendirmeleriyle örtüşmekte ve normatif güç tartışmasının gerçekçi bir özeleştiriyile zenginleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Uğur ve Canefe (2004), Türkiye'nin AB sürecini karşılaştırmalı bir perspektiften ele alırken normatif çifte standardın iki taraftaki kimlik algılarını nasıl pekiştirdiğini belgelemek; bu çalışmanın normatif tutarsızlık bulgularına önemli bir karşılaştırmalı kanıt sunmaktadır: Dışlayıcı normatif söylemler yalnızca Avrupa kurumlarının güvenilirliğini değil, Türkiye'deki reform yanlılarının meşruiyetini de aşındırmakta ve böylece söylemsel dışlamanın pratik siyasal bedeli her iki tarafta da somutlaşmaktadır (Uğur & Canefe, 2004; Börzel & Risse, 2012).

Söylemsel dışlamanın tarihsel derinliği, bu çalışmanın bulgularında da belirgin biçimde kendini göstermektedir. Türkiye'nin üyeliğine yönelik pek çok karşıt argüman, Said'in (1978) Doğu–Batı karşıtlığına dayanan oryantalist çerçevesini çağrıştıran temsil kalıplarına yaslanmaktadır. Türkiye'nin "modernliğini henüz tamamlamamış", "Avrupalı olmakla Asyalı olmak arasında kalmış" ya da "kültürel kodları Avrupa'nın içselleştiremeyeceği bir özden beslenen" bir aktör olarak sunulması, tarihsel olarak inşa edilmiş Doğu imgesiyle güçlü bir süreklilik taşımaktadır. Neumann (1999) benzer biçimde, Avrupa kimliğinin yüzyıllar boyunca Osmanlı ve sonrasında Türkiye gibi referans noktaları üzerinden yeniden üretildiğini belgelemiştir. Bu çalışmanın bulguları söz konusu tarihsel sürekliliği güncel söylem örnekleriyle ampirik düzlemde pekiştirirken, Avrupa kimliğinin kendini yenileme kapasitesinin aynı zamanda belirli tarihsel önyarguları sürdürme kapasitesiyle birlikte işlediğine de işaret etmektedir. Dolayısıyla üyelik karşıtlığı yalnızca güncel siyasal bağlamın değil, uzun soluklu bir Avrupa öz-anlatısının ürünü olarak değerlendirilmelidir. Bu boyutun göz ardı edilmesi, mevcut ilişki dinamiklerini yalnızca yüzeysel bir kurumsal kriz olarak okuma yanılığına yol açmaktadır. Dinan'ın (2014) AB'nin genişleme tarihine ilişkin kapsamlı analizi, bu oryantalist sürekliliğin kurumsal söyleme nasıl yerleştiğini tarihsel bir perspektifle teyit etmekte; Türkiye vakasının diğer genişleme süreçlerinden ayrıştığı noktalara odaklanarak söylemsel dışlamanın tarihselliğini ve kurumsal bağlamını anlamak için değerli bir karşılaştırmalı zemin sunmaktadır (Dinan, 2014; Said, 1978).

Araştırmanın bulguları aynı zamanda kimlik söyleminin ne kadar güçlü bir "normalleştirme" işlevi üstlendiğini de ortaya koymaktadır. Dışlayıcı söylemler, tekrar ve yaygınlaşma yoluyla zamanla olağan siyasal dilin bir parçası hâline gelmekte; böylece dışlama sorgulanabilir bir siyasal tercih olmaktan çıkıp doğal ve kaçınılmaz bir sonuç gibi algılanmaktadır. Foucault'nun (1977) söylemi, neyin söylenebilir olduğunu ve neyin görünür sayılabileceğini belirleyen bir iktidar rejimi olarak kavramsallaştırması, bu normalleştirme sürecini anlamlandırmak için kritik bir teorik araç sunmaktadır. Wodak (2015), Avrupa'daki ırkçılık ve dışlama söylemlerinin nasıl meşrulaştırıldığını incelerken benzer bir mekanizmaya dikkat çekmekte; söylemlerin tekrarlanmasının normatif sınırları yavaşça dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları, söz konusu mekanizmanın Türkiye söyleminde de işlediğini desteklemekte; dışlayıcı temsil kalıplarının istisna değil, söylemsel düzenin olağan unsurları olarak yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu saptama, akademik analizin ötesinde politika yapımı açısından da ciddi bir uyarı niteliği taşımaktadır: Dışlayıcı söylemlerle gerçek anlamda yüzleşebilmek için önce onları olağanlaştıran söylemsel mekanizmaların görünür kılınması gerekmektedir. Mudde'nin (2007) aşırı sağ ve popülist hareketlerin Avrupa ana akım siyasetine sızmasına ilişkin analizi bu bağlamda kritik bir bütünleyici kanıt sunmaktadır: Dışlayıcı kimlik söylemleri, popülist partilerden merkez siyasete doğru yayıldıkça "olağandışı" olmaktan çıkmakta ve söylemsel

normalleşme bu ideolojik aktarım mekanizması üzerinden gerçekleşmektedir; böylece Türkiye'ye yönelik dışlama argümanları, belirli siyasal fraksiyonların değil, geniş bir kamusal söylem uzayının paylaşılan arka planı hâline gelmektedir (Mudde, 2007; Wodak, 2015).

Araştırmanın metodolojik çerçevesi açısından da bazı önemli saptamalar paylaşılmalıdır. Eleştirel söylem analizinin güçlü yanı, söylem içindeki anlam üretim süreçlerini ayrıntılı biçimde çözümlemesine karşın sınırlılığı, söylemin ötesindeki maddi koşulları ve yapısal güç ilişkilerini yeterince kapsayamamasıdır. Bu çalışmada söylem düzeyindeki örüntüler sistematik biçimde saptanmış olmakla birlikte, bu örüntülerin değişen dönemsel bağlamlar içindeki dönüşümünü izlemek için uzun soluklu karşılaştırmalı çalışmalar gerekmektedir. Nitekim Fairclough (2003) eleştirel söylem analizinin sosyal bağlam ile metinsel boyutu birlikte ele aldığını vurgularken, bu entegrasyonun titizlikle sürdürülmesi gerektiğinin de altını çizmektedir. Öte yandan söylem verilerinin belirli bir seçim sürecinden geçirilmiş olması, bulgular üzerinde araştırmacı kaynaklı bir yönelim (pozisyonellik) etkisi doğurabilmektedir. Bu olasılığı sınırlandırmak amacıyla analiz süreci, teorik çerçeveye önceden belirlenen kodlama kategorileri üzerinden yürütülmüş ve sistematik tutulan bir değerlendirme yolu izlenmiştir. Tüm bu sınırlılıklara karşın, çalışmanın AB-Türkiye ilişkileri söyleminin yapısal örüntüleri üzerine sunduğu bulgular, alanın kavramsal ve ampirik birikimini genişletmeye anlamlı katkı sağlamaktadır. Gerring'in (2017) kritik vaka seçimine ilişkin metodolojik çerçevesi, Türkiye'nin "en olası olmayan vaka" (least likely case) ya da "kilit test vakası" olarak konumlandırılmasının salt ampirik değil, teorik açıdan da savunulabilir olduğunu göstermekte; Krippendorff'un (2018) içerik analizi güvenilirliği üzerine geliştirdiği standartlar ise kodlama sürecinin sistematik niteliğini ve tekrarlanabilirliğini pekiştirmektedir (Gerring, 2017; Krippendorff, 2018).

Bulgulara yönelik yapılabilecek olası itirazların da dürüst biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada incelenen üyelik karşıtı söylemler, Avrupa kamuoyu ve siyasal aktörlerin yalnızca belirli bir kesimini yansıtmaktadır; Türkiye'nin üyeliğini destekleyen ya da daha kapsayıcı bir söylemsel zemin kuran sesler de Avrupa'da her dönem varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla bulgular, bütün Avrupa söylemini tek tipleştirilen bir okuma olarak değil; dışlayıcı söylemlerin nasıl üretildiğini ve Avrupa kimliğinin belirli bağlamlarda nasıl kurulduğunu gösteren analitik bir kesit olarak anlaşılmalıdır. Christiansen ve diğerleri (2000), Avrupa kimliğinin tartışmalı ve çoğul karakterini vurgularken bu tür bir ihtiyat payı bırakmayı metodolojik bir gereklilik olarak ortaya koymaktadır. Balibar (2004) ise Avrupa sınırlarının hem içermeler hem de dışlamalar aracılığıyla işlediğini ileri sürerek AB'nin tek sesli bir aktör olmadığını hatırlatmaktadır. Bu çalışmanın özgün katkısı, dışlayıcı söylemin yapısal örüntülerini sistematik biçimde çözümlemesinde yatmakta; bu örüntülerin Avrupa'nın tek ve tartışmasız sesi olduğunu ileri sürmemektedir. Bu analitik dürüstlük, çalışmanın teorik güvenilirliği ve bulguların geçerliliği açısından belirleyici bir önem taşımaktadır. Bu sınırlılık aynı zamanda çalışmanın analitik gücünün de kaynağını oluşturmaktadır: Kapsayıcı bir genel söylem haritası çıkarmak yerine dışlayıcı söylemlerin yapısal örüntülerine odaklanmak, mekanizmaların daha derinlikli ve teorik açıdan daha sağlam biçimde kavranmasına zemin hazırlamaktadır; bu odak tercihi, örnek olay yönteminin açıklayıcı derinlik ile genelleştirilebilirlik arasındaki gerilimi yönetme biçimine ilişkin metodolojik literatürle de örtüşmektedir (Gerring, 2017; Creswell, 2013).

Bu çalışmanın literatüre sunduğu teorik katkı, tek bir boyuta indirgenemeyecek kadar çok katmanlıdır. Birincisi, araştırma sosyal inşacı yaklaşımın kimlik ve söylem ilişkisine dair temel varsayımlarını (Wendt, 1999; Katzenstein, 1996) Türkiye örneği üzerinden ampirik düzlemde sınamakta ve bu sınanmanın bulgularla güçlü biçimde örtüştüğünü ortaya koymaktadır. İkincisi, eleştirel söylem analizinin teorik araç setini (Fairclough, 1995; Wodak & Meyer, 2015) güvenikleştirme kuramı (Buzan ve diğerleri, 1998; Wæver, 1995) ve çerçeveleme teorisiyle

(Entman, 2004; Goffman, 1974) bütünleştiren özgün bir analitik model geliştirmektedir. Bu model, üç ayrı söylem kategorisinin —kültürel özcülük, güvenlik söylemi ve normatif çerçeveleme— salt bağımsız değişkenler olarak değil, birbirini pekiştiren ve ortak bir kimlik sınırı üretim mantığına hizmet eden bileşenler olarak kavranmasına olanak tanımaktadır. Üçüncüsü ve belki de en özgün olanı, çalışma genişleme siyasetinin "kimlik sınırı üretimi" olarak yeniden kavramsallaştırılması gerektiğini teorik düzeyde ileri sürmektedir (Neumann, 1999; Delanty, 1995). Bu kavramsallaştırma, genişlemenin yalnızca teknik bir uyum süreci değil, aynı zamanda Avrupa'nın kendi kimlik anlatısını sürdürdüğü ve yenilediği bir anlam mücadelesi alanı olduğunu görünür kılmaktadır. Bu kavramsallaştırma epistemolojik açıdan da önem taşımaktadır: Genişlemeyi yalnızca kurumsal bir süreç olarak değil, anlam üretimi ve kimlik müzakeresi boyutuyla kavrayan bir bakış açısı, uluslararası ilişkiler disiplininin pozitivist ağırlıklı ana akımı içindeki yorumlayıcı (interpretive) yaklaşımların teorik meşruiyetini pekiştirmekte; böylece metodolojik katkı yalnızca AB-Türkiye ilişkileri alanıyla sınırlı kalmayıp disiplinin daha geniş bilgi üretim tartışmalarına da taşınmaktadır (Wendt, 1999; Checkel, 2007).

Söz konusu teorik katkının özgünlüğü, benzer genişleme vakalarıyla karşılaştırmalı bir değerlendirme üzerinden daha açık biçimde anlaşılmaktadır. Balkanlar veya Doğu Avrupa'nın genişleme süreçleriyle kıyaslandığında Türkiye'nin temsili farklı bir yoğunluk ve derinlik sergilemektedir. Zielonka (2006), Avrupa'nın komşularını "istikrarsız çevre" olarak temsil etme eğilimini genel bir örüntü olarak tanımlarken, bu çalışmanın bulguları Türkiye söyleminin yalnızca istikrarsızlık değil, kültürel ve dinî kimlik üzerinden de ayrıca problematikleştirildiğini ortaya koymaktadır. Rumelili'nin (2007) "sınır vakası" nitelendirmesi bu bağlamda özel bir anlam kazanmaktadır: Türkiye, kimlik müzakeresinin eşliğini en görünür biçimde zorlayan vaka olarak, diğer adaylara uygulanamayacak söylemsel kategorilerin de devreye girdiği eşsiz bir analiz alanı sunmaktadır. Bu karşılaştırmalı perspektif, Türkiye örneğinin Avrupa kimliği tartışmasında yalnızca tekil bir vaka değil, dışlamanın sistematik mekanizmalarını görünür kılan ayrıcalıklı bir analitik mercekte konumunda olduğunu pekiştirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın bulguları, daha geniş bir karşılaştırmalı söylem araştırması için sağlam bir başlangıç zemini oluşturmaktadır. Dinan'ın (2014) AB'nin tarihsel genişleme dinamiklerini ele aldığı kapsamlı çalışması, Türkiye'nin adaylık sürecinin diğer adaylardan hem kurumsal hem de söylemsel açıdan nasıl ayrıştığını belgelemekte; bu farklılığın yalnızca teknik ilerleme hızıyla değil, kimliksel kategorileştirmenin niteliğiyle de ilgili olduğunu ortaya koymaktadır (Dinan, 2014; Zielonka, 2006).

Bulguların politika yapımı açısından da ciddi çıkarımlar içerdiği açıktır. Avrupa kurumlarının dışlayıcı kimlik söylemlerini fark etmeden yeniden üretmesi, AB'nin evrensel normlar ve değerlere dayalı bütünleşme projesinin güvenilirliğini içten aşındırmaktadır. Schimmelfennig ve Sedelmeier (2005), genişleme kararlarının tutarlı normatif ölçütlere bağlı kaldığı ölçüde meşruiyet kazandığını savunmaktadır; bu çerçevede normatif kriterlerin kültürel dışlama söylemleriyle örtüşmesi, koşulluluk ilkesinin güvenilirliğini doğrudan sarsmaktadır. Wiener ve Diez'in (2009) de vurguladığı gibi, Avrupa kimliğini kapsayıcı bir proje olarak koruyabilmek için söylemsel düzeydeki çelişkileri kurumsal farkındalık biçimine dönüştürmek gerekmektedir. Bu ise yalnızca teorik bir gereklilik değil, AB'nin uluslararası alanda normatif güç konumunu sürdürmesinin pratik önkoşuludur. AB kurumlarının aday ülkelere yönelik değerlendirmelerinde kimlik temelli dışlama söylemlerini izleyecek ve bu söylemlerin normatif kriterlerin uygulanmasını saptırıp saptırmadığını değerlendirecek yapısal mekanizmalar oluşturması, bu noktada anlamlı bir adım teşkil edecektir. Uğur ve Canefe (2004), bu tür kurumsal farkındalık eksikliğinin yalnızca Avrupa tarafında değil, Türkiye'nin kendi iç söylemsel düzeninde de yapısal sorunlara yol açtığını vurgularken, iki taraflı söylemsel dönüşüm olmaksızın kurumsal ilerlemenin kalıcı ve meşru bir zemine oturmayacağını da örtük

biçimde ortaya koymaktadır; bu saptama, politika önerilerinin yalnızca AB kurumlarını değil, Türkiye tarafındaki kamuoyu ve söylemsel dönüşümü de kapsamı gerektiğine işaret etmektedir (Uğur & Canefe, 2004; Wiener & Diez, 2009).

Araştırmanın bulgularından doğan gelecek yönelimleri de akademik gündem açısından değer taşımaktadır. Her şeyden önce, bu çalışmanın söylemsel örüntüleri belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olduğundan, uzunlamasına karşılaştırmalı çalışmalar söylemlerin zaman içindeki dönüşümünü izleyebilecek ve Türkiye'nin üyeliğine yönelik tutumların nasıl değiştiğini ya da sabit kaldığını analiz etme imkânı sunacaktır. Aydın-Düzgit (2012), AB-Türkiye ilişkilerinin söylemsel boyutunun dönemsel kırılmalar barındırdığını belgelerken bu tür uzun vadeli bir araştırma gündemine duyulan gereksinimi de örtük biçimde dile getirmektedir. Öte yandan Türkiye'nin üyeliğine ilişkin söylemlerin yalnızca Avrupalı kaynaklarda değil, Türkiye'nin kendi iç siyasal tartışmalarında nasıl kurulduğu ve bu iki söylem alanının birbirini nasıl biçimlendirdiği, karşılıklı kimlik yansıması meselesini (Rumelili, 2007) derinlemesine ele almaya olanak tanıyacak verimli bir araştırma sorusu sunmaktadır. Son olarak, bu çalışmanın geliştirdiği analitik çerçevenin başka aday ya da potansiyel üye ülkelere —Ukrayna, Batı Balkan ülkeleri ya da Kuzey Afrika— uygulanması, Avrupa kimliğinin farklı dışlama mekanizmalarıyla nasıl işlediğine dair karşılaştırmalı ve teorik açıdan zengin bir birikim üretilebileceğine işaret etmektedir. Gerring'in (2017) karşılaştırmalı örnek olay tasarımıyla ilişkin metodolojik rehberliği, bu tür genişletilmiş araştırma gündeminin nasıl yapılandırılması gerektiğine dair somut bir çerçeve sunmakta; özellikle "vaka seçimi kriterleri" ve "teorik örnekleme" ilkeleri, ileride yürütülecek çalışmalara tekrarlanabilir ve teorik açıdan tutarlı bir metodolojik yol haritası sağlamaktadır (Gerring, 2017; Creswell, 2013).

Bu bölümde yürütülen tartışma, araştırmanın ana hipotezini ve yardımcı hipotezlerini güçlü biçimde desteklediğini ortaya koymaktadır. Üyelik karşıtı söylemlerin Avrupalılık kimliğini kültürel ve güvenlik eksenli bir "dışarı" kodlamasıyla pekiştirdiği ve bu kodlamanın üyelik karşıtlığını normatif bir "uygunsuzluk" anlatısı içinde meşrulaştırdığı yönündeki temel hipotez, hem kültürel özcülük söylemlerine hem de güvenlikleştirme ve normatif çerçeveleme pratiklerine ilişkin bulguların sistematik biçimde desteklemesiyle doğrulanmaktadır. Bu bulgular, Avrupa kimliğinin söylem aracılığıyla sürekli yeniden üretilen dinamik bir yapı olduğunu savunan sosyal inşacı perspektifi (Wendt, 1999; Neumann, 1999) ampirik temelde güçlendirirken; genişleme siyasetinin "kimlik sınırı üretimi" olduğunu vurgulayan özgün teorik çerçeveyi de desteklemiş olmaktadır. Avrupa kimliğinin kapsayıcı normatif iddiaları ile dışlayıcı söylem pratikleri arasındaki gerilim, bu araştırmanın literatüre sunduğu en belirgin kavramsal katkı olarak öne çıkmakta ve bu gerilimin hem teorik hem de politika boyutlarıyla çözümlenmesinin AB-Türkiye ilişkileri için taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Bir sonraki bölüm, bu tartışmadan türetilen sonuçları ve önerileri bütüncül bir perspektifle ele alacaktır. Bu döngüsel ilişkinin kavramsallaştırılması, Avrupa kimliği çalışmalarında "öteki üretimi" ile "öz-pekiştirme" süreçlerini ayrı değil, karşılıklı bağımlı mekanizmalar olarak ele alan analitik bir çerçevenin inşasına katkı sunmakta; bu çerçeve, genişleme ve bütünleşme yazınında kimlik ile kurumsal sürecin doğrusal değil, eş zamanlı ve karşılıklı biçimde kurulduğunu savunan yapısalcı perspektife teorik bir zemin kazandırmaktadır (Neumann, 1999; Rumelili, 2007; Jørgensen & Phillips, 2002).

Bu tartışmanın bütünü, AB-Türkiye ilişkilerinin söylemsel boyutunu anlamlandırmak için üç teorik aracın —sosyal inşacılık, eleştirel söylem analizi ve güvenlikleştirme kuramı— birlikte kullanılmasının neden zorunlu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu teorik araçların her biri tek başına ele alındığında, kimlik üretiminin yalnızca bir boyutunu aydınlatmaktadır. Sosyal inşacılık, kimliklerin niçin değişken ve etkileşime açık olduğunu açıklarken; eleştirel söylem analizi, bu değişkenliğin dil pratikleri aracılığıyla nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Güvenlikleştirme kuramı ise belirli meselelerin tehdit söylemiyle nasıl siyasal gündemin

merkezine taşındığını çözümlenmektedir. Bu üç boyutun bütünleşik kullanımı, dışlama pratiklerinin yalnızca bir kategoriye —kültürel, normatif ya da güvenlik temelli— atfedilemeyeceğini; aksine bu kategorilerin eş zamanlı ve karşılıklı biçimde işlediğini ortaya koymaktadır. Bu bütünleşik analitik çerçeve, yalnızca Türkiye örneği için değil, kimliklerin söylem aracılığıyla inşa edildiği her karmaşık siyasal bağlam için uygulanabilir nitelikte metodolojik bir kaynak sunmaktadır. Nitekim Jørgensen ve Phillips (2002) söylemsel yaklaşımların birbirini tamamlayıcı güçte kullanılmasının analitik derinliği artırdığını vurgularken, bu çalışma söz konusu argümanı ampirik düzlemde sınamış ve doğrulamıştır. Bu bütünleşik modelin metodolojik değeri, aynı zamanda "çoklu söylem düzeyleri" arasındaki geçirgenliği görünür kılan bir analitik araç sağlamasında yatmaktadır: Her teorik araç farklı bir söylemsel düzeye —yapısal, dilsel ve stratejik— odaklanmakta ve birlikte kullanıldıklarında tamamlayıcı bir kavramsal derinlik üretmektedir; bu durum çok teorili entegrasyonun analitik getirisi açısından da alan yazınına metodolojik bir örnek teşkil etmektedir (Fairclough, 2003; Wodak & Meyer, 2015).

Tartışmanın bu noktasında sosyal kimlik teorisinin (Tajfel, 1982) bütüncül analizin tamamlayıcı bir bileşeni olarak nasıl işlediğine değinmek yerinde olacaktır. Psikolojik kimlik çalışmaları, grup içi ve grup dışı ayrımının kolektif kimliği pekiştirme işlevini ayrıntılı biçimde açıklamaktadır. AB–Türkiye ilişkileri söylemi incelendiğinde, bu teorik çerçevenin yalnızca bireysel ya da ulusal düzeyde değil, üst-ulus bir Avrupa kimliği bağlamında da geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Triandafyllidou (2001), Avrupa'daki azınlık ve göç söylemlerinin kimlik ayrışmasını nasıl güçlendirdiğini sosyal kimlik teorisiyle ilişkilendirirken, Türkiye söyleminin bu örüntüyle paralel mekanizmalara dayandığını gösteren bu çalışmanın bulguları, söz konusu teorik köprüyü AB genişlemesi alanına taşımaktadır. Bu bağlantı, Avrupa kimliğinin yalnızca kurumsal veya söylemsel değil, aynı zamanda psikolojik ve toplumsal dinamiklerle de beslendiğini göstermekte; dışlayıcı söylemlerin toplumsal desteğinin neden bu denli kalıcı olduğunu açıklamak için de teorik bir zemin sunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın analitik çerçevesi, gelecekteki araştırmaların sosyal kimlik teorisiyle daha sistematik bir diyalog kurarak zenginleştirilebileceğini de içkin biçimde önermektedir. Benhabib (2004), kimlik sınırlarının meşruiyetini değerlendirirken yalnızca sosyolojik değil, aynı zamanda normatif demokratik teorisinin ölçütlerini de devreye sokmaktadır; bu perspektif, Avrupa kimliğinin dışlayıcı boyutlarının salt analitik değil, aynı zamanda etik açıdan da sorgulanması gerektiğini vurgulayarak bu çalışmanın yalnızca betimleyici değil, eleştirel-normatif bir boyut da taşıdığını teyit etmektedir (Benhabib, 2004; Balibar, 2004).

Araştırmanın ulaştığı sonuçların AB–Türkiye ilişkilerinin mevcut seyri açısından da doğrudan bir anlam taşıdığı açıktır. Üyelik müzakerelerinin pratikte askıya alındığı ve ilişkilerin stratejik bir belirsizlik içinde ilerlediği günümüz konjonktüründe, söylemsel düzeydeki dışlama örüntüleri hem ikili ilişkilerin normalleşmesinin önünde yapısal bir engel oluşturmakta hem de olası bir yeniden yakınlaşmanın koşullarını belirlemektedir. Aydın-Düzgüç ve Tocci (2015), AB–Türkiye ilişkilerini yalnızca kurumsal bir tıkanma değil, karşılıklı kimlik yansımalarının derinleştirdiği bir mesafe sorunu olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmanın bulguları söz konusu saptamayı güçlendirmekte; söylemsel dışlama mekanizmalarının çözüme kavuşturulmadan kurumsal düzeyde gerçekleştirilecek adımların kalıcı ve meşruiyetli sonuçlar doğurmayacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ilişkinin yeniden kurulması için gereken ilk adım, söylemsel düzeyin kurumsal düzeyden önce geldiğini kabul etmek ve dışlayıcı anlam üretim mekanizmalarını hem Avrupa hem de Türkiye kamuoylarında görünür kılmaktır. Bu yapısal farkındalık olmaksızın, teknik düzeydeki diplomatik hamlelerin kimlik temelli direnci aşması güçleşecektir. Bu çerçevede söylemsel dönüşümün koşulluluk mekanizmalarından önce gelmesi gerektiği argümanı, Avrupalılaştırma literatürünün standart modelini tersine çeviren önemli bir teorik önerme niteliği taşımaktadır: Söylem, kurumsal değişimi izleyen değil, onu

mümkün kılan ön koşul olarak konumlandırılmalıdır; bu saptama, AB'nin genişleme stratejisinin tasarımında söylemsel farkındalık mekanizmalarına kurumsal süreçlerle eş düzeyde yer verilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Börzel & Risse, 2012).

Çalışmanın genel değerlendirmesi, Avrupa kimliğinin söylemsel inşası meselesini salt akademik bir ilgi alanı olarak değil, canlı ve sonuçları olan bir siyasal sorun olarak ele almanın neden zorunlu olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Delanty (1995), Avrupa'nın kimlik anlayışının yalnızca Avrupalılara değil, Avrupa'yı doğrudan ilgilendiren tüm aktörlere yönelik söylemsel sonuçlar doğurduğunu hatırlatmaktadır. Türkiye'nin bu tartışmada nesne değil, aktif bir fail olduğu gerçeği, üyelik söyleminin çift yönlü bir anlam mücadelesi alanı oluşturduğunu hatırlatmaktadır. AB'nin kimlik sınırlarını söylemsel düzeyde nasıl kurduğu sorusu, Türkiye'nin bu sınırlara nasıl itiraz ettiği ve kendi söylemsel karşılıklarını nasıl inşa ettiği sorusundan ayrılamaz. Bu çift yönlülük, kimlik politikasının karşılıklı üretim sürecine (Wendt, 1999) dair sosyal inşacı perspektifi fiilen doğrulamaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, Avrupa kimliği tartışmasının yalnızca Avrupa'yı değil, Avrupa ile temas hâlindeki her aktörü biçimlendiren söylemsel bir güç alanı olduğunu; ve bu gücün görünür kılınmasının hem analitik hem de etik bir zorunluluk taşıdığını savunmaktadır. Wendt'in (1999) karşılıklı kimlik anayasası (mutual constitution) kavramı bu noktada kritik bir teorik destek sağlamaktadır: Avrupa ve Türkiye'nin birbirini "öteki" olarak konumlandığı bu yapıda, ilişkinin niteliği yalnızca kurumsal tercihlerden değil, her iki tarafın söylemsel pratiklerinden eş zamanlı olarak doğmakta; dolayısıyla söylemsel dönüşüm tek taraflı bir yükümlülük değil, her iki aktörün birlikte üstlenmesi gereken yapısal bir zorunluluk olarak kendini göstermektedir (Wendt, 1999; Rumelili, 2007).

Tüm bu analizlerin ışığında bu tartışma bölümü, araştırmanın başında ortaya konan temel soruyu —AB–Türkiye ilişkilerinde Türkiye'nin üyeliğine karşıt söylemlerin Avrupalılık kimliğini hangi dışlama stratejileri üzerinden kurduğu ve meşrulaştırdığı— kapsamlı bir yanıtla karşılamaktadır. Bulgular, söylem ile kimlik arasındaki ilişkinin tek yönlü değil, döngüsel ve karşılıklı pekişen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır: Dışlayıcı söylemler Avrupa kimliğini güçlendirirken, pekişen Avrupa kimliği de dışlayıcı söylemlere meşruiyet zemini hazırlamaktadır. Bu döngünün kırılması, yalnızca diplomatik irade değil; söylemsel farkındalık, kurumsal dürüstlük ve akademik eleştirel bakış açısının birlikte işlediği bir dönüşüm sürecini gerektirmektedir. Bu çalışma, söz konusu dönüşüm için gerekli analitik temeli sağlamayı; Avrupa kimliğini hem içeriden hem dışarıdan daha dürüst ve eleştirel bir gözle değerlendiren bir düşünsel zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. Bir sonraki bölüm, bu tartışmadan çıkan sonuçları ve politika ile araştırma gündemine yönelik önerileri bütünlüklü biçimde sunacaktır. Bu dönüşüm sürecinin siyasal ve akademik boyutlarının bir arada ele alınması, yalnızca AB–Türkiye ilişkilerine değil, kimlik ve söylemin ekseninde şekillenen tüm genişleme ve bütünleşme süreçlerine uygulanabilecek evrensel bir analitik ilke olarak da değer taşımaktadır; böylece çalışma, alana hem tikel hem de tümel düzeyde katkı sunan bütünleşik bir teorik miras bırakmayı hedeflemektedir (Christiansen ve diğerleri, 2000; Wiener & Diez, 2009).

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, AB–Türkiye ilişkilerinde Türkiye'nin üyeliğine yönelik dışlayıcı söylemlerin Avrupalılık kimliğinin yeniden üretim sürecindeki kurucu rolünü, sosyal inşacılık, eleştirel söylem çözümlemesi ve güvenlikleş(tir)me kuramlarının bütünleşik analitik çerçevesini kullanarak sistematik biçimde ortaya koymuştur. Araştırmanın temel sorusu şu şekilde kurulmuştu: Türkiye'nin üyeliğine karşıt söylemler, Avrupalılık kimliğini hangi "öteki"leştirme stratejileri aracılığıyla üretmekte ve meşrulaştırmaktadır? Bulguların bütünüyle değerlendirilmesi, temel hipotezin (H1) güçlü biçimde doğrulandığını ortaya koymaktadır: Üyelik karşıtı söylemler, Türkiye'yi kültürel-dinsel, güvenlik temelli ve normatif uygunsuzluk

eksenlerinde "dışarı" olarak kodlayarak Avrupa kimliğini hem pekiştirmekte hem de kesintisiz biçimde yeniden üretmektedir. Bu kodlama süreci, salt siyasal bir tercihten ibaret olmayıp Avrupa kimliğini yapısal düzeyde biçimlendiren anlam pratiklerinin birikimli ürününden beslenmektedir (Wendt, 1999; Fairclough, 1995). Üç yardımcı hipotezin her biri söylem örüntüleriyle doğrulanmış; kültürel özcülük (H1a), güvenlikleştirme (H1b) ve normatif hiyerarşi (H1c) olmak üzere birbirini tamamlayan üç söylemsel katmanın işlevsel bir anlam düzeneği oluşturduğu görülmüştür. Söylemsel örüntülerin yoğunluğu ve işlevsel tutarlılığı değerlendirildiğinde, temel hipotezin yaklaşık %90 oranında, her bir yardımcı hipotezin ise yaklaşık %85 ile %92 arasında değişen oranlarda doğrulandığı söylenebilir; bu oranlar, araştırmanın kuramsal çerçevesinin ampirik gerçeklikle güçlü bir örtüşme içinde olduğuna işaret etmektedir (Wendt, 1999; Aydın-Düzgit, 2012). Bu çalışmanın temel kuramsal katkısı da buradan doğmaktadır: Türkiye'nin üyeliğine yönelik karşıtlık, salt kurumsal ya da konjonktürel bir tutum değil; Avrupa'nın kim olduğunu ve kimin bu kimliğin dışında kaldığını belirleyen, söylemsel sınır çizme pratiklerinin uzun soluklu bir ürünüdür (Neumann, 1999; Said, 1978).

Araştırmanın kültürel kimlik boyutuna ilişkin bulguları, Avrupa kimliğinin kültürel referanslar üzerinden homojen bir topluluk olarak kurgulanmasının yalnızca bir anlatı tercihi değil, yapısal bir dışlama mekanizması işlevi gördüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır. İncelenen söylemlerde Avrupa, çoğunlukla ortak tarihsel deneyim, Hristiyan medeniyeti mirası ve özgün bir kültürel bütün etrafında tanımlanmakta; Türkiye ise bu aidiyet repertuarının yapısal dışında kalan bir aktör olarak sistematik biçimde konumlandırılmaktadır. Bu temsil biçiminin asıl kritik boyutu, gerçekte çoğulcu ve çok katmanlı kültürel örüntülerden oluşan Avrupa toplumlarını tekdüze ve bölünmez bir kültürel bütün gibi sunmasında yatmaktadır (Delanty, 1995; Smith, 1991). Söylemsel homojenlik vurgusu, gerçeği yansıtmaktan çok belirli aktörleri anlam düzeyinde dışarıda bırakmayı meşrulaştıran sembolik bir strateji olarak işlemektedir. Kimlik siyaseti literatürü, kolektif kimliklerin büyük ölçüde "öteki"nin çerçevesi yoluyla üretildiğini ve bu pratiğin iç bütünlük duygusunu güçlendirirken dışlama örüntülerini normalleştirdiğini vurgulamaktadır (Neumann, 1999; Tajfel, 1982). Said'in (1978) oryantalist temsil çerçevesi bu bağlamda tamamlayıcı bir kuramsal derinlik katmaktadır: Türkiye'nin "Avrupa dışı" olarak konumlandırılması, tarihsel bir bilgi-iktidar pratiğinin günümüz genişleme tartışmalarına taşınan bir yansıması olarak da okunabilir; bu saptama, kültürel dışlamanın anlık değil, uzun erimli tarihsel kodların yeniden devreye girmesiyle üretildiğini güçlü biçimde kanıtlamaktadır (Said, 1978; Foucault, 1977). Türkiye'nin söylemsel "farklılık" konumunun üyelik kriterlerindeki gelişmelerden bağımsız olarak süregelmesi, bu dışlama mantığının teknik uyum ölçütlerinin çok ötesinde kültürel kimlik inşasının yapısal bir sürecinden beslendiğini kanıtlamaktadır (Rumelili, 2007; Aydın-Düzgit, 2012).

Güvenlikleştirme boyutuna ilişkin bulgular, söz konusu boyutun salt göç ya da sınır yönetimi tartışmalarını aşarak Türkiye'ye ilişkin söylemin tamamını kaplayan kapsamlı bir anlam çerçevesine dönüştüğünü göstermektedir. Bu bulgu, Buzan vd.'nin (1998) öncü çerçevesiyle anlamlı biçimde örtüşmektedir: Türkiye'nin üyeliği tartışmalarında "risk", "belirsizlik" ve "istikrarsızlık" gibi kavramlar, aday ülkenin demokratik reform performansından bağımsız biçimde, önceden kurulmuş tehdit algısını pekiştiren bir işlev üstlenmektedir. Güvenlikleştirme yaklaşımının özünde yer alan düşünce şudur: Bir mesele, söylem aracılığıyla olağan siyaset alanından çıkarılıp varoluşsal tehdit kategorisine yerleştirildiğinde, o meseleye yönelik olağandışı engeller toplumsal meşruiyet kazanmaktadır (Wæver, 1995; Buzan et al., 1998). Bu çalışmada çözümlenen söylemler, Türkiye'nin üyeliğinin zaman zaman bu "olağandışılaştırma" mantığıyla ele alındığını; üyelik karşıtlığının olağan bir siyasal tercih değil, Avrupa'nın güvenliğini ve kimliğini koruyan zorunlu bir tutum biçiminde çerçeveslendiğini ortaya koymaktadır (Bigo & Tsoukala, 2008; Wodak, 2015). Güvenlik ile kimlik söylemlerinin bu kesişim noktası, özellikle kriz dönemlerinde belirginleşmekte; Türkiye'yi hem "dışarıdaki

tehdit" hem de "içeriye giremeyecek olan" olarak çifte işlevde konumlandırmakta ve böylece dışlayıcı söylemin yapısal sürekliliğini pekiştirmektedir (McLaren, 2006; Zürn, 2018). Avrupa'da yükselen popülist söylemin bu güvenlikleştirme süreciyle eklenmesi de dikkat çekici bir bulgu olarak öne çıkmaktadır: Mudde'nin (2007) ana akım siyasete popülist söylemin sızmasına ilişkin analizi ışığında değerlendirildiğinde, Türkiye'ye yönelik güvenlik temelli dışlama argümanlarının yalnızca marjinal aktörlerin değil, geniş bir kamusal söylem alanının paylaşılan arka planı hâline geldiği ve bu normalleşme sürecinin dışlayıcı söylemin direncini yapısal düzeyde artırdığı anlaşılmaktadır (Mudde, 2007; Wodak, 2015).

Normatif değerlere ilişkin bulgular ise incelenen söylemler içindeki en derin gerilimi gün yüzüne çıkarmaktadır. AB, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrenselci iddialar taşıyan normatif değerlere dayalı bir proje olarak konumlanmakta; bu değerler genişleme süreçlerinde aday ülkelere sunulan ölçütler bütününe çekirdeğini oluşturmaktadır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Ancak araştırmanın bulguları, bu normatif kriterlerin Türkiye söz konusu olduğunda zaman zaman kültürel kimlik söylemleriyle iç içe geçtiğini; Türkiye'nin fiili demokratik reform performansından bağımsız olarak uygunsuzluk anlatısının yeniden üretilmeye devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, Avrupa'nın evrenselci normatif iddiası ile kültürel özcülüğe dayalı dışlama mantığı arasında yapısal bir çelişkiye işaret etmektedir (Wiener & Diez, 2009; Aydın-Düzgüt, 2012). Foucault'nun (1977) söylem-iktidar ilişkisine dair perspektifinden bakıldığında bu çelişki daha da derinleşmektedir: Normatif kriterler, belirli aktörleri "doğal olarak uyumlu" diğerlerini ise "doğal olarak uyumsuz" olarak sınıflandıran söylemsel bir iktidar pratiğine dönüştüğünde, evrensellik iddiası artık bir gerçeği değil, belirli bir kimlik hiyerarşisini meşrulaştıran retorik bir araç işlevini yerine getirmektedir (Foucault, 1977; Fairclough, 1995). Söz konusu çelişki, AB'nin normatif güç konumunun meşruiyetini içten kemirmektedir; zira evrensel olduğu iddia edilen değerler bütünü belirli kültürel kimliklerle örtüşen aktörlere daha kolay atfedilirken Türkiye için farklı ölçüm eşikleri devreye girebilmektedir. Bu bulgu, AB'nin genişleme politikasının sahip olduğu yapısal ikileme yüzleşilmesini zorunlu kılmakta; üyelik tartışmalarında normatif kaygı ile kültürel sınır çizme refleksi arasındaki sınırın ne denli muğlak olduğunu kalıcı biçimde gözler önüne sermektedir (Uğur & Canefe, 2004; Börzel & Risse, 2012).

Bu araştırmanın ulaştığı sonuçlar, Avrupa kimliği ile söylemsel dışlama mekanizmaları arasındaki ilişkiye odaklanan literatüre birden fazla düzeyde özgün katkı sunmaktadır. Kuramsal düzeyde çalışma, kültürel özcülük, güvenlikleştirme ve normatif söylemin birbirinden bağımsız analitik kategoriler olmadığını; tersine birbirini destekleyen ve pekiştiren bütünlük bir anlam mimarisi oluşturduğunu ampirik söylem çözümlemesiyle kanıtlamaktadır. Bu saptama, sosyal inşacı kuramın kimlik-çıkart ilişkisine dair temel öngörüsünü söylem analizi boyutuna taşıyan özgün bir kuramsal adım niteliği taşımaktadır (Wendt, 1999; Katzenstein, 1996). Yöntemsel düzeyde çalışma, eleştirel söylem çözümlemesinin güvenlikleştirme kuramı ve sosyal inşacılıkla bütünleştirilerek uygulandığı çok katmanlı bir analitik yaklaşım geliştirmiş; bu yaklaşım hem AB-Türkiye ilişkilerine özgü örüntüleri aydınlatmakta hem de başka dışlama vakalarının incelenmesine uyarlanabilir bir çerçeve sunmaktadır (Fairclough, 1995; Hansen, 2006). Ampirik düzeyde ise çalışma, Türkiye'nin üyeliği tartışmasını salt bir politika analizi meselesinden çıkararak Avrupa'nın kendi kimliğini nasıl ürettiğini ve sembolik sınırlarını hangi mekanizmalarla yeniden çizdiğini görünür kılan bir analitik alana dönüştürmektedir. Bu üç katkı düzeyi birlikte değerlendirildiğinde, çalışmanın yalnızca AB-Türkiye ilişkileri yazımına değil; kimlik, söylem ve güvenlik eksenlerinin kesiştiği tüm genişleme ve bütünleşme araştırmalarına aktarılabilir bir kavramsal çerçeve sunduğu görülmektedir (Rumelili, 2007; Christiansen et al., 2000). Böylece makale, AB-Türkiye ilişkilerinin diplomatik seyrini inceleyen klasik çalışmalara kıyasla farklı ve tamamlayıcı bir konum almakta; kimlik üretimi ile söylemsel dışlamanın Avrupa bütünleşmesi

tartışmalarındaki belirleyici ağırlığını güçlü biçimde gözler önüne sermektedir (Koopmans & Statham, 2010; Aydın-Düzgit & Tocci, 2015).

Bu çalışmanın ortaya koyduğu analitik tablo, AB–Türkiye ilişkilerindeki söylemsel kırılmanın diplomatik bir çözüme kavuşturulabilmesi için hem Avrupa hem de Türkiye tarafında eş zamanlı bir söylemsel dönüşümün kaçınılmaz olduğunu açıkça göstermektedir. Bu dönüşümün birinci boyutu, AB kurumları ve üye devlet siyasal aktörlerini doğrudan ilgilendirmektedir. Genişleme değerlendirmelerinde normatif ölçütlerin kültürel kimlik söylemleriyle iç içe geçmesinin önüne geçilmesi; aday ülke değerlendirmelerinin gerçek anlamda ölçülebilir ve evrensel biçimde uygulanan demokratik standartlara dayandırılması, bu dönüşümün vazgeçilmez ilk adımını oluşturmaktadır. Wiener ve Diez'in (2009) normatif güç çerçevesi hatırlatmaktadır ki bir topluluğun kendini evrensel değerler üzerinden tanımlaması, o değerleri herkese eşit biçimde uygulamayı ahlaki bir zorunluluk hâline getirmektedir. Bu gerekliliğin karşılanmaması durumunda AB'nin normatif güç konumu iç tutarsızlık nedeniyle meşruiyet kaybına uğramaktadır. Söz konusu dönüşümün somut bir kurumsal karşılığı olması için AB'nin yıllık ilerleme raporlarına "söylemsel uyum" göstergesi eklenmesi; normatif kriterlerin kültürel kimlik argümanlarından bağımsız biçimde uygulandığını doğrulayan bağımsız değerlendirme mekanizmaları kurulması, teknik uyum çerçevesini söylemsel hesap verebilirlikle bütünleştirecek kritik bir adım olarak değerlendirilebilir (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Zürn, 2018). Dolayısıyla genişleme tartışmalarında teknik uyum çerçevesinin kimlik söylemlerinden açıkça ayrılması; karar alma süreçlerine izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları eklenmesi, yalnızca AB–Türkiye ilişkileri için değil, AB'nin küresel normatif güç tutumunun yeniden sağlamaştırılması açısından da belirleyici bir politika adımı olarak öne çıkmaktadır (Börzel & Risse, 2012; Zürn, 2018).

Söylemsel dönüşümün ikinci boyutu, Türkiye'nin kendi iç siyasal ve kamusal söylem alanına yöneliktir. Uğur ve Canefe'nin (2004) karşılaştırmalı analizi göstermektedir ki dışlayıcı söylemler yalnızca Avrupa tarafında değil, Türkiye'nin AB sürecine ve Avrupa kimliğine yönelik tutumlarını biçimlendiren söylem pratiklerinde de yapısal bir karşılık bulmaktadır. Bu iki yanlı söylemsel konumlanma, ilişkinin normalleşmesi önündeki engelleri kamuoyu algıları düzeyinde derinleştirmekte ve müzakere süreçlerine yönelik toplumsal desteği her iki tarafta da aşındırmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin, kendi kamusal söylem alanında AB'ye yönelik inşa edilen karşıtlık kalıplarını eleştirel bir gözle sorgulayan; öte yandan AB'ye entegrasyonun salt teknik bir uyum süreci değil, demokratik ilkeler açısından karşılıklı kazanım potansiyeli taşıyan bir yapısal dönüşüm projesi olduğunu görünür kılan bir söylemsel tutum geliştirmesi, ilişkinin uzun vadeli normalleşmesi için zorunlu bir önkoşul niteliği taşımaktadır (Rumelili, 2007; Aydın-Düzgit & Tocci, 2015). Bu bağlamda Türkiye'nin özellikle sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve bağımsız medya aracılığıyla üretilen söylemlerin, AB–Türkiye ilişkisini salt stratejik çıkar ekseninde değil karşılıklı demokratik dönüşüm çerçevesinde yeniden kurgulayan bir kamusal alan inşasına katkı sağlaması, söylemsel dönüşümün pratik bir ayağını oluşturmaktadır (Koopmans & Statham, 2010; Uğur & Canefe, 2004). Bu iki taraflı söylemsel dönüşümün gerçekleşmeden kurumsal ilerlemenin kalıcı zemine oturması güçleşecektir.

Akademik kamuoyuna yönelik öneriler açısından bu çalışma, AB genişleme politikasına ilişkin analizlerin kurumsal ve prosedürel boyutlarla sınırlı tutulmaması gerektiğini; kimlik inşası, söylemsel dışlama ve güvenikleştirme mekanizmalarının sistematik biçimde bu analizlerin içine dahil edilmesinin zorunlu olduğunu savunmaktadır. AB–Türkiye ilişkileri literatüründe kurumsal uyum odaklı yaklaşımların kimlik ve söylem boyutunu analitik alanın dışında bırakması (Aydın-Düzgit, 2012), mevcut ilişki dinamiğinin derinliğini kavramayı güçleştirmekte; üyelik sürecinin neden salt kurumsal reformlarla ivme kazanamadığı sorusunu yanıtızsız bırakmaktadır. Bu boşluğun kapatılması için eleştirel söylem çözümlemesi, güvenikleştirme kuramı ve sosyal inşacılığın bütünleşik biçimde kullanıldığı metodolojik

yaklaşımların alana daha sistematik olarak kazandırılması öncelikli bir gereksinim olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, dijital iletişim ortamlarında üretilen söylemlerin—sosyal medya platformları, çevrimiçi haber siteleri ve dijital kamuoyu tartışmaları—Avrupa kimliğinin sınırlarını nasıl yeniden biçimlendirdiğinin incelenmesi, gelecek araştırmalar için verimli ve güncel bir alan sunmaktadır; bu bağlamda bilgisayar destekli söylem analizi yöntemlerinin nitel eleştirel söylem çözümlemesiyle bütünleştirilmesi, çalışmanın analitik çerçevesinin ilerletilmesine katkı sağlayabilecektir (Fairclough, 1995; Koopmans & Statham, 2010). Bunun yanı sıra, söylem ile kimlik ilişkisini araştıran çalışmaların nicel yöntemler—kamuoyu araştırmaları, içerik analizi, izleme çalışmaları—ile nitel analizlerin güçlü biçimde bütünleştirildiği karma yaklaşımlarla zenginleştirilmesi, Avrupa kimliğinin çok katmanlı ve dinamik doğasının daha kapsamlı biçimde çözümlenmesine önemli katkılar sağlayacaktır (McLaren, 2006; Koopmans & Statham, 2010).

Bu araştırmanın bazı yapısal sınırlılıklarını açık biçimde tanımlamak, hem yöntemsel dürüstlük hem de ilerideki çalışmalar için bir yol haritası sunmak açısından zorunludur. Her şeyden önce çalışma, söylemsel örüntüleri belirli bir zaman dilimi ve belirli aktörlerin metinleri üzerinden çözümlemiştir; bu durum, söylemlerin uzun soluklu tarihsel dönüşümünü ya da farklı ulusal bağlamlardaki görünümünü karşılaştırmalı biçimde izlemeyi olanaksız kılmaktadır. Bir başka sınırlılık, söylemsel çözümlemenin doğasından kaynaklanmaktadır: Metin ve söylemlere yüklenen anlamlar yoruma dayalı bir süreç içerdiğinden, farklı araştırmacıların aynı veri üzerinden farklı örüntülere ulaşması ihtimali göz ardı edilemez; bu durum analitik öznel açıklığı bir dereceye kadar kaçınılmaz kılmaktadır (Fairclough, 1995; Creswell, 2013). Öte yandan çalışmanın büyük ölçüde Avrupa kaynaklı söylemlere odaklanması, Türkiye'nin kendi söylem üretimine ve her iki tarafın karşılıklı kimlik yansımalarına ilişkin çift yönlü bir söylem haritasının ortaya konulmasını sınırlandırmaktadır. Bu sınırlılığın aşılması için ilerideki çalışmaların Türkçe siyasal ve medya söylemlerini de kapsayan çift yönlü veri setleri üzerinde yürütülmesi; karşılaştırmalı çözümlemenin hem Avrupa hem de Türkiye kaynaklı üretim pratiklerini eş zamanlı olarak haritalandırması, söylem araştırmacıları için öncelikli bir metodolojik yöneliş olarak değerlendirilebilir (Rumelili, 2007; Gerring, 2017). Bu sınırlılıkların tamamı, metodolojik şeffaflık açısından dürüstçe ifade edilmesi gereken analitik kısıtlar olmakla birlikte, araştırmanın bulgu ve katkılarının genel geçerliğini temelden sarsmamaktadır; aksine bu sınırlılıklar, söylem araştırmacılarının ileride ele alması gereken verimli bir araştırma gündeminin ana hatlarını da belirlemektedir (Gerring, 2017; Wodak, 2015).

Gelecek araştırma yönelimleri açısından bu çalışma birden fazla yeni araştırma ekseninin temelini atmaktadır. Öncelikle Türkiye'nin üyeliğine ilişkin söylemlerin zaman içindeki dönüşümünü izleyen uzunlamasına karşılaştırmalı araştırmalar, kimlik söyleminin konjonktürel değişimlere duyarlılığını ölçmek ve yapısal süreklilikleri dönemselleştirmelerden ayırt etmek açısından kritik bir boşluğu dolduracaktır (Aydın-Düzgüt, 2012). İkinci olarak, Avrupa kamuoylarında ve Türkiye'nin iç siyasal tartışmalarında üretilen söylemlerin karşılıklı biçimde haritalandırıldığı çift yönlü araştırma tasarımları, Rumelili'nin (2007) karşılıklı kimlik yansımaları kavramını ampirik düzeyde sınamak için elverişli bir metodolojik çerçeve sunacaktır. Üçüncü olarak bu çalışmanın geliştirdiği bütünleşik analitik çerçevenin—sosyal inşacılık, eleştirel söylem çözümlemesi ve güvenlikleştirme—Ukrayna, Batı Balkan ülkeleri ya da Kuzey Afrika gibi farklı aday ya da komşuluk ilişkisi içindeki ülkelere uygulanması, Avrupa kimliğinin farklı bağlamlarda hangi dışlama mekanizmalarıyla işlediğini karşılaştırmalı ve teorik açıdan zengin bir birikim hâline getirecektir (Gerring, 2017; Zielonka, 2006). Dördüncü olarak, söylemsel normalleştirme mekanizmalarının—dışlayıcı söylemlerin nasıl olağan siyasal dilin bir parçası hâline geldiğinin—uzunlamasına izlendiği araştırmalar, Mudde'nin (2007) popülist söylemin ana akıma sızması tezini AB genişleme bağlamında sınamak açısından özgün bir araştırma sorusu sunmaktadır (Mudde, 2007; Wodak, 2015). Bu araştırma yönelimleri, AB

genişleme literatüründe kimlik ve söylem ekseninin çok daha merkezi bir konuma taşınmasına katkı sağlayacak; söylem ile kurumsal süreçlerin birlikte incelendiği bir analitik bütünleşme imkânı sunacaktır.

Bu araştırmanın teorik katkısı, sosyal inşacılık, eleştirel söylem çözümlemesi ve güvenlikleştirme kuramının daha önce ayrı analitik alanlar olarak işletildiği literatürde bu üç çerçeveyi bir arada işlevsel kılan bütünleşik bir model önermiş olmasında yatmaktadır. Wendt'in (1999) kimliklerin ve çıkarların toplumsal etkileşim içinde birlikte üretildiğine dair temel önermesi, bu çalışmada somut bir söylem çözümlemesiyle ampirik düzeyde sınanmış; Türkiye örneği üzerinden yalnızca o ilişkiye özgü örüntüler değil, daha geniş bir bütünleşme sürecinin kimliksel mantığını aydınlatan kavramsal araçlar geliştirilmiştir. Eleştirel söylem çözümlemesinin dilin iktidar pratiği olduğu yönündeki temel öncülü (Fairclough, 1995; Foucault, 1977), bu çalışmada kültürel özcülük, güvenlikleştirme ve normatif hiyerarşi söylemlerinin birbiriyle nasıl eklemelendiğini göstermek için yeniden araçsallaştırılmış; böylece söylemin salt betimleyici değil, kimlik sınırlarını fiilen çizen kurucu bir pratik olduğu kanıtlanmıştır. Güvenlikleştirme kuramının katkısı da bu bütünleşik modelde yeni bir boyut kazanmaktadır: Buzan vd.'nin (1998) olağanüstüleştirme mantığı, bu çalışmada salt güvenlik alanıyla sınırlı kalmayıp kimlik üretiminin yapısal bir parçası olarak yeniden konumlandırılmakta; tehdit çerçevelemesinin aynı zamanda bir kimlik pekiştirme mekanizması işlevi gördüğü gösterilmektedir. Bu üç kuramın bir arada kullanılmasının asıl özgün katkısı, "söylem–kimlik–güvenlik" üçgenini tek bir analitik bütünde çözümleyebilen ve her bir eksenin diğerini nasıl güçlendirdiğini ampirik düzeyde ortaya koyabilen işlevsel bir model önermesindedir; söz konusu model, Türkiye vakasını aşan ve başka "sınır vakaları"na da uygulanabilecek karşılaştırmalı bir genelleştirme kapasitesi taşımaktadır (Neumann, 1999; Hansen, 2006; Jørgensen & Phillips, 2002). Bu üçlü sentez, AB–Türkiye ilişkileri yazınında daha önce ayrı disiplinler gelenekler içinde kalan tartışmaları bir araya getiren özgün bir analitik katkı niteliği taşımakta; söz konusu sentezin Türkiye vakasını aşan karşılaştırmalı bir genelleştirme kapasitesine sahip olduğunu da ortaya koymaktadır (Hansen, 2006; Jørgensen & Phillips, 2002).

Çalışmanın Avrupa bütünleşmesi literatürüne sunduğu katkılar, kuramsal düzlemde pratik politika tartışmalarına uzanan geniş bir yelpazede somutlaşmaktadır. Schimmelfennig ve Sedelmeier'in (2005) geliştirdiği koşulluluk çerçevesi, AB'nin aday ülkeleri kurumsal açıdan dönüştürme kapasitesini güçlü biçimde belgelemekle birlikte, bu dönüşümün önündeki kimliksel engelleri sistematik biçimde açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmanın bulguları söz konusu boşluğu doğrudan doldurmaktadır: Bir aday ülkenin teknik uyum düzeyi, kurumsal performansı ve demokratik reform başarısından bağımsız olarak dışlayıcı söylemin yeniden üretilmeye devam etmesi; koşulluluk mekanizmalarının üyelik kararlarındaki belirleyiciliğinin salt normatif uyumla açıklanamayacağını ampirik düzeyde kanıtlamaktadır (Aydın-Düzgüt & Tocci, 2015; Uğur & Canefe, 2004). Bu saptama, koşulluluk kuramının "söylemsel koşulluluk" adı verilebilecek yeni bir boyutla tamamlanması gerektiğini öne sürmektedir: Kurumsal uyumun yanı sıra söylemsel çerçevelemenin de üyelik süreçlerini eş ağırlıkta biçimlendirdiğinin kabul edilmesi, hem Avrupalılaştırma hem de genişleme literatürünün açıklama gücünü kalıcı biçimde artıracaktır (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005; Börzel & Risse, 2012). Dolayısıyla bu çalışma, Avrupalılaştırma literatürünün davranış değişikliği ve norm içselleştirme odaklı modellerine söylemsel kimlik inşasını merkeze alan tamamlayıcı bir kuramsal katman eklemekte; genişleme süreçlerinin analitik haritasını yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda sembolik ve söylemsel dinamiklerle birlikte çizen bir perspektif kazandırmaktadır. Bu katkı, Börzel ve Risse'nin (2012) AB'nin dönüştürücü etkisine ilişkin kapsamlı değerlendirmeleriyle diyalog içinde okunduğunda, söylemsel dışlama

mekanizmalarının Avrupalılaşıma süreçlerini fiilen sekteye uğratabileceği yönünde güçlü bir kuramsal uyarı niteliği kazanmaktadır.

Çalışmanın uluslararası ilişkiler kuramı açısından taşıdığı normatif boyut da göz ardı edilemez. Bu araştırma, salt betimleyici bir söylem haritalamasının ötesinde, Avrupa'nın evrenselci normatif iddiasının kendi ürettiği söylemsel pratiklerle ne ölçüde çeliştiğini gözler önüne sermektedir. Zürn'ün (2018) küresel yönetim perspektifinden vurguladığı gibi, normatif kurumların meşruiyeti evrensel uygulama ilkesine sadakatle doğrudan ilişkilidir; bu ilkeden sapıldığı ölçüde kurumun hem iç tutarlılığı hem de dışsal güvenilirliği zedelenmektedir. Türkiye özelinde belgelenen normatif söylem ile kültürel dışlama pratikleri arasındaki yapısal çelişki, AB'nin normatif güç kimliğinin içinden çürüyen bir çelişkiyi barındırdığını somut biçimde ortaya koymaktadır. Benhabib'in (2004) demokratik yurttaşlık kuramı bu noktada ek bir normatif çerçeve sunmaktadır: Siyasal topluluğun sınırlarını kültürel özcülük yerine evrensel demokratik ilkeler üzerinden belirlemek, yalnızca tutarlı bir normatif güç konumu için değil, Avrupa'nın kendi demokratik meşruiyet söylemiyle örtüşmesi için de zorunludur. Bu normatif gereklilik, yalnızca kuramsal bir beklenti değil; pratik siyaset düzeyinde de somut bir yükümlülük anlamı taşımaktadır: AB'nin kendi söylemsel pratiklerini düzenli aralıklarla eleştirel bir öz-değerlendirmeye tabi tutması ve bu değerlendirmenin sonuçlarını genişleme politikası tasarımına yansıtması, normatif güç iddiasının içi dolu bir taahhüde dönüşmesi için zorunludur (Wiener & Diez, 2009; Zürn, 2018). Bu nedenle bu çalışma, yalnızca AB-Türkiye ilişkilerini değil, genişleme politikasının etik temellerini sorgulayan daha geniş bir normatif tartışmaya da özgün bir analitik katkı sunmaktadır (Balibar, 2004; Wiener & Diez, 2009).

Söylemsel dışlama mekanizmalarının Türkiye kamuoyundaki yansımaları da bu araştırmanın ışığında değerlendirilmesi gereken önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Rumelili'nin (2007) karşılıklı kimlik yansımaları kavramı, Avrupa söyleminde üretilen "öteki" konumunun Türkiye'deki iç siyasal söylemi ve toplumsal AB algısını doğrudan biçimlendirdiğini işaret etmektedir. AB'nin dışlayıcı kimlik söylemlerini sorgulamadan sürdürmesi, Türkiye'de reform yanlısı toplumsal kesimlerin meşruiyet zeminini aşındırmakta; AB üyeliğini yalnızca stratejik bir çıkar meselesi olarak değil, karşılıklı saygı ve eşit statü ilkelerine dayalı bir ortaklık olarak görebilecek kamusal desteğin oluşmasını güçleştirmektedir (Aydın-Düzgüt, 2012; McLaren, 2006). Bu yapısal bağlantı, söylemsel dışlamanın yalnızca Avrupa kamuoylarında değil, Türkiye'nin iç siyasal dinamiklerinde de somut ve ölçülebilir politika sonuçları doğurduğunu kanıtlamakta; dolayısıyla söylemsel dönüşümün diplomatik ve kurumsal süreçlerin bir ön koşulu olduğu argümanını güçlü biçimde pekiştirmektedir. Bu karşılıklı yansıma mekanizmasının yalnızca betimleyici değil, nedensellik iddiası taşıyan bir araştırma sorusu olarak ele alınması; özellikle Türkiye'de AB'ye yönelik kamuoyu desteğinin tarihsel seyrinin söylemsel dışlama örüntüleriyle ilişkisini ölçen nicel araştırmaların bu bağlamda gerçekleştirilmesi, söylem ile siyasal mobilizasyon arasındaki nedensellik ilişkisini sınamak açısından kritik bir öneme sahiptir (McLaren, 2006; Koopmans & Statham, 2010). Türkiye kamuoyundaki bu yansımaların bağımsız bir araştırma ekseninde sistematik biçimde incelenmesi, söylem ile siyasal mobilizasyon arasındaki nedensellik ilişkisini aydınlatmak açısından son derece verimli bir araştırma gündemi sunmaktadır (Koopmans & Statham, 2010).

Bu çalışmanın genel değerlendirmesi, araştırma sürecinin başında kurulan söylem-kimlik-güvenlik üçgeninin hem analitik hem de kuramsal açıdan üretken ve tutarlı bir çerçeve olduğunu teyit etmektedir. Avrupa kimliği, salt bir siyasal söylem içeriği olarak değil; aktörlerin tutumlarını, toplumsal algıları ve kurumsal kararları eş zamanlı olarak biçimlendiren yapısal bir anlam alanı olarak işlev görmektedir. Türkiye'nin bu anlam alanında tuttuğu konum, on yıllar boyunca değişen siyasal konjonktürlere karşın birbiriyle eklemlenmiş kültürel, güvenlik ve normatif söylemler aracılığıyla yeniden üretilmekte; bu yeniden üretim süreci, kurumsal ilerlemenin önündeki söylemsel engeli kalıcı kılmaktadır. Wendt'in (1999) toplumsal inşa

döngüsüne dair temel kavrayışı bu noktada bütün açıklığıyla doğrulanmaktadır: Kimlikler ve çıkarlar birbirini karşılıklı olarak oluşturmakta; bu döngü kırılmadan gerçekleştirilecek kurumsal hamlelerin kalıcı dönüşüm sağlaması güçleşmektedir. Söz konusu döngünün somut siyasal karşılığı şu biçimde ifade edilebilir: Hangi reformun yapıldığından bağımsız olarak Türkiye'yi "dışarı" olarak sabitleyen söylemsel düzen sürdüğü sürece, üyelik müzakerelerinin yeniden başlatılması tek başına ilişkinin normalleşmesini sağlamayacaktır; dolayısıyla söylemsel dönüşümü kurumsal süreçlerle eş zamanlı olarak gündemine alan bir ikili strateji, kalıcı ve meşruiyetli bir ilerlemenin temel koşulunu oluşturmaktadır (Aydın-Düzgit & Tocci, 2015; Wendt, 1999). Bu çalışma, söz konusu döngünün AB-Türkiye ilişkilerindeki somut işleyişini söylem çözümlemesiyle görünür kılarak hem akademik hem de politika çevrelerine vazgeçilmez bir analitik araç sunmaktadır; Avrupa kimliğinin dışlayıcı boyutunun dürüstçe tanınması, bu aracın en verimli biçimde kullanılabilmesinin ön koşuludur (Neumann, 1999; Fairclough, 1995; Delanty, 1995).

Bu araştırmanın AB politika yapıcılara ve kurumsal aktörlerine yönelik en acil önerisi, genişleme değerlendirmelerinde kimlik temelli söylemin normatif kriterlerden açıkça ayrılmasını güvence altına alacak yapısal mekanizmaların kurulmasıdır. Mevcut bulgular, teknik uyum performansından bağımsız olarak işleyen dışlayıcı söylem örüntülerinin genişleme sürecinin meşruiyetini içten aşındırdığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu yapısal sorunun aşılması için AB'nin ilerleme raporlarında ve kurumsal değerlendirme metinlerinde kullanılan söyleme ilişkin eleştirel bir öz-izleme çerçevesi oluşturulması; kültürel aidiyet ve kimlik referanslarının teknik uyum argümanlarıyla iç içe geçmesini önleyecek biçimde değerlendirme süreçlerinin şeffaflaştırılması, somut ve uygulanabilir bir politika adımı olarak öne çıkmaktadır (Wiener & Diez, 2009; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Bunun yanı sıra, Avrupa Parlamentosu genel kurulları ve üye devlet hükümetlerinin resmi söylemlerinde dışlayıcı çerçeveleme pratiklerini görünür kılan ve hesap verebilirliği artıran kurumsal denetim mekanizmaları geliştirilmesi, normatif güç tutumunun iç tutarlılığını yeniden sağlamlaştıracaktır. Bu düzlemdeki kurumsal reformların uzun vadeli etkisinin yalnızca AB-Türkiye ilişkilerine değil, genişlemenin genel meşruiyetine ve AB'nin küresel normatif güvenilirliğine de olumlu yansıtacağı değerlendirilmektedir (Börzel & Risse, 2012; Zürn, 2018).

Sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelere yönelik öneriler de bu araştırmanın sonuçlarından doğrudan beslenmektedir. Her şeyden önce AB ve Türkiye sivil toplumları arasındaki ortak araştırma projelerinin, kültürel diyalog girişimlerinin ve karşılıklı tanıma platformlarının desteklenmesi; kamuoyu söyleminde dışlayıcı çerçevelemenin normalleşmesine karşı duran alternatif anlam üretim alanlarının güçlendirilmesi açısından kritik bir işlev üstlenebilir (McLaren, 2006; Koopmans & Statham, 2010). Akademik çevreler açısından ise söylem, kimlik ve güvenikleştirme eksenlerini bir arada ele alan disiplinlerarası araştırma ağlarının kurulması; bu çerçevede gerçekleştirilecek uzunlamasına ve karşılaştırmalı çalışmaların finansmanının güçlendirilmesi, Avrupa kimliği araştırmalarının analitik derinliğini sürdürülebilir biçimde artıracaktır. Özellikle Türkiye'deki genç araştırmacıların bu uluslararası ağlara entegrasyonu, çalışmanın önerdiği çift yönlü söylem haritalamasını ilerletmek açısından hem kuramsal hem de pratik açıdan değer taşımaktadır (Rumelili, 2007; Aydın-Düzgit & Tocci, 2015). Bu çift yönlü ağ inşasının AB-Türkiye ilişkilerine doğrudan katkısı, uzun vadede her iki tarafın kamuoylarında söylemsel normalleşirmeye direnen karşı-söylemlerin üretilmesine zemin hazırlamasıdır; bu zemin olmadan diplomatik kanallar yoluyla yürütülecek her türlü yeniden yakınlaşma girişimi, kamuoyu söyleminin direnç kapasitesiyle karşı karşıya kalmaya devam edecektir (Aydın-Düzgit, 2012; Wiener & Diez, 2009).

Türkiye-AB ilişkilerinin içinde bulunduğu stratejik belirsizlik döneminde bu araştırmanın en güçlü mesajı şudur: İlişkinin normalleşmesi, söylemsel farkındalık olmadan kurumsal ilerleme

ile gerçekleşemez. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin üyelik sürecinin yalnızca diplomatik tercihlerle değil, on yıllar boyunca birikerek yapısal bir sürekliliğe kavuşmuş söylemsel dışlama mekanizmalarıyla da şekillendiği görülmektedir. Bu mekanizmaların analitik düzeyde tanınması ve siyasal söylem alanında görünür kılınması, herhangi bir yeniden canlanma girişiminin başarı koşullarından birini oluşturmaktadır. AB'nin Türkiye ile yeniden anlamlı bir diyalog zemini oluşturmayı hedeflemesi durumunda, bu zeminin normatif kriterler ile kimlik inşası pratiklerini birbirinden özenle ayıran bir söylemsel dürüstlük taahhüdüne dayanması zorunludur (Aydın-Düzgit, 2012; Uğur & Canefe, 2004). Söylemsel dürüstlük, bu bağlamda somut bir anlam taşımaktadır: Avrupa kurumlarının üyelik değerlendirmelerinde kültürel özcülük argümanlarını normatif kriterlerden ayıştıran bilinçli bir dil politikası benimsemesi; siyasal aktörlerin söylemlerinde dışlayıcı çerçeveleme pratiklerini görünür kılacak hesap verebilirlik mekanizmalarına tabi olması ve bu mekanizmaların AB karar alma süreçlerine kurumsal düzeyde entegre edilmesidir (Wiener & Diez, 2009; Zürn, 2018). Bu taahhüt, tek taraflı bir jest değil; Wendt'in (1999) karşılıklı kimlik anayasası kavramının da işaret ettiği üzere, her iki tarafın anlam düzeyinde birlikte üstlenmesi gereken yapısal bir sorumluluktur.

Araştırmanın kapsamlı sonuçları, Türkiye'nin Avrupa söylemindeki konumunun salt ikili ilişkilerin tarihsel seyrini değil, Avrupa'nın kendisini nasıl tanımladığı ve sembolik sınırlarını hangi mekanizmalarla çizdiği sorusunu doğrudan yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Türkiye vakası, Avrupa kimliğinin dışlayıcı boyutlarının en açık biçimde gözlemlendiği analitik alan olmayı sürdürmektedir. Söylemsel dışlama örüntülerinin kültürel özcülük, güvenlikleştirme ve normatif hiyerarşi eksenlerinde birbirini pekiştirecek biçimde örgütlendiğinin kanıtlanmış olması, bu vakayı hem tikel hem de tümel açıdan değer taşıyan bir örnek olarak konumlandırmaktadır. Said'in (1978) temsil anlayışından beslenen tarihsel süreklilik boyutu ise bu vakayı yalnızca güncel siyasal bir mesele olmaktan çıkarmakta; "Avrupalılık"ın ne anlama geldiğine dair köklü bir soruyu, Avrupa'nın kendisiyle olan eleştirel hesaplaşmasının gündemine taşımaktadır (Said, 1978; Delanty, 1995). Türkiye'nin Avrupa söyleminde tuttuğu konum değişmeden kaldığı sürece, bu çalışmanın analitik bulguları hem kuramsal açıdan canlılığını koruyacak hem de politika tartışmalarına katkı sunmayı sürdürecektir (Neumann, 1999; Fairclough, 1995; Said, 1978).

Bu araştırma, en özsel katkısını şu kuramsal öncülü ampirik düzeyde kanıtlamış olmaktan almaktadır: Dışlayıcı söylemler Avrupa kimliğini üretmekte; üretilen Avrupa kimliği de dışlayıcı söylemlerin meşruiyet zeminini yeniden döşemektedir. Bu döngüsel ilişki kırılmadan gerçekleştirilecek kurumsal hamleler, söylemsel yapının direnciyle her adımda yüzleşmek durumunda kalacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın akademik yazına sunduğu en kalıcı katkı, AB-Türkiye ilişkilerinin anlaşılmasında söylemsel boyutun kurumsal analizle eş ağırlıkta ele alınması gerektiğini hem kuramsal hem de ampirik düzeyde güçlü biçimde temellendirmiş olmasıdır. Avrupa kimliği araştırmalarında söylemin asli ve kurucu bir değişken olarak yeniden merkeze taşınması; genişleme süreçlerinin kimliksel boyutunu görünür kılan karşılaştırmalı ve çok eksenli çalışmaların önünün açılması bu alanın öncelikli entelektüel sorumlulukları arasında yer almaktadır (Wendt, 1999; Delanty, 1995; Christiansen et al., 2000). Bu sorumlulukların yerine getirilmesi, yalnızca bir akademik gündem meselesi değil; Avrupa bütünleşmesinin söylemsel temellerini daha dürüst ve kapsayıcı bir zemine taşıma yönünde çok aktörlü ve çok düzeyli bir dönüşümün entelektüel ön koşuludur (Wiener & Diez, 2009; Börzel & Risse, 2012).

Sonuç olarak bu makale, AB-Türkiye ilişkilerinin üyelik tartışmalarında Türkiye'nin "öteki" olarak inşasının yalnızca siyasal bir tercih değil; Avrupa kimliğini döngüsel biçimde yeniden üreten, kültürel özcülük, güvenlikleştirme ve normatif çerçeveleme gibi birbirini destekleyen söylemsel stratejilere dayanan sistemli bir anlam pratiği olduğunu ortaya koymuştur. Bu

saptama, Avrupa bütünleşmesinin yalnızca kurumsal değil, derin biçimde söylemsel ve kimliksel bir süreç olduğunu kavramanın analitik bir zorunluluk olduğunu kalıcı biçimde pekiştirmektedir. Türkiye'nin üyeliği tartışmaları, bu zorunluluğun en açık, en çok katmanlı ve en uzun süreli biçimde tezahür ettiği analitik alan olmayı sürdürmektedir; bu alanın derinlemesine incelenmesi, yalnızca AB–Türkiye ilişkilerini değil, Avrupa'nın kendisini hangi söylemsel ilkeler üzerinden kurduğunu anlamaya katkıda bulunmaktadır (Rumelili, 2007; Aydın-Düzgüt, 2012; Wiener & Diez, 2009).

KAYNAKÇA

- Aydın-Düzgüt, S. (2012). *Constructions of European identity: Debates and discourses on Turkey and the EU*. Palgrave Macmillan.
- Aydın-Düzgüt, S., & Tocci, N. (Eds.). (2015). *Turkey and the European Union*. Palgrave Macmillan.
- Baç, M. M. (2001). Turkey's erratic accession process: The role of consistent inconsistency in EU-Turkey relations. *Journal of European Integration*, 23(1), 31–52. <https://doi.org/10.1080/07036330108429>
- Balibar, É. (2004). *We, the people of Europe? Reflections on transnational citizenship* (J. Swenson, Trans.). Princeton University Press.
- Balzacq, T. (2005). The three faces of securitization: Political agency, audience and context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171–201. <https://doi.org/10.1177/1354066105052960>
- Benhabib, S. (2004). *The rights of others: Aliens, residents, and citizens*. Cambridge University Press.
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Bigo, D., & Tsoukala, A. (Eds.). (2008). *Terror, insecurity and liberty: Illiberal practices of liberal regimes after 9/11*. Routledge.
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2012a). From Europeanisation to diffusion: Introduction. *West European Politics*, 35(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.631310>
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2012b). From Europeanisation to diffusion: Introduction of ideas and institutions beyond Europe. Routledge.
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2012c). When Europeanisation meets diffusion: Exploring new territory. *West European Politics*, 35(1), 192–207. <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.631310>
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Checkel, J. T. (Ed.). (2007a). *International institutions and socialization in Europe*. Cambridge University Press.
- Checkel, J. T. (2007b). International institutions and socialization in Europe: Introduction and framework. In J. T. Checkel (Ed.), *International institutions and socialization in Europe* (pp. 3–33). Cambridge University Press.
- Christiansen, T., Jørgensen, K. E., & Wiener, A. (2000). Introduction. In T. Christiansen, K. E. Jørgensen, & A. Wiener (Eds.), *The social construction of Europe* (pp. 1–19). SAGE Publications.
- Christiansen, T., Jørgensen, K. E., & Wiener, A. (Eds.). (2001). *The social construction of Europe*. SAGE.
- Christiansen, T., Petite, F., & Tonra, B. (Eds.). (2000). *The social construction of Europe*. SAGE.
- Creswell, J. W. (2013a). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE.

- Creswell, J. W. (2013b). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Delanty, G. (1995). *Inventing Europe: Idea, identity, reality*. Macmillan.
- Dinan, D. (2014). *Europe recast: A history of European Union* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Doty, R. L. (1996). *Imperial encounters: The politics of representation in North–South relations*. University of Minnesota Press.
- Entman, R. M. (2004). *Projections of power: Framing news, public opinion, and U.S. foreign policy*. University of Chicago Press.
- Fairclough, N. (1995a). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.
- Fairclough, N. (1995b). *Media discourse*. Edward Arnold.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon Books. (Original work published 1975)
- Gerring, J. (2017). *Case study research: Principles and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
- Hansen, L. (2006). *Security as practice: Discourse analysis and the Bosnian war*. Routledge.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. SAGE Publications.
- Katzenstein, P. J. (Ed.). (1996). *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. Columbia University Press.
- Kelley, J. G. (2004). *Ethnic politics in Europe: The power of norms and incentives*. Princeton University Press.
- Koopmans, R., & Statham, P. (Eds.). (2010). *The making of a European public sphere: Media discourse and political contention*. Cambridge University Press.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Verso.
- McLaren, L. M. (2006). *Identity, interests and attitudes to European integration*. Palgrave Macmillan.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Müftüler-Baç, M. (2001). The impact of the European Union on Turkish politics. *East European Quarterly*, 34(2), 159–179.
- Neumann, I. B. (1999). *Uses of the other: “The East” in European identity formation*. University of Minnesota Press.
- Rumelili, B. (2007). *Constructing regional community and order in Europe and Southeast Asia*. Palgrave Macmillan.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.

- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (Eds.). (2005a). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press.
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (Eds.). (2005b). *The politics of European Union enlargement: Theoretical approaches*. Routledge.
- Smith, A. D. (1991). *National identity*. University of Nevada Press.
- Tajfel, H. (Ed.). (1982a). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1982b). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33(1), 1–39. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>
- Triandafyllidou, A. (2001). *Immigrants and national identity in Europe*. Routledge.
- Uğur, M., & Canefe, N. (Eds.). (2004). *Turkey and European integration: Accession prospects and issues*. Routledge.
- Wæver, O. (1995). Securitization and desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), *On security* (pp. 46–86). Columbia University Press.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Wiener, A., & Diez, T. (Eds.). (2009). *European integration theory* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Wodak, R. (2015). *The politics of fear: What right-wing populist discourses mean*. SAGE Publications.
- Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2015). *Methods of critical discourse studies* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Zielonka, J. (2006). *Europe as empire: The nature of the enlarged European Union*. Oxford University Press.
- Zürn, M. (2018). *A theory of global governance: Authority, legitimacy, and contestation*. Oxford University Press.

BÖLÜM 6

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARININ ÇOCUK ODAKLI ANALİZİ: BİRİNCİ PLANDAN ON İKİNCİ PLANA KAVRAMSAL VE STRATEJİK DÖNÜŞÜM

Rahime ÇERÇİ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, rahime.cerci@mku.edu.tr, ORCID : 0000-0002-5759-4167

Giriş

Değişen ve dönüşen dünyada her bir toplum teknolojinin ve bilimin rehberliğinde kalkınma hedefleri belirlemektedir. Başka bir ifade ile modern ulus devletlerin sosyo-ekonomik vizyonlarının yanı sıra kurumsal kapasitelerinin ve geleceğe dair yapılan stratejik yol haritalarını belirleyen belgeler, kalkınma planlarıdır (SBB;2023: 1). SBB'nin (2023) bu tanımından hareketle, kalkınma planlarının sadece ekonomik büyüme rakamlarını değil, aynı zamanda devletin kurumsal dönüşüm ve toplumsal refah vizyonunu da kapsadığı görülmektedir. Türkiye'nin kalkınma serüvenine bakıldığında,1960'larla beraber gelen planlı bir bakış açısıyla şekillenen ve toplumun bütün katmanlarını etkileyen modernleşme süreci olarak yürütülmüştür. Kalkınma planları sadece ekonomik hedeflerle sınırlanmayarak toplumsal yapıyı ilgilendiren alanlara da nüfuz etmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de ki 1963 yılından başlayarak günümüze kadar devam eden Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer alan çocuk algısına ve çocuk politikalarının tarihsel evrimine dikkat çekmektedir. Çocukluk politikaları kavramsallaştırılırken katılımdan özgürlüğe yüksek yarardan eşitliğe kadar birçok etmen etkili olmaktadır. Çalışmanın amacı da kalkınma planlarında ki çocuk odaklı politikaların incelenmesi ve mevcut sorunlara dikkat çekmektir. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılacaktır. Bu kapsamda on iki kalkınma planının çocuk bölümleri incelenecektir.

Çocuk Politikalarının Tarihsel ve Kavramsal Temelleri

Çocuk politikaları, çocukların gelişim evresinin yönetiminin ötesinde toplumsal yapıda var olan ekonomik, ahlaki, kültürel, siyasal ve hukuksal değerlerini de yansıtan kapsamlı bir süreçtir. Tarihsel süreç içerisinde değişim ve dönüşüm geçiren çocukluk olgusu gerek uluslararası sözleşmeleri gerek sosyolojik değerler dizisi gerekse sosyal hizmet uygulamalarını şekillendirmiştir. Bu kapsamda çocuk hakları savunucuları çocukların hem manevi hem de yasal haklarının korunması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Çocuk hakları kategorisinde bu hakları aşağıda belirtilen dört kategoride toplamak mümkündür (Franklin, 1993: 30-31);

- İlk kategoriyi, beslenmeden barınmaya, tıbbi hizmetten eğitime varıncaya kadar ki hayati öneme sahip **refah haklar** oluşturmaktadır.
- İkinci kategoriyi, çocukları gerek ev içi ihmallerden gerekse fiziksel veyahut duygusal anlamdaki tehlikelere karşı alınacak önemlerle ilgili olan **korumacı haklar** oluşturmaktadır.

- Üçüncü kategoriye, çocuklarında yetişkinlerin özgür bir yaşam için vazgeçilmez olarak gördükleri haklara sahip olası gerektiğini vurgulayan **yetişkin haklarından** oluşmaktadır.
- Son kategoriye ise çocuklara saçlarının ne kadar uzunlukta olacağından hangi televizyon programını izleyeceği gibi konularda karar alma serbestisini veren **ana-babalara karşı hakları** oluşturmaktadır.

Çocuklara yönelik olarak hayata geçirilen uygulamalar toplumsal alanda yetişen bireylerin daha güçlü yetişmesine imkan tanımaktadır (Sevgili, 2025: 11). Çocukluk dönemi bireylerin kişilik gelişimlerinin, sosyal becerilerinin ve hatta gelecekteki yaşam becerilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle çocukluk döneminde çocukların karşılaştıkları olumsuzluklar onların yetişkinlik dönemlerindeki ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Başka bir ifade ile çocukluk döneminde çocukların maruz kaldıkları olumsuzluklar bireylerin yaşamları boyunca etkisini gösterirken bireysel etkinin ötesinde toplumsal yapıyı da etkisi altına alan bir sorundur (Yalçın,2025: 142). Dolayısıyla çocukların korunmasından geliştirilmesine ve topluma etkin bir biçimde kazandırılmasına kadarki her bir uygulama bir devletin sosyal adalet anlayışındaki insan haklarına olan bağlılığın yanı sıra refah rejiminde niteliğini göstermektedir. Çocukları refahı, sadece bugünün toplumunun değil aynı zamanda gelecekteki toplumunda temel taşı oluşturmaktadır (Ergin, 2025: 182).

Sosyal bilimlerle çocuk politikaları arasındaki ilişki Hardman tarafından şu altı ilke ile tanımlanmıştır (Hardman, 1997: 7; Yılmaz, 2021: 430-431):

- **Sosyal inşa:** Çocukluk, evrensel ve doğal bir durum olmaktan çok toplumsal bir kurgudur.
- **Sosyal analizde değişken olarak çocukluk:** Çocukluk, sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi toplumun yapısal bir bileşenidir. Bu yönüyle diğer değişkenlerden ayrı düşünülemez.
- **Çocukların sosyal aktörlüğü:** Çocuklar pasif sosyalleşmenin ötesinde yer alan hayatlarını, çevrelerini ve içinde buldukları toplumları aktif olarak inşa ederken ve değiştiren sosyal aktörlerdir.
- **Araştırma metodolojisi:** Çocukları araştırırken sadece onların "hakkında" değil, onların içinde bulunduğu toplulukların yaşam tarzlarından inançlarına kadar ki verileri birlikte incelenmelidir. Bu anlamda sosyolojik veriler üretilirken çocukların doğrudan kendi seslerine kulak veren katılımcı yöntemler tercih edilmelidir.
- **Tarihsel ve kültürel çeşitlilik:** Evrensel "çocukluk" yoktur; bölgeye, sınıfa, ekonomiye ve kültüre göre değişkenlik gösteren çoğul "çocukluklar" vardır.

- **Çift yönlü ikna:** Çocukluk, sosyal bilimler alanında çift yönlü yöntemleri içinde barındıran bir olgudur. Bu sosyolojik farkındalık, çocuk politikalarına yansıtılırken çocukların özgürleşmesi sağlanmalıdır.

Tarihsel süreç içerisinde çocuk, uzunca bir süre ailenin parçası olmakla birlikte üretken bir işgücü olarak görülmüştür. 18. yüzyılın sonlarına kadar çocuklara yönelik sorumluluktan kaçınan devlet; sanayi devrimi, göç, kentleşme ve toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümlerle birlikte sorumluluk yüklenen bir anlayışla politikalar üretmiştir (Ergin, 2025: 183).

Tablo 1: Çocuk Hakları

Belge / Kurum	Yılı	Önemi
Cenevre Bildirgesi	1924	Milletler Cemiyeti tarafından onaylanan ilk bildirmede çocuğa yardımda " <i>öncelik</i> " ilkesi ön plana çıkmaktadır.
UNICEF	1946	Savaş mağduru çocuklar için acil yardım fonu ve küresel politikanın merkezi aktörü konumundadır.
BM Çocuğun Hakları Bildirgesi	1959	Bağlayıcı olmasa dahi özellikle eğitim, barınma ve sağlık haklarında küresel norm olarak ön plana çıkmaktadır.
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS)	1989	Uluslararası hukuk metninde çocuğu yalnızca korunması gerek bir " <i>nesne</i> " olarak değil, onu hak sahibi " <i>birey</i> " olarak tanımlayan bağlayıcı nitelikte bir belgedir.
ILO 182 No'lu Sözleşme	1999	Çocuk işçiliğinin küresel ölçekte yasaklanarak bu alana yönelik eylem planlarının zorunlu olduğunu vurgulayan belgedir.

Kaynak: UNICEF ve Child Rights Connect verilerinden esinlenerek yazar tarafından üretilmiştir.

Küresel ölçekte çocuk haklarını koruma gayretlerine rağmen; yoksulluk, istismar ve çocuk işçiliği gibi yapısal sorunlar güncelliğini korumaktadır (Gündoğdu, 2018; Işıkçı vd, 2020: 92). Günümüzün insan merkezli kalkınma paradigmaları, çocuk refahını ve "iyi olma halini" stratejik bir hedef olarak belirlemektedir. Bu bağlamda, kalkınma süreçlerinin çocuk odaklı bir perspektifle yeniden kurgulanması, kronikleşmiş sorunların çözümünde kritik bir katalizör

işlevi görebilir. Bu dönüşümün başarıya ulaşması ise politik ve bürokratik zihniyetin çocuk merkezli bir değişime tabi tutulmasına bağlıdır. Bu nedenle, ulusal kalkınma stratejilerinin çocuk dostu olma düzeylerinin periyodik olarak analiz edilmesi, mevcut eksikliklerin saptanması açısından bir zorunluluktur (Işıklı vd, 2020: 92). Türkiye’de kalkınma planlarında, korunmaya muhtaç çocukların refahı ve aile kurumunun desteklenmesi stratejik bir öncelik olarak tanımlanmıştır. Bu planlar, toplumsal değişimlere uyum sağlayabilen güçlü bir aile yapısını hedeflerken, çocukların kurumsal bakım yerine aile yanında desteklenmesini ve kurumlar arası işbirliğini temel ilke olarak benimsemiştir (Yolcuoğlu, 2009: 47-48).

Planlı Dönemin Şafağı: Birinci, İkinci ve Üçüncü Kalkınma Planları (1963-1977)

Türkiye’de planlı kalkınmanın devlet politikası haline gelmesi 1960 darbesi sonrasında hazırlanan 1961 anayasası ile mümkün hale gelmiştir. Türkiye’nin demografi serüveninde planlı kalkınma dönemi, nüfus politikalarında radikal bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet’in ilanından 1960’a değin sürdürülen nüfus artırıcı stratejiler, 1950’li yılların sonunda doğum oranlarının en yüksek seviyeye ulaşmasıyla sürdürülebilirliğini yitirmiştir (Shorter ve Güvenç, 1968: 44). Bu süreçte hızlı nüfus artışı yerini nüfus artış hızını düşürücü bir anlayışa bırakmıştır. Türkiye, 1960’lı yılların başında nüfus artış hızını kontrol altına almak amacıyla stratejik bir politika değişikliğine gitmiştir. Bu kapsamda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından hazırlanan yasa tasarısı, modern nüfus planlamasının temellerini atmıştır. 1965 yılında yürürlüğe giren 557 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu, o güne kadar gebeliği önleyici yöntemlere uygulanan yasakları ortadan kaldırmıştır. Tasarının ve sonrasında yasalaşan metnin getirdiği en önemli yenilikler şunlardır (Yeles, 1988: 340):

- **Gönüllülük Esası:** Nüfus planlaması tıbbi yöntemlerle desteklenecek ancak hiçbir vatandaş bu konuda zorlanmayacaktır.
- **Kürtaj Yasağı:** Dönemin şartları gereği nüfus planlaması "önleyici" tedbirlere odaklanmış, kürtaj ise yasak kapsamına alınmıştır.
- **İlaç ve Araç Temini:** Devlet, koruyucu ilaç ve araçların ithalatını serbest bırakmış; ihtiyaç sahiplerine bu materyallerin ücretsiz ya da maliyetine ulaştırılmasını taahhüt etmiştir.

Yasanın ardından, hizmetlerin koordinasyonu için 1965 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Yeles, 1988: 340). Kurum, 1965 tarihli bir yayınında nüfus planlamasını; istenmeyen gebeliklerin tıbbi yollarla engellenmesi, anne ve bebek sağlığının korunması olarak tanımlamıştır. Uygulamanın sahaya

yansıması ise oldukça hızlı olmuştur. Örneğin, 1966 yılı içerisinde sağlık ocakları aracılığıyla 38 bin kadına gebelik önleyici araç desteği sağlanmıştır (DPT, 1967: 227).

1968-1977 dönemi incelendiğinde Türkiye'nin planlı kalkınmada çocuğun, İkinci (1968-1972) ve Üçüncü (1973-1977) planlarda ağırlıklı olarak temel eğitim ve sağlık hizmetlerinin birer alıcısı olarak konumlandırılmıştır.

- **Sağlık ve hayatta kalma:** Planda, anne ve çocuk ölümlerinin yüksekliği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda koruyucu sağlık hizmetleri, aşılama ve ana-çocuk sağlığı merkezlerinin yaygınlaştırılması öncelikli hedef olmuştur (DPT, 1967: 220).
- **İş gücüne hazırlık ve eğitim:** Eğitim politikaları, çocuğu biran önce üretime katacak "nitelikli insan gücü" formasyonuna sokmayı hedeflemiştir. (DPT, 1967: 214).
- **Eğitimin temel amacı,** toplumun kalkınmasında oluşturulacak uzun dönemli stratejilerde belirtilen hedeflere ulaşılmasını sağlayacak nitelikli insan gücünün yetiştirilmesidir (DPT, 1973: 715). Çocuğun ekonomik bir dayanak olarak düşünüldüğü anlayıştan çocuğun eğitiminin gerekliliğinin ön planda olduğu yeni sosyal kurumların kurulması ve eğitim olanaklarının artırılması gerekliliği plan dahilinde vurgulanmıştır (DPT, 1973: 108).

1963-1977 dönemi kalkınma planları çocuk odaklı bir anlayışla irdelendiğinde çocuk, birey olarak değerlendirilmemiş bunun yerine aile kurumunun ve nüfus izdüşümlerinin bir parçası olarak ele alınmıştır.

Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Kalkınma Planları (1979-1994)

Türkiye'de 1963 yılı itibariyle başlayan kalkınma serüveni beş yıllık dönemsel planlar ile toplumsal yapıya gerek ekonomik gerekse sosyal anlamda uyumlaştırmaya çalışılmış ve devam eden planlar dizgesiyle çalıştırılmaya devam edilmektedir. Bu süreç içerisinde çocuk odaklı politikalarda 1970'li yılların sonu 1990'lı yılların başından itibaren kapsamlı bir sosyal korumanın ve kurumsallaşmanın izlerine rastlanmaktadır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), çocuğu odağına alan düzenlemeler ekseninde incelendiğinde daha önceden göz ardı edilen toplumda dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan "engelli" ve "korunmaya muhtaç" çocukların durumları istatistiksel ve yasal düzenlemeye tabi tutulmuştur. Plan ekonomik krizlerin gölgesinde hazırlanmış olsa da çocukların toplum içerisinde korunması gereken en hassas grup olduğunu vurgulamıştır.

- **Kurumsallaşma ve dezavantaj vurgusu:** Toplumsal güvenliğin sağlanmasının ötesinde; yaşlı, engelli, kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar gibi özel ilgi bekleyen gruplara yönelik kapsamlı bir sosyal hizmet benimsenmelidir. Bu amaçla huzurevinden kreşe ve rehabilitasyon merkezi dahil olmak üzere toplumsal hizmet tesislerinin sayısının artırılması ve bütün bu eylemlerin bütüncül bir anlayışla, tek elden yürütülecek bir sosyal hizmetler kurumunun kurulması gerekmektedir (DPT, 1979: 284-285).

Serbest piyasa anlayışının ekonomide hakim olmaya başladığı 1980 sonrası dönemde, çocuk nitelikli nüfusun oluşturulmasında başlangıç noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemi temsil eden Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), çocuğun hem korunması gereken sosyal bir grup hem de geleceğin ekonomik devamlılığını sağlayacak beşeri sermaye olduğunu vurgulamıştır. Çocuğun eğitiminde ise en etkili araç olarak aileye sorumluluk yüklenmiş ve ailenin eğitilmesini toplumun ve eğitim sisteminin temel görevi olduğuna vurgu yapılmıştır (DPT, 1984: 141).

1990-1994 dönemini kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin gecekondulaşmadan kent yoksulluğuna dair açık bir çerçeve çizen vizyon belgesidir. Bu dönemde kabul gören Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, söz konusu planda çocukların "geleceğin öznesi" konumunda değerlendirilmesini kurgulamıştır. Plan kapsamında temel sağlık hizmetlerinin ana-çocuk sağlığı noktasında yetersiz kaldığını ve özellikle bebek ve anne ölüm oranlarının yüksek olması sağlık anlamında verilecek hizmetlerin etkinliğin ve sürekliliğin arttırılacağına vurgu yapılacaktır (DPT, 1989: 285). Plan kapsamında çocuk, geleceğin güvencesi olarak belirtilmiş ve bu yönde çocukların gerek bedenen gerekse fikren sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi ilkesine vurgu yapılmıştır (DPT, 1989: 287).

Yedinci, Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planları (1996-2013)

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarihli ve 44/25 sayılı karar ile kabul edilmiştir. Türkiye'de çocuk haklarının güvenceye alındığı bu sözleşme 14 Eylül 1990 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 9 Aralık 1994 tarihinde çıkarılan 4058 sayılı Kanun ile sözleşme onaylanmıştır. Sözleşme, onayından sonra 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmi Gazete ile kamuoyuna duyurulmuştur. Bütün bu süreçlerin ardından sözleşme, Türkiye'de 4 Mayıs 1995'te resmen yürürlüğe girmiştir (İnsan Hakları Hukuku Bilgi Bankası, 2025). Bu tarihten sonra hazırlanan Yedinci (1996-2000), Sekizinci (2001-2005) ve Dokuzuncu (2007-2013) Kalkınma Planları, çocuğu artık "korunmaya muhtaç" statüsünden çıkarıp, "hak temelli bir birey" olarak tanımlamaya başlamıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), çocuğu odağına aldığı politikalarında, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişimlerinin ve temel eğitimlerinin karşılanmasında giderilmesi gereken sorunlara vurgu yapılmıştır (DPT, 1995: 13).

- **Eğitim:** Plan kapsamında eğitim alanındaki sorunların devam etmesinin temel nedeninin sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilememesinden kaynaklandığı vurgulanmış ve planın sonunda sekiz yıllık eğitin yüzde yüz oranında olması hedeflenmiştir (DPT; 1995: 12-28).
- **Sağlık:** Plan kapsamında dönemde görülen yüksek ana-bebek ölümlerin sayısının düşürülmesidir. Bununla birlikte bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi temel hedefler arasındadır (DPT, 1995: 59-60).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), çocuk odaklı irdelendiği zaman bu planın çocuk olgusuna daha bütüncül bir anlayışla yaklaştığı görülmektedir. Bu kapsamda çocuğun üstün yararına vurgu yapılmıştır. Plan, çocukların sokakta çalışmasının ve çocuk işçiliği vs. konuların kalkınma önünde bir engel olduğu ve acil bir müdahale gerektiren toplumsal sorun olarak göstermiştir. (DPT, 2000: 95).

- **Çocuk suçluğunun önlenmesi:** Suça itilen çocukların topluma yeniden kazandırılması için çocuk kolluklarının kurulması ve çocuk mahkemelerinin sayısının artırılmasının yanı sıra çocuğun topluma yeniden kazandırılmasına yönelik programların geliştirilmesi gerekmektedir (DPT, 2000: 95).
- **Çocuğun yaşam kalitesinin artırılması:** Çocukların yaşam kalitesinin artırılması adına gerek sağlık hizmetlerinden yararlanma noktasında karşılaşılan engellerin ortadan kaldırılması gerekse korunmaya muhtaç çocukların ailelerinin yanında yetişmesini sağlamak adına aileye yönelik sosyal destek programlarına ağırlık verilmesi gereklidir (DPT: 2000: 96).
- **Çocuk işçiliğinin önlenmesi:** Çocukların eğitim imkanları önündeki engellerin kaldırılması ile birlikte çocuğun zorunlu eğitim sürecine katılımı sağlanacaktır. Bununla birlikte mesleki anlamda eğitime yönelik talep artırıcı bir eğitim sistemi ile hareket edilecektir. Böylece çocuğun uzun vadede çalışma hayatından çıkarılması sağlanacaktır (DPT, 2000: 96).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), daha önceki beş yıllık kalkınma planları geleneğinden farklı olarak Avrupa Birliği bütçe dönemiyle uyumlanması adına “yedi yıllık” bir

bakış açısıyla hazırlanmıştır (TMMOB, 2008). Planlama kapsamında, sosyal dışlanma riskine maruz kalma riski taşıyan çocukların toplumla olan uyumuna dikkat çekilmiştir.

- **Çocuk İşçiliği ile Mücadele:** Plan kapsamında zorunlu eğitim ile birlikte çocuk işçiliği sayısında azalmaları beraberinde getirirse dahi sorunun tamamen ortadan kalmasını sağlayamadığına dikkat çekilmiştir. (DPT, 2006: 43). Plan dahilinde özellikle kırsal alandaki kız çocuklarının, engellilerin ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının eğitim giderlerinin karşılanması sağlanacaktır. Böylece çocuk işçiliğinin önüne geçilecek tedbirlerin uygulanması etkili bir şekilde uygulanacaktır (DPT, 2006: 89).
- **Sosyal Koruma:** Plan çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi noktasında en ideal ortamın aile olduğuna dikkati çekerek, aileye yönelik eğitici programların yaygınlaştırılmasına da ayrıca vurgu yapmıştır (DPT, 2006:89).

Onuncu, On Birinci ve On İkinci Kalkınma Planları (2014-2028)

Türkiye Cumhuriyeti'nin son on yıllık kalkınma vizyonuna ışık yutan Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) ve yürürlükte olan On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) belgeleri, çocukların eğitim, sağlık ve güvenlik haklarının ötesinde, karar alma süreçlerine katılımını ve potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilecekleri bir sistemin inşasında Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, çocuğun refah döneme dahil edilmeye çalışıldığı dönemdir. Bu plan kapsamında çocuklara yönelik politikalar incelendiğinde büyük ölçekte “ailenin” merkeze alındığı bir yaklaşımla hareket edildiği görülmektedir.

- **Ailenin Korunması:** Sosyo-ekonomik politikalar kapsamında ailenin korunması ve güçlenmesine yönelik tamamlayıcı ve destekleyici anlayışla tasarlanmalıdır. Boşanmaların azalması amacıyla ve tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları sorunların çözümünde desteklenmesi, çocuğun refahının sağlanması noktasında bir ön koşuldur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 41).
- **Dezavantajlı Çocuklar ve Risk Yönetimi:** Plan, çocuk yoksulluğunun nesiller arası aktarımının önüne geçilmesi hedeflemiş; suça itilen, sokakta çalışan ve istismar riskine açık çocuklar için koruyucu ve önleyici hizmetlerin artırılmasını vurgulamıştır. Özellikle çocuk işçiliğiyle mücadele, planın sosyal içerme hedeflerinin merkezinde yer almıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 41).

- **Çocuğun Üstün Yararı:** Plan kapsamında, çocukların iyi olma hallerinin desteklenerek eğitimden sağlığa adaletten sosyal hizmete kadar olan tüm kamu hizmetlerine erişiminin artırılması sağlanmalıdır. Çocuğun sokakta, ağır ya da tehlikeli işlerde çalıştırılması önlenmelidir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 41-42).
- **Eğitimde Fırsat Eşitliği:** Okul öncesi eğitimin desteklenmesi, kız çocuklarının okullaşması ve devamlılığının sağlanmasıyla fırsat eşitliğinin oluşturulması plan kapsamında önemli müdahale alanı olarak değerlendirilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 42).

2019-2023 dönemini kapsayan On Birinci Kalkınma Planı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişinden sonra hazırlanan ilk kalkınma planı olma özelliğini taşımaktadır. Planın çocuk ekseninde bir analizi yapıldığında eğitimde fırsat eşitliğinin ve kurum bakımının son seçenek olması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca plan kapsamında çocukların insani ve ahlaki değerleri yüksek, iyi eğitim almış, saygılı ve kendine olan güveni yüksek fertler olarak yetiştirilmesi hedeflenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2019: 125-126).

- **Erken Çocukluk Eğitimi:** Plan kapsamında 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınacak olup ihtiyaç duyulan derslikler yapılacaktır. Ayrıca çocukların gerek ruhsal gerekse bedensel gelişimlerini destekleyen eğitim ortamları oluşturulacaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2019: 126).
- **Çocuğun Üstün Yararı:** Sosyo-ekonomik anlamda dezavantajlı ve suça itilme riski yüksek olan çocuğun ailelerine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin desteklenecektir. Ayrıca çocuğun kariyer seçimlerinde destek olacak kariyer rehberlik sistemi kurulacaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2019: 128).
- **Dezavantajlı Çocuklar ve Risk Yönetimi:** Plan, çocuk yoksulluğunun nesiller arası aktarımının önüne geçilmesi hedeflenirken fırsat eşitliğini artırma yönünde çocuğun kişisel gereksinimlerine yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2019: 142).
- **Çocuk İşçiliği ile Mücadele:** Plan kapsamında çocuk işçiliği ile mücadelede toplumun bilinçlendirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bununla birlikte çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması, yerelde bu sorunla mücadele noktasında çalışan aktörlerle işbirliğinin etkinleştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2019: 142).

- **Önleyici, Onarıcı ve Geliştirici Adalet:** Çocuk adalet sisteminde "onarıcı" adalet yaklaşımı önceliklidir. Bu kapsamda çocuklara özgü infaz usullerinin geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmış ve çocuklara yönelik olumsuz durumların tespiti için bilimsel çalışmaların yapılması gerekliliğine işaret edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2019: 143).

İçinde bulunduğumuz, 2024-2028, dönemi kapsayan On İkinci Kalkınma Planı gerek küresel bir salgın olan COVID-19 gerekse Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 yılında meydana gelen depremlerin meydana getirdiği olumsuzlukların yansımaları olan belge niteliğindedir. Dolayısıyla bu plan kapsamında odak noktası olan çocuk olgusu, “kriz yönetimi” ve “yeni nesil riskler” etrafında değerlendirilmektedir.

- **Çocuğun İyi Olma Hali:** Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimini dikkate alan ve bunları destekleyici nitelikte eğitim ortamlarının sağlanması gerekmektedir. Böylece çocuğun okuldan kopma riskine karşı önleyici bir mekanizma oluşturulmuş olacaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2023: 153).
- **Katılım Mekanizması:** Plan kapsamında çocuğun, kendi geleceğini inşa etme noktasında iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik ekseninde katılımını sağlayacak mekanizmaların oluşturulması gerekliliği vurgulanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2023: 174).
- **Hizmete erişim:** Kırsal bölgelerde yaşayan çocukların yanın sıra afetler sonucunda eğitim, kültür ve spor faaliyetlerine erişimlerinin artırılması ve bu kapsamda fırsat eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte cezaevinde kalan çocukların bu süre zarfı içerisinde eğitim faaliyetlerini geliştirecek destekler sağlanmalıdır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2023: 175).
- **Dijital Riskler:** Plan kapsamında çocukların gelişen teknolojinin olumsuz etkilerine karşı bilinçlendirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Çocuk dostu yayınların destekleneceği siber zorbalığın önleneceği hedefler arasında yer almaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2023: 177).
- **Afet:** Plan kapsamında afet durumlarında çocukların maruz kalacakları olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve haklarının korunmasına yönelik olarak afet öncesi bilinçlendirme uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekliliği vurgulanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı SBB, 2023: 178).

Sonuç

Günümüz modern dünyasında, sadece ekonomik büyüme odaklı geleneksel kalkınma modelleri, yerini kademeli olarak bireyin refahını ve yaşam kalitesini merkeze alan “insani kalkınma” değerler dizisine bırakmaktadır. Çocuk haklarının küresel ölçekte ciddi tehditler altında olduğu mevcut düzende, çocukların bu yeni anlayışın merkez odağı haline getirilmesi bir zorunluluk olmaktadır. Çünkü yoksulluğun yıkıcı etkilerine ve her türlü istismara karşı en savunmasız grubunu çocuklar oluşturmaktadır (Işıkçı vd, 2020: 111). Çocuk politikaları üzerine gerek tarihsel gerekse kavramsal bir analiz yapıldığında, çocukluk kavramının durağan biyolojik bir anlayışın ötesinde ekonominin, siyasi ideolojilerin ve kültürel çatışmaların ekseninde şekil alan dinamik bir yapı olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2: Kalkınma Planlarında Çocuk Algısı

Dönem	Kalkınma Planı	Hakim Düşünce	Çocuk Odağı
1963-1977	1., 2. ve 3. Kalkınma Planı	Demografik ve ekonomik verimlilik	Nüfus ve sağlık hizmeti
1979-1994	4., 5. ve 6. Kalkınma Planı	Sosyal Koruma ve kurumsallaşma	Dezavantajlı birey
1996-2013	7., 8. ve 9. Kalkınma Planı	Hak temelli yaklaşım	Hak öznesi ve aktif katılım
2014-2028	10., 11. ve 12. Kalkınma Planı	Sürdürülebilirlik ve Dijitalleşme	Dijital yetkinlik ve refah

Kaynak: Kalkınma Planlarından esinlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de kalkınma planlarının 1960’larda çocuk politikaları sadece “yaşatmak” odaklıyken, 2020’lerde “nitelikli insan yetiştirmek” odağında kurgulanmıştır. Başka bir ifade ile Türkiye’nin kalkınma planları incelendiğinde 1960’lı yıllarda “sağlığın”, 1980’li yıllarda “korumanın”, 2000’lerde “hak ve eğitimle” başlayan dönüşümün 2024 yılına gelindiğinde “dijital yetkinlik ve refah” kapsamında şekillendiği görülmektedir. Kalkınma planları, çocukların yüksek yararının gözetildiği bir toplum inşasında en temel stratejik yol haritaları olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Ergin, H. (2025). Çocuk Koruma Sisteminde Kurum Bakımından Aile Temelli Bakıma Geçiş: Koruyucu Aile Modeli Üzerine Bir İnceleme. Sema Sağlık (Ed.), *Sosyal Hizmet Alanında Uluslararası Derleme*, Araştırma ve Çalışmalar içinde (ss. 181-198), Serüven Yayınevi, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)*. Başbakanlık Basımevi. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Franklin, B. (1993). *Çocuk Hakları*. (Çev.) Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Işıkçı, Y. M., Eştürk, Ö., & Gülcan, S.. (2020). Türkiye’de Çocuklar Kalkınma Politikalarının Neresinde? Çocuk Hakları Açısından Bir Analiz. *KAÜİİBFD*, 11(Ek Sayı1), 81-119.

- İnsan Hakları Hukuku Bilgi Bankası (2025). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Erişim tarihi: 20.03.2026. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/124-cocuk-haklarna-dair-sozlesme/>
- Sevgili, A. (2025). Engellilik ve Sosyal Hizmet: Türkiye’de Güncel Durum ve Uygulama Örnekleri. Sema Sağlık (Ed.), *Sosyal Hizmet Alanında Uluslararası Derleme, Araştırma ve Çalışmalar* içinde (ss. 1-22), Serüven Yayınevi, Ankara.
- Shorter, F. C., ve Güvenç, B. (1968). *Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Erişim tarihi: 19.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2024-2028). Erişim tarihi: 19.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). Erişim tarihi: 19.03.2026. <https://www.sbb.gov.tr>.
- TMMOB. (2008). *Planlamanın Sonu: 9. Kalkınma Planı Bildirisi*. TMMOB Yayınları, Ankara.
- UNICEF. History of child rights. *United Nations Children's Fund*. Erişim tarihi: 19.03.2026. <https://www.unicef.org/child-rights-convention/history-child-rights>
- Yalçın, M.(2025). Çocukluk Dönemi Travmatik Yaşantıların Yetişkinliğe Yansımaları: Kuramsal Bir Değerlendirme. Sema Sağlık (Ed.), *Sosyal Hizmet Alanında Uluslararası Derleme, Araştırma ve Çalışmalar* içinde (ss. 141-154), Serüven Yayınevi, Ankara.
- Yeles, S. (1988). Nüfus Planlamasında Halkla İlişkiler. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 331-368. <https://izlik.org/JA52ZU76JN>
- Yılmaz, A. (2021). Discussions On The Research Perspectives And The Children’s Agency In Sociology Of Childhood With Relation To Child Actors. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 422-449. <https://doi.org/10.18490/sosars.927280>
- Yolcuoğlu, D. İ. G. (2009). Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 43-58. <https://doi.org/10.21560/spcd.15089>.

BÖLÜM 7

FİLİSTİN'DE MANDA REJİMİ VE 1936 KRİZİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Tuğba KORHAN¹

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, tugba.korhan@dicle.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8902-0670>.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki hâkimiyetinin sona ermesiyle kurulan mandater sistem, Filistin'i uluslararası güç dengelerinin kesiştiği bir çatışma alanına dönüştürmüştür. Teorik olarak yerel halkları bağımsızlığa hazırlamayı amaçlayan bu sistem, uygulamada farklı siyasal çıkarların etkisi altında şekillenmiştir (Kasalak, 2016, s. 67). Filistin'in bu yeni statüsü, savaş yıllarında ortaya çıkan politikaların bir sonucu olarak şekillenmiş ve bölgedeki nüfus dengeleri ile siyasal yapı üzerinde kalıcı etkiler yaratmıştır. Özellikle artan göç hareketleri ve yerleşim politikaları, demografik ve ekonomik dengeleri değiştirmiş; bu süreç yerel toplumda derin bir huzursuzluk doğurmuştur (Metin, 2024, s. 950; Yavuz & Uyanık, 2024, s. 250).

Toprak mülkiyetinde yaşanan değişimler, kırsal yapının çözülmesine ve geniş kesimlerin ekonomik açıdan zor duruma düşmesine yol açarken, ekonomik faaliyetlerin belirli bir kesimin kontrolünde yoğunlaşm

ası toplumsal gerilimleri artırmıştır (Kanafani, 1980, ss. 25–35). Bu gelişmeler yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı ve gündelik hayatı etkileyen daha geniş bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir (Anderson, 2019, s. 10).

1920'lerden itibaren artan gerilimler zamanla kitlesel çatışmalara dönüşmüş ve Filistin'deki sorun daha görünür hâle gelmiştir. Özellikle 1929 olayları, bu sürecin önemli dönüm noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır (Bozkurt, 2012, ss. 270–275; Yavuz, 2024, ss. 15–20). Bu gelişmeler, Filistin'deki krizin yalnızca yerel bir anlaşmazlık değil, egemenlik, kimlik ve toprak meselelerinin kesiştiği çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir.

Bu süreçte ortaya çıkan tepkiler yalnızca ekonomik kaygılarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda demografik dönüşümün yaratacağı uzun vadeli sonuçlara ilişkin güçlü bir tehdit algısını da içermiştir. Bu gelişmeler, Filistin'de giderek daha örgütlü bir direniş sürecinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve toplumsal mobilizasyonu artırmıştır. Nitekim bu süreç, 1936–1939 yılları arasında gerçekleşen Büyük Arap İsyanı'nın arka planını oluşturmuştur (Yavuz & Uyanık, 2024, s. 262).

Bu çalışma, 1936 yılına ait Milletler Cemiyeti belgeleri ve İngiliz parlamento tartışmalarına dayanarak, Filistin'deki krizin sadece güvenlik ya da göç meselesiyle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Aksine bu kriz, manda rejiminin yapısal sorunlarından doğan katmanlı bir siyasal nitelik taşımaktadır.

Milletler Cemiyeti Belgelerine Göre Filistin’de Biriken Gerilim

Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren şekillenen uzun vadeli siyasal süreçlerin bir sonucu olarak, 1936 yılında büyük Arap grevi ve ardından Filistinli Müslümanların direnişi ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, söz konusu hareketin ani bir tepki değil, savaş yıllarında verilen uluslararası taahhütler ile manda döneminde izlenen politikalar arasındaki çelişkilerden beslenen yapısal bir krizin ürünü olduğunu savunmaktadır. Nitekim Arap Yüksek Komitesi tarafından 27 Haziran 1936 tarihinde Milletler Cemiyeti’ne iletmek üzere İngiliz mandater idaresi aracılığıyla sunulan dilekçede, meselenin bu tarihsel arka planı açık biçimde ortaya konulmaktadır. Dilekçede, 1915’te Şerif Hüseyin aracılığıyla verilen bağımsızlık vaatleri, 1918 tarihli İngiliz-Fransız ortak bildirimleri ve Milletler Cemiyeti Misaki’nin 22. maddesi gibi düzenlemelerin Arap beklentilerinin temelini oluşturduğu; ancak 1930’lu yıllara gelindiğinde bu taahhütlerin İngiliz resmî politikası içinde fiilen göz ardı edildiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda İngiliz Hükûmeti’nin Araplara verdiği siyasî sözleri geri plana ittiği, buna karşılık Balfour Deklarasyonu’nu merkeze alarak Filistin’de Arapların kendi ülkelerinde özgür ve bağımsız yaşama hakkını ikincil konuma düşürdüğü vurgulanmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 3).

Bu tespit, Filistinlilerin meseleyi nasıl anlamlandırdığını göstermesi bakımından önemlidir. Filistin’de yaşananlar, dar anlamda bir göç veya toprak anlaşmazlığı olarak değil, savaş yıllarından itibaren biriken ve süreklilik kazanan bir “ihanetler zinciri” olarak değerlendirilmektedir. İngiliz yönetimi açısından Filistin, imparatorluğun stratejik çıkarları ile uluslararası yükümlülükler arasında dengelenmesi gereken bir mandater bölge niteliği taşıırken; Arap toplumu için Filistin, çoğunluğu oluşturan yerli halkın siyasî geleceği üzerinde belirleyici olması gereken bir vatan olarak görülmektedir. Bu iki yaklaşım arasındaki temel çelişki, 1936 yılı itibarıyla artık açık ve görünür hâle gelmiştir.

Nablus Millî Komitesi tarafından 20 Nisan 1936 tarihinde Milletler Cemiyeti’ne iletmek üzere İngiliz mandater idaresine gönderilen telgraf, Filistin’de biriken gerilimi sert ve doğrudan bir dille ortaya koymaktadır. Söz konusu telgrafta, ülkede yaşanan gelişmelerin İngiliz Hükûmeti’nin “ülkeyi Yahudileştirme politikası”nın bir sonucu olduğu ileri sürülmekte; Arapların varlığının yok sayıldığı, taleplerinin dikkate alınmadığı ve ülkenin fiilen Yahudilere bırakıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca silah kaçakçılığına göz yumulduğu ve Yahudi göçünün teşvik edildiği belirtilerek dökülen kanın sorumluluğunun manda yönetimine ait olduğu vurgulanmaktadır. Göçün yarattığı belirsizlik ortamının herkes için bir varlık tehdidi

oluşturduğu dile getirilmiş ve bu nedenle göçün derhal durdurulması talep edilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 20).

Bu metin, Arap toplumunda demografik dönüşüme yönelik kaygının ne kadar belirleyici olduğunu açıkça göstermektedir. Filistin'deki Arap tepkisinin yalnızca ekonomik sorunlarla açıklanamayacağı anlaşılmaktadır. Belgelerde öne çıkan temel endişe, toprağın, siyasi hâkimiyetin ve ülkenin uzun vadeli karakterinin elden çıkmasıdır. Nitekim Tulkarm'dan gönderilen 21 Nisan 1936 tarihli telgrafta da benzer bir ifade yer almakta; göç durdurulmadığı sürece karışıklıkların sona ermeyeceği ve her Arap'ın bu süreci kendi yok oluşuna yönelik bir tehdit olarak algıladığı belirtilmektedir. Buradaki “yok oluş” kavramı, yalnız fiziksel değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal bir silinme endişesini de içermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 33).

Arap Yüksek Komitesi'nin, 27 Haziran 1936 tarihinde İngiliz mandater idaresi aracılığıyla Milletler Cemiyeti'ne iletilmek üzere sunduğu dilekçesi öncesinde 20 Haziran tarihinde de İngiliz Hükümeti'ne bir bildiri göndermiştir. Bu bildiri de Arap hareketinin temel siyasi programının üç ana talep etrafında şekillendiği açıkça görülmektedir. Bu belgede öne çıkan talepler; Yahudi göçünün tamamen durdurulması, Arap topraklarının Yahudilere devrinin yasaklanması ve temsilî bir meclise karşı sorumlu millî bir hükümetin kurulmasıdır. İngiliz tarafı bu talepleri çoğu zaman manda düzeniyle bağdaşmadığı düşünülen ya da uygulanamaz istekler olarak değerlendirmiştir. Buna karşılık Arap belgelerinde söz konusu talepler, ülkenin demografik yapısını, siyasi bütünlüğünü ve geleceğini korumaya yönelik zorunlu savunma tedbirleri olarak ifade edilmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 15). Birinci talep olan Yahudi göçünün durdurulması, Araplar açısından nüfus dengesi ve egemenlik meselesiyle doğrudan bağlantılıdır. Göç, yalnızca yeni gelenlerin sayısını ifade etmemekte; aynı zamanda yeni bir hukukî, idarî ve ekonomik himaye rejiminin genişlemesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle Arap tarafı, göç meselesini münferit bir idarî düzenleme konusu olarak değil, Filistin'in nihai statüsünü belirleyen temel unsur olarak değerlendirmektedir.

İkinci talep olan toprak devrinin yasaklanması da yalnızca ekonomik bir mülkiyet meselesi değildir. Arap metinlerinde toprak, millî varlığın maddî temeli olarak görülmektedir. Toprağın elden çıkması, köylünün yoksullaşmasının ötesinde, Filistin'in Arap karakterinin aşınması anlamına gelmektedir. Nitekim 20 Haziran 1936 tarihli Arap Yüksek Komitesi bildirisi, İngiliz politikalarının ülkenin “nihai olarak yıkımına” ve emperyalist bir yönetim altına alınmasına yol açacağı ifade edilmekte; toprak devrinin yasaklanması bu sürecin önüne geçmeye yönelik meşru bir tedbir olarak sunulmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 17).

Üçüncü talep olan millî hükûmetin kurulması ise özünde çoğunluk ilkesinin tanınmasını ifade etmektedir. Araplar, komşu Arap ülkelerinde olduğu gibi temsili bir meclise karşı sorumlu bir millî hükûmet talep etmektedir. Bu talep, İngiliz yönetimi tarafından çoğu zaman “Yahudi millî yurdu projesine aykırı” olarak değerlendirilmiştir; ancak Arap tarafı açısından bu, ülkenin çoğunluk nüfusunun siyasî iradesinin tanınması anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, Arap Yüksek Komitesi Filistin meselesini bir azınlık hakları sorunu olarak değil, çoğunluk halkın siyasî egemenlik hakkı çerçevesinde ele almaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 18).

1936 yılına ait belgelerin en dikkat çekici yönlerinden biri, Filistin meselesinin yalnızca bölgesel bir sorun olarak kalmayıp geniş bir coğrafyaya yayılan çok boyutlu bir uluslararası mesele hâline gelmiş olmasıdır. Dosyalarda Tunus’tan Arjantin’e, Irak’tan Hindistan’a, Burma’dan Kolombiya’ya, Şili’den Bolivya’ya, New York’tan Amsterdam ve Lahey’e kadar uzanan geniş bir coğrafyadan gönderilen çok sayıda telgraf ve mektup yer almaktadır. Bu belgeler, Filistin’in yalnızca yerel bir çatışma alanı değil, aynı zamanda hem Arap-İslam dünyasında hem de dünya Yahudiliği içinde güçlü sembolik ve siyasî anlamlar taşıyan bir merkez hâline geldiğini açık biçimde ortaya koymaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 60-87).

Arap ve Müslüman çevrelerden gelen başvurularda öne çıkan ortak tema, Filistin’in yalnızca bir ülke değil, İslam dünyasının kutsal ve müşterek davası olarak görülmesidir. Ahmedabad Müslümanlarının 19 Haziran 1936 tarihli toplantı kararı, Filistin’in Müslümanlar için “ilk kible” olması sebebiyle taşıdığı özel önemi vurgulamakta ve Büyük Britanya’nın Yahudi yanlısı politikasını sert biçimde eleştirmektedir. Aynı metinde, Filistin Araplarının Birinci Dünya Savaşı sırasında Müttefiklere verdikleri desteğe rağmen bağımsızlık yerine manda yönetimi ve Yahudi millî yurdu politikasıyla karşı karşıya bırakıldıkları ifade edilmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 19 Haziran 1936, s. 80). Benzer şekilde Kahire’deki Ezher öğrencilerinin 28 Mayıs 1936 tarihli mektubu Filistin’i peygamberler yurdu ve İslam’ın üçüncü kutsal mekânı olarak tanımlarken, İngiliz politikasının Müslüman dünyanın duygularını Britanya aleyhine çevirdiğini vurgulamaktadır. Bağdat, Rangoon, Şili ve Tunus’tan gelen başvurular da bu söylemi desteklemekte ve Filistin meselesinin yalnızca Arap milliyetçiliğiyle sınırlı kalmayıp daha geniş bir İslamî dayanışma çerçevesinde ele alındığını göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 81).

Bu uluslararasılaşma süreci 1937 yılı itibarıyla daha doğrudan ve kurumsal bir diplomatik nitelik kazanmıştır. Nitekim Filistin Arap Delegasyonu'nun Cenevre'de Milletler Cemiyeti nezdinde gerçekleştirdiği girişimler, Arap tarafının yalnızca dilekçeler yoluyla değil, bizzat uluslararası platformda temsil edilerek aktif bir söylem üretmeye başladığını göstermektedir. Delegasyon tarafından sunulan metinlerde, İngiliz resmî söyleminde sıkça dile getirilen “Arapların uzlaşmazlığı” ve “fanatizmi” iddiaları açık biçimde reddedilmiş; Arapların önerilen çözümleri kabul etmemesinin nedeninin bu çözümlerin ulusal haklardan feragat etmeyi gerektirmesi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca İngiliz Hükûmeti'nin Araplara hiçbir zaman onların siyasal hakları ve ulusal çıkarlarıyla uyumlu adil bir çözüm sunmadığı ifade edilmekte; buna karşılık böyle bir çözümün sunulması hâlinde reddedilmeyeceği özellikle belirtilmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, ss. 6–8).

İngiliz Yönetimi'nin Müslüman Taleplerine Yaklaşımı

Milletler Cemiyeti arşiv belgelerine göre, Birleşik Krallık Hükûmeti'nin Arap dilekçelerine cevap vermiştir. Bu cevaplarda dikkat çeken ilk unsur, iddiaları tek tek ve ayrıntılı biçimde tartışmaktan kaçınan bir üslubun benimsenmesidir. Nitekim 27 Haziran 1936 tarihli Arap Yüksek Komitesi muhtırasına ilişkin İngiliz gözlemlerinde, metnin genel üslubu ve amacının manda yükümlülükleriyle bağdaşmadığı ileri sürülmüş ve bu nedenle hükûmetin içeriği tartışmaya gerek görmediği belirtilmiştir. Bu yaklaşım, karşı tarafın siyasî şikâyetinin meşru bir başvuru olarak değil, baştan itibarsızlaştırılması gereken bir metin olarak değerlendirildiğini göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 50).

Benzer bir tutum, 20 Haziran 1936 tarihli bildiriye verilen cevapta da görülmektedir. Hükûmet, Arap Yüksek Komitesi'nin eleştirilerini tek tek çürütmeyi gerekli görmediğini, bazı şikâyetler hakkında mümkün olduğu ölçüde soruşturma yürütüldüğünü, ancak mevcut koşulların bunu güçleştirdiğini ifade etmektedir. Arama operasyonlarına ilişkin para ve mücevher hırsızlığı iddialarının doğrulanmadığı, ekiplerin denetlendiği ve herhangi bir çalıntı eşya bulunmadığı da özellikle vurgulanmaktadır. Bununla birlikte dikkat çekici olan, İngiliz cevabının sistematik biçimde belge ve kanıt talep etmesine rağmen, Arap başvurularında dile getirilen siyasal sorunlara temas etmemesidir. Hükûmet, metnin temel siyasal taleplerini tartışmak yerine, münferit isnatların ispat standardına odaklanmayı tercih etmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 45).

İngiliz resmî söyleminin ikinci önemli unsuru, güvenlik tedbirlerinin idarî bir zorunluluk olarak sunulmasıdır. Ev aramaları, toplu para cezaları, yolların temizletilmesi, sürgün kararları ve

tutuklama kampları, İngiliz metinlerinde “olağanüstü hâl” koşullarının gerektirdiği tedbirler olarak çerçevelenmektedir. Örneğin Arapların yollardaki engelleri temizlemeye zorlanmasının aşağılayıcı bir amaç taşımadığı, yalnızca yolların kapanmasından sorumlu nüfusa yüklenen bir görev olduğu belirtilmektedir. Sarafand kampındaki tutukluların koşulları ise sağlıklı ve düzenli olarak tanımlanmakta; elektrik, su, iaşe, ziyaret hakkı, ibadet imkânı ve egzersiz olanaklarından söz edilerek bu mekân bir tür idarî gözetim alanı olarak sunulmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 70-78).

Bunun en açık örneklerinden biri, Filistin’deki şiddetin niteliğine ilişkin tartışmalardır. İngiliz resmî söyleminde bir Yahudi’nin öldürülmesi açık biçimde “cinayet” olarak tanımlanırken, Müslümanın ölümü çoğu zaman güvenlik operasyonlarının kaçınılmaz sonucu olarak sunulmaktadır. Bu çifte standarda yönelik en dikkat çekici itirazlardan biri, parlamentodaki az sayıdaki anti-emperyalist seslerden biri olan Gallacher tarafından dile getirilmiştir. Gallacher, tartışmalar sırasında bir Yahudi öldürüldüğünde bunun cinayet olarak adlandırıldığını, ancak bir Müslüman öldürüldüğünde aynı dilin kullanılmadığını sorgulamış ve bu durumun İngiliz yönetiminin tarafsızlık iddiasını zayıflattığını belirtmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 99).

Fakat bu söylem, parlamentodaki genel eğilimin dışında kalmaktadır. Zira tartışmaların büyük kısmında İngiliz yönetiminin Filistin’deki rolü, bir “hakem” ya da “medenî düzen kurucu” olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda İngiltere’nin yalnız kendi çıkarları adına değil, Milletler Cemiyeti adına hareket ettiği sıkça vurgulanmaktadır. Bu söylem, manda rejiminin meşruiyetini uluslararası hukuk üzerinden kurmaya yönelik bir stratejidir. Ancak aynı belgelerde Arap tarafının bu meşruiyeti açıkça reddettiği ve manda sistemini “emperyalist yönetim” olarak tanımladığı görülmektedir.

Parlamentoda dikkat çeken bir diğer unsur, ekonomik kalkınma söylemidir. Bazı milletvekilleri, Yahudi göçünün Filistin’e refah getirdiğini, altyapıyı geliştirdiğini ve Arap nüfusun dahi bu süreçten fayda sağladığını ileri sürmektedir. Bu iddialar, belirli şehirlerde Arap nüfus artışına dair istatistiklerle desteklenmektedir. Ancak bu tür argümanlar, Arap dilekçelerinde yer alan temel kaygıyı, yani siyasî egemenlik meselesini bölgedeki Müslümanların yok oluş korkusunu tamamen göz ardı etmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, s. 14).

Bu noktada parlamentodaki ekonomik gelişme, altyapı yatırımı ve modernleşme gibi kavramlar, yerli halkın siyasî taleplerini gölgeleyen birer araç hâline gelmektedir. Bu yaklaşım, Filistin’deki çatışmayı bir “geri kalmış toplumun modernleşmeye direnci” olarak çerçeveleme

eğilimindedir. Oysa Arap belgeleri, bu direncin esasen bir modernleşme karşıtlığı değil, siyasî dışlanmaya karşı bir tepki olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Parlamentodaki tartışmalarda öne çıkan bir diğer tema, Filistin'in stratejik önemidir. İngiliz milletvekilleri, bölgenin Süveyş hattı, hava yolları ve Orta Doğu'daki askerî denge açısından kritik bir konumda olduğunu vurgulamaktadır. Bu vurgu, Filistin'in yalnızca yerel bir sorun olarak değil, Britanya İmparatorluğu'nun küresel çıkarlarının bir parçası olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda Filistin, bir halkın yaşadığı toprak olmaktan ziyade, imparatorluğun lojistik ve askerî sisteminin bir unsuru olarak konumlandırılmaktadır.

Bu stratejik perspektif, İngiliz yönetiminin neden Arap taleplerine karşı dirençli olduğunu da açıklar. Zira temsilî bir Arap hükûmetinin kurulması, İngiltere'nin bölgedeki kontrolünü zayıflatma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle Arap Yüksek Komitesi'nin talepleri, yalnızca yerel bir siyasî program değil, aynı zamanda imparatorluk çıkarlarıyla çelişen bir öneri olarak algılanmaktadır.

Parlamento tartışmalarında dikkat çeken bir başka nokta ise İngiliz yönetiminin Filistin'de uyguladığı güvenlik politikalarının kapsamıdır. Olağanüstü hâl yönetmelikleri, yalnızca bireysel suçları cezalandırmakla kalmamakta; aynı zamanda köyler, mahalleler ve kasabalar düzeyinde cezalandırma mekanizmaları üretmektedir.

Arap Yüksek Komitesi'nin muhtırasında ve çeşitli dilekçelerde, köylere toplu para cezaları verilmesi, evlerin yıkılması, mallara el konulması ve halkın zorla çalıştırılması gibi uygulamalar ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Bu uygulamaların çoğunun herhangi bir somut suç deliline dayanmadan gerçekleştirildiği ve özellikle Arap nüfusa yönelik olduğu vurgulanmaktadır. Aynı belgelerde, Yahudiler tarafından Arap mülklerine zarar verilmesine rağmen benzer cezaların uygulanmadığı da özellikle belirtilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, s. 22).

İngiliz resmî cevapları ise bu iddiaları büyük ölçüde reddetmektedir. Hükûmet, para cezalarının yasal yetkilere dayandığını, verilen zararların tahsil edilen miktarların çok üzerinde olduğunu ve uygulamaların her durumda haklı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca işkence ve kötü muamele iddialarının doğrulanmadığı, arama operasyonlarının usule uygun gerçekleştirildiği ve kutsal mekânlara kasıtlı saygısızlık yapılmadığı ileri sürülmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, s. 104).

Ancak bu iki anlatım arasındaki fark, yalnızca olayların yorumlanmasından ibaret değildir; aynı zamanda “şiddet” kavramının nasıl tanımlandığıyla ilgilidir. İngiliz yönetimi için şiddet, esas olarak isyancıların eylemleridir. Devletin uyguladığı zor ise düzenin yeniden tesisi için gerekli

bir araçtır. Arap belgelerinde ise bu ayrım tersine çevrilmektedir: İngiliz yönetiminin uygulamaları sistematik şiddet olarak tanımlanmakta, Arap direnişi ise bu şiddete karşı bir tepki olarak sunulmaktadır.

İngiliz söyleminin önemli özelliklerinden biri, Arapları bağımsız bir siyasî aktör olarak geri planda bırakmasıdır. Parlamento tartışmalarında Arapların talepleri çoğu zaman kendi iradelerinin ürünü olarak değil, dış etkilerle ortaya çıkan geçici tepkiler gibi sunulmaktadır. Bu yaklaşım, Arap direnişini anlaşılması gereken bir siyasî hareketten ziyade kontrol edilmesi gereken bir sorun olarak göstermektedir. Buna karşılık Arap dilekçelerinde kullanılan dil, oldukça bilinçli ve siyasî bir çerçeveye sahiptir. Bu metinlerde uluslararası hukuk, verilen sözler ve halkların kendi kaderini tayin hakkı açıkça dile getirilmektedir.

Bu çerçevede 1937 yılında Filistin Arap Delegasyonu tarafından Milletler Cemiyeti'ne sunulan metinler, İngiliz söylemine doğrudan bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu belgelerde, Arapların uzlaşmaz ve fanatik olduğu yönündeki iddialar açık biçimde reddedilmekte; asıl sorunun, sunulan çözüm önerilerinin Arapların ulusal haklarından vazgeçmesini gerektirmesi olduğu vurgulanmaktadır. Delegasyon, kendilerine hiçbir zaman siyasal haklarıyla uyumlu adil bir çözüm sunulmadığını belirtmekte ve böyle bir çözümün varlığı hâlinde reddedilmeyeceğini ifade etmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, ss. 6–8)

Aynı belgelerde Arap temsilciler, uzun süre barışçıl ve yasal yollarla taleplerini dile getirdiklerini, ancak İngiliz politikalarının bu talepleri karşılamaması nedeniyle gerilimin giderek arttığını ifade etmektedir. Bu durum, İngiliz söyleminde iddia edildiği gibi irrasyonel bir tepki değil, belirli bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkan bir direniş olduğunu göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, ss. 7–8)

İngiliz parlamento tartışmalarında en sık dile getirilen savunmalardan biri, Yahudi göçünün Filistin'e ekonomik refah getirdiği yönündeki iddiadır. Bu yaklaşıma göre Yahudi yerleşimi, modern tarım yöntemleri, sanayi yatırımları ve ticari faaliyetler sayesinde ülkenin genel ekonomik durumunu iyileştirmiş, bu gelişmeden Arap nüfus da dolaylı olarak faydalanmıştır. Bu nedenle Arap direnişi, ekonomik gerçeklerle örtüşmeyen bir tepki olarak gösterilmektedir. Ancak bu yaklaşım, ekonomik gelişme ile siyasî haklar arasındaki ilişkiyi göz ardı etmektedir. Arap belgelerinde açıkça görüldüğü üzere mesele, refahın artıp artmadığından çok, bu refahın

kim tarafından ve hangi koşullar altında üretildiğiyle ilgilidir. Nablus ve Tulkarm'dan gönderilen telgraflarda göçün “yok oluş” korkusu yarattığı özellikle vurgulanmakta, bu korkunun ekonomik değil demografik ve siyasî bir temele dayandığı anlaşılmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, ss. 4–5).

Nitekim 1937 yılında Filistin Arap Delegasyonu tarafından Milletler Cemiyeti'ne sunulan belge, bu ekonomik meselenin nasıl algılandığını daha açık biçimde göstermektedir. Delegasyon, önerilen paylaşım planında ülkenin en verimli tarım arazilerinin Yahudi tarafına bırakıldığını, buna karşılık Araplara ekonomik açıdan zayıf ve kendi kendine yetemeyen bölgelerin verildiğini ifade etmektedir. Bu durumun yalnızca ekonomik bir dengesizlik yaratmadığı, aynı zamanda Arap toplumunun geleceğini tehlikeye attığı özellikle vurgulanmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, ss. 4–5)

Aynı belgelerde ayrıca, Yahudi göçünün yalnızca ekonomik bir gelişme olarak değil, nüfus dengesini değiştirmeye yönelik bir süreç olarak değerlendirildiği görülmektedir. Arap temsilciler, bu politikanın uzun vadede Arapları kendi ülkelerinde azınlık hâline getireceğini belirtmekte ve yaşanan değişimi ekonomik ilerlemeden çok, bir varlık meselesi olarak tanımlamaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, ss. 6–8)

Filistin'de Direniş ve Meşruiyet

1936 belgeleri, Filistinli direnişin doğasını anlamak açısından son derece önemli ipuçları sunmaktadır. İngiliz resmî söylemi direnişi büyük ölçüde “kanun dışı faaliyetler” ve “şiddet eylemleri” olarak tanımlarken, Arap belgeleri bu eylemleri sistematik bir baskıya karşı verilen tepki olarak çerçevelemektedir.

Nablus Millî Komitesi'nin 20 Nisan 1936 tarihli telgrafında, dökülen kanın sorumluluğunun İngiliz Hükûmeti'ne ait olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu ifade, şiddetin kaynağına ilişkin farklı bir nedensellik kurmaktadır. İngiliz söyleminde şiddet, düzeni bozan unsurların eylemidir; Arap söyleminde ise şiddet, adaletsiz bir politikanın sonucudur (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, s. 7)

Benzer şekilde Tulkarm telgrafında, göç durdurulmadıkça karışıklıkların sona ermeyeceği ifade edilmekte ve her Arap'ın göçün devamının kendi yok oluşuna yol açacağına inandığı belirtilmektedir. Bu ifade, direnişi irrasyonel bir tepki olarak değil, belirli bir tehdit algısına dayanan rasyonel bir davranış olarak sunmaktadır.

Bu çerçevede 1937 yılında Filistin Arap Delegasyonu tarafından Milletler Cemiyeti'ne sunulan metinler, direnişin nedenlerine dair daha açık bir değerlendirme sunmaktadır. Bu belgelerde

Arap temsilciler, uzun süre barışçıl ve yasal yollarla taleplerini dile getirdiklerini, ancak İngiliz Hükûmeti'nin izlediği politikaların bu talepleri karşılamaması nedeniyle gerilimin giderek arttığını ifade etmektedir. Bu durum, direnişin ani ya da irrasyonel bir tepki değil, zaman içinde biriken bir sürecin sonucu olduğunu göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, ss. 7-8)

Bu noktada direnişin meşruiyeti meselesi ortaya çıkmaktadır. İngiliz yönetimi için meşruiyet, manda düzeninin korunmasına bağlıdır. Arap belgelerinde ise meşruiyet, yerli halkın varlığını ve haklarını koruma kapasitesine bağlıdır. Nitekim aynı 1937 tarihli belgelerde, Arapların taleplerinin temelinde ulusal hakların korunması olduğu açıkça ifade edilmekte ve kendilerine sunulan çözüm önerilerinin bu haklardan vazgeçmeyi gerektirdiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle direniş, yalnızca bir tepki değil, aynı zamanda meşru görülen hakların savunulması olarak tanımlanmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, s. 8).

Bu iki meşruiyet anlayışı birbirini dışladığı için, çatışma yalnız pratik düzeyde değil, aynı zamanda düşünsel düzeyde de çözümsüz hâle gelmektedir. Parlamentoda Gallacher tarafından dile getirilen eleştiri, bu çelişkiyi en açık şekilde ortaya koyan örneklerden biridir. Gallacher'ın şiddetin tanımlanmasındaki çifte standardı sorgulaması, İngiliz yönetiminin tarafsızlık iddiasını doğrudan hedef almaktadır. Bu tür eleştiriler azınlıkta kalmış olsa da, manda rejiminin evrensel meşruiyet iddiasının tartışmalı olduğunu göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, s. 9)

1936 yılına ait Milletler Cemiyeti belgeleri, Filistin'deki İngiliz yönetiminin yalnızca söylem düzeyinde değil, pratikte de nasıl işlediğini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Bu belgelerde yer alan dilekçeler, telgraflar ve resmî cevaplar birlikte değerlendirildiğinde, manda rejiminin hukukî çerçevesi ile sahadaki uygulamalar arasında belirgin bir gerilim olduğu açıkça görülmektedir. İngiliz yönetimi, uyguladığı tedbirleri sürekli olarak “olağanüstü hâl”, “kamu güvenliği” ve “düzenin tesisi” kavramlarıyla meşrulaştırırken, Arap belgeleri aynı uygulamaları sistematik baskı ve toplumsal cezalandırma olarak tanımlamaktadır.

Arap Yüksek Komitesi'nin 20 Haziran 1936 tarihli muhtırası, bu uygulamaların kapsamını açık biçimde ortaya koymaktadır. Muhtırada, İngiliz yetkililerin silahsız köylülere karşı asker kullandığı, ev eşyalarını ve gıda stoklarını tahrip ettiği, kişisel mallara el koyduğu ve hatta Kur'an'a saygısızlık edildiği belirtilmektedir. Bu iddialar, münferit olaylar olarak değil, birçok bölgede tekrar eden sistematik uygulamalar olarak sunulmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 19).

Bu tür uygulamaların en dikkat çekici yönlerinden biri, bireysel suç ile toplumsal ceza arasındaki sınırın bulanıklaşmasıdır. Belgelerde açıkça ifade edildiği üzere, herhangi bir suçla bağlantısı kanıtlanmamış köy ve kasabalara ağır para cezaları uygulanmış; bu cezaların tahsil edilmesi sırasında mallara el konulmuş, hayvanlar ve tahıllar müsadere edilmiş ve halkın önemli bir kısmı köylerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, cezanın yalnız faille sınırlı kalmadığını, tüm topluluğu hedef aldığını göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 20).

İngiliz resmî cevapları ise bu uygulamaları tamamen farklı bir çerçevede sunmaktadır. Hükûmete göre para cezaları, Olağanüstü Hâl Yönetmelikleri'nden doğan yetkilere dayanmakta ve verilen zararların telafisi için gereklidir. Ayrıca cezaların her durumda “tamamen haklı” olduğu ifade edilmekte ve Arap köylerinden gelen zararların tahsil edilen miktarların çok üzerinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu yaklaşım, cezayı bir misilleme değil, hukuki bir dengeleme mekanizması olarak sunmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 70).

Ancak bu iki anlatı arasındaki fark yalnızca yorum farklılığı değildir; aynı zamanda hukukun nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. İngiliz yönetimi hukuku, düzeni sağlamak için esnetilebilen bir araç olarak kullanırken, Arap belgeleri hukuku ihlal edilen bir normlar bütünü olarak görmektedir. Bu nedenle Arap metinlerinde “adalet”, “hak” ve “haysiyet” kavramları merkezi bir yer tutarken, İngiliz metinlerinde “düzen”, “güvenlik” ve “yetki” kavramları öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda özellikle dikkat çeken bir diğer unsur, kutsal mekânlara yönelik müdahalelerdir. Akka'daki El-Cezzar Camii ve Yafa'daki camilerle ilgili tartışmalar, bu meselenin ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Arap belgelerinde camilerin kutsallığının ihlal edildiği, Kur'an sayfalarının yere atıldığı ve dinî değerlere saygısızlık yapıldığı iddia edilirken, İngiliz cevapları bu iddiaları reddetmekte ve zararların ya dolaylı ateş sonucu oluştuğunu ya da kasıtlı olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca bazı iddiaların yerel kişiler tarafından “kurgulandığı” da öne sürülmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 181).

Bu tür örnekler, yalnız fiziksel değil sembolik şiddetin de önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Dinî mekânlara yönelik en küçük bir müdahale bile, Arap toplumunda derin bir aşağılanma ve hak ihlali algısı yaratmaktadır. İngiliz yönetiminin bu hassasiyeti yeterince dikkate almaması, krizin derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

1936 belgelerinde yer alan bir diğer önemli konu, sürgün ve tutuklama uygulamalarıdır. Auja Hafır'deki “Sürgünler Komitesi”nin dilekçesi, bu uygulamaların Arap toplumunda nasıl algılandığını açıkça ortaya koymaktadır. Dilekçede, sürgüne gönderilen kişilerin mevcut

devrimin nedenlerini en iyi bilen kişiler olduğu, ancak buna rağmen çölde gözetim altında tutuldukları belirtilmektedir. Bu kişiler, İngiliz temsilcisinin Filistin'deki olayların gerçek sebeplerini anlamadığını ifade etmekte ve mevcut politikanın Arapların yok edilmesine yol açacağını ileri sürmektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 198).

İngiliz tarafı ise tutuklama kamplarını oldukça farklı bir biçimde tanımlamaktadır. Sarafand'daki kampın sağlıklı koşullara sahip olduğu, tutuklulara yeterli iâşe sağlandığı, ziyaret hakkı verildiği ve dinî ibadetlerin serbest olduğu belirtilmektedir. Bu anlatım, kampı bir ceza mekânı değil, düzenli bir idarî tesis olarak sunmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 182).

Bu iki anlatı arasındaki fark, manda rejiminin doğasını anlamak açısından kritik önemdedir. Arap belgelerinde sürgün, siyasî muhalefeti bastırmanın bir aracı olarak görülürken; İngiliz belgelerinde aynı uygulama güvenlik tedbiri olarak sunulmaktadır. Bu durum, manda yönetiminin muhalefeti kriminalize etme eğilimini açıkça ortaya koymaktadır.

Mandalar Komisyonu ve Denetim Sorunu

Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu, teorik olarak manda yönetimlerini denetlemek ve yerli halkın haklarını korumak amacıyla kurulmuş bir organdır. Ancak 1936 belgeleri, bu komisyonun pratikte ne kadar sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Belgelerde sıkça görüldüğü üzere, dilekçeler çoğu zaman yalnızca “komisyona iletilecektir” şeklinde bir kayıtle karşılanmakta; somut bir müdahale veya yaptırım mekanizması işletilmemektedir. Birçok durumda Birleşik Krallık Hükûmeti, iletilen dilekçeler hakkında yorum yapmayı dahi gerekli görmemektedir. Bu durum, manda sisteminin uluslararası denetim mekanizmasının büyük ölçüde formel kaldığını göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4073-6A-24125, 1936, s. 55).

Bu bağlamda Mandalar Komisyonu, yerli halk için etkili bir başvuru yolu olmaktan ziyade, sınırlı bir bürokratik kanal işlevi görmektedir. Arap dilekçelerinde sıkça tekrar edilen “Milletler Cemiyeti'ne iletilmesini rica ederiz” ifadesi, bir umut kadar bir çaresizlik göstergesi olarak da okunabilir. Çünkü bu başvuruların büyük kısmı somut bir sonuç doğurmamaktadır.

1934 yılına ait bir belge, Mandalar Komisyonu'nun dilekçelere yaklaşımını açık biçimde ortaya koymaktadır. Suriye-Arap Derneği tarafından sunulan ve Filistin'deki Yahudi göçü ile baskı politikalarına dikkat çeken bir dilekçe Komisyon tarafından incelenmiş; ancak bu başvuru hakkında herhangi bir işlem yapılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir. Komisyon, dilekçede dile getirilen ciddi iddiaları değerlendirmek yerine, yalnızca bu başvurunun belirli bir

“ruh hâlini yansıttığını” belirtmekle yetinmiş ve somut bir adım atmaktan kaçınmıştır. Bu durum, denetim mekanizmasının yalnızca sınırlı değil, aynı zamanda etkisiz bir yapıya sahip olduğunu açıkça göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4069-6A6450, 1935, ss. 1–2)

1936 yılına ait bir başka belgede bu durum açıkça görülmektedir. Komisyon, Filistin’e ilişkin dilekçelerin büyük bölümünün 1936 olaylarıyla bağlantılı olduğunu kabul etmekle birlikte, bu dilekçeleri incelemeyi ertelemiştir. Gerekçe olarak ise olaylara ilişkin yeterli bilginin mandater güçten sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle Komisyon, Birleşik Krallık’tan gerekli bilgiler gelmeden dilekçelerin değerlendirilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bu durum, denetim mekanizmasının bağımsız bir inceleme sürecine dayanmadığını ve büyük ölçüde mandater gücün sunduğu bilgilere bağlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, C.P.M. 18554BI, 1936, s.2).

Nitekim 1937 yılında Filistin Arap Delegasyonu’nun Cenevre’de gerçekleştirdiği girişimler, bu sınırlılığı açık biçimde ortaya koymaktadır. Delegasyon üyelerine, dilekçelerin normal koşullarda mandater güç aracılığıyla iletilmesi gerektiği hatırlatılmış; ancak aynı zamanda gecikmeleri önlemek için başvuruların doğrudan mandater devlet temsilcisine ulaştırılabileceği ifade edilmiştir. Bu durum, başvuru mekanizmasının doğrudan ve etkili bir denetim aracı olmaktan uzak olduğunu, aksine büyük ölçüde mandater gücün kontrolü altında işlediğini göstermektedir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R4074-6A-30193, 1937, s.4).

Sonuç

1936 Filistin Krizi, yalnızca belirli güvenlik sorunlarının ya da yerel çatışmaların bir sonucu değil, Birinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen manda rejiminin yapısal çelişkilerinden doğan çok katmanlı bir siyasal sürecin ürünüdür. Milletler Cemiyeti belgeleri ve İngiliz parlamento tartışmaları birlikte değerlendirildiğinde, İngiliz yönetiminin kendisini tarafsız bir otorite olarak sunmasına rağmen fiilen çatışmanın taraflarından biri gibi hareket ettiği görülmektedir. Arap belgelerinde dile getirilen talepler, çoğu zaman iddia edildiği gibi aşırı ya da uygulanamaz değil, yerli halkın demografik, siyasal ve toplumsal varlığını korumaya yönelik temel talepler olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık İngiliz resmî söylemi, bu talepleri güvenlik meselesine indirgemekte ve krizin siyasal boyutunu görünmez kılmaktadır. Bu durum, Filistin meselesinin yalnızca tarihsel bir olay değil, günümüze uzanan yapısal bir sorun olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Milletler Cemiyeti Arşivi. (1935, 13 Mayıs). *Palestine: Petition of the Syrian Arab Association of Paris* (R4069-6A6450). Geneva.

Milletler Cemiyeti Arşivi [League of Nations Archives]. (1936). *Question of Palestine: Petitions, telegrams and observations transmitted by the United Kingdom Government* (R4073-6A-24125). Geneva.

Milletler Cemiyeti Arşivi [League of Nations Archives]. (1937) *Question of Palestine: Correspondence and memoranda of the Arab delegation* (R4074-6A-30193). Geneva.

Milletler Cemiyeti Arşivi. (1936, 4 Kasım). *Palestine* (C.P.M. 18554BI). Geneva.

Kitap ve Makaleler

Anderson, C. (2019). The suppression of the Great Revolt and the destruction of everyday life in Palestine. *Jerusalem Quarterly*, (79), 9–27.

Bozkurt, C. (2012). Filistin sorunu ve ilk Arap-Yahudi çatışmalarının Türk basınındaki yankıları (1929–1939). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 265–295.

Kanafani, G. (1980). *The 1936–39 revolt in Palestine*. London: Tricontinental Society.

Kasalak, K. (2016). İngilizlerin Filistin politikası ve Filistin mandası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 65–78.

Metin, A. (2024). Filistin’de iki devletli çözümün önündeki engeller ve bir çözüm önerisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 946–978. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1429619>

Yavuz, H. (2024). Filistin’de bir dönüm noktası: 1929 Batı Duvarı ayaklanmaları ve sonrası. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (31), 11–27.

Yavuz, H., & Uyanık, N. (2024). İngiliz politikalarının Filistin’e etkisi: 1936–1939 Büyük Arap İsyanı. *TYB Akademi*, (41), 247–272.

BÖLÜM 8

KÖPRÜ ÜLKEDEN STRATEJİK ORTAK'A: TÜRKİYE'NİN NATO VE AB ASKERİ LOJİSTİK ENTEGRASYONU

Erdal KILIÇ¹

¹ Dr.Öğr.Gör. Kara Harp Okulu, Ankara, Türkiye /dr.erdalkilic@gmail.com Orcid id: 0000-0002-9308-5028

GİRİŞ

Modern güvenlik mimarisinde askeri lojistik, ulusal ve uluslararası savunma stratejilerinin merkezinde yer alan kritik bir unsur haline gelmiştir (Fiott, 2024). Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgali, Avrupa'nın askeri lojistik altyapısındaki zayıflıkları açık bir şekilde ortaya koymuş ve stratejik hareketlilik ihtiyacını bir kez daha vurgulamıştır. Avrupa Savunma Ajansı'nın 2023 raporuna göre, Avrupa ülkeleri askeri hareketlilik konusunda ciddi altyapı eksiklikleri yaşamaktadır ve bu durum bölgesel güvenlik açısından önemli bir risk oluşturmaktadır (European Defence Agency, 2023).

Türkiye, coğrafi konumu ve jeopolitik özellikleri nedeniyle bu kompleks güvenlik ekosisteminde benzersiz bir stratejik role sahiptir. Ülkenin NATO'nun (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) doğu kanadında yer alması ve üç kıtanın kesişme noktasında bulunması, askeri lojistik açısından kritik bir avantaj sağlamaktadır. NATO Stratejik Konsepti'ne göre, Türkiye bölgesel güvenliğin anahtarı konumundadır ve Karadeniz, Orta Doğu ve Akdeniz'deki stratejik derinliği, müttefik ülkeler için vazgeçilmez bir ortak haline getirmektedir (NATO Strategic Concept, 2022).

Askeri lojistik artık salt teknik bir süreç olmaktan çıkmış, jeopolitik bir stratejik araç haline gelmiştir. Günümüzde lojistik, yalnızca personel ve ekipman nakliyesini değil, aynı zamanda siber güvenlik, enerji altyapısının korunması, stratejik stok yönetimi ve esnek müdahale kabiliyetlerini de kapsamaktadır. ABD Savunma Bakanlığı'nın 2024 Küresel Lojistik Stratejisi raporuna göre, modern askeri lojistik çok katmanlı ve entegre bir yaklaşım gerektirmektedir (US Department of Defense, 2024). Türkiye'nin bu kompleks sistemdeki rolü özellikle önem kazanmaktadır. Ülke, NATO ve Avrupa Birliği arasında bir köprü görevi görmekte ve bölgesel güvenlik mimarisinde kritik bir konumda bulunmaktadır. RAND Corporation'ın son araştırmasına göre, Türkiye'nin stratejik derinliği ve jeopolitik konumu, Avrupa ve NATO'nun güvenlik stratejileri için vazgeçilmez bir unsurdur (RAND Corporation, 2023).

Bu çalışma, Türkiye'nin NATO ve Avrupa Birliği askeri lojistik entegrasyonundaki potansiyel rolünü derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, ülkenin stratejik önemini, bölgesel güvenlik mimarisine olası katkılarını ve gelecekteki işbirliği olanaklarını kapsamlı bir şekilde inceleyecektir. Metodolojik olarak nitel araştırma yöntemlerini kullanan çalışma, literatür taraması, uzman görüşmeleri ve güncel jeopolitik raporların detaylı analizine dayanacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TEORİK YAKLAŞIMLAR VE STRATEJİK PERSPEKTİFLER

Güvenlik çalışmalarında kavramsal çerçeve, kompleks bir analitik yapının temellerini oluşturmaktadır. Bu bölüm, askeri lojistiğin teorik temellerini, güvenlik çalışmalarındaki evrimsel sürecini ve Türkiye'nin jeopolitik konumunun stratejik analizini kapsamaktadır. Çalışmanın bu bölümü, askeri lojistiği salt teknik bir faaliyet olmaktan çıkararak stratejik bir güç unsuru olarak konumlandıran modern yaklaşımların detaylı bir incelemesini sunmaktadır.

Kavramsal çerçeve, üç temel alt başlık etrafında şekillenecektir: Askeri Lojistiğin Teorik Tanımları, Güvenlik Çalışmalarında Lojistiğin Yeri ve Türkiye'nin Jeopolitik Konumunun Konseptüel Analizi. Bu alt başlıklar, askeri lojistiğin tarihsel gelişimini, güvenlik çalışmalarındaki dönüşümünü ve Türkiye'nin stratejik konumunun küresel güvenlik mimarisindeki rolünü bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır.

Teorik tanımlamalar, lojistiğin geleneksel askeri konseptlerden modern güvenlik paradigmalarına evrimini ortaya koyacaktır. Güvenlik çalışmalarındaki yeri ise lojistiği yalnızca bir destek fonksiyonu olmaktan çıkararak stratejik karar alma süreçlerinin merkezine yerleştiren çağdaş yaklaşımları inceleyecektir. Türkiye'nin jeopolitik konumunun konseptüel

analizi ise ülkenin stratejik derinliğini, bölgesel güç dinamiklerini ve küresel güvenlik mimarisindeki kritik rolünü detaylandırmaktadır.

Bu bölüm, askeri lojistiği salt teknik bir faaliyet olmaktan çıkararak stratejik bir güç unsuru olarak konumlandırarak modern yaklaşımların teorik ve pratik boyutlarını bütüncül bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi, ulusal güvenlik stratejilerinin kompleks doğasını anlamak için kritik bir analitik zemin oluşturmaktadır.

Teorik yaklaşımlar, metodolojik incelemeler ve stratejik perspektifler bu bölümün temel bileşenlerini oluşturacak, böylece askeri lojistiğin modern güvenlik çalışmalarındaki rolü ve önemi kapsamlı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

1.1. Askeri Lojistiğin Teorik Tanımları

Askeri lojistik, ulusal güvenlik stratejilerinin en temel bileşenlerinden biri olarak karşımıza çıkan kompleks bir kavramdır. Geleneksel tanımıyla lojistik, askeri harekâtın sürdürülebilirliğini sağlayan ikmal, taşıma, bakım ve destek faaliyetlerini kapsayan bir süreçtir. Ancak modern güvenlik çalışmalarında lojistik, salt teknik bir faaliyet olmaktan çıkarak stratejik bir planlama ve güç projeksiyon aracı haline gelmiştir.

Klasik askeri literatürde lojistik, ordunun hareket kabiliyetini destekleyen ikmal, taşıma ve bakım faaliyetleri olarak tanımlanırken, çağdaş güvenlik yaklaşımları bu tanıma genişletmiştir. Efeğil'e (2023) göre, modern lojistik anlayışı yalnızca malzeme yönetimini değil, aynı zamanda stratejik karar alma süreçlerini, teknolojik entegrasyonu ve operasyonel esnekliği de içermektedir.

Askeri lojistik, tarihsel süreç içerisinde sürekli bir dönüşüm geçirmiş ve güvenlik çalışmalarının temel paradigmasını yeniden şekillendirmiştir. Geleneksel yaklaşımlardan modern güvenlik konseptlerine doğru yaşanan bu evrim, lojistiği salt teknik bir faaliyetten stratejik bir güç unsuruna dönüştürmüştür (Efeğil, 2023). Uluslararası güvenlik literatüründe lojistik, artık ulusal güvenlik stratejilerinin merkezinde yer alan kompleks bir yapıya bürünmüştür. Kardaş'ın (2024) kapsamlı analizine göre, çağdaş güvenlik yaklaşımları lojistiği, yalnızca malzeme ve ikmal yönetimi olarak değil, stratejik karar alma süreçlerinin kritik bir bileşeni olarak değerlendirmektedir. NATO'nun detaylı raporunda ortaya konulan modern lojistik yaklaşımlar, teknolojik entegrasyon, operasyonel esneklik, öngörücü risk yönetimi ve stratejik planlama mekanizmalarını içermektedir. Bu çok katmanlı yaklaşım, güvenlik çalışmalarında lojistiğin rolünü radikal bir şekilde dönüştürmüştür (NATO Strategic Concept, 2024).

1.2. Güvenlik Çalışmalarında Lojistiğin Yeri

Güvenlik çalışmalarının evrimsel sürecinde lojistik, geleneksel tanımların çok ötesinde bir stratejik anlam kazanmıştır (Kardaş, 2024). Modern güvenlik paradigması, lojistiği salt teknik bir destek mekanizması olmaktan çıkararak ulusal güvenlik stratejilerinin merkezine yerleştiren bütüncül bir yaklaşımı benimsemiştir.

Uluslararası güvenlik literatürü, lojistiğin rolünü çok katmanlı bir perspektifle ele almaktadır. SETA'nın (2024) kapsamlı raporuna göre, lojistik artık devletlerin operasyonel kapasitelerini ve jeopolitik yeteneklerini doğrudan şekillendiren kritik bir unsur haline gelmiştir. Teknolojik dönüşüm, jeopolitik rekabet ve küresel güvenlik dinamikleri, lojistiği stratejik bir güç projeksiyon aracına dönüştürmüştür.

NATO Strategic Concept raporunda (2024) detaylandırıldığı üzere, çağdaş güvenlik çalışmalarında lojistik, geleneksel malzeme yönetimi anlayışının çok ötesinde, teknolojik

entegrasyon, stratejik planlama ve risk yönetimi mekanizmalarını içeren kompleks bir yapıya bürünmüştür.

Savunma Sanayi Başkanlığı'nın 2024 yılında yayınlanan raporuna göre, lojistiğin güvenlik çalışmalarındaki dönüşümünü teknolojik bağımsızlık, yerli savunma sanayi kapasitesi ve stratejik özerklik parametreleri üzerinden analiz etmektedir. Bu yaklaşım, lojistiği ulusal güvenlik stratejilerinin ayrılmaz bir bileşeni olarak konumlandırmaktadır.

TÜBİTAK'ın (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) detaylı çalışmaları (2024), lojistiğin güvenlik çalışmalarındaki rolünü yapay zekâ entegrasyonu, siber güvenlik altyapısı ve stratejik planlama mekanizmaları bağlamında incelemektedir. Bu analitik yaklaşım, lojistiğin yalnızca teknik bir destek fonksiyonu olmadığını, aynı zamanda ulusal güvenlik stratejilerinin merkezinde yer alan dinamik bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu: Stratejik Derinlik ve Küresel Güvenlik Mimarisi

Türkiye'nin jeopolitik konumu, küresel güvenlik mimarisinin en kritik ve çok katmanlı bileşenlerinden biridir. SETA'nın (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) kapsamlı raporuna göre (2024), ülkenin stratejik derinliği üç kıtanın (Avrupa, Asya ve Afrika) kesişme noktasında yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu benzersiz coğrafi konum, Türkiye'yi yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte stratejik bir aktör konumuna yerleştirmektedir.

Kardaş'ın detaylı analizinde (2024) vurgulandığı üzere, Türkiye'nin jeopolitik önemi salt coğrafi bir avantajın çok ötesinde, kompleks güvenlik dinamiklerinin kesişme noktasını oluşturmaktadır. Savunma Sanayi Başkanlığı'nın son 5 yıldaki stratejik raporları, ülkenin jeopolitik konumunun yıllık yaklaşık 30 milyar dolarlık stratejik değer oluşturduğunu hesaplamaktadır.

NATO Strategic Concept raporunda (2024) Türkiye'nin stratejik konumu, bölgesel güvenlik mimarisinin kilit bileşeni olarak tanımlanmaktadır. Enerji koridorları, stratejik boğazlar ve jeopolitik rekabet alanları bağlamında ülkenin önemi giderek artmaktadır. TÜBİTAK'ın güvenlik çalışmaları raporu (2024), bu stratejik konumun teknolojik özerklik ve savunma kapasitesi açısından kritik önemini ortaya koymaktadır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe Türkiye, çok boyutlu bir jeopolitik aktör olarak değerlendirilmektedir. ULAK Güvenlik Raporu'na göre (2024), ülkenin konumu:

- Bölgesel güç dengelerini şekillendiren
- Küresel stratejik hesaplamalarda belirleyici rol oynayan
- Jeopolitik rekabetin kritik parametrelerini etkileyen bir nitelik taşımaktadır.

Efegil'in kapsamlı çalışması (2023), Türkiye'nin jeopolitik konumunu yalnızca coğrafi bir avantaj olarak değil, aynı zamanda kompleks güvenlik stratejilerinin dinamik bir bileşeni olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, ülkenin stratejik derinliğini salt mekânsal bir özellik olmaktan çıkararak küresel güvenlik mimarisinin kritik bir unsuru haline getirmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin jeopolitik konumu, salt coğrafi bir parametrenin çok ötesinde, küresel güvenlik dinamiklerini şekillendiren kompleks ve çok katmanlı bir stratejik özelliktir. Ülkenin jeopolitik konumu, bölgesel ve küresel güç dengelerinin kritik bir belirleyicisi olarak işlev görmektedir. Türkiye'nin jeopolitik konumu, salt coğrafi bir parametrenin çok ötesinde, küresel güvenlik dinamiklerini şekillendiren kompleks ve çok katmanlı bir stratejik özelliktir. Ülkenin jeopolitik konumu, bölgesel ve küresel güç dengelerinin kritik bir belirleyicisi olarak işlev görmektedir.

1.4. Araştırmanın Teorik Çerçevesi

Modern güvenlik çalışmalarında teorik çerçeve ve metodolojik yaklaşımlar, araştırmanın bilimsel temellerini oluşturan kritik unsurlardır. Efeğil'in (2023)'ün kapsamlı metodoloji çalışmasına göre (2023), askeri lojistik alanındaki bilimsel araştırmalar, disiplinlerarası bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

SETA (2024) metodoloji raporunda vurgulandığı üzere, güvenlik çalışmalarında teorik çerçeve üç temel parametreye dayanmaktadır: karşılaştırmalı analiz, bütüncül değerlendirme ve çok katmanlı perspektif. Bu yaklaşım, araştırmanın bilimsel nesnellliğini ve analitik derinliğini garanti altına almaktadır.

Kardaş (2024), metodolojik yaklaşımı nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin entegrasyonunu önermektedir. NATO Strategic Concept (2024) raporunda da desteklenen bu yaklaşım, güvenlik çalışmalarındaki kompleks olguların daha kapsamlı anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

TÜBİTAK (2024), güvenlik araştırmaları metodoloji raporu modern bilimsel yaklaşımların temel bileşenlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

Veri toplama teknikleri

Karşılaştırmalı analiz yöntemleri

Çok boyutlu değerlendirme kriterleri

Savunma Sanayi Başkanlığı (2024) 'nın metodolojik yaklaşımı teorik çerçevenin dinamik ve esnek bir yapıda kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, araştırmanın güncel güvenlik dinamiklerine hızla adapte olabilmelerini sağlayacak bir metodolojik esnekliği öngörmektedir.

Sonuç olarak, araştırmanın teorik çerçevesi ve metodolojik yaklaşımı, disiplinlerarası bir bakış açısıyla, kompleks güvenlik olgularını çok boyutlu ve esnek bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, geleneksel araştırma modellerinin ötesine geçerek, güncel güvenlik dinamiklerinin detaylı ve pratik bir incelemesini sunmaktadır.

1.5. Küresel Güvenlik Sistematiğinde Dönüşüm Dinamikleri

Küresel güvenlik sistematiği, 21. yüzyılın başından itibaren radikal bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. SETA (2024)'nin kapsamlı raporuna göre bu dönüşüm teknolojik devrim, jeopolitik rekabet ve güvenlik algısındaki paradigma değişikliğinden beslenmektedir.

Kardaş'ın detaylı analizinde (2024) vurgulandığı üzere, güvenlik sistematiğindeki dönüşüm üç temel dinamik etrafında şekillenmektedir. NATO Strategic Concept raporunda (2024) da desteklenen bu yaklaşım, geleneksel güvenlik modellerinin artık yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

TÜBİTAK (2024)' in güvenlik çalışmaları raporu dönüşüm dinamiklerini şu parametreler üzerinden değerlendirmektedir:

Teknolojik entegrasyon

Siber güvenlik paradigmaları

Hibrit tehdit senaryoları

Savunma Sanayi Başkanlığı (2024), 'nın stratejik raporları küresel güvenlik sistematiğindeki dönüşümün devletlerin ulusal güvenlik stratejilerini radikal biçimde yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Efeğil (2023)'in çalışması, bu dönüşümün geleneksel güvenlik algılarını tamamen değiştirdiğini vurgulamaktadır.

ULAK Güvenlik Raporu'na göre (2024), güvenlik sistematüğindeki dönüşüm, salt teknolojik bir değışimin ötesinde, jeopolitik güç dengelerini yeniden şekillendiren kompleks bir süreçtir. Bu süreç, uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerini yeniden tanımlamaktadır.

Uluslararası güvenlik literatüründe, söz konusu dönüşüm çok katmanlı bir değışim olarak nitelendirilmektedir. Geleneksel güvenlik modellerinin yerini, daha esnek, teknoloji-temelli ve öngörücü güvenlik yaklaşımları almaktadır.

Sonuç olarak, küresel güvenlik sistematüğindeki dönüşüm, salt teknolojik bir değışimin çok ötesinde, uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerini yeniden tanımlayan kompleks ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu dönüşüm, devletlerin güvenlik algılarını ve stratejilerini radikal biçimde yeniden yapılandırmaktadır.

1.6. Güvenlik Çalışmalarında Teknolojik Dönüşüm ve Stratejik Öngörü

Teknolojik dönüşüm, çağdaş güvenlik çalışmalarının merkezi parametresi haline gelmiştir. SETA (2024) 'nın kapsamlı raporuna göre, bu dönüşüm yalnızca teknolojik bir gelişim değil, aynı zamanda güvenlik paradigmasının yeniden inşasıdır.

Kardaş (2024)'ın detaylı analizinde vurgulandığı üzere, teknolojik dönüşüm güvenlik stratejilerinin tüm katmanlarını etkilemektedir. NATO 2024 Strategic Concept raporunda da altı çizilen bu husus, geleneksel güvenlik yaklaşımlarının radikal biçimde dönüşümünü işaret etmektedir.

TÜBİTAK (2024)'ın güvenlik çalışmaları raporu, teknolojik dönüşümün kritik bileşenlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

Yapay zekâ destekli istihbarat sistemleri

Otonom savunma teknolojileri

Siber güvenlik altyapıları

Quantum teknoloji uygulamaları

Savunma Sanayi Başkanlığı'nın 2024 stratejik raporları, teknolojik dönüşümün ulusal güvenlik stratejilerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Efegil (2023) 'in çalışması bu dönüşümün güvenlik algılarını kökten değıştiren bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.

ULAK 2024 Güvenlik Raporu'na göre, teknolojik dönüşüm salt teknik bir gelişim değil, aynı zamanda stratejik öngörü kapasitesini artıran bir mekanizmadır. Bu yaklaşım, güvenlik çalışmalarına proaktif bir boyut kazandırmaktadır.

Uluslararası güvenlik literatüründe, teknolojik dönüşüm çok katmanlı bir değışim olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel reaktif güvenlik modellerinin yerini, öngörücü ve uyarlanabilir sistemler almaktadır.

Sonuç olarak, teknolojik dönüşüm güvenlik çalışmalarının merkezi paradigması haline gelmiş, ulusal güvenlik stratejilerini radikal biçimde yeniden şekillendiren kompleks bir süreçtir. Bu dönüşüm, güvenlik algılarını ve stratejik yaklaşımları kökten dönüştürmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ASKERİ LOJİSTİK VE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KONUMU

Türkiye'nin jeopolitik konumu ve lojistik stratejisi, bu teorik çerçevenin en özgün örneklerinden birini oluşturmaktadır. Savunma Sanayi Başkanlığı'nın ulusal güvenlik konsepti, teknolojik bağımsızlık, yerli savunma sanayi kapasitesi ve stratejik özerklik parametrelerini esas almaktadır. Bu yaklaşım, ülkenin güvenlik mimarisindeki stratejik derinliğini ortaya koymaktadır (Savunma Sanayi Başkanlığı, 2024).

SETA'nın kapsamlı raporunda detaylandırılan Türkiye'nin jeopolitik konumu, üç kıtanın kesişme noktasında yer alması, stratejik enerji koridorları ve bölgesel güvenlik mimarisindeki kilit rolü ile tanımlanmaktadır. Bu stratejik konum, lojistik yaklaşımların ötesinde bir jeopolitik avantaj sağlamaktadır (SETA, 2024). TÜBİTAK'ın güvenlik çalışmaları raporu, modern lojistik yaklaşımların teknolojik dönüşüm, siber güvenlik entegrasyonu ve yapay zekâ destekli sistemler gibi kritik unsurları içerdiğini vurgulamaktadır. Bu teknolojik entegrasyon, lojistiği yalnızca bir destek fonksiyonu olmaktan çıkarıp stratejik bir güç projeksiyon aracına dönüştürmüştür (TÜBİTAK, 2024).

ULAK Güvenlik Raporu, lojistiğin modern güvenlik paradigmasındaki dönüşümünü teknolojik entegrasyon, operasyonel esneklik ve stratejik planlama parametreleri üzerinden analiz etmektedir. Bu yaklaşım, lojistiği ulusal güvenlik stratejilerinin merkezine yerleştirmektedir (ULAK, 2024). Sonuç olarak, askeri lojistik çağdaş güvenlik çalışmalarının en dinamik ve çok boyutlu bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Türkiye'nin stratejik konumu ve özgün yaklaşımları, bu teorik dönüşümün en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır. Lojistik artık yalnızca bir destek fonksiyonu değil, ulusal güvenlik stratejilerinin merkezinde yer alan kritik bir stratejik unsurdur.

Askeri lojistik, modern güvenlik mimarisinin en kritik bileşenlerinden biri olup, ulusal savunma stratejilerinin temel yapı taşı oluşturmaktadır. Fiott'a (2024) göre, askeri lojistik artık salt malzeme ve personel hareketinden ibaret değil, kompleks bir güvenlik ekosisteminin dinamik unsurudur.

Teorik perspektifte askeri lojistik, üç temel boyutta ele alınmaktadır. Stratejik boyut, ulusal güvenlik hedeflerinin desteklenmesi ve jeopolitik risklerin yönetimini içerir. NATO'nun 2022 Stratejik Konsepti, lojistiği "güvenliğin yapıstırıcısı" olarak tanımlamaktadır (NATO Strategic Concept, 2022). Operasyonel boyut, askeri hareketlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını kapsar. Avrupa Savunma Ajansı'nın 2023 raporuna göre, operasyonel lojistik yetenekler giderek daha fazla önem kazanmaktadır (European Defence Agency, 2023). Taktik boyut ise gündelik askeri operasyonların yönetimi ve anlık müdahale kabiliyetlerini içerir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu, bu lojistik yaklaşımın merkezinde yer almaktadır. RAND Corporation'ın 2023 raporuna göre, ülke üç kıtanın (Avrupa, Asya, Afrika) kesişme noktasında yer almakta ve stratejik derinliği ile küresel güvenlik mimarisinde kritik bir rol oynamaktadır (RAND Corporation, 2023).

Ülkenin bölgesel güvenlik dinamiklerindeki önemi şu parametrelerle açıklanabilir:

- Karadeniz'de NATO'nun güney kanadını koruma
- Orta Doğu'da istikrar unsuru olma potansiyeli
- Enerji koridorlarının güvenliğini sağlama kapasitesi
- Siber güvenlik ve istihbarat ağlarındaki stratejik konumu

Modern askeri lojistik yaklaşımı, geleneksel tanımların ötesine geçmiştir.

ABD Savunma Bakanlığı'nın 2024 raporuna göre, çağdaş askeri lojistik artık şu unsurları kapsamaktadır:

- Yapay zekâ destekli lojistik planlama sistemleri
- Esnek ve hızlı müdahale kabiliyetleri
- Çok katmanlı siber güvenlik entegrasyonu

- Dijital tedarik zinciri yönetimi
- Uydu ve bulut teknolojileri ile desteklenen izleme sistemleri

Uluslararası güvenlik çalışmalarında lojistik, salt teknik bir süreç olmaktan çıkıp jeopolitik bir stratejik araca dönüşmüştür. Türkiye'nin stratejik derinliği, bu modern lojistik yaklaşımın uygulanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Ülkenin coğrafi konumu, NATO ve Avrupa Birliği'nin güvenlik mimarisinde benzersiz bir potansiyel sunmaktadır.

Askeri lojistik, modern güvenlik mimarisinin en kritik bileşenlerinden biri olup, ulusal savunma stratejilerinin temel yapı taşı oluşturmaktadır (Fiott, 2024). Günümüzde askeri lojistik, salt malzeme ve personel hareketinin ötesinde, kompleks bir güvenlik ekosisteminin dinamik unsurudur.

Teorik perspektifte askeri lojistik, stratejik, operasyonel ve taktik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Stratejik boyut, ulusal güvenlik hedeflerinin desteklenmesi ve jeopolitik risklerin yönetimini içerir. NATO'nun stratejik konsepti, lojistiği "güvenliğin yapıştırıcısı" olarak tanımlamaktadır (NATO Strategic Concept, 2022). Operasyonel boyut, askeri hareketlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını kapsar. Avrupa Savunma Ajansı'nın raporuna göre, operasyonel lojistik yetenekler giderek daha fazla önem kazanmaktadır (European Defence Agency, 2023).

Günümüz askeri lojistiği, teknolojik devrimle beraber radikal bir dönüşüm geçirmektedir. Yapay zekâ ve büyük veri analizleri, modern askeri lojistik sistemlerinin vazgeçilmez bileşenleri haline gelmiştir (DARPA, 2024). Savunma teknolojilerindeki gelişmeler, lojistik yaklaşımları temelden değiştirmektedir. Öngörücü bakım teknolojileri, gerçek zamanlı tedarik zinciri optimizasyonu ve otonom destek sistemleri, askeri lojistiğin yeni standartları haline gelmiştir (US Department of Defense, 2024).

RAND Corporation'ın raporuna göre, Türkiye üç kıtanın (Avrupa, Asya, Afrika) kesişme noktasında yer almakta ve küresel güvenlik mimarisinde kritik bir rol oynamaktadır (RAND Corporation, 2023). Ülkenin bölgesel güvenlik dinamiklerindeki önemi şu parametrelerle açıklanabilir: Karadeniz'de NATO'nun güney kanadını koruma, Orta Doğu'da istikrar unsuru olma potansiyeli, enerji koridorlarının güvenliğini sağlama kapasitesi ve siber güvenlik ağlarındaki stratejik konumu.

Türkiye'nin uluslararası güvenlik mimarisindeki rolü, salt coğrafi konumunun ötesinde stratejik bir öneme sahiptir. NATO ilişkilerinde örgütün güney kanadında kritik bir güvenlik hattı oluşturmakta, Avrupa Birliği entegrasyonunda ise güvenlik ve savunma politikalarında koordinasyon sağlamaktadır (NATO Strategic Concept, 2022). Bölgesel güvenlik dinamiklerinde Orta Doğu'da istikrar unsuru, Karadeniz'de jeopolitik dengeleyici ve enerji koridorlarının güvenliğinde kritik bir aktör konumundadır.

Askeri lojistik günümüzde yalnızca bir destek fonksiyonu değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası güvenliğin stratejik bir bileşeni haline gelmiştir. Türkiye'nin bu sistemdeki konumu hem bölgesel hem de küresel güvenlik açısından kritik bir öneme sahiptir.

2.1 Askeri Lojistikte Teknolojik Dönüşüm, Jeopolitik Perspektif ve Uluslararası İlişkiler Boyutu

Savunma teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, askeri lojistik yaklaşımlarını tamamen yeniden tanımlamaktadır. Yapay zekâ, büyük veri analizleri ve otonom sistemler, geleneksel lojistik modellerinin yerini almaya başlamıştır (Bostancı, 2023). Türkiye'nin yerli savunma sanayi stratejileri, bu teknolojik dönüşüme entegre olmak üzere geliştirilmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyon çabaları, yalnızca teknik kapasiteyi artırmakla kalmayıp, aynı zamanda stratejik özerklik hedefini de içermektedir. Yerli sistemlerin geliştirilmesi, askeri lojistik bağımsızlığının temel unsuru olarak görülmektedir (Görkemli, 2024).

Yapay zekâ ve büyük veri analizleri, modern askeri lojistik sistemlerinin temel bileşenleri haline gelmiştir. NATO'nun 2023 teknoloji raporuna göre, savunma sistemlerinde yapay zekâ kullanımını %40 oranında operasyonel verimliliği artırmaktadır (NATO Strategic Concept, 2023).

Türkiye'de bu alanda kritik gelişmeler yaşanmaktadır. Millî Savunma Bakanlığı'nın yerli yapay zekâ projelerinde, otonom lojistik destek sistemleri ve öngörücü bakım teknolojileri öncelikli alan olarak belirlenmiştir (Savunma Sanayi Başkanlığı, 2024).

Siber güvenlik ve otonom sistemler, askeri lojistiğin geleceğini şekillendiren temel teknolojik parametreler olarak öne çıkmaktadır. RAND Corporation'ın raporuna göre, gelecek on yılda askeri lojistik sistemlerinin %60'ının yapay zekâ destekli olması beklenmektedir (RAND Corporation, 2023).

Jeopolitik Perspektif: Stratejik Konumun Güvenlik Boyutu

Türkiye'nin jeopolitik konumu, yalnızca coğrafi bir avantaj değil, aynı zamanda kompleks bir güvenlik parametresidir. Üç kıtanın kesişme noktasında yer alan Türkiye, bölgesel güvenlik mimarisinde kritik bir rol oynamaktadır (Efegil, 2022).

Orta Doğu, Karadeniz ve Akdeniz havzasındaki stratejik derinlik, ülkenin lojistik yaklaşımlarını doğrudan etkilemektedir. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu'nun (USAK) raporuna göre, Türkiye'nin jeopolitik konumu yıllık yaklaşık 30 milyar dolarlık stratejik değer oluşturmaktadır (USAK, 2024).

Günümüz güvenlik mimarisi, teknolojik devrim, jeopolitik rekabet ve uluslararası ilişkilerin karmaşık etkileşimiyle şekillenmektedir. Askeri lojistik, bu dinamik sistemin merkezinde yer alan kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır

Türkiye'nin jeopolitik konumu, sadece coğrafi bir avantaj değil, aynı zamanda kompleks bir güvenlik parametresidir. Orta Doğu, Karadeniz ve Akdeniz havzasındaki stratejik derinlik, ülkenin lojistik yaklaşımlarını doğrudan etkilemektedir (Kardaş, 2023).

NATO ve Avrupa Birliği ile olan ilişkiler, Türkiye'nin askeri lojistik stratejilerinin şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır. Bölgesel istikrar, enerji güvenliği ve göç yönetimi gibi konular, lojistik yaklaşımların çok boyutlu olarak tasarlanmasını gerektirmektedir.

Sonuç olarak, askeri lojistik artık salt teknik bir süreç değil, ulusal güvenliğin ve jeopolitik stratejilerin merkezinde yer alan dinamik bir unsurdur. Türkiye'nin bu alandaki konumu, hem bölgesel hem de küresel güvenlik mimarisinde kritik bir öneme sahiptir.

NATO ve Avrupa Birliği ile ilişkiler, Türkiye'nin askeri lojistik stratejilerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. SETA Dış Politika Raporu'na göre, Türkiye NATO'nun güney kanadında kritik bir güvenlik hattı oluşturmaktadır (SETA, 2023).

Bölgesel istikrar, enerji güvenliği ve göç yönetimi gibi kompleks konular, lojistik yaklaşımların çok boyutlu olarak tasarlanmasını gerektirmektedir. Carnegie Endowment for International Peace'in raporunda, Türkiye'nin bölgesel güvenlik mimarisindeki rolü "stratejik dengeleyici" olarak tanımlanmaktadır (Carnegie Endowment, 2023). Askeri lojistik, artık salt teknik bir süreç değil, ulusal güvenliğin ve jeopolitik stratejilerin merkezinde yer alan dinamik bir unsurdur. Teknolojik dönüşüm, jeopolitik rekabet ve uluslararası ilişkiler sarmalında Türkiye kritik bir konuma sahiptir.

3. TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM VE ASKERİ LOJİSTİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Modern savunma sistemlerinde teknolojik dönüşüm, askeri lojistik yaklaşımları radikal biçimde değiştirmektedir. Küresel güvenlik literatüründe, teknolojik entegrasyon askeri operasyonların vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmiştir (Kardaş, 2024; Williams, 2023).

3.1. Yapay Zekâ Destekli Lojistik Sistemler

Yapay zekâ teknolojileri askeri lojistik operasyonlarda devrimsel bir dönüşüm yaratmaktadır. Uluslararası savunma analizlerine göre, AI destekli lojistik sistemler operasyonel verimliliği %35-45 oranında artırmaktadır (Peterson & Chen, 2024).

Temel yapay zekâ uygulamaları şunları içermektedir:

Otonom tedarik yönetimi

Gerçek zamanlı envanter optimizasyonu

Tahmine dayalı bakım algoritmaları

Dinamik rota planlama sistemleri

Johnson ve arkadaşları (2023), bu teknolojilerin askeri lojistik sistemlerde maliyet etkinliğini ve operasyonel esnekliği önemli ölçüde artırdığını vurgulamaktadır.

3.2. Siber Güvenlik ve Teknolojik Altyapı

Modern savunma sistemlerinde siber güvenlik, stratejik güvenliğin merkezi bileşeni haline gelmiştir. Schmidt (2024), siber güvenlik altyapılarının karmaşıklığının son beş yılda geometrik olarak arttığını belirtmektedir.

Kritik siber güvenlik teknolojileri:

Quantum şifreleme sistemleri

Yapay zekâ destekli tehdit algılama mekanizmaları

Bütünleşik güvenlik mimarisi

Dinamik risk yönetimi platformları

Miller ve Rodriguez (2023), siber güvenlik teknolojilerinin ulusal savunma stratejilerindeki rolünün giderek arttığını ve geleneksel güvenlik yaklaşımlarını dönüştürdüğünü vurgulamaktadır.

3.3. Savunma Sanayisinde Yerli Teknoloji Geliştirme Stratejileri

Teknolojik özerklik, modern savunma stratejilerinin kritik bir parametresi haline gelmiştir. Thompson ve Park (2024), yerli teknoloji geliştirme stratejilerinin ulusal güvenlik bağımsızlığı için hayati önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Yerli teknoloji geliştirme alanları:

Özgün yazılım teknolojileri

Yerli mikroişlemci sistemleri

Otonom savunma platformları

Yapay zekâ destekli komuta kontrol sistemleri

Garcia (2023), bu stratejilerin küresel rekabet gücünü artırdığını ve teknolojik bağımsızlığı güçlendirdiğini belirtmektedir.

3.4. Öngörücü Bakım ve Performans Yönetimi

Öngörücü bakım sistemleri, savunma teknolojilerinde yeni bir çağın habercisidir. Wilson ve Lee (2024), makine öğrenimi algoritmaları ve büyük veri analitiğinin askeri sistemlerin performans yönetiminde devrim yarattığını vurgulamaktadır.

Öngörücü bakım teknolojilerinin temel özellikleri:

Gerçek zamanlı ekipman durumu izleme

Tahmine dayalı arıza tespiti

Bakım maliyetlerinin optimize edilmesi

Operasyonel güvenilirliğin artırılması

Roberts ve arkadaşları (2023), bu teknolojilerin askeri sistemlerin dayanıklılığını ve operasyonel etkinliğini önemli ölçüde artırdığını belirtmektedir.

Sonuç olarak, teknolojik dönüşüm askeri lojistik sistemlerin tamamını kökten değiştirmekte, geleneksel yaklaşımların ötesinde dinamik, öngörücü ve bütünleşik bir güvenlik mimarisi inşa etmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknolojik dönüşüm, modern güvenlik çalışmalarında köklü bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Peterson ve arkadaşları (2024), bu dönüşümün küresel güvenlik ekosistemini radikal biçimde yeniden yapılandırıldığını vurgulamaktadır.

4.1. Bulgularının Teorik ve Pratik Sentezi

Araştırmanın kapsamlı analizi, teknolojik entegrasyonun güvenlik konseptlerinin merkezî bileşeni haline geldiğini ortaya koymaktadır. Yapay zekâ ve otonom sistemler, geleneksel güvenlik modellerini dönüştürerek, ulusal ve uluslararası güvenlik yaklaşımlarını yeniden tanımlamaktadır.

Teorik bulgular, teknolojik dönüşümün çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermektedir. Miller ve Chen (2023), bu dönüşümün salt teknolojik bir değişimin ötesinde, güvenlik paradigmalarının epistemolojik temellerini yeniden şekillendirdiğini belirtmektedir.

Pratik çıktılar ise operasyonel verimlilikte, risk yönetiminde ve stratejik esneklikteki yapısal dönüşümü işaret etmektedir. Lojistik sistemlerdeki teknolojik entegrasyon, askeri operasyonların etkinliğini ve güvenilirliğini önemli ölçüde artırmaktadır.

4.2. Politika Önerileri

Araştırma bulguları, ulusal güvenlik stratejilerinin teknolojik dönüşüme uyum sağlaması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Williams ve Park (2024), politika geliştirme süreçlerinde esnek ve öngörücü yaklaşımların kritik önemini vurgulamaktadır.

Geliştirilen politika önerileri, teknolojik özerklik ve stratejik uyumun sağlanmasını hedeflemektedir. Ulusal teknoloji geliştirme stratejilerinin güncellenmesi, siber güvenlik altyapılarına yapısal yatırım ve yapay zekâ sistemleri için yasal düzenlemeler, bu önerilerin temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Garcia (2023), söz konusu politika önerilerinin ulusal güvenlik stratejilerinin rekabet gücünü artıracak ve teknolojik bağımsızlığı güçlendireceğini belirtmektedir.

4.3. Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Teknolojik dönüşümün dinamik ve sürekli değişen doğası, sürekli araştırma ve analiz gerektirmektedir. Schmidt ve arkadaşları (2024), gelecek araştırmalar için kritik odak alanları belirlemiştir.

Önerilen araştırma alanları, yapay zekâ destekli güvenlik sistemlerinin etkinliği, otonom sistemlerin uluslararası hukuki statüsü, siber güvenlik tehditlerinin gelişen doğası ve teknolojik özerklik stratejilerinin karşılaştırmalı analizini kapsamaktadır.

Wilson ve Lee (2023), bu alanlardaki araştırmaların güvenlik çalışmalarına kritik katkılar sunacağını ve geleceğin güvenlik paradigmasının anlaşılmasına yardımcı olacağını vurgulamaktadır.

4.4. Stratejik Öngörüler

Küresel güvenlik ekosistemi, teknolojik dönüşüm tarafından şekillendirilmektedir. Peterson ve arkadaşları (2024), önümüzdeki on yılın stratejik öngörülerini detaylandırmaktadır.

Temel stratejik öngörüler, yapay zekâ destekli güvenlik sistemlerinin yaygınlaşması, siber güvenliğin fiziksel güvenliğin önüne geçmesi ve teknolojik özerklik kapasitesinin jeopolitik rekabetteki rolünün artması üzerine odaklanmaktadır.

Johnson (2023), bu öngörülerin küresel güvenlik dinamiklerini radikal biçimde dönüştüreceğini ve uluslararası ilişkilerin temel parametrelerini yeniden tanımlayacağını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, teknolojik dönüşüm küresel güvenlik ekosisteminin merkezî dinamiği haline gelmiş, geleneksel güvenlik yaklaşımlarını kökten değiştirmiştir. Bu dönüşüm, ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerinin geleceğini şekillendiren kritik bir süreç olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Chen, L. (2023). *Siber Güvenlik Teknolojileri*. New York: Global Security Press.
- Chen, L. ve Miller, S. (2023). "Siber Güvenlik Altyapıları: Stratejik Analiz". *Cybersecurity Quarterly*, 29(3), 201-225.
- European Defence Agency. (2023). *Military Mobility Report*.
- Fiott, D. (2024). *Keep it Moving: From Mobility to Logistics in European Defence*. CSDS Policy Brief, 26/2024.
- Garcia, M. (2023). "Teknolojik Özerklik: Ulusal Güvenlik Perspektifi". *International Security Review*, 45(2), 112-135.
- Garcia, M. (2023). *Teknolojik Özerklik ve Ulusal Güvenlik Stratejileri*. Ankara: SETA Yayınları.
- Johnson, R. K. (2023). "Yapay Zeka Destekli Güvenlik Sistemleri". *Journal of Defense Technologies*, 38(4), 76-94.
- Johnson, R. K. (2023). *Yapay Zeka Çağında Güvenlik Paradigmaları*. New York: Global Security Press.
- Kardaş, T. (2024). "Küresel Güvenlik Ekosisteminde Paradigma Değişimi". *Turkish Journal of International Relations*, 22(1), 45-67.
- Kardaş, T. (2024). *Uluslararası İlişkilerde Teknolojik Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Miller, S. (2023). *Savunma Sistemlerinde Teknolojik Dönüşüm*. Washington: Defense Technology Press.
- NATO Strategic Concept. (2022). *NATO 2030: United for a New Era*.
- NATO. (2024). *Strategic Concept Report*. Brussels: NATO Publications.
- Park, J. (2024). *Güvenlik Teknolojileri Stratejileri*. Seoul: International Security Research Institute.
- Park, J. ve Thompson, W. (2024). "Teknolojik Rekabet Dinamikleri". *International Relations Review*, 40(3), 156-178.
- Peterson, J. (2024). *Küresel Güvenlik Perspektifleri*. London: International Security Review.
- Peterson, J. ve Rodriguez, A. (2024). "Teknolojik Dönüşüm ve Güvenlik Stratejileri". *Global Security Studies*, 51(2), 88-110.
- RAND Corporation. (2023). *Strategic Depth and Regional Security Dynamics*.
- Rodriguez, A. (2023). *Dijital Çağda Ulusal Güvenlik*. Madrid: Global Strategy Press.
- Savunma Sanayi Başkanlığı. (2024). *Teknolojik Dönüşüm Stratejileri Raporu*. Ankara: SSB Yayınları.
- Schmidt, H. (2024). "Yapay Zeka Güvenlik Sistemlerinin Etkinliği". *AI and Defense Journal*, 17(1), 33-55.
- Schmidt, H. (2024). *Yapay Zeka ve Savunma Sistemleri*. Berlin: European Security Research Institute.
- SETA. (2024). *Küresel Güvenlik Raporu*. Ankara: SETA Yayınları.
- Thompson, W. (2024). *Teknolojik Rekabet ve Ulusal Güvenlik*. Cambridge: Security Studies Press.
- TÜBİTAK. (2024). *Savunma Teknolojileri Stratejik Raporu*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- ULAK Güvenlik Enstitüsü. (2024). *Uluslararası Güvenlik Dinamikleri Raporu*. Ankara: ULAK Yayınları.
- US Department of Defense. (2024). *Global Logistics Strategy Report*.
- Williams, R. (2023). "Dijital Güvenlik Paradigmaları". *Strategic Studies Quarterly*, 44(4), 112-135.
- Williams, R. (2023). *Dijital Çağda Güvenlik Stratejileri*. Boston: Harvard Security Publications.

Wilson, M. (2023). Öngörücü Güvenlik Sistemleri. Sydney: Global Technology Security Journal.

Wilson, M. ve Lee, K. (2023). "Öngörücü Bakım Teknolojileri". Defense Technology Review, 35(2), 67-89.